HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TÜRK DÜŞÜNCE VE SİYASİ HAYATINDA Dr. FETHİ TEVETOĞLU

Mert GÖNÜL

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
Doktora Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2011

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

TÜRK DÜŞÜNCE VE SİYASİ HAYATINDA Dr. FETHİ TEVETOĞLU

Mert GÖNÜL

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı İçin Öngördüğü
Doktora Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

ANKARA 2011

Doktora Tezi olarak sunduğum
“……………………...” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

…. / …. / ….

İsim ……………………………

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : ....……………………..
Prof. Dr. Şefika KURNAZ

Üye : ....…………………..
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Üye : ....…………………..
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Üye : ....…………………..
Doç. Dr. M. Derviş KILINÇKAYA

Üye: ....………………….. (Danışman)
Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...… / ..…. /..….

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Dr. Cihat Fethi Tevetoğlu 1916 yılında İstanbul'da doğmuştur. Aslen Rizeli olan ailesi, babasının asker olması nedeniyle İstanbul'da yaşamıştır. Küçüklüğünde babasının etkisiyle Türkçülüğe yönelen Tevetoğlu, özellikle Lise eğitimi esnasında bu ilgiyi aktif bir şekle dönüştürmüştür. Türkçülüğünü, şiire olan düşkünlüğü sayesinde gençlik yıllarında şiirleriyle ifade etmişti. Bu şiirleri dönemin Türkçülerinin dergilerinde sık sık yayınlanmış, bu sayede Nihal Atsız'la tanışmış ve Türkçü mücadeleye katılmıştır.

Tevetoğlu, Türkçülüğün İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uluslararası siyasi konjektörün de etkisiyle yükselmesinde önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başında ve sonunda çıkardığı Kopuz dergisiyle Türk siyasetinde Türkçülüğün savunucularından bir olmuştur. Türkçülerin kendi içindeki çekişmelerinde ve 'Sol'la yaşanan polemiklerde ön planda yer almıştır.

Tüm bu Türkçülük mücadeleleri, Onun İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda 1944 yılındaki Irkçılık-Turancılık davasında tutuklanıp, yargılanmasına neden olmuştur. 11 ay süren esaret hayatının ardından özgürlüğüne kavuşan Tevetoğlu, askerlik hizmetini tamamladığı 1953 yılında mesleki gelişimi için Amerika Birleşik Devletlerine gitmiştir.

ABD'den döndüğü 1958 yılında memleketi Samsun'a doktor olarak hizmet etmeyi amaçlayan Tevetoğlu, tamamen bir tesadüf üzerine aktif politikaya atılarak Demokrat Parti Samsun İl Başkanlığına getirilmiştir.

Aktif siyasete 1961'dan sonra da devam eden Tevetoğlu, Adalet Partisi Samsun Senatörlüğünü 12 yıl boyunca kesintisiz sürdürmüştür. Bu yıllar aynı zamanda Dr. Tevetoğlu'nun Türk siyasi hayatına etkisinin ikinci devrinin başladığı yıllar olmuştur. Komünizmle mücadele Dr. Tevetoğlu'nun yeni hedefidir. Türkiye'de komünizmle mücadelenin kurulması ve örgütlenmesinde aktif görev alır. Aynı zamanda uluslararası komünizmle mücadele örgütlerine temsilci olarak da katılır.

1972 yılından 1984 yılına kadar yurtdışında yaşayan Tevetoğlu, Türkiye'ye dönüşünü müteakiben vefatına kadar aktif siyasete katılmadan çeşitli dergilerde özellikle milli mücadele ve seçtiği kişilerin biyografilerini yazmaya devam etmiştir.

ABSTRACT

Dr. Cihat Fethi Tevetoğlu was born in İstanbul. His family's homeland was Rize but because of his father is an officer, they lived in İstanbul. While his childhood, he had an aim to Turkism by the effect of his father. In his high school education this aim turned to active way; he wrote poem and these poem was published in the Turkism periodicals. Also he met Nihal Atsız in this way.

He put on an act on Turkism boost by the help of Second World War's political conjecture. In the beginning and at the end of Second World War he published a periodical named *Kopuz* and by this way he became defender of Turkism in Turkish political life.

All this Turkism struggle cause him being arrested and had an apprehension in 1944 Racism-Turkism trial at the end of Second World War This slavery continue 11 months and later he went to USA to continue his medical training.

After USA he turned back to his homeland Samsun and join political party named "Demokrat" in 1958. 1960 disturbance stopped political life in Turkey and all the political leaders arrested except Tevetoğlu. Turkism background kept from him to be arrested.

After 1961 when it was legal to be a politician in Turkey, he continued his political career. He was elected Senator from his homeland, Samsun. This career lasted 12 years and these years was the beginning of his effect on Turkish politics. He struggled communism in Turkey; he organize struggle and was a representative of Turkey and Middle East in International Anti-Communist organizations.

From year 1972 to 1984 he lived in outside Turkey. After returning to Turkey to his dead, he didn't join politics, published his studies in numerous periodicals especially about Turkish National Struggle for Independence and some biographies.

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DR. TEVETOĞLU VE TÜRKİYE'DE *KOMÜNİZMLE MÜCADELE*

ÖNSÖZ

Dr. Fethi Tevetoğlu, dönem itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından Soğuk Savaş'ın bitişine kadar olan sürenin canlı şahidi olmuştur. Bu yaşam, sadece sıradan bir hayat akışı ve onu izlemek şeklinde değil, olayların içinde yer bulan, yönlendiren ve sonuçlarına etki eden bir süreç izlemiştir.

Doktora tezi konusunda araştırma yaparken, Radio Free Europe ve Radio Liberty vasıtasıyla ABD tarafından yapılan Anti-komünist propaganda dikkatimi çekmişti. Bu beni Türkiye'deki komünizmle mücadele konusunda yapılan çalışmaları incelemeye itti. Bu çalışmalar esnasında Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Türkçü ve Anti-komünist kişiliğini bir monografi hazırlanması için oldukça ilginç buldum. Bu nedenle Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Türk düşünce ve siyasi hayatındaki etkisi benim doktora tez çalışmam olarak seçilmiş oldu.

"Türk Düşünce ve Siyasi Hayatında Dr. Fethi Tevetoğlu" isimli doktora tez çalışmasında, Dr. Tevetoğlu'nun hayatı ve eserlerini incelemekten çok dönem üzerinden bir biyografi çalışmasını kurgulanmıştır. Bu aynı zamanda Tevetoğlu ekseninde Türkçülük ve Komünizmle Mücadele konularının detaylı bir yorumlamasını oluşturma hedefiyle yapılmak istenmiştir. Ancak bu şekilde bir monografi çalışması yapılabileceğine olan inancım beni buna yönlendirmiştir. Hayatta olmayan bir kişi üzerinde yorum yapmanın ne denli zor olduğu aşikârdır. Bu nedenle tezi oluşturan tespit ve analizlerin sağlıklı olabilmesi adına dönemin tüm dinamikleri ve etki eden unsurların yukarıdan, kuşbakışı olarak değerlendirilmesi ve gerekli bağlantıların çıkarılması bir zorunluluk doğurmaktadır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmek maksadıyla çıktığımız yolda birçok kişi ve kurumun yardımları oldu. TBMM Arşivi, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, Bilkent Kütüphanesi çalışanlarına müteşekkirim.

Elinde bulunan belge ve bilgilerden, gazete ve mecmualardan yararlanmamı sağlayan, her türlü kolaylığı gösteren, Fr. Fethi Tevetoğlu'nun değerli kızları Filiz Ortaç ve eşi Gülcan anneye şükranlarımı sunar, ellerinden öperim.

Dr. Tevetoğlu'nu sağlığındayken tanıma fırsatı bulan ve yaptığı tez çalışmasını benimle paylaşan Nurhan Girgeç hanımefendiye, elindeki bilgi ve belgeleri yardımıma sunan Yrd. Doç. Dr. Yakup Erdal Ertürk'e, Türk Ocakları eski Genel Başkan Yardımcısı Yücel Halaçoğlu'na, Sn. Altan Deliorman'a, Sn. Zeki Sofuoğlu'na, rahmetli Reha Oğuz Türkkan'a şükranlarımı sunarım. Fikirleri ve görüşleriyle çalışmama ışık tutan Sn. Mehmet Niyazi

Özdemir’e, Sn. Tanıl Bora’ya, Sn. Dr. Nizam Önen’e, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TUSTAV) Yönetim Kurulu Başkanı Erden Akbulut’a teşekkür ederim.

Araştırmanın teknik ve yöntemleri konusunda derin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mustafa Yılmaz ve Prof. Dr. Adnan Sofuoğlu’na, çalışmalarımda bana destek veren, rehberlik yapan ve çalışmamın sorumluğunu üstlenen değerli hocam Doç. Dr. Saime Selenga Gökgöz’e minnet ve şükranlarımı sunarım. Yaklaşık altı yıl boyunca rahat ve huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan ve bana destek olan eşim Gülsen Gönül’e minnettarım.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

AP: Adalet Partisi

C. : Cilt

CDTA: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

DP: Demokrat Parti

MBK: Milli Birlik Komitesi

MTTB: Milliyetçi Türk Talebe Birliği

s. : Sayfa

S. : Sayı

Sn.: Sayın

TİP: Türkiye İşçi Partisi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Bu tez çalışması, Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Türk düşünce ve siyasî yaşamındaki yerini saptamayı amaçlamıştır. Dr. Fethi Tevetoğlu'nu Cumhuriyet dönemi için milliyetçi bir entellektüel portre kabul ettik ve onun başta bu yönüyle ve bu portrede anti-komünist milliyetçi bir entellektüel olarak da incelenmemiş olduğunu gördük. Dr. Tevetoğlu'nun bu portre resminde, siyaset adamı kimliğini de belirlemeye çalıştık. Siyaset adamı olarak 1960 ve sonrası düzlemde öne çıkacak faaliyetinde anti-komünist faaliyetleri bu renkli resimde yerini aldı. Soğuk Savaş Türkiye'sinde gerek siyasî faaliyetlerinde gerekse devam ettiği kalem faaliyetinde Türkiye'de komünizmin tarihini ve Cumhuriyetin kuruluş evresine dair ele aldığı sorun konularıyla bir tarihçi olarak da değerlendirdik. Dr. Tevetoğlu'nun basılı külliyatı bütünüyle bu çerçevede kullanıldı. Hakkında ve yine plan içinde ele alınan faaliyetinin o ya da bu cephesine değinen referans çalışmalara da başvuruldu. Elbette Türkçü ve milliyetçi siyasî edebiyatın referans eserleri yanında Dr. Tevetoğlu ile çağdaş ve beraber yürüdüğü entellektüel kişiliklerin eserlerinden de yararlanıldı. Bu noktada, yine onunla çağdaş ve hayatta olan kendisini Türkçü ve komünist karşıtı tanımlamış ve bu mücadele içinde değer atfettiğimiz kimileriyle olay-olgulara tanıklıkları mülakat ve sohbet yöntemiyle çözümlenmeye ve Dr. Tevetoğlu ile ilişkileri belirlenmeye de çalışıldı.

Dr. Tevetoğlu'nun çeşitli edebî türleri deneyerek kendini gösteren yazı faaliyeti bir tarafa, yine kalemiyle Türk düşünce tarihi zemininde 1930'lardan 70'li yılların başına Türkçülük ve Türk milliyetçiliği içindeki yerinin tespit edilmeye çalışıldığı bu tezde, onun bu çerçevede farklı ve fakat birbirini tamamlayarak devreden faaliyeti monografi-biografi kapsamında parçalanıp ilişkilendirildi. Bu yolla, tez, onun siyasî düşüncesi ve toplumsal düşüncesindeki değişim, bu değişimi tahrik eden faktörler ve karakteri belirginleştirildi. Bu çalışma bir ölçüde, kendisinin siyasî kimlik formasyonunda model aldığı, ona esin veren çağdaşları ve tabi öncü Türkçüler, Türkçü birikimin aktörleriyle belirli kıstaslarla karşılaştırma denemesi de oldu. Dr. Tevetoğlu'nun Türkçü-milliyetçi çizgisinde mutlak merkez alınabilir komünizm meselesi ve komünizm karşıtlığında yerini alması ve katı, tavizsiz, yer yer statükocu,

peşin hükümlü, belirli sabitler üzerinde daima ısrarlı bu mücadele adamının, Türkçü ve milliyetçi entellektüelin (ve devlet adamın?) hafızasına egemen geleneksel Rus tehdidinin, değişmez 'düşman' olarak kabulüyle yerini Rus-Sovyete devrettiği bir siyaset devamlılığının parçası olduğu ileri sürüldü. Türk siyasetinde birden çok partinin sisteme dahil olduğu süreçlerde, 1946 ve sonrasında, dolayısıyla Soğuk Savaş şartlarının Türkiye'sinde onun faaliyeti aslında Asya-Anadolu düzlüğünde 'süper güçlerin' inşa ettiği özgün ve özgün olmayan olgular-olaylar bağlamında biçimlendi.

Hayatta olmayan ve gerçek hayatta tanıma fırsatını yakalayamadığımız bir kişilik hakkında; duygu, düşünce, öngörü, ima, endişe, vd., insani özelliklerini dikkate alarak, ortada ve açıkta olan verilerini (külliyatı, beyanları, faaliyetleri) değerlendirerek sonuca varma esnasında çok titiz davranılması gerekmekteydi. Bu inceleme ve araştırmanın yöntemini belirleyen en önemli faktör oldu.

Dr. Tevetoğlu'nun kendi kaleminden ortaya çıkan veya editörlüğünü yaptığı yayınlar birincil kaynaklar olarak kabul edildi. Bu yayınlarda bahsedilen konular-olaylar-insanlar yine birincil kaynak olarak kabul edildi ve bu hususlar diğer dönemdaş yayınların da yardımıyla ilk etapta açığa çıkarıldı. Bu bir çeşit durum tespitiydi. Sonrasında, aynı dönemde meydana gelen siyasi olaylarla ilişkilendirildi ve Dr. Tevetoğlu'nun maksadı-kimi zaman da varsayımlar yüklenerek-çözümlendi. Bu varsayımlar, Dr. Tevetoğlu'nun şahsı ve kişiliği dışındaki siyasi ve düşünce boyutunda yüklemlendi.

Kaynak kullanımında ise; Tevetoğlu'nun tüm külliyatına ulaşmaya çalışıldı. Bu öncelikle Dr. Tevetoğlu ya da bir başkası tarafından güncel olarak bibliyografya tutulmadığından, 1930-1950 arasındaki yayınlarında Tevetoğlu'nun birçok mahlas kullanmasından ve hangi dergi ve gazetelerde, hangi dönemlerde neşriyat yaptığının bilinmemesi nedeniyle tam olarak başarıya ulaşamadı. Buna rağmen, düşünce olarak yakın görünen yayınlar tespit edildi ve Tevetoğlu'nun yazması muhtemel zaman dilimleri taranmak vasıtasıyla ciddi miktarda külliyatına sahip olundu.

Bu kaynak temini, özellikle 1960 sonrası komünizmle mücadele faaliyetlerinde bulunduğu yılları kapsayan günlük gazetelerin taranmasıyla siyasi ortamla ilişkilendirildi. Bu sadece Dr. Tevetoğlu'yla sınırlı kalmayıp, Türkiye'deki komünizmle mücadele faaliyetlerini de içermiştir. Burada karşılaşılan hassas bir

konunun (komünizmle mücadele'nin dış güçlerin yardımı ile örgütlendiği ve yürütüldüğüne yönelik iddialar) sadece Dr. Tevetoğlu'nu ilgilendiren boyutuyla ele alındı. Bu şekilde Tez konusunun dışında yer alması gerektiğini düşündüğümüz ve karşılıklı (asılsız, mesnetsiz ve belgeye dayanmayan) birçok suçlamaları içeren seviye ve ciddiyetten yoksun tartışmalardan uzak kalındı.

Bu şekilde yöntem ve kaynaklar kullanarak hazırlanan tez dört bölüm hâlinde planlanmıştır. Birinci bölümde kısa bir biyografi ile Dr. Fethi Tevetoğlu'nun yaşamı konu alınmış, eserleri tasnif edilerek toplu bir şekilde sunulmuştur. Dr. Tevetoğlu'nun külliyatının bir araya getirme noktasında her hangi bir araştırma bulunmamaktadır. İlgili dönemlere bağlı olarak siyasî edebiyat içinde Dr. Tevetoğlu'nun makale ve şiirlerine ulaşılmıştır. Bu ne kadar titiz bir çalışma olsa da tüm külliyatına ulaşıldığı söylenemez. Tevetoğlu, kendisi de bu şekilde bir bibliyografya kaleme almamıştır.

İkinci bölüm ise Dr.Tevetoğlu'nun Türkçü düşünce içindeki kalem sahibi olarak konumu tespit edilirken Türk siyasî düşünce ikliminde 1908 Devriminden Cumhuriyet Türkiyesi'ne Türkçülüğün gelişimi ele alınmıştır. İlk Türkçülük hareketleri ile başlayan bölüm, Cumhuriyet sonrası milliyetçilik politikaları üzerine yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın uluslar arası siyasî ortamı anlatılarak savaşın Türkiye ve Türkçülük üzerine etkisi bu bağlama eklemleştirilmiştir.

Üçüncü bölüm Dr. Tevetoğlu'nu başlı başına Türkçü olarak tanımlayarak bu kimlikte onu tartışmıştır. Türkçülük mücadelesinde çıkardığı *Kopuz* dergisi ayrı bir bahis yapılmış ve incelenmiştir. Türkçülerle Türk siyasî düşüncesinin diğer temsiliyetleriyle yaşanan polemiklerdeki tutumu, özellikle Türk Solu'yla yapılan tartışmalar ve 1944 Irkçılık-Turancılık Davası süreci bu bölümün ana başlıklarını oluşturmuştur.

Dördüncü bölüm ise Dr. Tevetoğlu'nun en az Türkçülük kadar Türk siyasî hayatına etkisinin olduğu varsayımından hareketle, 1950 ve sonrası devre için, ABD ve SSCB 'süper güç' rekabetinin yani Soğuk Savaş'ın çeşitli evrelerinde; kabaca bu iki kutuplu dünyada yerini ve yönünü 'Hür Dünya' diyerek belirleyen Türkiye'de 'Komünizmle Mücadele' olgusu içindeki duruş ve faaliyetini sorunlaştırmıştır. Komünizmle mücadele, 1940'lı yıllardaki Sol'la yaşanan tartışmalarla paralellik göstererek, 1960 sonrasında Tevetoğlu'nun için ana mihver olmuştur. Yurt içinde ve

yurt dışındaki anti-komünist teşkilâtlarda yer almış, ülke kamuoyundaki genel kabulleri etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın dinamikleri içinde incelenmesi gereken Komünizmle Mücadele, Hükümet-Basın-Örgütler üçlüsü içinde değerlendirilmiştir. Bu yaklaşık 8 yıllık dönem, daha sonraları (1980 öncesi) Türkiye'de siyasî şiddetin, radikalizm de karıştığı iki kutbun (:Sol-Sağ) oluşmasına yol açtığı için önem arz etmektedir. Yine bu bölümde 1984 sonrasında, vefatına kadar Tevetoğlu'nun yayınları ve son dönemi değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DR. FETHİ TEVETOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Biyografisi

Dr. Cihat Fethi Tevetoğlu 31 Ocak 1916 yılında İstanbul Beşiktaş'ta doğdu. Babası Çoruh ilbaylığına bağlı Yedipareköy nahiyesinden değirmenci Hasan Dayı'nın oğlu Ali Dursun Bey[1], annesi Hacı Osman Ağa'nın kızı Zehra Hanım'dır. İstanbul Beşiktaş nüfusuna kayıtlıdır. Ali Dursun Beyle Zehra Hanımın dört oğlundan üçüncüsüdür. Babasının subay olmasından dolayı çocukluğu Hopa, Trabzon ve Samsun'da geçmiştir. Tevetoğlu'nun babası İstiklâl Savaşı esnasında yaşanan "Alemdar Gemisi Vak'ası" [2] kahramanlarındandır. Dursun Ali Tevetoğlu'nun eşi Hacı Osman'ın kızı Hafize Zahra'dır. Dr. Fethi Tevetoğlu'nun kardeşleri ise Vakıf Memba Suları muhasebecisi Zeki Tevetoğlu, Belediye Fen İşleri yüksek mimarlarından Suphi Tevetoğlu'dur. Dursun Tevetoğlu 08.01.1959 yılında vefat etmiştir.

Annesi Zehra Hanım Fethi Tevetoğlu'na altı aylık hamileyken deniz subayı olan eşi Üsteğmen Dursun Ali Bey I. Dünya Savaşına katılmak üzere evden ayrılmış ve bu ayrılık aralıksız dört yıl sürmüştür. Ali Dursun Tevetoğlu 43 yıl

---

[1] Sadettin Nuzhet Ergun, *Türk Şairleri*, Cilt 2, 1944, s. 565.

[2] 1898'de Danimarka'da kurtarma gemisi olarak inşa edilen Alemdar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı çevresinde kurtarma hizmetleri yapmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Donanmasının çürümeye terk edilmesinin ardından muharebe gücü olmayan gemiler arasında yer aldığından İşgal Kuvvetleri tarafından da kurtarma seferleri yapmasına izin verilen Alemdar, Milli Mücadele'nin içine çekilebilmek için gemideki yedi mürettebat tarafından boğazdan kaçırılmıştır. Müttefik gemilerin arasından geçerken batmakta olan bir gemiye yardıma gittiklerini söyleyen denizciler, boğazdan çıkıp zorlu yolculuğun ardından Ereğli'ye ulaşır. Ereğli'den 80 ton kömür yüklenen Alemdar, bir süre sonra Trabzon'a gitmek üzere hareket ettiği sırada ilçedeki gayri Müslimlerin ve casusların haber vermesi sonucu Fransız Karadeniz Komutanlığı'ndaki C–27 botu Bartın'ın Amasra ilçesinde pusuya yatarak gemiye asker çıkarmayı başarır. İstanbul'a dönmeye zorlanan Alemdar gemisinin 21 Türk mürettebatı, 5 Fransız ile 1 yüzbaşısını etkisiz hale getirip silahlarına el koyar. Ani manevrayla dümen kıran Alemdar'ın peşine düşen gambottan açılan ateşe tüfeklerle karşılık veren gemi personeline, Ereğli'ye yaklaşılması üzerine karadan da destek verilir. sandallarla da denize açılan vatandaşların desteğiyle C–27 gambotu mağlup olarak bölgeden ayrılır, esir 5 askerin ise serbest bırakılmasına karşılık Fransızlardan Karadeniz'de dolaşan Türk bayraklı gemilere dokunulmaması garantisi alınır. Bu sayede, Alemdar gemisi Millî Mücadele süresince Rusya'dan harp malzemesi taşıyan gemilere karakol ve kollama görevi yapmıştır. Geminin İkinci Kaptanı olan Fethi Tevetoğlu'nun babası Üsteğmen Ali Dursun'un hatırası için bkz. Fethi Tevetoğlu, "Milli Mücadele'de Bir Deniz Kahramanlığı: Alemdar Destanı", *Hayat Tarih Mecmuası*, Kasım 1973, Sayı 11, s. 15–23.

boyunca deniz ve kara subayı olarak görev yapmış İstiklâl madalyası sahibi bir "Kuvay-i Milliyeci"dir. Tevetoğlu babasını kendisinde milliyetçilik idealinin ilk kurucusu olarak tanımlamıştır.[3]

Doğu Cephesine katılan asker babasını 4 yaşına kadar resimlerden tanıyan Fethi Tevetoğlu ve daha o yaşlarda "Düşmanı yenince gelecek!" ümidi ve inancı ile yetişir. Birinci Dünya Savaşı'nın en zor günlerinde geçen bu çocukluk dönemi onun şahsiyetinde derin izler bırakmıştır. Nitekim Tevetoğlu, 4 Kasım 1988'de düzenlenen bir konferanstaki[4] konuşmasında bu dönemin kendisi üzerindeki etkisini şöyle ifade etmiştir:

> Dünyaya geldiğimde babam, deniz subayı olmasına rağmen I. Dünya Harbi'nin Kafkas Cephesine verilmiş idi. Ancak ben dört yaşıma geldiğimde babam I. Dünya harbinden dönmüştü. Hemen Millî Mücadele'ye katıldı. İşgal altındaki İstanbul'da idik. Babam o zaman Mücadele'ye hizmet için kurulmuş, İstanbul'daki gizli-milli kuruluşlarda hizmet yapan, cephanelikleri basarak oradaki cephaneleri Anadolu'ya sevk etmeye çalışan ve İstanbul'daki hem asker, hem sivil Milli Mücadelecileri Anadolu'ya kaçırmakla hizmet gören, o zamanki rütbesiyle bir güverte üsteğmeniydi. Beşiktaş'taki evimizin kapısı devamlı İşgal Kuvvetlerinin polisleri, askerleri tarafından çalınır; babam sorulur. Annem, dört oğlunun üstüne kartal gibi eğilmiş kadın, onlara cevap verir. Nihayet daha önce kendisi Zonguldak–Ereğli'ye geçen asker babam bizi oraya aldırır. Babam, işgal altındaki İstanbul Boğazı'ndan kaçırılan Alemdar adlı geminin ikinci kaptanı olarak Fransızlarla Baba Burnu açıklarında ilk deniz savaşını verenlerdendir. Ben o zaman nihayet 5–6 yaşlarında bir çocuğum. Fakat şunu belirtmek istiyorum ki biz bu ruhla büyüdük, geliştik ve Milli Mücadele'nin bu ilk yıllarını bu şekilde yaşayarak o tarihi günlerin havasını teneffüs ederek.. [5]

Fethi Tevetoğlu, ilköğrenimine Trabzon Zeytinlik İlkokulu'nda başlamış, Samsun İstiklâl İlkokulu'ndan 1928 yılında mezun olmuştur. Yazı ve yayın denemelerine 1927–1928 yıllarında bu ilkokulda tek başına çıkardığı duvar gazetesi ile başlamıştır. Trabzon Lisesi'nin orta kısım birinci sınıf öğrencisiyken, sınıf arkadaşı Şakir Ağanoğlu'nun ağabeyi olan sınıf öğretmeni ve bir dönem Demokrat Parti Trabzon Milletvekilliği yapan Halit Ağanoğlu *Güzel Polathane* gazetesinin yayımcısıdır. Bu gazetedeki ilk şiiri "Gemi ile Polathane" başlıklı bir manzume olacaktır. Samsun'da çıkan *Yürüyüş* mecmuasının açtığı edebiyat

---

[3] Tevetoğlu, a.g.m., s. 15.
[4] Dr. Fethi Tevetoğlu'nun kendi sesinden, *Atatürk'ü Anma Panel ve Konferansları*, 4 Kasım 1988, Fırat Üniversitesi, Elazığ. Aktaran, Ramazan Korkmaz, "61. Yazın Yılında Dr. Fethi Tevetoğlu ve Eserleri", *Yeni Forum*, 1–15 Temmuz 1989, s. 47–49.
[5] a.g.m., s. 48.

yarışmasına katılmış ve “Gurup ve Ben" şiiri birincilik kazanmıştır. Daha sonra bu mecmuada Almancadan çevirileri yayınlanmıştır.[6] Tevetoğlu, Çok küçük yaşlarda olmasına rağmen bu dönemde yazdığı şiirler arasında Nazım Hikmet aleyhine kaleme aldığı bir bakıma siyasi şiirleri olduğunu kendisiyle yapılan bir mülakatta belirtmiştir.[7] Çocukluk ve delikanlılık çağının şiir denemeleri, liseyi bitirdiği yıl *Çığır* dergisinde yayınlandı. Hıfzı Oğuz Bekata’nın yönetiminde Ankara'dan yayın yapan, dönemin önde gelen edebiyat ve kültür dergisi *Çığır*’da Tevetoğlu’nun “Kastamonu” adlı şiiri bir kıt’ası müstear isimle (M. Mengüç) çıkmıştır. Tevetoğlu’nun şiirlerleri hakkında ilk olumlu değerlendirme Hüseyin Cahit Yalçın[8] tarafından yapılmıştır. Yalçın, o yıllarda yayınladığı *Fikir Hareketleri* [9] adlı dergide “Kastamonu” adlı şiirinin bu kıt’ası hakkında övgüsünü belirtirken “Elime geçen büyük bir şiir kitabında böyle tek bir kıt’aya rastlasam, sarf ettiğim zamana acımayacağım” demiştir.[10] Kıt’a şöyledir: "Sokak dar, günsüz... Çamur, ev kambur, kafes kırık./ Kırık kafesten çıktı sokağa bir hıçkırık./Yanaştım halsiz eve, ağlayan kim ki dedim./Dönüyordu her şeyden bıkan biri: Çıkırık…"

Şiiri, şairin duygularını bir takım kelimelere yedirerek karşısındaki okuyucularına sunduğu sanat ürünü olarak tanımlayan Tevetoğlu kendisiyle yapılan bir radyo programında şiire olan ilgisini şöyle açıklamıştır: "Ben şiire çok genç yaşta başladım. Şairliğin atalardan tevarüs edilen vasıflardan biri olduğuna inanırım. Amcam Mahmut Tevetoğlu bir halk şairi idi. Onun amcası Âşık Tahir yine bir şairdir, ama benim şiire yönelmemde Yunus Emre ve Mevlana hayranı rahmetli annem Hafize Zehra Hanım’ın büyük rolü ve tesiri olmuştur.”[11] Cenab

---

[6] Nüzhet, aynı yer.

[7] Mustafa Tatçı, “Merhum Fethi Tevetoğlu”, *Türk Yurdu*, Cilt 11, Sayı 51, Kasım, 1991, s. 60.

[8] Gazeteci, siyasetçi ve edebiyatçı kimlikleri ile tanınan Hüseyin Cahit Yalçın 1874 yılında Balıkesir'de doğdu. Yükseköğrenimini Mekteb-i Mülkiye'de tamamladı. Yazı hayatına Servet-i Fünun döneminde edebiyatçı olarak başlamış, II. Meşrutiyet, Atatürk, İsmet İnönü dönemlerinde yazdığı polemik ve eleştirilerle ve aynı zamanda da kültürün yaygınlaşmasına destekleriyle akıllarda kalmıştır. Nahit Yüksel, *Fikir Hareketleri Dergisi***,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 79–88. Daha fazla bilgi için bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın’ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma***,** İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984; Hilmi Bengi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

[9] *Fikir Hareketleri* dergisi, 1933 ile 1940 yılları arasında 364 sayı yayımlanan haftalık bilimsel, toplumsal ve edebi dergidir. Tevetoğlu’nun bu dergide yalnızca bir şiiri yayınlanmıştır. Nahit Yüksel, *a.g.e.*, s. 371.

[10] Bkz. Hüseyin Cahit Yalçın, *Fikir Hareketleri*, 6 Eylül 1934, Sayı 46.

[11] H. Rıdvan Çongur, “Türkçü Şairler Fethi Tevetoğlu”, *Yeni Orkun*, Aralık 1989, Sayı 20, s.13.

Muhittin (Kozanoğlu), Eflatun Cem (Güney), İsmail Karayel gibi şahsiyetlerden de edebî yönden istifade etmiştir.

Samsun'da başladığı lise eğitimine yatılı okuyan öğrencilerin Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesi'ne [12] nakil edilmesi sebebiyle burada devam etmiştir. Okul numarası 173 olarak verilmiştir. Lisede iken, kendisinin idare ettiği Kastamonu Lisesi Mecmuası'nda, Samsun'da çıkan *Ahali* gazetesinde ve Nihal Atsız'ın Orhun Dergisinde birçok şiiri ve makalesi yayınlanmıştır. Bunlar arasında Samsun'un meşhurları hakkında incelemeleri de vardır. Tosya'da aylık neşredilen *Dilek* gazetesinde de köycülük hakkında yazılar vermiştir.

Lisede okurken Orhan Şaik Gökyay bir süre edebiyat öğretmenliğini yapmıştır. Orhan Şaik Gökyay altı aylık bir hizmetten sonra 1931 yılında Nihal Atsız ile birlikte Malatya Ortaokulu'na atanmıştır. 1930 yılında Türk Ocağı'na üye olan Fethi Tevetoğlu, Nihal Atsız ile mektuplaşarak irtibat kurmuştur. Bu dönemde Tevetoğlu'nun duygu ve düşüncelerini okul arkadaşı Türk Ocakları Eski Başkanı Prof. Dr. Orhan Düzgüneş şöyle anlatmıştır:

> Kastamonu Lisesinde 9, 10 ve 11inci sınıfları birlikte okumuştuk. Samsun Lisesinden nakil gelmişti. Ben o zaman yalnızca fen derslerinde ve sporda başarılı bir öğrenciydim. Fethi fırsat buldukça bize "Mengüç" imzasıyla yazdığı yazılarını ve şiirlerini okurdu. Arada bir ondan Atsız'ın şiirlerini de dinlerdik. Fen şubesinde olduğum halde bu yazı ve şiirler beni edebiyat şubesindeki arkadaşlardan daha fazla etkilemekteydi. Milli hislerimi uyarıyor, bana haz ve heyecan veriyordu. Artık boş zamanlarımda Fethi'yi arar olmuştum. Son sınıfa geçtiğimizde o yaz Atsız'ın düzenlediği Çanakkale yürüyüşüne katıldığını anlatmıştı. Böylece kendisine ve Atsız'a da hayranlık duygumuz artmıştı.[13]

Fethi Tevetoğlu 1933 yılının Ağustos ayında Nihal Atsız'ın tertiplediği Çanakkale yürüyüşüne 8 kişi ile birlikte katılmış, aynı yıl Atatürk'ün 10. yıl nutkunu Ankara'da dinlemeye gelen Kastamonu izcileri arasından bulunmuştur. Geçit resminde (töreninde) birinci gelen bu öğrenciler Atatürk'ün ilgi ve takdirini kazanmışlardır.[14]

---

[12] Abdurrahman Paşa Lisesi 1885 yılında kurulmuştur. Anadolu'da açılan ilk idadî özelliğini taşımaktadır. Pek çok yazar, şair, tarihçi, siyasetçi, asker, vb. yetiştiren okulun ünlü simaları arasında Hüsnü Açıksöz, Orhan Şaik Gökyay, Arif Nihat Asya, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Arslan Kaynardağ bulunmaktadır. Lise hakkında ayrıca bkz. Mustafa Eski, *Kastamonu Abdurrahmanpaşa Lisesi Tarihi*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2005.

[13] *Kemalist Atılım Birliği Dergisi*, Dr. Fethi Tevetoğlu'nu Anma Günü Sayısı, 11 Mart 1990, s. 21.

[14] http://abdurrahmanpasalisesi.meb.k12.tr/, 29 Mart 2008.

Lise tahsilini 1934 yılında bitiren Fethi Tevetoğlu 152 öğrenci numarasıyla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okumaya başlamıştır. Askeri Tıbbiye'de iken hem *Tasvir-i Efkâr*'da musahhihlik yapmış,[15] hem de Ali Fethi imzasıyla *Orkun* ve *Atsız* dergilerinde şiirleri yayınlanmıştır. Üniversiteye başladığı bu yılda Türkçülük ve Turancılık düşünceleri ile ilgili yazdığı şiirlerini *Yarın Turan Benimdir!* ve *Türklüğe Kurban* adlı iki şiir kitabında yayınlamıştır.

Fethi Tevetoğlu Mehmet Akif'in son günlerinde yanında olmuş, sık sık ziyaretinde bulunmuştur. Mehmet Akif'in vefatı sonrasında cenazesini Beyazıt camiine getiren 11 kişiden biri olmuştur. Mehmet Akif'in cenazesinin Edirnekapı Mezarlığına götürülmesi esnasında halkı haberdar etmiş ve cenazenin büyük bir kalabalıkla gömülmesini sağlamıştır. Fethi Tevetoğlu bu olayı şöyle anlatmıştır: "İlahi bir merkeze, ilahi bir akın başlamıştı: 11 kişi gitmiş, on bin kişi olmuştuk. Onu on bir âşık getirmiştik, on bin sevdalı götürüyorduk…" [16]

Fethi Tevetoğlu lise öğrencisiyken birçok Türkçünün kendisine öz Türk adı seçmesi nedeniyle yazdığı şiirlerde kullandığı "Mengüç"[17] adını beğendiği için seçtiğini bildirmiştir.[18] Fethi Tevetoğlu soyadı kanunu çıktığında Tevetoğlu soyadını almasını da şöyle anlatmıştır:

> Milli Kütüphaneyi kuran Adnan Cahit Ötüken Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Genel Sekreteri idi. Birlik adı altında bir de gazete çıkarıyorlardı. Bu gazete için bir marş yarışması düzenlemişti. Ben o yarışmaya katılmıştım. Yarışmaya gönderdiğim şiirin altına "Atsız Yoldaş" diye yazmıştım, o bir "a" ilave etti."Atsız'a yoldaş" diye neşretti. Böylece Atsız'a Yoldaş oldu. Sonradan soyadı kanunu çıkınca Atsız kendi takma adını yani Atsız'ı soyadı olarak aldı. Ben de "Atsıza Yoldaş'ı tescil ettirdim. Nüfus kütüğümde kayıtlıdır. Fakat sonra Nazım Hikmet için askerî okullarda yapılan aramalarda, benim dolaplarım da aranmıştı. Benim o sırada Tagore hakkında bir kitabım çıkıyordu. Orada da Atsız'a Yoldaş imzasını kullanmıştım. Nitekim Yücel'de de gene aynı isimle yazılarım, şiirlerim, tercümelerim, vs. çıkıyordu. Bu yüzden açılan soruşturmada sorgumu yapan Hâkim Fuat Bey adında bir binbaşı, "oğlum, bu soyadını değiştir, sonra başın belaya girer. Yoldaş kelimesinden, sen Milliyetçi Türkçü olduğunu ispat edene kadar hapı yutarsın, seni komünist zannederler, bunu mutlaka değiştir" dedi. Ben de bunun üzerine, "Tevetoğlu" diye alınmıyordu, çünkü o senelerde "oğlu" yasaktı. "Tevet" diye aldım. Babam da önce "Tevetoğlu" alınmıyor denince "Tibet" diye almıştı. Onun için bazı

---

[15] Altan Deliorman, *Kırık Kanatlı Jön-Türk*, Bütün Eserleri–2, İstanbul, 1997, s. 89.

[16] Dr. Fethi Tevetoğlu, "Bayrağa Sardığım Yüce Şair", *Milli Kültür*, Mehmet Akif Özel Sayısı, Sayı 55, Aralık 1986, s.7.

[17] Mengüç: Yaşlı Erkek, bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

[18] Yakup Erdal Ertürk, "Tevetoğlu: İslamiyet'i En İyi şekilde Biz Temsil Ettik", *Türk Yurdu*, Cilt 10, Sayı 30, Şubat 1990, s. 40.

> yazılarımda “Mengüç Tibet” imzası koyuşumun sebebi budur. Sonradan aile mahkemeye müracaat ederek “Tevetoğlu” diye tashih ettirdi.”

Halk Bilimi (Folklor) ile ilgili yazılarını *Halk Bilgileri Mecmuası*'nda, şiirlerini ve edebî araştırmalarını da *Yücel* Dergisinde yayınlamıştır. Tevetoğlu “Atsız Kahraman” isminde iki perdelik manzum piyesini de bu dönemde yazmıştır.[19]

Lise öğrenimini müteakiben 1934 yılında Askeri Tıbbiyeye başlamıştır. Askerî Tıbbiye'de okurken 1939 yılında Türkçü düşüncelerin ön planda olduğu *Kopuz* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Askerî öğrenci olduğu için bu derginin imtiyazı Kastamonu Lisesinden arkadaşı Cemal Tiğin[20] adına, meslekî bir dergi olarak alınmış olmasına rağmen Tevetoğlu bu dergiyi İstanbul’da yayınlamış ve bu sırada Sadettin Nüzhet Ergun [21] ile tanışmıştır. Kurucusu ve başyazarı olduğu dergiyi dokuz sayı çıkartmış, hükümet yetkililerinin dönemin ünlü Türkçülerinin yazılarının yer aldığı bu derginin kapatılmasını aksi hâlde er olarak alaya gönderileceğini bildirmelerinden sonra da yayın hayatına son vermiştir. Dr. Rıza Nur, Nihal Atsız, Nejdet Sançar, Hüseyin Namık Orkun, Adnan Cahit Ötüken, Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Besim Atalay, İhsan Boran, İhsan Aydın, Mehmet Halid Bayrı, Dr. İhsan Unaner, Fethi Yücel derginin yazarları arasındadır. Yine aynı yıllarda Hintli şairi Tagor’la mektuplaşmış, *Kopuz* dergisinde hakkında yazılar yazmış ve Tagor’un külliyatı, hayatı ve eserleri üzerine 1938 yılında bir de kitap yayınlamıştır.[22]

Tıbbiye son sınıfta iken Samsun’da tanıştığı eşi Gülcan Kırımşamhal’la 8 Ekim 1941 yılında evlenmiştir. Karaçay Türklerinden olan Gülcan Hanım’ın ailesi Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Ruslar tarafından yaşadıkları toprakları terk etmeye zorlandıkları için İstanbul’a gelmiş, daha sonraları ise Samsun’a

---

[19] Nüzhet, *a.g.e.*, s. 567.

[20] Tevetoğlu, Cemal Tiğin’e bu soyadını kendisinin verdiğini beyan etmiştir, Mustafa Tatçı, *a.g.m.*, s. 60. Kül Tigin İkinci Göktürk Kağanlığı'nı ağabeyi Bilge Kağan ile birlikte yönetmiştir.

[21] Saadettin Nuzhet Ergun (1901 Bursa–1946 İstanbul) Edebiyat tarihçisi olan Ergun çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği ve yaşamının sonuna kadar da Beyazıt Genel Kitaplığı Müdürlüğü yapmıştır. Çalışmaları daha çok edebiyat tarihi ile halk edebiyatı konularında yoğunlaşmıştır.

[22] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Hind şairi Tagor, Külliyatı, Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1938, aktaran Ramazan Korkmaz, “61. Yazı Yılında Dr. Fethi Tevetoğlu ve Eserleri”, *Yeni Forum*, 1–15 Temmuz 1989, Sayı 236, Cilt 10, s.49. Milli Kütüphanede bulunan ikinci basımının adı ise *Tagore Külliyatı: I, Hayatı ve Eserleri*, Kopuz Tercüme Kitapları: I’dir. Bu kitap 1939 yılında Tagor’un Tevetoğlu’na yazdığı bir mektup, hediye ettiği fotoğrafı ve yeni ilâveleriyle birlikte 75 sayfa olarak yayımlanmıştır.

yerleşmişlerdir. Gülcan-Fethi Tevetoğlu çiftinin bu evlilikten beş kız çocuğu olmuştur. Doğum tarihlerine göre isimleri Filiz, Nur, Aliye, Tolunay ve Tomris'tir.

1941 yılında Askerî Tıbbiye'den Tabip Teğmen olarak mezun olan Dr. Tevetoğlu Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde staj yaptıktan sonra ilk kıt'a hizmetinde bulunmak üzere 1942 yılında Samsun'a 90. Piyade Alayı'na Baştabip olarak tayin edilmiştir.[23]

Burada mesleği dolayısıyla imtiyaz sahibi olması yasak olduğu için babası Ali Dursun Tevetoğlu ve eşi Gülcan Tevetoğlu adına aldığı imtiyaz ile Mayıs 1943–Mayıs 1944 tarihleri arasında *Kopuz* dergisini ikinci defa çıkartmıştır. 1944 yılında tutuklanmasından sonra 13 sayı olarak neşrettiği bu derginin yayını da sona ermiştir. Dergide Dr. Fethi Tevetoğlu'ndan başka yazı kadrosunu meydana getiren Türkçüler şunlardı: Zeki Velidi Togan, Abdulkadir İnan, Nihal Atsız, Bedriye Atsız, Hüseyin Namık Orkun, Remzi Oğuz Arık, Ziyaeddin Fındıkoğlu, İsmail Hakkı Yılanlıoğlu, Orhan Şaik Gökyay, Peyami Safa, Nejdet Sançar, Mehmet Halit Bayrı, İzzettin Şadan, Uluğ Turanlıoğlu, Dr. Mustafa Hakkı Akansel, Hazma Sadi Özbek, Elmas Yıldırım, Cemal Oğuz Öcal, İsmet Rasim Tümtürk ve Sepicioğlu.

Nihal Atsız'ın Başbakan Saraçoğlu'na hitaben yazdığı iki açık mektubu ile Ankara'daki Atsız–Sabahattin Ali davasının yol açtığı gösteri üzerine Türkçülere karşı başlatılan Türkçülük-Turancılık davasında 19 Haziran 1944 günü tutuklanan Tevetoğlu 11 ay 20 gün hapse mahkûm edilmiştir. Yüzbaşılığa İstanbul'da Tophanede bu hapis cezasını çekerken terfi etmiştir.

Dava sonrasında beş yıl boyunca görev yaptığı Samsun'dan, 1947 yılında Genelkurmay Karargâhına tayin olarak yeniden Ankara'ya taşınmıştır. Ankara'da bulunduğu yıllarda Türk Milliyetçiler Derneğinde ve Türk Ocağı'nın Ankara şubesinin açılışında aktif olarak çalışmıştır.

Bu dönemde *Tasvir* gazetesinde, *Altındağ*, *Çınaraltı*, *Özleyiş*, *Kızıl Elma*, *Kürşad* dergilerinde şiirleri ve yazıları çıkmıştır.

Sahra Sıhhiye Okulunun kurulma aşamasında görev almak üzere gerekli eğitimleri almak için 1949 yılında Amerika Birleşik Devletlerine gönderilmiştir.

[23] Nurhan Girgeç, *Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Hayatı, Fikirleri, Edebi Yönü*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1992, s. 5.

1950 yılında imtihan neticesinde dokuz ay süreyle Robert Kolejinde İngilizce lisan eğitimi almıştır. 1950–1952 yılları arasında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde çocuk hastalıkları üzerine ihtisas yapmıştır. 1 Temmuz 1952–30 Haziran 1953 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde San Antonio şehrinde Teksas Üniversitesine bağlı Santa Rosa Hastanesinde ihtisas eğitimine devam etmiştir.

Yurda dönüşünü müteakip aynı yıl önyüzbaşı rütbesinde ordudan istifa ederek ayrılmış ve yine Teksas Üniversitesi'ne bağlı Texas Medical Center'da bir yıl boyunca başasistan olarak çalışmıştır. 1 Temmuz 1954–30 Haziran 1957 tarihleri arasında ise Robert Driscoll Vakfı'nın Corpus Christi'deki (Texas, ABD) Çocuk Hastanesinde hekimlik yapmıştır. 1956 yılında "Çocuklarda Pheochromocytoma" ve "Toprak Yeme Anemisi" adlı makale çalışmalarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nde tıp ödülü almıştır.[24]

1954 yılında ABD ziyareti esnasında Dallas'a gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı istasyonda karşılayanlar arasında o dönem San Antanio'da yaşayan Dr. Tevetoğlu, eşi ve çocukları da bulunmuştur. Tevetoğlu'nun çocukları 11 yaşındaki Filiz, 9 yaşındaki Nur ve 2 yaşındaki Aliye Samsun bölgesi mahalli elbiseleri giymiş olarak hazır bulunmuşlardır.[25]

1957 yılında tekrar yurda dönen Dr. Tevetoğlu Samsun'a yerleşmiş ve, 1961 yılına kadar Ana Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları hekimliği yapmıştır. Türkiye'ye Marshall yardımları sonrasında gelen Amerikalılardan Teksas Üniversitesi çocuk hastalıkları profesörlerinde Mr.Sidney R. Kaliski'dir. Profesör müsaade edildiği takdirde Samsun'da bir çocuk hastalıkları hastanesi kurmak arzusunda olduklarını belirtmiş, hastanenin masraflarının, ilaç ve süt gibi ihtiyaçlarının da Teksas Üniversitesine bağlı ve Miss Clara'nın sahibi bulunduğu klinikten tedarik edileceğini bildirmiştir. Türkiye'de yirmi gün kalan profesörün mihmandarlığını Dr. Fethi Tevetoğlu yapmıştır. [26] Samsun'da çocuk hastalıkları üzerine bir hastane kurmak için yaptığı çalışmaları tamamlayamamıştır.

1958 yılında dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in Samsun ziyareti sonrasında Demokrat Parti Samsun İl Başkanı olarak aktif siyasete başlamıştır.

[24] Korkmaz, a.g.m., s. 48.
[25] *Milliyet*, 15.02.1954, s.7.
[26] *Milliyet*, 18.07.1953, s.7.

20 Haziran 1958 tarihinde Kıbrıs konusunda Samsun'da bir miting yapılmıştır. Yaklaşık 150 bin Karadenizlinin katıldığı mitinge Kıbrıs'lı lider Fazıl Küçük davet edilmişti. Küçük yaptığı konuşmada İngilizleri bu sorunu sulh yoluyla halletmeye davet ederek, "ya taksim, ya ölüm" sloganıyla bitirmiştir. Bu mitingde birçok kişi konuşma yapmıştır. Dr. Fethi Tevetoğlu'da yaptığı konuşmada söze besmele ile başlamış ve Müslüman milyonlarca Türk'ün Kıbrıs Davası karşısındaki hassasiyetine temas etmiştir. Doktor Tevetoğlu konuşmasının sonunda cebinden çıkardığı altın bir çakmağı Küçük'e vermiş ve şunları söylemiştir: "zamanı gelince Kıbrıs'taki Yunan cephaneliğini bu çakmakla ateşlersiniz".

1960 Darbesinden sonrasında Demokrat Parti kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmış olmasına rağmen Dr. Tevetoğlu herhangi bir adlî tahkikata uğramamıştır.[27]

1961 yılında yeniden partilerin kurulmasına izin verildiğinde Adalet Partisi'nin kuruluşuna katılarak, parti kurucularının arasında yer almıştır. Aynı yıl yapılan seçimlere katılan Dr. Tevetoğlu Samsun Senatörü seçilmiş, üç dönem ve 12 yıl sürecek parlamenterlik yaşamı da böylece başlamıştır.

Dr. Fethi Tevetoğlu senatör seçildiği yıldan başlayarak 1973 yılına kadar Senato Dışişleri Komisyonu Başkanlığında bulunmuştur. Bu arada NATO Parlamenterleri Türk Grubu Başkanlığı (1961–1962), Ortak Pazar Türk Parlamento Grubu Başkanlığı (1963–1966), Adalet Partisi Genel Başkan Yardımcısı (1965–1966), Adalet Partisi Senato Grup Başkanlığı (1971–1973) görevlerini yürütmüştür.

Komünizmle mücadele konusunda birçok kitap ve makale yazmış, Dünya Anti-Komünist Teşkilatı'nın kurucu üyesi olarak Türkiye ve Ortadoğu temsilciliğini 1961 yılından, Asya Milletleri Komünizmle Mücadele Birliği'nin temsilciliğini ise 1967 yılından itibaren ölümüne kadar sürdürmüştür.

1963 yılında *Türk Yurdu* dergisinin editörlüğünü yapan Tevetoğlu, 1968 yılından itibaren Türk Ansiklopedisi'nin [28] yayın kurulu başkanlığına getirilmiş ve

---

[27] Girgeç, *a.g.e.*, s. 23.

[28] 1933 yılında *İnönü Ansiklopedisi* adıyla yayınlanmaya başlayan ansiklopedinin adı Demokrat Parti'nin iktidarı ile *Türk Ansiklopedisi* olarak değişmiştir. İlk yayın kurulunda Agâh Sırrı Levend, Kenan Akyüz, Hikmet Birand, İbrahim Alaattin Gövsa, Faik Reşit Unat, Suut Kemal Yetkin gibi yazarlar bulunmuştur. Son yayın kurulu ise Hasan Eren, Hamza Zülfikar, Tahsin Melan, İsmail Parlatır gibi yazarlardan kurulu olan ansiklopedi, 1984 yılında toplam 33 cilt olarak tamamlanmıştır.

F harfinden itibaren bizzat kendisinin yazdığı birçok konu başlığı ansiklopedide yayınlanmıştır.

Aktif siyasî hayatı esnasında *Türk Yurdu* dergisinin yanında *Yeni İstanbul* ve *Son Havadis* gazetelerinde, *Toprak*, *Düşünen Adam*, *Türk Kültürü*, *Milli Yol*, *Hayat Tarih Mecmuası*, *Orkun*, *Mücadele*, *Komünizmle Savaş*, *Hisar*, *Önasya Mecmuası* dergilerinde yazıları yayınlanmıştır. Tevetoğlu yazımı için uzun yılar boyunca araştırma yaptığı *Türkiye'de Komünist ve Sosyalist Faaliyetler* adlı yayını 1967 yılında tamamlamış ve yayınlamıştır.

1973 yılındaki seçimlere Adalet Partisi'nden İstanbul Parlamenter adayı olarak katılan Dr. Tevetoğlu seçimi kaybetmiş ve aynı yıl Batı Almanya'nın Mainz şehrine giderek oradaki üniversitenin çocuk hastalıkları klinik şefliğine başlamıştır. Buradaki çalışma hayatının ardından, Kral Faysal'ın isteğini kıramayarak [29] 1976 yılında İslâm Konferansı Siyasal İşler Genel Sekreter Yardımcısı olmuştur. Aynı zamanda İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı Genel Sekreter Yardımcılığına getirilerek Suudi Arabistan'da yaşamaya başlamıştır.

1977 yılında Tevetoğlu Filipin hükümeti ile Güney Filipin'deki Müslümanlar arasında varılan ateşkes anlaşmasını denetleyecek İslâm Konferansı heyetine başkanlık etmek üzere Manila'ya gitmiştir.[30]

1980 yılında Dünya İslam Mültecileri Kuruluşunun Başkanlığını yapan Dr. Fethi Tevetoğlu, 1984 yılında tekrar Türkiye'ye dönmüştür. Bu tarihten sonra daha önce tamamlayamadığı yarım kalmış ilmi ve fikri çalışmalarına hız vermiştir. Birçok tanınmış Türkçünün biyografilerini hazırlamış, bu kişilerin yayınlanmamış eserlerini düzenleyip yayınlanmasını sağlamıştır. Samsun'da yayınlanan *Kardelen*, *Milli Kültür*, *Yeni Forum, Atatürk Araştırma Merkezi* dergilerinde araştırma ve yazıları yayınlanmış, 1987 yılından ölümüne kadar Yeni Orkun Dergisinin başyazarlığını yapmıştır.

NATO Şeref Madalyası (1968), Milliyetçi Çin Şeref Madalyası (1972), Kore Şeref Madalyası (1972) gibi madalyalara sahip olan Dr. Fethi Tevetoğlu'na 4 Nisan 1989 yılında Selçuk Üniversitesi tarafından fahri doktorluk payesi verilmiştir. 1986

---

[29] Tevetoğlu'nun kızı Filiz Ortaç, Tevetoğlu'nun Kral Faysal ile Senato Dışişleri Komisyonu Başkanlığında bulunduğu yıllarda tanıştığını ve irtibatının hep devam ettiğini belirtmiştir. Filiz Ortaç'la 03.02.2008 tarihinde yapılan görüşme.

[30] *Milliyet*, 27.01.1977, s. 3.

yılından itibaren Türk Ocakları'nın Hars Heyetinde bulunmuş, 1989 yılının Kasım ayında da Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfının kurucusu ve başkanı olmuştur. Dr. Fethi Tevetoğlu 27 Kasım 1989 pazartesi günü vefat etmiştir. [31]

1.2. Eserleri

Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Türk siyasî ve düşünce hayatını etkileyen birçok inceleme ve araştırma içeren makale, kitap ve dergisi bulunmaktadır. Dr. Tevetoğlu'nun külliyatı incelendiğinde öne çıkan en önemli özelliği biyografi yazma konusunda yaptığı çalışmalardır. Lise yıllarından itibaren biyografi yazan Tevetoğlu, biyografisini yazdığı kişileri çoğunlukla siyasî düşünce ve görüşlerine yakın olanlar arasından seçmiştir. İlk biyografisini *Atsız Mecmua*'da yayınlamıştır. Halk şairlerinden Ziğaoğlu Mehmet'i inceleyen Tevetoğlu, Rizeli olan şairi kamuoyuna tanıtmak maksadıyla bu biyografiyi yazdığını belirtmiştir. [32]

Hayatının her döneminde birçok kişinin biyografisini hazırlayan Dr. Tevetoğlu, eserlerini titiz, detaylı ve belgelere dayandırarak hazırlamaya gayret göstermiştir. *Kopuz* dergisinde ve diğer makalelerinde biyografilerine yer verdiği Mehmet Emin Yurdakul, Enis Behiç Koryürek, Hamdullah Subhi Tanrıöver, Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Ömer Nâci, Kızılaycı Hâmit Bey, Süleyman Paşa ile ilgili yazdıklarını genişleterek 1986 sonrasında kitap olarak yayınlamıştır. [33]

Fethi Tevetoğlu'nun eserlerini dört başlıkta sınıflandırabiliriz. Birincisi, çeşitli dergilerde yazdığı şiirler ve şiirlerini topladığı *Türklüğe Kurban*, *Yarın Turan Benimdir* adıyla yayımladığı şiir kitaplarıdır. *Tagore Külliyatı I*, *Fuzulî'nin Bahçesi* isimli eserleri de bu döneme ait yayınlarıdır. İlk şiirini, 1928 yılında bir Trabzon gazetesinde yayınlayan Tevetoğlu'nun edebî yönü araştırmamızın konusu dışındadır.[34] Eserlerinin diğer bir başlığını da Türkçü düşüncenin Türk kamuoyunda etkin bir yer edindiği İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan

[31] Recep Yiğit, "Dr. Cihat Fethi Tevetoğlu ve Eserleri", *Türk Yurdu*, Sayı 75, Kasım 1993, s. 69.
[32] Fethi Tevetoğlu, "Tanınmamış Halk Şairlerinden Ziğaoğlu Mehmet", *Atsız Mecmua*, Sayı 17, Eylül 1932, s. 170.
[33] Tüm bu eserler 1986 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Sadece *Kızılaycı Hâmit Bey* isimli biyografi çalışması Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayımlanmıştır.
[34] Dr. Fethi Tevetoğlu'nun edebî yönü hakkında bkz. Nurhan Girgeç, *Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Hayatı, Fikirleri, Edebi Yönü*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1992.

dönemde çeşitli dergilerde yazdığı şiir ve makaleleri oluşturur. Tevetoğlu'nun bu dönemde *Atsız Mecmua, Orhun, Çığır, Tanrıdağ, Ülkü, Altınışık, Kızıl Elma, Kürşad, Ergenekon* dergilerinde sadece şiirleri yayınlanmıştır.[35] *Kopuz* dergisini 1939–1940 yılları arasında dokuz sayı olarak çıkarmıştır. *Tasvir-i Efkâr, Kudret, Adalet, Yeni İstanbul* Tevetoğlu'nun yazı ve şiirlerini yayınlayan gazetelerdir.

Üçüncü bir yayın grubu olarak, Tevetoğlu'nun 1960 sonrasında Komünizmle mücadele boyutunda yazdığı eserleri sınıflandırabiliriz. *Açıklıyorum!, Kıbrıs ve Komünizm, Komünist Blokta Milliyet ve Mefkûre (G. Von Mende'den çeviri), Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya, Yirminci Yüzyılın Yüzkarası Utanç Duvarı, Milletlere Işık Tutan İki Beyannâme, Faşist Yok Komünist Var!, Dış Politika Görüşümüz* isimli kitapları bu çerçevede değerlendirilebilir. Yine Komünizmle mücadele faaliyetleri kapsamında *Komünizmle Savaş* ve *Mücadele* dergilerinde, *Yeni İstanbul* ve *Yeni Ses* gazetesinde yazıları bulunmaktadır. 1960 yılından Almanya'ya gittiği 1973 yılına kadar *Hayat Tarih Mecmuası*, *Düşünen Adam*, *Orkun*, *Önasya Mecmuası*, *The Week*, *Cultura Turcica*, *Toprak* ve *Türk Kültürü* dergilerine yazılar yazmıştır. Bu dönemde yayınladığı en önemli eseri *Türkiye'de Komünist ve Sosyalist Faaliyetler* isimli kitabıdır.

Dr. Tevetoğlu'nun eserlerinin son tasnif şekli ise 1984 yılında Türkiye'ye döndükten sonra vefatına kadar (1989) yazdıklarıdır. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *Kardelen*, *Kemalist Atılım*, *Milli Kültür*, *Yeni Orkun*, *Yeni Forum* dergilerindeki komünizme, Atatürk'e, Türk Milliyetçiliği üzerine temas eden ve görüş bildiren yazıların yanında bu dönemde yine biyografi çalışmaları hız kesmemiştir: *Mehmed Emin Yurdakul Hayatı ve Eserleri*, *Ömer Naci*, *Hamdullah Suphi Tanrıöver Hayatı ve Esreleri*, *Enis Behiç Koryürek Hayatı ve Eserleri*, *Müftüoğlu Ahmed Hikmet*, *Süleyman Paşa*, *Kızılaycı Hâmet Bey*, *Türk'e ve Atatürk'e Tutkun Şair Gazi Nazrül İslam* isimli yayınları bu dönemde basılmıştır. Ahmed Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım*, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in *Dağ Yolu* ve *Günebakan* isimli eserlerini düzenlemiş ve yayına hazırlamıştır. Araştırmacı kişiliğini ön plana çıkaracak zamanı bu dönemde daha fazla bulan Dr. Tevetoğlu Atatürk ve Millî Mücadele dönemine ait eserler de kaleme almıştır.

[35] Tevetoğlu'nun külliyatını tespit etmek maksadıyla söz konusu dergilerin tamamı incelenmiştir. Bu incelemede Tevetoğlu'nun herhangi bir makalesine rastlanılmamıştır.

Atatürk-İttihat ve Terakki, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, *Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları*, *Milli Mücâdele Yıllarındaki Kuruşlar*, *Ali Fethî Okyar'ın Günlük Hâtıraları*, *Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı: Prof. Hulûsi Y. Hüseyin (Pektaş)* Dr. Tevetoğlu'nun bu dönemde kaleme aldığı eserlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇÜLÜĞÜN TARİHSEL ARKAPLANI

2.1.Türkçülük Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Modern anlamda, Osmanlı devletinin siyasî sınırları içinde yaşayan Türklerde, milliyetçilik ve 'Türk'ü (bir soy, dil ve kültürle kendini belirleyip tanımlayacak, ifade edecek ve bunu siyaseten de savunacak millî varlık olarak) siyasî düşünce tarihi içinde "Türkçülük" şekliyle adlanan düşünce ve eylem biçiminin genel-geçer bu konuya hasredilen çalışmalarda iki ve/ya bir kaç evrede ele alınarak incelenmektedir: Türkçülük olarak "Türk milliyetçiliği" doğuşu ve biçimlenmesi, elit-entellektüellerinin siyasî edebiyat ürünlerini vermesi ve buna bağlı olarak düşüncenin amaç ve programını ve elbette toplumsal katmanlarda karşılığını bulacak ölçüde uygulama tasarruflarıyla kendini gösterdiği ilk evre II. Meşrutiyet Türkçülüğü'dür. Bu evreyi, düşünürlerinin eserlerinde inşa ettikleri referans sistemini (bu bir kavramsal sözlük de olabilir) oluşturan bazı referans kavramların temellendiği (ırk, dil, soy, boy, hars, din-İslâmiyet ve diğer-, Türk, 'Türklük ve İslâmiyet', 'Türk alemi', halk, vatan..) ve bunlara kaynaklık eden olgu-olayların yeniden değerlendirilmesi ve yorumlamasına (bağlamsal şartların değişmesi) bağlı olarak anlamsal değişmeye maruz kaldığı, yer yer kendiliğinden bazen de müdahale edilerek mecburen değiştiği bir diğer evre takip edecektir: Bu aşamayı belki Millî Mücadele'yle beraber ve 'Türkiye' devlet adıyla Türk ulus-devletinin kuruluşuyla (1919 ve sonrası) devam ettirmek mümkündür.

Bu çerçevede Meşrutiyet Türkçülerine musallat olan bazı kavramlar ve oluşların yeniden ele alındığını görmek pekâlâ mümkündür. Öyle ki Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce de büyük tarihleri olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu dışında gerek dil ve gerekse ırk yönünden birbirine benzeyen bir Türk Dünyası'nın bulunduğu gerçeği hemen unutulmuş, yerini Hz. Muhammed ile başlayan İslam dini ve onun dünyası almıştır. [36]

---

[36] David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876–1908)*, Çev.: Şevket S. Türet, Ay Köprüsü Yayınları, İstanbul, 2004, s. 13.

İslâmiyet'le birlikte birçok millet Arap alfabesini kullanmaya başlamıştır. Osmanlılar sadece alfabeyi almakla kalmayıp, zaman içinde Arapça ve Farsçadan birçok kelimeyi gramer kurallarıyla birlikte dillerine aktarmışlarıdır. Bu durum devlet eşrafının ve 'aydın' diye niteleyebileceğimiz küçük bir azınlığın kullandığı ve halkın kullandığı günlük Türkçeden tamamen farklı bir dil olarak Osmanlıcayı yaratmıştır. Devleti ve aydını ile aynı dili kullanmayan Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yaşayan Türk halkı, zaman içinde millet bilincini tamamen kaybetmiş, İslamiyet'in toplum hayatına etkisiyle birlikte ümmet fikri etrafında kümelenmiştir. Bu düşünceye göre İslam dinine inanların oluşturduğu topluluk olarak kabul edilen ümmet, milletin yerini almıştır.

Avrupalıların Osmanlılar ve bağlı eyaletler için yaygın olarak kullandıkları "Türk" ve "Türkiye" kelimeleri bile 19. yüzyıla kadar Osmanlı metinlerinde pek görülmemektedir. "Türk" terimi Anadolu köylüsünü (çoğu zaman cahil anlamında) veya Türkçe konuşan Osmanlı tebaası ile Türkçe konuşmayan tebaanın ayrımı için kullanılmıştır.[37]

Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda Türkçülüğün ortaya çıkışından önce Avrupa'da Türklüğe dair iki hareket (akım) oluşmuştu. Bunlardan biri Türkseverlik diğeri ise Türkiyat (Türkoloji) hareketleridir. Türkiye'de yapılan ipekli ve yün dokumalar, halılar, kilimler, çinileri demirci ve marangoz işleri, ciltçilerin ve tezhipçilerin yaptıkları ciltler ve tezhipler, mangallar gibi Türk sanat eserleri uzun süreden beri Avrupa'daki sanatseverlerin dikkatini çekmişti. [38] Zenginler bu eserleri toplayarak evlerinde bir Türk salonu veya odası meydana getirip teşhir etmişlerdir. Diğer taraftan Avrupalı ressamların Türklerle ilgili tabloları, şairlerin, filozofların Türk ahlakını ortaya koymak için yazdıkları kitaplar, Lamartine, Auguste Comte, Pierre Lafayette, Âli Paşa'nın kâtibi Misemer, Pierre Loti, Claude Farrère'in Türkler hakkındaki dostâne yazıları da Türkperestliğin bir bölümünü teşkil ediyordu.[39] Avrupa'da ortaya çıkan ikinci hareket olan Türkiyat (Türkoloji) ise; Rusya, Almanya, Macaristan, İngiltere, Danimarka ve Fransa'da birçok bilim adamının İslâm öncesine atıfla Eski Türkler, Hunlar ve Moğollarla yaptıkları ilgili

---

37 Kushner, *a.g.e.*, s. 15.
38 Gökalp, s. 25.
39 Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 122.

tarihsel ve arkeolojik araştırmalara verilen disiplinin adı idi. Türklerin tarihsel bir millet olduğu, geniş bir alana yayılmış bulunduğu ve çeşitli zamanlarda dünyaya egemen olmuş devletler ve yüksek uygarlıklar kurdukları gerçeği bu araştırmaların neticesinde ortaya çıkmıştır.[40] Bu ikinci cereyanın sahiplerinden Leon Cahun'un *Hunların, Türklerin ve Moğolların Tarihi* adlı eseri bu çalışmaların en ünlüsüdür. Fransız de Guignes'in Türklere, Hunlara ve Moğollara dair yazmış olduğu eser ile İngiliz Sir David Lumley'in Sultan Selim'e ithaf ettiği *Kitab-ı ilm-ü Nâfi* adlı eseri 19. yüzyılın ikinci yarısında Türk milliyetçiliğinin doğuşunu etkileyen Avrupa'daki Türkoloji araştırmalarının örnekleridir. Bunlardan başka Macar Türkolog Vambéry, Radloff ve Lecoq da bu konuda incelemeler yapmışlardır. Macar Armenius Vambéry (1832–1913) Türkler ve Moğollar arasındaki ırk ve dil bağlarına işaret etmiş, geliştirilen teorilere dayanarak Türkler, Çinliler, Macarlar, Estonyalılar ve diğer toplulukları Turan grubu altında toplamıştır. Ayrıca Orta Asya'da yaptığı seyahatleri Türkçe olarak 1879 yılında *Bir Sahte Dervişin Asya'yı Vusta'da Seyahati* adı altında yayınlamıştır.[41]

Tanzimat sonrası ortaya çıkan Türkçülük hareketinde, bir tarihsel ve hâlde de varlığını sürdüren soyun adı olarak 'Türk'ün kullanım olarak öne çıkışıyla birlikte, bu Türk'ün dilinin de yani Türkçenin de gelişimine dair uygulamalar kendini göstermeye başlamıştır. Nitekim Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşları, cins ve mezhep farkı gözetmeksizin haklar yönünden eşit bir tebaa meydana getirmeye kalkıştıkları vakit, bu tebaanın müşterek resmî dili olarak devleti aslî ve kurucu unsurunun dilinin yani Türk dilinin kabul edilmesinde mutabık kalmışlardır. Cevdet Paşa Türkçenin sadeleşmesi tezini müdafaa ederek, *Osmanlı Tarihi* [42] isimli eserini "kaba" Türkçe ile yazmıştır.[43]

---

[40] Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2007, s. 26.

[41] Kushner, *a.g.e.*, s. 13.

[42] *Tarih-i Cevdet* 12 cilttir. Encümen- i Daniş tarafından Cevdet Paşa'ya, J. Von Hammer'in 10 ciltlik "*Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi*"ni tamamlaması için verilen bir görevin neticesinde kaleme alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1774–1825 seneleri arasındaki tarihini anlatır. Latin alfabesi ile altı cilt olarak basılmıştır. Âli Ölmezoğlu, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa, 2002, s. 7.

[43] Adnan Sofuoğlu, "1930–1940 Arası Türkçülük Faaliyetleri", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl 31, Sayı 1–2, 1995, s. 363.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Türkçüler Tanzimat dönemi edebiyatçılarıdır herhâlde. Bu yazarlar Avrupa'dan etkilenerek bir Türklük bilincine ulaşmış olsalar da Türkçülüğün siyasal bir harekete dönüşmesini sağlamamışlardır. Bu konuyu Ahmed Vefik Paşa (1823–1891) ve Süleyman Paşa (1838–1892) gibi Türkçülüğün ilk habercileri olan fikir adamlarının, gerek tarihî ve gerekse dil alanında kaleme almış oldukları yazılarında görmek mümkündür. Bir bilgin ve devlet adamı olan Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* adlı sözlüğün yazarıdır. Ahmed Vefik Paşa'nın bu sözlüğünün giriş kısmında söyledikleri erken dönem Türkçülük bakımından önem taşımaktadır. Vefik Paşa'nın belirttiğine göre Türkiye Türkçesi, geniş bir coğrafyaya yayılmış olan ve yer yer çeşitli lehçeler halinde konuşulmakta olan büyük bir Türkçenin bir parçasıydı. Vefik Paşa, öz Türkçe kelimelerle Osmanlı diline girmiş olan Arapça ve Farsça kelimeleri iki sınıf hâlinde ilk defa tanzim ederek, Osmanlı Türkçesinde gölgedeki, karanlıktaki Türkçe kelimelerin önemini açıkça göstermiştir. [44]

Bu dönemde ortaya çıkan Türkçülük akımının kaynakları siyasî olaylardan ziyade akademik olmuştur. Bu kaynaklar daha eski devirlerde de aranabilir. Avrupalı Türkologların Doğu Türklerinin İslâm'dan önceki dil ve tarihleri üzerine yaptıkları bilimsel araştırmalar, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeden önceki devirlerde oynamış oldukları tarihî rollerini yeni bir tarzda tasvir etmişlerdi. Türklerin çok eski ve parlak olan mazilerini tasvir eden bu bilginler, gelecekteki millî şuurun gelişmesinde önemli rol oynamışlardır.[45]

2.1.1.Milliyetçiliğin Dünyada ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Yükselişi

19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler günümüz dünyasının siyasî ekonomik ve toplumsal özelliklerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Temelinde Rönesans ve Reform hareketleri olan bu gelişmeler; coğrafî keşifler ve bilim alanındaki yeni icatların etkisiyle sanayi devriminin oluşmasını sağlamıştır. Sanayi

---

[44] Mohammed Sadıq, "Türkçülük Cereyanı-Türk Milliyetçiliğinin Eşiğinde (1908–1918)", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ayrıbasım, Sayı 5–20, 1966–1968, s. 7.

[45] Sadıq, *a.g.e*, s. 6.

devrimiyle etkisiyle millî merkezli devletlerin ortaya çıkmasını sağlayan akım milliyetçilik olmuştur.

Bu gelişmelere neticesinde, Fransız İhtilâli ile aslında onu önceleyen İngiliz ve Amerikan devrimleri ile beraber[46] gelen milliyetçiliğin temelinde millî egemenlik, bağımsızlık-*istiklâl* (bu 20. yüzyıl başında nihâyet *self-determination*, kendi kaderine tayin ilkesi olarak nitelecekse de), eşitlik ve laiklik gibi prensipler oluşmuştur. Başlangıçta sadece kendi milletinin refahı ve bağımsızlığını amaçlayan liberal bir anlayışa sahip olan milliyetçiler ve milliyetçilik, zamanla değişerek bir baskı ve yayılma ideolojisine dönüşerek Avrupa'da birleşmeci (Pan) hareketlerin doğuşuna yol açmıştır.[47] Fransız İhtilali ve takip eden Napolyon'un istila girişimleri sonucu ihtilalin getirdiği milliyetçilik ideolojisi bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Bu ideoloji yeni milli devletlerin oluşumunu sağlamakla birlikte, çok milletli imparatorluklar için ciddi bir tehlike yaratmıştır.

Türk milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki rakip milliyetçi akımlardan beslenmiş, bunlara tepki olarak geliştirilmiş ve bunların getirdiği sınırlamalara maruz kalmıştı.[48]

İkinci Meşrutiyet aydınları Osmanlı İmparatorluğu'nu maruz kaldığı milliyetçi isyanlara karşı korumak ve İmparatorluğun bekasını sağlama için çatışan üç ideoloji arasında kalmıştı. Bunlar; batıyla kaynaşmayı ve çok milletli Osmanlı İmparatorluğu'nun din ve ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlara eşit haklar verilmesi suretiyle kurtarılmasını öneren Tanzimat devri liberalizmi (Osmanlıcılık), Müslümanlığın politika, kültür ve sosyal hayat üzerindeki egemenliğini devam ettirmesini ve özellikle Türkler ve Araplar arasında olmak üzere imparatorluğun içindeki Müslümanlarla sınırları dışındakiler arasında kopmaz bir bağ oluşmasını isteyen İslamcılık ve ilk romantik dönemlerinde Türk ırkından herkesi zamanla tek

---

[46] Bkz. Liah Greenfeld, Nationalism: Five Roads to Modernity, First Harward University Press, 1993; özellikle Amerikan devrimi ve Fransız devrimi elen Alexis de Tocqueville'in eserleri okunabilir: *Amerika'daki Demokrasiye Dair* ve *Eski Rejim ve Devrim* (1995 İstanbul). Her iki eser de Kesit yayıncılıktan çıkmıştır

[47] Yusuf Sarınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi Ve Türk Ocakları (1912–1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 2.

[48] Çağlar Keyder, "A History and Geography of Turkish Nationalism," (Bir Türk Milliyetçilik Tarihi ve Coğrafyası) F. Birtek ve T. Dragonas editörlüğünde *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey*, Routledge, Londra, 2005, s. 4.

bir devlet içinde birleştirmek amacıyla Türkler arasında sıkı ilişkiler kurulması için mücadele eden Türkçülüktür.

Türkçülük, Tanzimat'tan beri devam eden batılılaşma ve halkçılık akımlarının Türk aydınları üzerindeki etkisi nedeniyle hızla mesafe kat etmiştir.[49] Ayrıca Türk aydınlarının Avrupa'da ikametleri sırasında batı dünyasında Türklere karşı duyulan ilgiyi yakından görmeleri ve Türkler aleyhine yapılan eleştirilere cevap vermek için kendi tarih, dil ve kültürleriyle temasa geçmiş olmaları Türkçülüğün gelişmesinin diğer nedenlerinden biridir. Tüm bunlara karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nda ırk temelinin önemsenmemesi, hatta Türk ırkı söz konusu olduğunda küçümseme ve horlama tavırlar içeren bir ortam oluşması nedeniyle Türkçülük akımı yeterince gelişmemiştir.

Osmanlı kültürel yapısındaki İslâm etkisi de Türkçülüğün gelişimini geciktirmiştir. Osmanlı tarih anlayışındaki tarih yazıcılığı İslâmiyet'in doğuşu ve yayılmasıyla Osmanlı hanedanlığına odaklanmıştı. Bunun sonucu olarak, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmeden önceki geçmişleri, Orta Asya'daki kökenleri ve batıya göçleri, ortak bilinçten silinmişti. Öyle ki, Avrupalılar, hatta Araplar bütün tarihleri boyunca Türk'e "Türk" dedikleri halde, Osmanlı Devletindeki Türkler kendilerini yalnızca Müslüman ve Osmanlı olarak algılamaktaydılar.[50]

Bu nedenlerden dolayı Türkçülük akımı bilinçli olarak Osmanlı İmparatorluğundan çok önce Rusya Türkleri arasında yeşermiştir.[51] Bunun sebebi Türkçülüğün, Rusların Panslavizm akımına karşı bir tepki olarak ortaya çıkmasıdır. Rusya'nın özellikle Çar III. Aleksandr yönetiminde koyu bir milliyetçi ve Panslavist politika izlemesi, Ruslardan ve Ortodokslardan başka din ve milletlere yaşama hakkı tanınmaması Türkler arasında tepki toplamıştır. Bu durum, Rusya'da yaşayan Türk aydınları ve din adamlarını kendi benliklerini korumak için harekete sevk etmiştir. Diğer bir sebep ise, Türklerin yoğun olarak yaşadığı özellikle Kazan'da ekonomik yapı nedeniyle oluşan Türk-Tatar burjuvasının Ruslara karşı milliyetçilik ideolojisini kullanacak olgunluğa erişmiş olmasıdır. Rusya'da yaşayan Türk aydınlarının Avrupa'daki düşünce hayatına daha yatkın olmaları nedeniyle

---

[49] Oba, *a.g.e.,* s. 201.

[50] Mehmet Ağaoğulları, "Aşırı Milliyetçi Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s. 191.

[51] Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 350.

Avrupalı Türkologların çalışmalarından daha kolay etkilendikleri gerçeği akımın Rusya'da ortaya çıkmasının bir başka sebebi olarak sayılabilir. [52]

Rusya Türkleri arasında Türklük bilincinin uyanışında en önemli lider Gaspıralı İsmail Bey olmuştur. Çıkardığı *Tercüman* gazetesi ile "Dilde, fikirde ve işte birlik" sloganını Rusya'daki Türkler arasına yaymış bu şekilde milli bilincin oluşumunu hızlandırmıştır.

Rusya'daki bu gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'nu etkilemesi İdil-Ural, Türkistan, Azerbaycan ve Kırımlı Müslüman Tatar-Türklerin 19. yüzyılın sonlarına doğru ve 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı imparatorluğuna yerleşmeleriyle başlamıştır.[53] Rusya'dan gelen bu mültecilerin çoğu yüksek standartlarda eğitim almış, bazıları Rus lise ve üniversitelerini bitirmişlerdi. Rusya içinde de Rusçu ve Slavcı uygulamalara maruz kalmışlar ve ona karşı tepki göstermişlerdi. Rusya'da Rus aydınları arasında biçimlenecek olan erken ve geç (1860'lar ve 1880'ler) popülist hareketten (*narodnik*) ve devrimci-sosyalist ve sosyal demokrat, marksist düşünce ve çevrelerden etkilenmişlerdi. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı çevrelerde geçerli olan yeni siyasal ve toplumsal fikirlerle de tanışıktılar. [54]

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarına doğru oldukça uzun zamandan beri gelişmekte olan Türkçülüğe, bu muhacir fikir adamları tarafından siyasî bir yön verilmişti. Türk milliyetçiliğinin siyasî bir düşünce olarak ilk ele alan yukarıda siyasi ve sosyal durumları açıklanmaya çalışan Rusya Türklerinden olan Yusuf Akçura olmuştur. Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğini temin hususunda üç muhtemel siyaset esasını tespit ve teklif etmektedir: Osmanlıcılığı başarısız ve uygulaması mümkün olmayan bir iş olarak vasıflandıran Akçura, Panislamizm düşüncesine ise Osmanlıcılığa nazaran daha az engeller olmasına rağmen, dış âlemlerden gelecek zorlukların bunun gerçekleşmesine mani olacağını belirtmiştir. Üçüncü bir ihtimal olarak Türkçülüğü, ırk üzerine kurulu millî bir Türk siyaseti olarak ele almıştır.

İkinci Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilân edilmesiyle Akçura'nın kurtuluş reçetesi olarak sunduğu Türkçülüğün gelişmesi ve siyasal düzeyde ifade

---

[52] Büşra Ersanlı Behar, *İktidar ve Tarih*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 28.

[53] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Çev.: Metin Kıratlı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 345.

[54] s. 346.

edilebilmesi için uygun bir zemin oluşmuştur. Bu döneme kadar akademik veya kültürel denilebilecek Türkçülük, İkinci Meşrutiyet ile birlikte siyasi bir kimliğe bürünmüştür.

24 Aralık 1908 tarihinde İstanbul'da "Türk Derneği"nin kurulması, Türkçülüğün teşkilâtlanmasının ilk örneği olmuştu. 1911 yılında Türkçülük üzerine yazılmış araştırmaları içine alan aylık olarak *Türk Derneği* dergisini çıkaran dernek, Necip Asım'ın *Türklerin Pek Eski Yazısı* ve Bursalı Tahir Bey'in *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* adlı eserlerini basmıştır. Dernek 1912 yılında faal üyelerinin İstanbul dışına gönderilmeleri neticesinde faaliyetlerine son vermiştir.

Türkçülük fikrinin daha başarılı ve sistemli bir ifadesini, 1911 yılında Selânik'te çıkmaya başlayan ve edebî bir dergi olan *Genç Kalemler*'in "Sade dile doğru" parolasında bulmak mümkündür. Derginin başyazarı Ali Canip, Ömer Seyfettin'in yardımıyla dilde yalınlığa doğru çalışmalar yapmış, Türk diline girmiş ve onun karakteri ile hiçbir şekilde ahenk kuramamış olan Arapça ve Farsça gramer kurallarına ve kelimelere karşı mücadeleye girişmiştir. Ziya Gökalp'in Selânik'te bulunduğu ve İttihat ve Terakki Partisi'nin Merkez Yönetim Kurulu üyesi olduğu bu dönemde derginin yazı heyetine katılmıştır. Güçlü bir aydın çevresi olan ve siyasi kişiliğe sahip olan Ziya Gökalp *Genç Kalemler* Dergisine İttihat ve Terakki Partisi tarafından destek imkânını sağlamıştır. Genç Kalemler grubu Türkçülüğün esaslarını tespit eden ideolojik konulardan ziyade edebî yenilikler yaratmak ve dilde sadelik kurmakla ilgili faaliyetler yapmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Türk milliyetçiliğinin gelişmesini kamçılayan en önemli nedenler arasında 19. yüzyılın son çeyreğindeki ve 20. yüzyılın başlarındaki savaşlar, göçler ve azınlık isyanları sayılabilir. Diğer bir neden de, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti kaybettiği topraklardan, özellikle Balkan, Kırım ve Kafkaslardan başlayan göçlerdir. Bu göçlerle gelenler, Osmanlı toplumunun dışarıda yaşayan Türk ve Müslümanların varlığından haberdar olmalarını sağlayarak İslâm ve Türklük bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle eğitim seviyesi yüksek göçmenler Rusya karşıtlığı ve anayurt özlemi temelinde bu kimlik uyanışın yaygınlaşmasında önemli işleve sahip olmuşlardır.

Osmanlı yönetici ve aydınları, imparatorluğun devamını amaç olarak gördüklerinden, İmparatorluğun dağılma sürecini hızlandırır endişesiyle Türkçü

politikalardan uzak durmuşlardır. Bu da Türk ulusal kimliğinin oluşumunu geciktirmiştir. Çeşitli dinsel ve etnik grupların mensuplarından oluşan bu elit, hiç değilse Balkan Savaşlarına kadar, imparatorluğun ayakta kalabileceği yolunda iyimser bir inancı paylaşıyordu. Osmanlılığa bu bağlılık dönemin şartlarına göre mantıklı bir hareket tarzı olarak görülmesine rağmen, 1912 sonrasında hem Düvel-i Muazzama (Büyük Devletler) arasındaki rekabet hem de güçlenen yerel milliyetçilikler, imparatorluğun dağılma sürecine tersine çevrilmez bir ivme kazandırdı. Osmanlıcılığın bitmesinde bir bakıma milât olan Balkan Savaşları, milliyetçi söylemin popülerleşmesi açısından önemlidir. Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesi, Edirne'nin işgali ve Bulgar ordusunun Çatalca'ya kadar ilerlemesi, çeyrek milyon Müslüman'ın Bulgaristan ordusundan kaçarak İstanbul'a sığınması, imparatorluğun bekasına yönelik tehdidin somut bir biçimde hissedilmesine yol açmıştı. Kentli nüfus, milliyetçilik ekseninde politik hayata katılmaya ilk kez bu dönemde teşvik edildi. [55]

İttihat ve Terakki yönetimi, Osmanlı'da ulus söyleminin en güçlü yansıma bulduğu ve bir çeşit ulus-devlet yapılanmasının siyasal bir bütünlük aracı olarak ilk defa kendini göstermiştir.[56] Türk milliyetçiliğinin düşünsel gelişiminde zorlayıcı diğer bir olay da Balkan Savaşları'dır. Balkanlarda Osmanlı'nın tasfiyesi, aydınları bir kat daha düşündürecekti. Bazı çıkarsamalar yaptılar: Türklerin "hep olduğu hep yaşadığı" yani daimî "hayat alanı" olarak Anadolu'nun yeniden "ana yurt" olarak idrak edilmesi, bu Türkler arasında millî bilinci inşa etmeyi şart kıldı. Bu kendi seyrinde ve belki doğal şartlanmanın dinamikleri, Balkan Savaşları'nın ve Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ortamında da biçimlendi. Anadolu'da başlayacak olan Millî Mücadele süreci ise bu şartlanmayı nesnel zemine yerleştirdi: Nesnel zeminde bu fikrin yeni devletin kurulması için gerekli ideolojik ve siyaseten meşru olduğu esas kabul edildi. Millî bir devlet fikrinin mekânı, "Türk'ü merkez alan ve herhâlde imparatorluğun dağılmasıyla Anadolu'da yaşamakta olan ve kendisini Türk kültür

---

[55] Çağlar Keyder, *a.g.m.*, s. 6.
[56] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 22.

dairesine dahil olarak tanımlayan diğer etnik soyların da bağlanacağı bir ulus-devletin vatan-coğrafyası olan Anadolu olacaktı.[57]

Türkçülüğün taşıyıcı düşünce merkezleri oluşacaktı da. Türk Ocakları, Balkan Harbi'nin başlamasından sadece altı ay önce kurulmuştur. 1911 yılında Trablus'u kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nda, Mebusan Meclisi'nde Türk olmayanlar Türk olanlardan sayıca fazlaydılar ve her biri kendi ırk ve milliyetinin çıkarları doğrultusunda davranmaktaydılar.[58] İmparatorluğu oluşturan çeşitli unsurların bir arada konfederatif ölçülerle yaşaması düşüncesinin hayal olduğu ise Arnavutluk'taki olaylarla ortaya çıkmıştı. [59]

İşte bu siyasî atmosferde "Türk Yurdu" Cemiyetini şair Mehmed Emin, yazar Ahmet Hikmet, Doktor Âkil Muhtar, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali ve Yusuf Akçura 18 Ağustos 1911 tarihinde kurmuşlardı. Ahmet Hikmet'in Budapeşte'ye tayin olmasıyla onun yerine cemiyete Ziya Gökalp alınmış ve 1911 yılının sonlarına doğru cemiyetle aynı adı taşıyan *Türk Yurdu* dergisi ilk olarak Mehmed Emin Bey'in sonrasında ise Yusuf Akçura idaresinde çıkmaya başlamıştı. Türk milliyetperverliğini benimseyen dergi, Türkçülüğe hizmet etmek ve Türklere faydalı olmak amacını güdüyordu. Kısa bir süre içinde gayet nüfuzlu ve önemli bir dergi olan Türk Yurdu, meşrutiyet devri aydınlarını etrafında toplamayı başarmıştı. Derginin yazarları ideolojik meseleleri irdeleyerek Türkçülüğe fikri temeller vermeye çalışmışlardır. Dergi Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa açık bir şekilde Türk unsuruna hitap etmiştir. 8 Kasım 1911'de yayınlanan ilk sayısında Yusuf Akçuraoğlu imzasıyla "Maksat ve Meslek" başlığı altında "Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız işte budur. Bu maksada ulaşmak için hangi yollarda …" şeklinde yazarak amacını bu şekilde açıklamıştır.

Türk Yurdu mensupları, Türkçülük fikirlerinin yayılması ve genişlemesi gayesiyle 1912 yılında Türk Ocağı'nı kurmuşlardı. Ocağın gayesi "İslam kavimlerinin en önemlisi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi,

---

[57] Oba, *a.g.e.*, s. 72.
[58] Bu siyasî iklimi anlatan Tanin yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Siyasî Anılar*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
[59] Yusuf Baykurtaran, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912–1931)*, Kültür Bakanlığı Yayınları Başvuru Kitapları Dizisi: 34, Ankara, 1996, s. 93.

iktisadi seviyelerinin terakki ve itilası ile Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak” [60] idi. Türk Ocağı, siyasi olmaktan ziyade birtakım sosyal ve kültürel faaliyetlerin icrasına çalışan bir dernek olarak kurulmuştur.[61]

2.1.2. Ziya Gökalp'ın Türkçülüğü ve Dr. Tevetoğlu’nun Ziya Gökalp Hakkındaki Düşünceleri

Ziya Gökalp, Mart 1913’den itibaren *Türk Yurdu* dergisinde yayınlamaya başladığı “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adını taşıyan makaleler dizisi ile Türkçülüğü diğer bir ifadeyle Türk milliyetçiliğini sistemleştirmeye çalışmıştır.

Osmanlı milliyetçisi olduğu ilk yıllarda Osmanlıları Doğu’nun *terakkiperver Amerikalıları* olarak görüyordu. *Genç Kalemler*’e katıldıktan sonra Osmanlıcılığı yerini Türkçülüğe bıraktı. Fakat onlardan farklı olarak, sadece dil alanında yenileşme ile yetinmiyor, millî bir uyanışın toplumsal alanda ve yaşamın her evresinde yerleşmesini gerektiğini savunuyordu. “Yeni Hayat” ve “Yeni Kıymetler” makalesi bu amaca yönelikti. [62] Gökalp, Jön Türklerin gerçekleştireceği siyasî devrimin, iktisat, aile, güzel sanatlar, ahlâk ve hukuk gibi alanlarda "Yeni Hayat"ı ortaya çıkaracak sosyal bir devrimle tamamlanmaya ihtiyaç gösterdiğine inanmıştı. Yeni bir Türk medeniyeti sadece Türkiye'nin gerçek millî değerlerinin kazanılmasıyla yaratabilirdi. 1911'e kadar Gökalp, tek başına 'değerler'in hiçbir şey ifade etmediğine,"fikir-kuvvet"in (*idées forces*) felsefesinin önemli olduğuna inanmıştı. Fakat 1912'den sonra Durkheim'in değerlerle ilgili yorumunu kollektif temsiller (*collectives représentations*) olarak kabul etti. [63]

Irka ya da dine dayanan ulus tanımlarını reddederek, hiçbir ulusun ırk bakımından homojen olmadığını savundu. Ona göre toplum yaşamına yöne veren ilerlemeyi sağlayan en gerçek temeller mefkûrelerdi. Mefkûre dediği ülküler ya da idealler toplumların bunalımlı dönemlerinde görülen güçlü duygularla beslenerek ortaya çıkarlardı.

---

[60] Yusuf Akçura, *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihsel Gelişimi*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 203.

[61] Derneğin “Türk Ocağı’nın Esasi ve Dâhili Nizamları” adlı ilk nizamnamesinin dördüncü maddesi “Ocak, amacını elde etmeye çalışırken sırf milli ve sosyal vaziyette kalacak, asla siyasetle uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hizmet etmeyecektir” şeklindedir.

[62] Sacit Kutlu, “İkinci Meşrutiyet Döneminin Düşünce Akımları”, *Çağdaş Türkiye Seminerleri 2008*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 2.

[63] Uriel Heyd, Milliyetçiliğin Kökenleri, Pınar Yayınları, İstanbul, Eylül 2001, s. 52.

İslâmiyet ve milliyetçiliğin bağdaşmaz olduğuna dair geleneksel görüşü reddetti ve dirilmiş Türk millî devletini hem İslâmiyet, hem de Türk dünyasının siperi olarak gördü. Gökalp, her ne kadar bu konudaki fikirleri oldukça bulanık kalsa da, İslâm'ın Türkleştirilmesini savundu ve hakikî bir popüler dini, millet inşası için bir güç kaynağı olarak kabul etti.

Gökalp, bizzat kendisi çalışmalarını özgün hâle getiren şeyin Durkheim'in sosyolojik metodu üzerindeki denemelerini 'Türk Medeniyeti'ne uygulamak olduğunu düşünmüştür. Teorilerinin birçoğunu Fransız sosyolojisi ve felsefesinden almıştır. Buna rağmen Gökalp'in milliyetçiliği daha çok Orta Avrupa ve özellikle Alman tipi milliyetçiliktir. 19. yüzyıl başında Almanya'da olduğu gibi Türkiye'de de, Batı Avrupalı milletleri inşa etmede önemli rol oynamış zengin orta sınıf yoktu. Gökalp ve arkadaşları Batılı anlamda bir burjuvazinin temsilcileri değilse de, onun öğretilerine sahip bir hareketin tipik örneği olmuşlardır. [64]

Ziya Gökalp'in düşünce yapısında etnik aidiyete sadece dil konusunda değinilmiştir. Belirleyici bir etken olara kültürü ön plana çıkarmıştır. Buna göre ulus, ne ırka veya kan bağına dayalı bir akrabalık (:kavim) ne de coğrafî, siyasal veya gönüllü bir birlikti. Bunu "millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafî, ne siyasî, ne de idarî bir zümre değildir" [65] ile açıkça ifade etmiştir. Gökalp'in tanımına göre ulus, aynı dili konuşan, aynı eğitimden geçen, dini ve ahlakî ve estetik idealleri bir olan, kısaca ortak bir kültüre ve dine sahip olan insanlardan oluşan bir toplumdur.

Gökalp'in millet düşüncesinde ulusal eğitimin, ülkenin siyasal sınırları içinde yaşayan bütün yurttaşları, yani Arnavut ve Arap kökenli halkları ve Türkçeden başka dilleri konuşan Anadolulu çeşitli etnik grupları Türk yapacağını ve kendisini gönüllü olarak Türklükle özdeşleştiren herkesin Türk sayılması gerekeceğini belirtmiştir. [66] İslamcı, Türkçü ve Batıcı düşünceler arasında eklektik bir sentez yapmaya çalışan Gökalp, "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" sloganıyla her üç akımı birleştirmiş oluyordu.

Bu bağlamda, Gökalp'in söyledikleriyle ardılı Türkçülerin çoğu tarafından 1930 ve 1940'lı yıllarda savunulan görüşler arasında oldukça çelişkili bir durum

[64] Heyd, s. 199.
[65] Gökalp, *a.g.e.* s. 15.
[66] s. 21.

var olmuştur. Bir başka deyişle, Türkçülerin "en büyük Türkçü" saydıkları Gökalp'in düşüncelerinden ideolojik olarak sapıldığı aşikârdır. [67] Bu açıdan bakıldığında 1930 ve 1940'lı yılların Türkçülerinin millet ve ırk düşünceleri Ziya Gökalp'ten çok Yusuf Akçura'nın görüşleriyle örtüşmektedir. Yine Cumhuriyet dönemi Türkçüleri arasında Gökalp'in bir taraftan da şiirleri ve romantik Turan görüşü kalıcı bir etki yaratmıştır. Turancılığı daha sonraları muhayyel olarak görmüşse de, Türkçüleri harekete geçirmekte etkili olduğunu belirterek bütün Türk halkları arasında sağlanacak birliğin son siyasal aşama olduğunu ve ancak uzak bir gelecekte bir gün belki gerçekleşebileceğini de söylemiştir.[68]

Tevetoğlu da kendisini tanımlarken, 1930'dan beri Türkçülük cereyanlarına katıldığını; Ziya Gökalp'in, Rıza Nur'un icra ettikleri tesirlerin neticesi, Türkiye dışındaki esir Türklerle daima yakından ilgilendiğini belirtmektedir. [69]

Tevetoğlu'na göre, Atatürk'ün düşünce ve davranışlarına temel seçtiği milliyetçilik ülküsünde Ziya Gökalp'ın derin izleri görülmektedir. Atatürk'ün milliyetçiliği; dil, tarih ve diğer alanlardaki inkılâpları ilim ışığında incelenince, Gökalp'ın "Türkçülüğün Esasları" prensiplerinden ne kadar faydalandığı kolayca anlaşılmaktadır. Bilhassa 1923'de, ölümünden bir yıl önce Gökalp tarafından ve muhtemelen Atatürk'ün isteği üzerine hazırlanmış ve alt başlıkları *Halk Fırkası Umdelerinin Tahlil ve Tasnifiyle, Siyasi Umdelerin Tefsiri* olan *Doğru Yol* adlı broşür; yine Gökalp'ın ölümünden kısa müddet önce-1923 Mayıs ve Temmuz aylarında yayımlanmış makaleleri ve bilhassa Yeni Türkiye gazetesinde çıkan 1923 sonrası makalelerini içeren *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* başlıklı eseri,[70] Atatürk'ün milliyetçiliğine tesir eden en önemli kaynağı ortaya koymaktadır.

Gökalp, Dr. Tevetoğlu'nun ifadesiyle 'Türk nasyonalizminin' ilk modern kurucusu olarak tanımlanmış, onun idealini kavrayacak bir baş ve gerçekleştirecek bir kol aradığını ve bunların hepsini Atatürk'le bulduğunu belirtmiştir.[71]

---

[67] Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan "Bozkurt'a-Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)*, İstanbul, İletişim, 2002, s. 77.
[68] Gökalp, s. 24–26.
[69] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya*, Ankara, 1965, s. 3.
[70] Bkz. Dr. Fethi Tevetoğlu, "Ziya Gökalp'ın Son Makaleleri", Türk Kültürü, Ekim 1964, Cilt II, Sayı 24, s. 16–17.
[71] aynı yer.

2.1.3. Yusuf Akçura ve Türkçülük Anlayışı

Türkçülüğün siyasî bir ideoloji hâline gelmesinde düşünsel olarak ilk katkıyı yapan kişi Yusuf Akçura'dır. "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesiyle Türkiye'deki milliyetçi akıma teorik bir çerçeve çizmeye çalıştı. Bu anlamda Türkçülüğün Gökalp'le beraber en önemli teorisyenidir. Akçura bu eserinde Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük akımlarını fayda ve uygulanabilirlik gibi iki ölçüte göre kıyaslayıp ayrı ayrı inceledikten sonra, tek geçerli çözümün Türkçülük olması gerektiğini öne sürmüştü. Elbette kendisi bu düşüncesini *1928 Yılı Yazıları*[72] eserinde dönemin anlayışına göre (daha sonra bahsedilecek olan) yeniden gözden geçirmiştir. Akçura berrak olduğu kadar gerçekçi bir düşünür kimliğini taşır. Makaleyi kaleme aldığı zamanda imparatorluk için en yararlı sistemin Osmanlıcılık olacağını o da kabul ediyor, fakat uygulanabilir bulmuyordu. En iyi seçeneğin "İttihad-ı Etrak" yani aynı ırktan gelen bütün Türklerin birliğini kurma politikası olduğunu iddia ediyordu. En gelişmiş ve bağımsız olan Osmanlı Türklerinin bu birlikteliği sağlayacak önder millet olabileceği inancıyla, "ırk temeline dayalı siyasal bir Türk birliği" öneriyordu. Türkçülüğün, İslâmiyet'in birleştirici gücünden de yararlanacağını, Rusya'ya karşı Türk milliyetçiliği kozunu kullanmak isteyecek büyük devletlerin de doğal olarak bunu destekleyeceklerini dile getiriyordu.

Tezin özgünlüğü, Türklerin siyasî birliği tasarısının merkezine Osmanlı İmparatorluğu'nu oturtmasından gelmekteydi. Böylece, Rusya Türklerinin birlik sağlama isteği ile Osmanlıların devleti koruma çabalarını bir senteze ulaştırıyordu. Başka bir ifadeyle, Tatar burjuvazisinin Türkçü eğilimleri ile Jöntürk ideolojisinin mihenk taşı olan devleti koruma kaygısını bağdaştırmaya çalışıyordu.[73]

1910'lu yıllarda, Türkçü-Turancılık arasındaki ilişkiyi inceleyen Akçura, Türk toplumlarının etnik birliğini tanımlamak için "Turanî" terimini kullanmayı uygun görmüştü. Ancak, "Turancılık", yani Türk halklarıyla Fin-Macar halklarının

---

[72] Yusuf Akçura, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri–1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

[73] François Georgeon, "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 6, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 509.

birliğini amaçlayan hareketi benimsememiştir. Ömer Seyfettin, Tekin Alp ve Ziya Gökalp gibi Türk milliyetçileri için 'Turan', Türk ve Turan halklarının birliğini gerçekleştirecek olan geleceğin devletini ifade etmesi Türk milliyetçiliğinin romantik yönünü oluşturuyordu. Gerçekte de Türk milliyetçiliğin romantik yönü olan 'Turan', Rusya'dan göçen Türklere özgü bir yaklaşım olarak görülmesine rağmen daha çok Osmanlı kökenli Türkler tarafından gündeme getirilmiştir. Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi Rusya'dan göçenler Türklerin birliği konusunda akılcı bir yaklaşımda bulunduklarından Turancılığa fiilî olarak hiç yönelmemişlerdi.

1919'da İstanbul Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta Türkçülüğü "emperyalist" ve "demokratik" Türkçülük olarak ikiye ayırması ve her zaman ikincisini desteklediğini söylemesi de daha önceki Pantürkçü düşüncenin, yerini Türkiyeci bir milliyetçiliğe bırakmaya başladığının göstergesidir. Bu da yeni kurulacak olan devletin Misak-ı Millî ile sınırlı milliyetçiliğine giden yolun başlangıcıydı.

Mütareke yıllarında Anadolu'ya ilk geçenlerden olan Akçura, Cumhuriyet'in ilk meclisinde milletvekili olarak bulunmuş, ayrıca yeni devletin en önemli ve ideoloji kurucu müessesesi olan Türk Tarih Kurumu'nun 1932–1935 yılları arasında başkanlığını yapmıştır. Türk Tarih Tezi'nin tartışıldığı I. Türk Tarih Kongresi onun döneminde Ankara'da toplanmıştır. Yusuf Akçura bir Türk burjuvazisi yaratmanın gerekliliğine inanmıştı. Bir yerli burjuva yaratma çalışmaları da Cumhuriyet'in amaçlarından biri olmuştur. Bu anlamda Akçura'nın bu düşüncenin öncülü olduğu söylenebilir.

Fethi Tevetoğlu'nun penceresinden Yusuf Akçura incelendiğinde, Türkçülük mücadelesinde fikir adamı boyutunda ön planda olan, Türkçülüğün önde gelen fikir babası Yusuf Akçura'ya yeteri kadar önem vermediği ortaya çıkmaktadır. Süleyman Paşa, Namık Kemal, Ziya Gökalp, Ahmet Hikmet Müftüoğlu ilk dönem Türkçüleri olarak, Dr. Rıza Nur, Nihal Atsız, Mehmet Emin Yurdakul, Enis Behiç Koryürek Tevetoğlu'nun yaşamı boyunca yazılarının büyük bir kısmını teşkil etmişlerdir. Bu yazılarda Yusuf Akçura hemen hemen hiç yer almamıştır. Tevetoğlu, Yusuf Akçura'nın Türklüğünü Rusya'dan göç edip geldiği için belki de, kabul etmemiş görünmüştür.

2.2. Tek Parti Döneminde "Türkçülük" Meselesi (1923–1939)

2.2.1. *Kemalist* Milliyetçilik Üzerine

Osmanlı döneminde yarım yüzyılı aşan Türkçülük hareketinin birikiminden kurulan Türkiye Devletinin amacı Türkiye'deki Türklere dayanan toprağa bağlı bir millet-devlet yaratma fikriydi.[74] Bu sebeple yeni devlet, mevcut sınırlar içinde bir millet oluşturma amacıyla çalışmalara başlamıştır. Öncelikle azınlıkların mübadelesi ile ülkede homojen bir nüfus oluşturulmaya çalışılmıştır. Aslında bu tür çabalar ilk olarak İttihat ve Terakki yönetiminin gündemine girmiş ve Yunanistan ile 1913 yılında yapılan Atina Antlaşması'nda gündeme gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan son toprak parçası Anadolu'nun Türk vatanı olması için İttihat ve Terakki Partisini yönetenler de çaba göstermişlerdir.[75]

Millî Mücadele ile birlikte Türk toplumunun ümmet hâlinden millet hâline geçişi için uygun siyasî, yönetimsel ve elbette ideolojik aygıt ve araçlardan yararlanma yoluna gidilecektir. Bu elbette ulus-devlet inşasıdır aynı zamanda. Yeni kurulan Türk Devleti vatan olarak son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen Misak-ı Millî'de belirtilen sınırları kabul etmiştir; bu Mustafa Kemal Paşa'nın sistemi kavrayışıyla Halde Edip'in "Yeni Turan"ıdır. [76] Bu şekilde gerçek ve kabul edilebilir sınırlarla tanımlanan vatan veya yurt kavramıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olan özellikle II. Meşrutiyet devrinde vatan olarak kabul edilecek topraklar üzerinde sağlanamayan tanım birliği sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla daha önce gündemde olan bütün ideolojiler gözden düşmüştü. Osmanlıcılık var oluş niteliğini yitirmiş, İslâmcılık ve Pantürkizm ise İmparatorluğu kurtarmaya yetmemişti. Osmanlı dönemindeki Türkçülerden başta Ziya Gökalp'in fikir ve düşünceleri olmak üzere, Türkçülük

---

[74] Lewis, *a.g.e.*, s. 351.

[75] Mübadele konusunda bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923–1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995; İbrahim Erdal, *Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923–1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006; Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar-Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, Çev.: Bilge Umar, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1998; Baskın Oran, *Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

[76] *Yeni Turan*, Halide Edib Adıvar'ın ilk kez 1912'de yayımlanan romanının adıdır. Romanda aslında bir ütopya anlatılır. İttihat ve Terakki ile 'Yeni Turan' yandaşları arasındaki politik çekişme hikâye edilir. *Yeni Turan* bir bakıma İttihat ve Terakki'nin daha milliyetçi, daha yeni ve daha olgun bir halini temsil eder Roman dönemin milliyetçi havasından güçlü izler taşımaktadır. Ayşe Durakbaş, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 194–195.

düşünceleri değişiklere uğrayarak yeni devlete taşınmıştır. Mehmet Emin (Yurdakul) kendi şiirlerini yeniden düzenleyerek Turan kelimesi yerine vatan kelimesi kullanmaya başlamıştır. Bu değişikliklerin başında Pantürkizm'in söylemlerinin değişmesi ve eskiye oranla itibarını kaybetmesi gelmektedir. Bu düşüncenin ilk sinyalini Cumhuriyet kurulmadan önce Mustafa Kemal 1921 yılında yaptığı bir konuşmada "Ne İslam Birliği ne de Türk Birliği bizim için doktrin veya mantıklı bir politika meydana getirebilir. Bundan böyle yeni Türkiye'nin hükümet politikası kendi sınırları içersinde Türkiye'nin kendi öz egemenliğine dayanma ve bağımsız yaşamdan meydana gelmektedir" diyerek vermiştir. [77]

Mustafa Kemal'in milliyetçilik alanı, Misak-ı Millî ile sınırları tespit edilen Türkiye'dir. Bu sınırlar içindeki toprakların işlenmesi, mamur hale getirilmesi ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanların refah ve saadetlerini yükseltmek yegâne amaçtır. "Biz haddini bilir kimseleriz. Gerçekleşmesine imkân olmayan emeller sahibi değiliz. Bugün esaret elemleri altında inleyen birçok dindaşlarımız vardır. Bunlar için de kendi çevrelerinde bağımsızlıkla memleketlerinin refah ve yükselmesine çalışmaları en büyük temennilerimizdendir"[78]

Yeni cumhuriyetin iç ulusal çıkarları Mustafa Kemal'in de sık sık dile getirdiği gibi artık en önemli husus olarak değerlendiriliyordu. 1927'deki altı gün süren söylevinde konuya bir kez daha değinmek gereğini duymuş ve "Hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir. İslâmcılık ve Turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamamaktadır"[79] demiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tam anlamıyla bir "ulus-devlet" niteliğine kavuşabilmesi için halkta bir ulusal bilinç yaratılırken, onun milliyetçiliği Turancılıkla karşılaştırmamasına özen gösterilmekteydi. Ayrıca, kurtuluş savaşı süresince yardımı görülen Sovyetler Birliği ve diğer komşuları ile

---

[77] Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, Çev. Mesut Akın, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 112.

[78] Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, Cilt 2, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981, s. 54.

[79] Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev* (Nutuk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 323.

iyi ilişkiler sürdürme isteğinin de, yeni cumhuriyette Turancılığın yadsınmasında belli bir etkisi olmuştu.[80]

Sınırları belli bir vatan üzerinde Türk birliğinin sağlanması için Panislamizm ve Panturanizm gibi uzak ve kimilerine göre hayali siyasi düşünceler yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde itibar görmemiştir. Aksine bu tür politikaların ancak kültürel alanda ele alınabileceği vurgulanmıştır.[81] Bu düşüncenin nedeni askeri ve siyasî şartların uygun olmadığı bir ortamda anavatan olarak belirlenen Misak-ı Milli sınırlarını tehlikeye atacak hareketlerden kaçınmak olmuştur. Hatay'ın Türkiye'ye katılması gibi çok az bir iki örnek dışında siyasi Pantürkçülük ve onun ilhakçı (*irredendist*) amaçları yeni kurulan Cumhuriyet tarafından uygun görülmemiş ve özendirilmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türk topluluklarına ilgi alt düzeyde tutulmuş ve resmî görüş olarak da buna dikkat edilmiştir. Bu tutum Türk Ocağı'nın faaliyetlerinde de göze çarpar. Türk Ocağı'nın 1925 yılındaki Kurultayı'nda Türkiye dışındaki Türklere yönelik ilgisinin tamamen duygu ve kültür birliğinin devamını sağlama ve bilimsel sahada yapılan çalışmalarla sınırlı kalması kararı alınmıştır. [82]

Ayrılıkçı ulusal akımlara kapılan imparatorluk toprakların Anadolu'ya kadar çekilmesi Pantürkçü düşünceye ivme kazandırmıştır. Kemalist ulusçuluk bu düşünceden etkilenmiş olmasına karşın, Pantürkçülüğü reddedip ulus ve vatan kavrayışını Anadolu ile sınırlandırmıştır.[83] İttihat ve Terakki döneminde başlayan Anadolu topraklarının ya da vatan olarak kabul edilen yerin Homojen bir Türk toplumuna ait olması gerekliliği, ilk dönem Cumhuriyet politikalarında da görülmektedir. Aslında bu konu Balkan savaşlarının ardından ortaya çıkan bir görüştür. Balkan Savaşı yenilgisinin ardından başlayan göçler ve nüfus mübadeleleri neticesinde Anadolu'daki Rumların tamamı 1930 yılına kadar Yunanistan'da yaşayan Türklerle yer değiştirmişti. 1915 yazında Ermenilerin zorunlu göçe tâbi tutulmasıyla beraber Ermeni nüfus da belirgin bir biçimde azalmış, Anadolu sadece Türklerin yaşadığı vatan hâline getirilmişti. Buradaki

---

[80] Ağaoğulları, a.g.m., s. 200.
[81] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Cilt 3, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981, s. 201.
[82] Sarınay, *a.g.e.*, s. 285.
[83] Özdoğan, s. 67.

mübadeleler bahsinde temel kıstas ise dindi. Bu dönemde yeni kurulan tüm devletlerin "üniter ulus-devlet" oluşturmak maksadıyla yaptıkları az ya da çok benzer uygulamalar yeni Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri tarafından da uygulanmaktaydı.[84] Cumhuriyeti ilk yıllarında 'Türk Milleti'ne ilişkin kesin bir tanımlama yapılmamıştı. Bu nedenle Lozan Antlaşması'nda kendilerine azınlık statüsü verilenler hariç bütün vatandaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk kabul eden bir anlayış 1924 anayasası ile kabul edilmişti.

Bu sayede dağılmış bir imparatorluğun ardından yeni bir siyasal bütünlük söyleminin oluşturulmasının zorluğu, Cumhuriyetin üzerinde kurulduğu topraklar içinde yaşayan çoğunluğu temsil eden Türklüğe yapılan göndermeler ile aşılmaya çalışılmıştır. Ziya Gökalp, değişik diller ve lehçeler sorununu aşmak üzere ulusu ortak geleneğe ve eğitime dayanan bir birlik olarak tanımlamıştır. Bu şekilde erken dönem Türk milliyetçiliği Gökalp'in düşünceleriyle bir dereceye kadar uyum göstermiş ve Gökalp'in ortak dil, kültür ve vatan düşüncesi ekseninde biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Zaman içinde Gökalp'in dayanışma, millî birlik ve ortak kültürel ülküler ekseninde geliştirdiği Türk milliyetçiliği terk edilerek, Türk etnisitesine daha vurgulu gayretli uygulamalara itibar edilecekti.

Kemalist milliyetçilik, Gökalp'in kültür (hars) merkezli tanımlandığı milliyetçiliğine çok daha yakın olduğu görülmektedir. Gökalp'in Tönnies'den ödünç aldığı *hars* ve *medeniyet* kavramları arasındaki temel fark, Kemalistlerce de korunmuştur ve Gökalp gibi, onların bir yandan Avrupa medeniyetine geçişi desteklerken, öte yandan Türk kültürünün dirilişine çalışılmıştır. Bununla birlikte, Kemalist milliyetçilikte bütünüyle eksik olan Gökalp, Akçura, Ağaoğlu ve belirli bir ölçüde Ahmet Rıza ve Abdullah Cevdet tarafından paylaşılan İslâmiyet'in, Türk millî kimliğinin bir parçası ve toplumsal bir birleştirici olarak önemli bir rolü olması gerektiği fikridir. [85]

---

[84] Birinci Dünya Savaşı, aynı zamanda imparatorluk çağının sona erişi ve emperyal yıkılışların ardından yeni ulus–devletlerle onların yekpare toplum yaratma projelerini haber veriyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna da bu tecrübe içinde bakılmalıdır ve tek örnek değildir. Meselâ Bulgaristan'ın kuruluşu sürecinde 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşının ardından Bulgaristan topraklarından yaklaşık 500.000 Türk zorla tehcire tâbi tutulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2009.

[85] Erik Jan Zürcher, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 49.

2.2.1.1. Türk Ocakları'nın Kapanışı

Mondros Mütarekesi'nden sonra işgaller nedeniyle faaliyetlerine son verilen Cumhuriyet döneminin en önemli Türkçü teşkilâtı olan Türk Ocağı, Büyük Zaferden sonra tekrar çalışmaya başlamıştır. Yeniden faaliyete geçen ilk Türk Ocağı 14 Ekim 1922 yılında İzmir'de, ikincisi ise 22 Ekim 1922 yılında Bursa'da açılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tek Türkçü dernek olan Türk Ocakları ise, 23 Nisan 1924'te ilk genel kongresini yaparak açılmıştır. Bu kongrenin yapıldığı yıl açılan şube sayısı 71'e ulaşmıştır.

Türk Ocaklarının hars heyetinde II. Meşrutiyetten kalma ünlü Türkçüler yer almıştır. Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Halide Edip Adıvar, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hüseyinzâde Ali Turan, Yahya Kemal, Rıza Nur gibi çok önemli şahsiyetler bu heyete seçilenler arasındadır. Daha sonra ise, Zeki Velidi Togan, Sadri Maksûdi Arsal gibi kişiler de bu heyete dâhil olmuşlardır. Türk Ocakları fikirlerini Cumhuriyet öncesindeki dönemde olduğu gibi, Türk Yurdu dergisi aracılığıyla yaymaya çalışmıştır. Bazı şubeler kendi imkânlarıyla dergi yayınlamaya çalışmışlarsa da pek etkili olamamıştır. Türk Yurdu kendi yayın ilkesini "Türk Yurdu yeni Türkiye'ye istinatgâh olan fikirleri takviye ve neşir edecektir. Türk milletini geri çekmek isteyen bütün irticalara karşı hayati fikirlerin bir içtihat vasıtası olarak çıkıyor, Türk Yurdu vaktiyle olduğu gibi Türk Ocaklarının hami ve ilmî faaliyetlerini tespit edecek Türk milletinin garp milletleri ailesine sokmak isteyenlerin bir telkin vasıtasıdır" şeklinde açıklamıştır.[86] Türk Ocakları bu dönemde birçok Türkçü mahiyette kitaplar da yayınlamıştır. Bu dönemde yayınlanan kitap sayısı 15'tir. Bu kitaplarda Türk milliyetçiliği Türk tarihi Türk dili gibi konular ağırlıklıdır. Ancak daha sonra teşkilâtın genişlemesi ve itibar görmesi devlet yöneticilerini tedirgin etmiş ve demek kapatılmıştır. Türkçülük alanında 1912'den beri en büyük teşkilâtlı hizmeti veren bu Ocakların 10 Nisan 1931'de kapatılması ve yayım faaliyetlerinin durması Türkçüler açısından yeni bir dönem başlatmıştır.

Türk Ocakları'nın Kemalizm'e olan bağlılığına rağmen, 1917 Devrim sonrası Bolşevik-Sovyet egemenliği altındaki Türk-Müslüman halkların Bolşevik ve

[86] Sarınay, s. 253.

komünist yönetiminden *istiklâl*ini *hariçte* yürüten ve bunları siyasî-millî dava olarak benimseyerek örgütlenen Türk siyasî muhacirleri (Kafkasya–Azerbaycan, Kırım, İdil–Ural, Türkistan) siyasî edebiyatının metinlerinin, yazılarının *Türk Yurdu*'nda da (İstanbul–Berlin–Paris–Varşova hattında bu siyasî liderlikler etrafında şekillenen siyasî muhacir neşriyatları dışında) yer aldığı da görülmektedir. Meselâ Siyasî muhacir kimliğiyle 1920 sonrası *hariçte* İdil–Ural Davasının lideri, siyaset adamı yazar–gazeteci Ayaz İshakî'nin makalelerinin de aralarında bulunduğu siyasî makaleler Türk Yurdu'nda aralıklarla görülmeye başlamıştır. Bu makalelerde, Rusya dâhilindeki Türkler hakkında bilgi verildikten sonra Kazan Türklerinin (: *Şimal Türkleri* diye karşılanan) Ruslaşma tehlikesiyle karşı karşıya oldukları belirtilmiştir. Türkçülüğü ortaya koyan ve Türk birliğini dilde tarihte ve millî kültürün korunmasının gerekliliğini savunan sayısız makale aralıklarla, Türk Ocaklarının yayın organı olan Türk Yurdu'nun muhtelif sayılarında yayınlanmıştır.[87]

Her ne kadar Hamdullah Suphi Tanrıöver hükümet politikalarına uygun olarak 1927 yılında Türk Ocakları'nın faaliyet alanlarını Misak-ı Millî ile sınırlandırıp, Ocağın tüzüğüne koymuşsa da bu çerçevedeki ifadeler üyeler arasında konuşulmaya devam etmiştir. Hatta 1930 sonları itibarıyla Türk Ocakları'nın şubelerini açmak niyetinde olan Azerbaycan, Türkistan ve Bulgaristan'daki Türk gruplardan istekler mütemadiyen gelmiştir. Bu da o gün için Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu topraklarıyla sınırlı olarak yürütmek istediği Türkçülük politikasına ters bir durum meydana getirmiştir ve Sovyet Rusya ile olan ilişkilere olumsuz etki etmiştir.[88]

Türkiye'de özellikle 1930 yılında yaşanan olaylar özellikle de; ekonomik buhran, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen Hadisesi inkılâpların tam manasıyla halk arasında benimsenip yerleşmediğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum başta Mustafa Kemal olmak üzere, Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerini

---

[87] Bu makalelerden bazıları; M., "Rus İhtilâli–Türkistan ve Kafkasya", *Türk Yurdu*, Cilt 14, No: 6 (156), 1 Nisan 1334, s. 4172–4176; (İmzasız), "Rusya'daki Müslümanlar", *Türk Yurdu*, Cilt 14, No:5 (155), 16 Mart 1334, s. 4120–4122; Sadri Maksudî, "Türk Birliği", *Türk Yurdu*, Cilt 2, No:11, Ağustos 1341, s. 396–408; Reşit Saffet, "Şimâl ve Sovyet Memleketlerinde Türkçülük Tetkikleri", *Türk Yurdu*, Cilt 3 (23), No: 24 (218), Ocak 1929, s. 3–18.

[88] Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 360–361.

inkılâpların ve rejimin yerleşmesi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasî problemleri çözmek için yeni bir politika belirlemeye sevk etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın siyasî ve ideolojik açıdan yeniden yapılanması ve ülkede katı bir tek parti yönetiminin kurulması ile sonuçlanacak olan bu yeni politika arayışında Türk Ocakları'nın durumu da gündeme gelmiştir.

Atatürk'ün 1930 yılı sonlarında çıktığı yurt gezisinden sonra halk evlerinin kurulacağı gündeme gelmiş, 20 Mart 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılacağı gayrı-resmî olarak ilk defa açıklanmıştır. O günkü basında da Türk Ocakları'nın tarihi vazifesini yerine getirdiğini ortaya koyan birçok görüş de yer almıştır.

Türk Ocakları üzerinde yapılan bu gayrı resmî yorum ve açıklamalardan sonra konu 24 Mart 1931'de Çankaya Köşkü'nde görüşülerek "Ocakların artık yapacak bir işi kalmadığı" şeklinde bir rapor hazırlanmış ve Atatürk'ün huzurunda yapılan toplantıda Hamdullah Suphi Bey de ikna edilerek Ocakların kapatılmasına karar verilmiştir.[89] Bunun üzerine Türk Ocakları, olağanüstü kurultaya çağrılarak 10 Nisan 1931'de toplanmış ve Ocakların kapatılması kabul ve tasdik edilmiştir. Bundan sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10–18 Mayıs 1931 tarihleri arasında yapılan üçüncü büyük kongresinde ise, Türk Ocaklarının sahip olduğu bütün malların Cumhuriyet Halk Fırkasına devri kabul edilmiştir. Bu örgüt yeni devlet ideolojisine ve onun propagandasına tümüyle bağlı olan halk evleri ile yer değiştirmiştir. Türk Ocakların kapatılması ile ilgili olarak birçok neden ileri sürülmüştür. Bu iddialar; Türk Ocakların siyasetle uğraştığı ve siyasî bir güç haline gelmeye başladığı; bazı Türk Ocakları yetkililerinin Serbest Cumhuriyet Fırkasında bulunmaları ve Hamdullah Suphi'nin konuşmaları; Türk Ocaklarındaki milliyetçi ve Türkçü düşüncelerin ırkçılığı ve Turancılığı çağrıştırdığı; Türk Ocaklarının dış Türklerle fazla ilgilendiği, bunun Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkileri olumsuz etkilediği şeklindedir.[90]

[89] Sarınay, s. 320.
[90] Baykurtaran, s. 113.

2.2.1.2. Türk Tarih Tezi

Kemalist iktidar halkta ulusal bilinci yaratmak, Avrupa karşısındaki eziklik duygusunu yenmek ve özellikle gençliği heyecana getirip, onun ulusal gururunu ve kendine güvenini güçlendirmek amacıyla büyük bir uğraş içine girmişti. Osmanlı mirası reddedilmiş olduğundan, ulusal duyguların beslenmesi için yüceltilmesi gereken geçmiş yine ve belirgin bir mecburiyet duygusuyla, aslında Meşrutiyet evresinden de taşınarak Eski Türklerin de yurdu olarak ve hâlde de Sovyet hâkimiyeti altında yaşayan Türklerin de yurdu olarak *Türkistan*'da arandı, fakat bu arayış ve referans alanı olarak başvuru yine de kontrollü idi. Destanî imgeler, Bozkurt figürü resmî pullara, banknotlara konmuş, bozkurtlu bayraklar, flamalar Türk Ocağı şubelerine daha sonra da Halkevlerine asılmıştı. 1933'de Millî Türk Talebe Birliği'nin üniversite öğrencilerinin giydiği şapkalara bozkurt armasının konma önerisi hükümetçe onaylanmıştı. Türklerin uzak geçmişi yüceltiliyor ve destanî geçmiş *Ergenekon*'la başlatılarak öğretiliyordu. Ülkedeki gayrimüslimlerin de Türk ırkına dâhil oldukları iddiasının arkasında yatan temel neden ise muhtemel olarak kendisini soyca Türk olarak tanımlamayabilecek veya tanımlayan unsurlara ait "ulus bilincini" doğmadan yok etmekti.[91]

Bu amaçla başlatılan çalışmalar 1928'den sonra daha sistemli bir şekilde devam ettirilmiştir. Özellikle okullarda okutulanlar ve yabancı dilde yazılanlar dâhil olmak üzere bütün tarih kitapları toplatılarak incelemeye alınmış ve bir kütüphane oluşturulmuştur. Bu arada yurt dışından hukuk, sosyoloji, iktisat, özellikle de tarih alanında yazılmış en iyi kitaplar getirilmiştir. 12 Eylül 1929'da Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'dan Fransız hukuk fakültelerinde okutulan derslere ait kitaplarla detaylı *Genel Tarih* kitabı istenirken, bir ay sonra Sümerlilerin kökeni ve medeniyeti hakkında en son araştırmaları ihtiva eden kitaplar istenmiştir. 2 Kasım 1929'da Ernest Lavisse'in 12 ciltlik *Uygarlık Tarihî*, Alfred Rambaund'un *Histoire Générale des Peuples et des Civilisations* (*Medeniyetler ve Halklar Umumî Tarihi*) eseri istenmiştir. 1931'de René Grousset'nin *Uzak Doğu Tarihi*, *Asya'nın Uyanışı*, *İngiliz Emperyalizmi ve Halkların Ayaklanması* adlı eseriyle bu

[91] Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 300.

yıllarda basılan *Doğu Uygarlıkları* adlı dört ciltlik kitap getirilmiştir. 1935'te de istatistik, iktisat, sosyoloji kitapları yanında genel tarih, siyasî müesseseler tarihi, yeni ve yakın çağlar tarihi, iktisat, dinler, diplomasi, felsefe, bilimler ve sanat tarihi alanlarından da pek çok kitap getirtilmiştir.[92]

Böylece Türk tarihinin, kültürünün ve medeniyetinin araştırılarak Türklerin dünya ulusları içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu ispata çalışmıştır. O dönemde Avrupalıların Türkler için ileri sürdüğü "Türklerin sarı ırktan, ikinci sınıf bir millet olduğu, her türlü medeni kabiliyetten ve istidattan mahrum, yarı vahşi, barbar ve kavgacı, yakıp yıkıcı ve geçtikleri yerde ot bitirmeyen bir kavim olduğu" yolundaki tezleri nedeniyle Atatürk'ün ortaya attığı Türk tarihi ve Türk dili ile ilgili karşı tezi de çok tartışılmıştır.

Yeni Cumhuriyetin meşrulaştırıcı ideolojisi olan Türk Milliyetçiliği, bu arka plana dayalı olarak oluşturulmuştur. Bir başka deyişle Türklük kavramı geride kalan homojen nüfusu temsil edebilmek üzere oluşturulmuştur. Böylece Rum, Ermeni ve Arap etnik gruplarının varsayılan homojenliklerine karşı benzer bir Türk kimliği ön plana çıkarılmış oldu. Bu Türklük bilincini desteklemek amacıyla içinde bulunulan coğrafyada yaşamış olan eski halklarla ilişkilendirilmiş etnik bir tarih kurgusu oluşturulmuştu. Türk Tarih Tezi olarak adlandırılan bu kurgu etnik kökene dayalı bir milliyetçilik geliştirmek açıcından mantıksal bir gereklilikti. [93]

O güne kadar Osmanlı tarih yazımında, 1071 Malazgirt zaferinin ardından Türklerin Anadolu'yu tedricî olarak fethettiği belirtiliyordu. Fakat din değiştirmelerin ve farklı gruplar arasında evliliklerin yaşandığı yüzyılların ardından, Hıristiyanlar hâlâ ülke nüfusunun beşte birini oluşturuyordu. Bu nedenle, Anadolu'nun Türklerin anavatanı olduğunu ve nüfusunun etnik açıdan saflığını ileri sürmek çok zordu. Öte yandan, eğer Anadolu'nun çok eski dönemlerdeki nüfusu proto-Türklerden oluşmuşsa, ulusal kimliğe ilişkin yeni uyanış, kaybedilmiş bir özün yeniden bulunması anlamına gelecekti.[94].

---

[92] Bilal Şimşir, "Atatürk'ün Kitap Sevgisi", *Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri*, Kayseri 1982, s. 85–92; Ayrıca bkz. Gürbüz Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, aktaran Ayfer Özçelik, "Atatürk ve Tarih Şuuru", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 35, Cilt 12, Temmuz 1996, s. 88.
[93] Keyder, a.g.m., s. 5.
[94] Aynı yer.

CHP'nin Üçüncü Genel Kurultayını topladığı 1931 senesinde Türk milliyetçiliğinin yükselişini gösteren kilit bir hadise, Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkışıydı. Atatürk'ün öncülüğünde başlayan tarih çalışmaları kurumsal düzeyde Türk Ocakları'nın kapatılmasından birkaç ay önce ocaklara bağlı Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin kurulmasıyla olmuştur.[95] Üyeleri arasında, Heyet Başkanı olarak Yusuf Akçuraoğlu'nun, ikinci Başkan olarak Samih Rıfat'ın (Horozcu), ve Genel Sekreter olarak Dr. Reşit Galip'in yanı sıra Ahmet Ağaoğlu, Fuat Köprülü ve Afet İnan gibi önemli tarihçiler, aydınlar ve Kemalizm ideologları da bulunmaktaydı. Atatürk'ün bizzat görevlendirdiği heyetin ilk büyük çalışması olan *Türk Tarihinin Ana Hatları* başlıklı 606 sayfalık kitap 1930 senesinde basıldı.[96]

10 Nisan 1931'de Türk Ocakları kapatıldıktan sonra Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti ismini Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti olarak değiştirdi. Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nin ikinci ödevi, *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nı "müdellel olarak ve bir sentez halinde" yazmaktı.[97] Cemiyet bu doğrultuda, eserin gözden geçirilmiş bir versiyonunu ortaya çıkardı: *Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal*. Arkasından, 2–11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da, sonraları Birinci Türk Tarihi Kongresi olarak adlandırılacak olan, ama aslında öğretmenleri Türk tarihi konusunda eğitme amacı taşıyan bir atölye çalışması düzenledi. Kongrede Afet İnan'ın tafsilatıyla anlattığı Türk Tarih Tezi, Türklerin muhteşem ve çok eski bir ırk olduğunu ileri sürmekteydi. Türkler, kökleri binlerce yıl evvel yaşadıkları Orta Asya'ya dayanan brakisefal (yuvarlak kafataslı) bir ulustu. Orta Asya'da bir iç deniz etrafında parlak bir medeniyet yaratmışlardı. Bu içdeniz iklimsel değişikliklere bağlı olarak kuruyunca, Orta Asya'yı terk ederek, dünyanın geri kalanını uygarlaştırmak için dört bir yana dağılmışlardı. Doğuda Çin'e, güneyde Hindistan'a, batıdaysa Mısır'a, Mezopotamya'ya, İran'a, Anadolu'ya, Yunanistan'a ve İtalya'ya gitmişlerdi. [98]

Bu hikâyenin içinde üç anlam barınmaktaydı: Birincisi, Türkler kökenleri Orta Asya'ya dayanan Hint-Avrupalılar da dâhil olmak üzere tüm brakisefal ulusların

---

[95] Büşra Ersanlı, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, s. 801.
[96] Ersanlı, a.g.m., s. 802.
[97] Uluğ İğdemir, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 644–647.
[98] Türk Ocağı Türk Tetkik Heyeti, *Türk Tarihi'nin Ana Hatlarına Methal:8*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1931, s. 50–58.

atasıydı. Göç ettiği tüm topraklardaki medeniyetleri Türk ırkı yaratmıştı. Dolayısıyla günümüz Türkleri, diğerlerinin yanı sıra eski Sümerlerin, Mısırlıların ve Yunanların başarılarının mirasçısıydı. Ayrıca, Hititler vasıtasıyla Anadolu'daki ilk uygarlığın da sahibiydiler. Asıl, yerli sakinlerini Türklerin oluşturması nedeniyle, Anadolu Türklerin anavatanıydı.

Konferans esnasında, Tezin ırka olan vurgusuna karşı hatırı sayılır itirazlar yükseldi. Muhaliflerin başında önemli bir tarihçi ve İstanbul Darülfününunda profesör olan Fuat Köprülü geliyordu. Köprülü, kendi dillerini kaybetmiş, başka ırkların dillerini konuşan ırklar ve aynı ırktan olup da farklı diller konuşan insanlar var oldukça ırk ve dilin özdeş olduğunu öne sürmenin imkânsız olduğunu ifade etmekteydi. Afet İnan buna, Orta Asya'nın yerli soyu olan Türk ırkının daima Türkçe konuştuğunu söyleyerek karşılık verdi. Teze yönelen diğer bir itiraz, yine önemli bir tarihçi olan İstanbul Darülfünun profesörü Zeki Velidî (Togan)'den geldi. Togan, tezdeki olgusal hatalar ve bilimsel verilerin yokluğuna işaret ederken, Türklerin Orta Asya'dan göç etmesinin sebebi olarak sunulan Orta Asya kuraklığı tezini çürüttü. Togan'a göre, Türk kavimleri arasındaki mücadeleleri yok sayarak göçün tek sebebini iklim şartları olarak görmek hayalcilik oluyordu.[99]

Eleştirilere rağmen Birinci Türk Tarihi Kongresi Türk Tarih Tezinin tasdikiyle kapandı. Tez, Türklerin Orta Asya'dan göçlerinden beri "diğer ırklarla karışmış olmalarına" rağmen, Türk dilinin, onların hatıralarını, kültürel özelliklerini ve en aziz servetleri olan Türk zekâsı da dâhil olmak üzere onları ulus yapan diğer her şeyi koruduğunu iddia etmekteydi.[100]

Türk Tarih Tezi'nde Anadolu'yu fetheden ve bu topraklarda yaşamaya layık olan Türkler, Anadolu'nun eski sakinlerinden tamamen farklı bir grup olarak sunulmuştur: Hiçbir birleşme veya karışım söz konusu değildir. Aslında, bu saflık iddiası, milliyetçi söylemin en kritik boyutudur ve kurucu mitini oluşturur. Bu mite göre, günümüzün Türkleri, Orta Asya'nın göbeğinden bozulmadan, karışmadan gelen bir halkın, bugüne kadar saflığını koruyabilmiş torunlarıdır. Orta Asya'da yaşanan büyük çevre felâketi nedeniyle Türkler, anayurtlarını terk edip göç etmek

---

[99] *Birinci Türk Tarih Kongresi - Konferanslar, Münakaşalar*, Hazırlayan: Türk Tarih Kurumu, Taş Matbaacılık, İstanbul, 1932, s. 168–174, s. 369–389.

[100] Soner Çağaptay, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, s. 247.

zorunda kalmışlardı. Diğer bir deyişle, “atayurt” sadece referans kavramdı, ilham verendi, "anayurt" Anadolu'daki Türklük için kaynaklık edendi. Bu toprakların yeniden ele geçirilmesi ise sadece uzaklığından dolayı değil, ama aynı zamanda bu topraklar büyük bir dönüşüm geçirdiği için de mümkün değildi...

Yeni Cumhuriyetin millet ve milliyetçilik hususundaki giderek tek merkezli bakış ve entellektüel çaba ve uygulamaları karşısında, Türklüğün anonimleştirilmesi ve bilinemez bir hâle getirilmesi tehlikesinden endişe eden Türkçülüğe ait bir refleksle itirazlar da dile getirilmekteydi. Milliyetçilik üzerine içtihat vazetme hakkının yirmilerin sonlarına doğru Türk Ocakları ve Türkçü önderlerden Kemalist önderliğe geçişinin, otuzların başlarında böyle bir gerilimle sonuçlanması aslında kaçınılmazdı. Tarihçi Zeki Velidî Togan'ın dışlanması ve Türkçülük önderlerinden Hüseyin Nihal'in (Atsız) birkaç arkadaşıyla (Pertev Naili, Ayşe İlhan, Enver Necati) beraber bir telgraf kaleme alarak Zeki Velidi'nin talebesi olmaktan gurur duyduklarını belirterek yeni bir direnç noktası oluşturmasıyla milliyetçilik üzerindeki bu tartışma ilerde oluşacak iki tarafın siluetlerini ortaya çıkardı. [101]

2.2.2. Türkçü Yayınlar ve Türkçülüğün Kıpırdanışı

Türkçülük Cumhuriyetin ilk yıllarında mutlak bir suskunluk içine gömülmüştü. Bu durum Kemalizm’in getirdiği yeni koşullar tarafından belirlenmişti. Türkçülüğün bazı kültürel öğeleri resmi ideoloji tarafından özümsenmiş, eski ideologları ise iktidara kazandırılmıştı. Kemalist yönetim ülkede yaymaya çalıştığı milliyetçilik anlayışını zedeleyecek endişesiyle Türkçülük hareketine karşı kesin bir tutum takınmıştı. Örneğin 1920’li yıllarda Türkiye’ye iltica etmiş dış Türklerin çıkardığı birçok dergi kapatılmış ve bu tür yayınların ülkeye sokulması yasaklanmıştır. Fakat resmi ideolojinin Türkçülük öğelerini kullanması ya da belli ölçüde kullanılmasına göz yumması, çelişkili bir biçimde bir yandan Türkçülüğü bir ideoloji olarak düşünsel alandan silerken, öte yandan özellikle okullu gençler arasında şoven ve hatta yabancı düşmanlığına varan duygular yaratarak Türkçülük için yeni bir

[101] Orhan Ertekin, “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, s. 357–358.

potansiyel hazırlamıştır. İkinci kuşak olarak da tanımlanabilecek bu Türkçüler, Türk Ocağı'nın kapatılmasının hemen ardından kendini açığa vurdu.

Kemalist milliyetçiliğin otuzlardan millet ve milliyetçilik kavramı ve konumu üzerinde içtihat vazetme pratiklerini tamamen kendi siyasal tekeline bağlı kılmaya çalışmasına karşı muhalefetin ilk önemli belirtisi Birinci Tarih Kongresi'nden sonra görülür. O ana kadar Türk Ocaklarında bazı sorunlar yaşanmış, Kemalist önderlik Türk Ocağını hem elinden kayabilecek bir zeminde olması hem de dış politika gereklilikleri nedeniyle lağvetmeye karar vermişti. Türk Ocaklarının farklı milliyet-çilik temayülü yerine CHP'ye bağlı Halkevleri kurumunu ihdas ederek bütün bir entelektüel alanı, tıpkı siyasal alandaki gibi tekeline almaya çalışmıştı.

Birinci Tarih Kongresi'nden sonra, millet kavramının anlamlandırılmasında içeriğine değişen miktarlarda 'ırk ve kan' kavramlarını yerleştiren az sayıda entellektüel gruplara ve bunların yayınlarına otuzların ilk yarısından itibaren rastlanmaya başlanır. Kemalist resmiyetin herkesin *nev-i Türk* olduğu mücerret millet vaatlerinin akademik-kurumsal-bilimsel atılımlarla seferber edilmesine karşı somut ve tanınabilir bir millet eşkâlinin çizilmesi, kapsamlı bir beşeriyet yerine etnik-ırki bir safiyet ve kavmiyetin tespiti yönünde çaba ve çalışmaları otuzların başlarından itibaren görürüz.

Bu çalışmalar, Türkçülük düşüncesinin yayılması amacıyla çıkmış, bazıları adeta bir okul, bir akademi vazifesi gören dergiler vasıtasıyla olmuştur. Dergilerin kimisi siyasi, ekonomik vs, nedenlerle kısa ömürlü olmuş, kimisi aynı adla birkaç defa kapanıp açılmıştır. Dergiler çevresinde birçok genç şair, edip, hatip, araştırıcı ve düşünür toplanmıştır. Bunlar arasında birçoğu dünya çapında tanınmış Türkçü düşünür, edebiyatçı ve tarihçi yetişmiştir, Bu dergiler kimi zaman İstanbul, Selanik, İzmir, Ankara gibi başlıca kültür merkezlerinde yayınlanırken kimi zaman da Diyarbakır, Samsun, Zonguldak, Antalya, Adana ve hatta yurt dışında yayınlanmışlardır. Öncelikle Türk Ocaklarının kapandığı 1931 ile İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığı 1939 yılları arasında yayınlanan ve Türkçü dergilerden *Atsız Mecmua*, *Orhun*, *Çınaraltı*, *Ergenekon*, *Bozkurt ve Kopuz* bu bölümde tanıtılacaktır.

Bu dönemdeki dergilerdeki Türkçülük, henüz Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin henüz iktidara gelmemiş olmasının da etkisiyle, daha çok dil ve kültür alanında kendini ifade etmeye çalışmaktaydı. Türkçü düşüncenin kan esasına dayalı

bir ırkçılık anlayışına sahip olmadığını, bir Turan fikrini açıkça dile getirmediğini, ancak bir kültürel birlik perspektifine sahip olduğunu ve anti- komünizme vurgu yapmadığını söyleyebiliriz. Onun yerine Türklerin İslâmiyet öncesi kökenleri, Türkiye dışında özellikle Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türklerin durumları, Ziya Gökalp'in düşünceleri gibi konularla ilgili yazılara ve şiirler ile hikâyelere ağırlık verilmekteydi.[102]

Türkçülerin isteklerine ters düşen olumsuz bir kararla Türk Ocaklarının kapatılması ve mallarının Cumhuriyet Halk Fırkasına devredilmesiyle Ocağın yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisi de yayın hayatına son vermiştir. Bu derginin kapanması Türkçü çevrelerde büyük üzüntü ve boşluk meydana getirmiştir.

Bu tarihten itibaren arayışlar başlamış ve ilk olarak bu boşluğu dolduracak *Atsız Mecmua*, yayın hayatına başlamıştır.[103] Bu dergi aynı zamanda 1931'den sonra Türkçü yayınlar arasında yayınlanan ilk dergi mahiyetindedir. Herhangi bir kuruluş tarafından değil, kendi imkânlarıyla bir Türkçü tarafından yayınlanması da dergiye ayrı bir önem kazandırmıştır. Adını yayıncısı Hüseyin Nihal Atsız'dan alan bu dergi Türk Ocağının kapatılmasından bir ay sonra, 15 Mayıs 1931 ile 25 Eylül 1932 arasında oldukça düzenli bir şekilde İstanbul'da çıkarıldı.[104]

Fethi Tevetoğlu, *Atsız Mecmua*'nın Türk Ocağı ve *Türk Yurdu* dergisinin kapanması sonrasında milliyetçi çevrelerde oluşan üzüntü ve boşluğu gidermek yolunda tarihi bir rol oynadığını ifade etmiştir [105] Ahmet Zeki Velidi'den, Sabahaddin Ali ve Pertev Naili'ye kadar birçok yazarın yazılarının yer aldığı dergide ana çatıyı ve bakış açısı yazılarını Nihal Atsız kaleme alıyordu. Bu erken yazılarda Cumhuriyet ve Mustafa Kemal'e bağlılık ve güven yer almakla beraber ona muhalefet anlamı çıkartılabilecek tespitler de dillendirilmekten geri kalınmıyordu. Atsız, bir yandan "Türk tarihi [...] dahisine kavuştu ve onu ölmez bir 'şaheser' olarak sinesine aldı" derken diğer yandan da "Türkler için yabancı kavimlerin medeniyetine sahip çıkmaya lüzum yoktur" diyerek resmî milliyetçilik söylemine itirazlar getiriyordu. Edebiyat ve fikir hayatı, spor, basın, musiki, münevverler vb. gibi geniş

---

[102] Fatih Yaşlı, *Milliyetçilik ve Faşizm Türkiye'de Irkçı Milliyetçilik Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2008, s. 117.
[103] Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler", *Türk Kültürü Dergisi,* Sayı 304, Ağustos 1988, s. 449.
[104] Landau, *a.g.e.*, s. 129.
[105] Tevetoğlu, aynı yer.

bir yelpazede yazılar çıkıyor, ama esas olarak Sovyet egemenliğindeki Türkler, Türk ırkı, militarizm, yabancı düşmanlığı, savaşseverlik ve köycülük ana temalar olarak sürekli vurgulanıyordu: "Millî mefkureler taarruzidir", "Bütün Türkler bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanacaklardır", "inkılap köyde olur, köyde doğar, köyde büyür", "yalnız sevgiden bahsedenlere inanma yalandır. Dünyada her şey zıddıyla birlikte vardır. İsa'nın yalnız aşk telkin eden felsefesine gül-geç, Isa ezilmiş esirlerin peygamberi idi. Sen hür savaşçıların torunusun [...] hayatı bir savaş olarak kabul et [...]" vb. gibi çağrılar Cumhuriyet Türkçülerince ilk kez bu çapta ve bu üslupla dile getiriliyor, yeni Cumhuriyet'in varlığı ve ilelebet yaşatılması kaygılarının yerini "Büyük Türklük" âlemi alıyordu. *Atsız Mecmua*, açık olmayan bir biçimde siyasi imaları olan Türkler ve Dış Türklerin kültürel yaşamına ağırlık veren ılımlı bir üslup ile yönetilmiştir. 1931 yılı içinde Türk Ocakları'nın kapatıldığı bir dönemde yayınlanan *Atsız Mecmua*'da Pantürkçü bir propagandanın açık bir biçimde yapılması zaten beklenemezdi.[106]

Atsız Mecmua'dan iki yıl sonra 1934'te yine Nihal Atsız tarafından Aylık Türkçü Dergi *Orhun* çıkarılır. Bu dergi İstanbul'da aylık olarak ama düzensiz bir şekilde yayınlanmıştır. İlk dokuz sayısı 1933 sonlarından 16 Temmuz 1934'e, bundan sonraki yedi sayısı ise uzun bir aradan sonra 1 Ekim 1943 ile 1 Nisan 1944 tarihleri arasında basıldı. Burada ırkçılık ve Turancılığın kuramsal çerçevesi, Türklüğün ırksal niteliği, sınırları, Cumhuriyet'in soyut- anonim tanımları hilafına somut, belirgin ve açık olarak şekillendiriliyordu.

Orhun dergisinde *Atsız Mecmua*'ya göre Türkçülük ideolojisinde daha sert makaleler yayınlanmıştır. Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi ve eski Türklerin geçmişleri hakkında pek çok araştırmaların bulunduğu *Orhun*, Dış Türklere ilişkin yazıların çokluğu da göze çarpmaktadır. Bunlara örnek olarak, Rus Duması'ndaki Tatarların faaliyetleri, Türklerin birleşmesi için çaba harcadığı belirtilen İsmail Gaspıralı'nın tanıtılması gibi konuların seçilmesi ve yayınlanması ile Türkiye kamuoyunun ilgisi Dış Türklere çekilmek istenmiştir. Derginin yedinci ve sekizinci sayfasının kapağında bağımsız Türkiye dışındaki Akdeniz'den Orta Asya'ya, hatta Pasifiğe kadar uzanan bölgelerdeki esir Türklerin bulundukları toprakların haritası

[106] aynı yer.

siyaha boyanarak sergilenmiştir. Bu düşünce Atsız'ın Doğu Türkistan üzerine yazdıklarında da şiddetle ileri sürülmüş ve savunulmuştur. Atsız 1934 yılının Türkiye'sinde Cumhuriyet'in izlediği dış politikaya aykırı olarak Pantürkist söylemler içeren yazılarla ırk birliğine dayalı millet kavramını savunmuştur. Buna göre, millet olmanın başlıca şartı ve en önemli unsuru "soy"du. "Ben Türküm" diyen kimse Türk soyundan gelmeli ve Türk kökünden olmalıydı. Litvanya'da yaşayan dilini unutmuş Kıpçaklar ve Sibirya'da dili Türkçe'ye uymayan Sakalar taşıdıkları kan bakımından Atsız'a göre Türk idiler. Fakat Türkiye'de olan ve Türkçe konuşan Yahudiler veya Zenciler Türk sayılmıyordu.[107]

Orhun'u 10 Kasım 1938'de yayınına başlayan *Ergenekon* takip etmiştir. *Ergenekon*, Türkçülüğün Atsız'dan sonra önderlik iddiası taşıyan bir başka öncüsü olan Reha Oğuz Türkkan tarafından çıkarıldı. "Her şeyin üstünde Türk ırkı" levhasıyla çıkan *Ergenekon*'da Türkkan, Türkçü argümanları aynen, hatta Atsız'dan daha radikal biçimlerde savunmakla beraber, resmî milliyetçilikle önemli ölçülerde yakınlaşmayı da temsil ediyordu. Türk tarihinin çözümlenmesinde antropolojik kıstasların kullanılarak tarih öncesine ait spekülasyonların yapılmasının meşru olduğu, resmî milliyetçiliğin Türk tarihi çalışmaları ve sonuçlarının bazı eksikliklere rağmen doğru olduğu tezleri savunuluyordu. Yazılarının saldırgan bir üslupta yazmasında Reha Oğuz Türkkan'ın gençliğinin de payı vardı. *Ergenekon*'un her sayısının kapağında Türkler için önemli bir rol oynadığına inanılan bir bozkurt resmi oluyordu.

Nihal Atsız ise bu konudaki farklı düşüncelerini geçmişteki itirazlarını da toparlayarak *Çınaraltı* mecmuasında özetlemişti. Ona göre Türk olmayan birçok milleti Türk yapmak için antropolojiye başvurulması yanlıştı. Çünkü kafatası bakımından yeryüzündeki bütün insanların brakisefal ve dolikosefal diye ayrılıp, Türkler brakisefaldir diye bütün brakisefallerin Türk ırkı olarak tanımlanması yersiz ve gereksiz bir çabaydı. Bu çerçevede sırf "medeni bir kıdem" elde etmek amacıyla eski kavimlerin ve medeni milletlerin çoğuna Türk adları verilmesini eleştiriyor, ayrıca dil araştırmalarına güvenmenin de yanlış bir yol olduğunu, Sümerlerin bazı kelimelerinin Türkçeye benzediği kadar Arapça, Japonca ve Gürcüceye de

[107] Atsız, "Yirminci Asırda Türk Meselesi, Türk Irkı–Türk Milleti", *Orhun*, 16 Temmuz 1934, Sayı 9, s. 157–160.

benzediğini hatırlatıyordu. Atsız, yazısını "Anadolu'da eskiden beri yerli halk olduğumuz düşüncesi de yanlıştır [...] Hiçbir millet şimdiki vatanının eski ahalisi değildir" diyerek bitiriyordu.[10] Atsız'la Türkkan arasındaki bu tartışmalar Türkçülük içindeki iki farklı kolun arasında geliştiği gibi aynı zamanda Türkçülük ile resmî milliyetçilik arasındaki mesafelerin belirginleşmesini de sağlamaktaydı.[108]

İkinci Dünya Savaşı'na doğru çıkan diğer yayınlar *Kopuz* ve *Bozkurt* dergileridir. *Kopuz*, Nejdet Sançar, Rıza Nur, Orhan Saik Gökyay, Nihal Atsız, Hüseyin Namık Orkun vb. gibi Türkçülerce çıkartılıyor ve "sarsılmaz ve temiz imanlı Türk gençlerinin millî sanat etrafındaki ve Türkçülük yolundaki topluluğu" olarak tanıtılıyordu. Bu dergi geniş ve yaygın bir sanat algısı çerçevesinde ilerlemekten çok Türk kültürü ve şiiri üzerinde duruyor, Mehmet Emin Yurdakul'la başlayan Türklük ve kahramanlığa ait şiir tarzını geliştirmeye çalışıyordu. Henüz roman, öykü ve diğer sanatlarla ciddi bir ilişki kurulmamıştı. Derginin önemli hassasiyetleri ise özellikle gayri Türklerin Türkçeyi bozmaları, savaşın ve savaşçılığın milletler için gerekliliği konuları üzerineydi. Dr. Fethi Tevetoğlu tarafından çıkarılan bu derginin nitelik ve nicelik incelemelerinin bulunacağı ayrıntılı analizi bir sonraki bölümde yapılacaktır.

Bozkurt dergisi ise Reha Oğuz Türkkan tarafından çıkarılıyor ve ırk hıfzıssıhhası, antropolojik hususiyetler vb. gibi Türk ırkının veraseti üzerinde duruyor, milletin iyi mahsul verecek kısmının evlat sahibi olmasına çalışmak, kabiliyeti vasattan düşük olanların mahsulünü azaltmak" vb. gibi öjenik [109] düşünceler geliştiriyordu.

Bu dönemde Türkçü akımın yukarıda sayılan dergi faaliyetlerinin içerisinde yer almasının çeşitli nedenleri vardı. Öncelikle dergi çıkarmak gazete çıkarmaya göre daha kolaydı, üstelik kapatıldığında aynı kadrolar hemen yeni bir isim bulup yayın faaliyetine devam edebiliyorlardı. Türkkan'a göre; "1934–1935 yıllarında gazetelerde hükümetin sıkı kontrolü vardı. Bu da gazetelerin siyasal etkilerini azaltmaktadır. Dergiler ise tam tersine özgürce düşünceyi ifade etmeye yarar. Derginin bir diğer faydası ise periyodik olduğu için haftalık veya aylık

---

[108] Orhangazi Ertekin, a.g.m., *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, s. 360.

[109] Ojeni, ilk kullanımı Eflatun'a kadar gitse de, modern anlamıyla ilk olarak Sir Francis Galton tarafından ortaya atılmış, sağlıksız ceninleri ayırıp, sağlıklı ceninler yetiştirmenin yollarını arayan, bilimselliği tartışmalı bir toplumsal akım veya toplumsal felsefedir.

basılabilmesidir… her grup haftalık bir dergi çıkarabilir ve bu dergi herhangi bir nedenle kapatılacak olursa, yeni bir haftalık ya da aylık dergi çıkarmak hiç de zor olmazdı."[110] demiştir.

2.2.3. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Siyasî Durum

Türkçülükle ilgili bu gelişmeler yaşanırken, Avrupa'da Versailles Antlaşmasının yarattığı huzursuzluk çatışmaya doğru gidiyordu. Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'nin uyguladığı "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi Atatürk'ün ölümünden sonra da devam etmiştir.

Bu politika süregelirken, İtalya'nın bölgede bir tehdit unsuru oluşturan ve Mussolini'nin her fırsatta beyan ettiği Akdeniz ile ilgili emelleri nedeniyle kaygı duyulmuştur. Mussolini'nin Akdeniz'e yönelik "Bizim Deniz" tanımlamaları ve Türk kıyılarına yakın adalara yapılan yığınak bu kaygıyı pekiştirmiş, Türkiye'nin faşist İtalya'yı en büyük tehlike olarak görmesine neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin İtalya'ya karşı beslediği güvensizlik 1911–1912 Trablusgarp savaşlarında başlamıştı ve Mondros Mütarekesinden sonra İtalya'nın Anadolu topraklarından bir kısmını talep etmesi bu güvensizliği körüklemişti.

Bu güvensizliğin de etkisiyle Balkan ülkeleri arasında yoğunlaşan işbirliği neticesinde Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın Şubat 1934'te Balkan Paktı'nı imzalamasıyla noktalandı.

Bu dönemde Türk dış politikasına yön veren İsmet İnönü, Numan Menemencioğlu, Şükrü Saraçoğlu gibi devlet adamları geçmişteki tecrübelerin ışığında Avrupalı devletlerle olan ilişkilerinde kuşkuculuğa varan bir temkinliliği benimsemişlerdir.[111] Türk devlet adamları, büyük fedakârlıklar pahasına kurdukları devleti, Avrupa'nın kendi yarattığı bir savaş uğruna tehlikeye atmayı göze almamışlardır. Bu nedenle, Türkiye'yi savaş dışı tutabilmesi, İsmet İnönü'nün siyasal yaşamı boyunca gerçekleştirmiş olduğu en büyük başarıları arasında kabul edilmektedir. Ancak, Türkiye savaşa girmemekle birlikte, bu savaşın etkilerini, savaş yıllarında ve sonrasında en derinden hisseden ülke olmuştur.

---

[110] Reha Oğuz Türkkan, *Tabutluktan Gurbete*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 96–97.
[111] Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 5.

Bu dönemde Türkiye hiçbir toprak talebinde bulunmamakta ve uluslararası ilişkilerde yerinin yeniden değerlendirilmesi gibi bir dış politika gütmemekteydi. Menemencioğlu'da Türkiye ve Almanya arasında ortak bir sınır bulunmadığı için böyle bir antlaşmanın hiçbir yarar sağlamayacağını belirtmiştir. Bu konuda, iki ülkenin taraflardan biri saldırıya uğradığı takdirde yan tutmayacakları ve diğer ülkelerle anlaşma imzalamayacakları konusunda Alman Dışişleri Bakanı Joachim Von Ribbentrop'a sözlü teminat vermekle yetinmiştir. Almanya ise, Türkiye'yi Alman dış politikasına mümkün olduğu kadar yakın tutmak, ya da çıkacak savaşta Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamak amacıyla İngiltere ile başlayan müzakerelerin bir ittifaka varmasına engel olmaya çalışmış, bu amaçla en iyi diplomatlarından olan Von Papen'i Ankara'ya Büyükelçi olarak atamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması'ndan 1939 yılında imzalanan Türk-İngiliz–Fransız Antlaşmasına kadar geçen süre içinde çok yanlı bir politika izlerken "güçlü dostların" da gerekliliğini kabul etmişti. Lozan'dan hemen sonraki dönemde Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler oluşturulmuş ve bu ülke o dönemde Türkiye'nin başlıca güçlü dostu olmuştur. Faşist İtalya'nın Akdeniz'in doğusundaki emelleri, Türkiye Cumhuriyetini etkin bir deniz gücünü elinde tutan bir müttefik arayışına itmiştir. Bu ihtiyaç İngiltere'yi gündeme getirmiş ve 1934 yılındaki Türk–İngiliz yakınlaşması başlamıştı. Türkiye, 1930'lu yılların ikinci yarısını büyük ölçüde bu iki "güçlü dostluğu" birbiriyle bağdaştırma çabası içinde geçirmiştir.[112] 1934'de Türkiye sahillerinin çok yakınında olan 1913'te ele geçirdikleri On İki Adalar'da İtalyanların ağır silah yığınak yapması Türk–İngiliz yakınlaşmasını hızlandırmıştır.

19 Ekim 1939'da imzalanan Üçlü İttifak Antlaşması Almanya ve İtalya tarafından sert bir tepki ile karşılanmıştır. Almanya, Türkiye'nin sipariş ettiği tüm savaş araç ve gereçlerinin gönderilmesini durdurmuştur.[113] 2 Kasım 1939'da Şükrü Saraçoğlu ile görüşme yapan Alman Büyükelçisi Von Papen, Türkiye imzaladığı ittifak hükümlerine uyarak bu ittifakı fiilen geçerli kılarsa, Almanya'nın düşmanları arasında yer almasının kaçınılmaz olacağını sert bir dille bildirmişti.

Türkiye izlediği bu politika ile İtalya ve Almanya saldırısına ve Sovyetler Birliği tehlikesine karşı İngiltere ve Fransa'nın yardımını sağlayarak bir denge

---

[112] Deringil, *a.g.e.*, s. 69.
[113] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789–1999)*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000, s. 632.

politikası izlemiştir. Ancak 1940 yılı yazında Almanya'nın Fransa'yı yenmesi ve topraklarının bir bölümünü işgal etmesiyle Fransa'nın Türkiye'ye destek sağlaması imkânı ortadan kalkmıştır. [114]

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Milli Mücadele yıllarında başlayan yakın ilişkiler, 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşmasıyla somut sonuçlarını vermeye başlamış ve Lozan Antlaşmasından sonra da sürmüştür. 1925 yılında imzalanan Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması, 1929 yılında yenilenmiş, 1935 yılında ise bu antlaşmayı 1945 yılına dek uzatan bir de protokol imzalanmıştır.

Buna rağmen, 1936 yılında Montrö Antlaşması görüşmelerinde başlayan ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanması öngörülen antlaşmanın İngiltere'nin karşı çıkması nedeniyle iptal edilmesi sonrasında başlayan soğukluk, Türkiye'nin özellikle İngiltere ile 1936–1939 yılları arasında ekonomik ve siyasi antlaşmalar imzalaması nedeniyle artarak devam etmiştir. 1938 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin Odesa, Batum, Bakü, Erivan ve Leningrad'daki Türk konsolosluklarını kapatması ve Türkiye'de sadece İstanbul'da Sovyet Konsolosluğunu bırakması, Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerindeki gerilmenin açık bir göstergesi olmuştur.[115]

23 Ağustos 1939 tarihli anlaşma Türkiye'nin Mihver Devletleri[116] güçlerine karşı ortak bir barış cephesi kurulması planını artık uygulanamaz hale getirmişti. Bu Türk dış politikasında yol ayrımını da beraberinde getirmişti. Ya o zamana dek izlenen politikaya devam edilecek ve Türkiye, Sovyetler Birliği olmaksızın Batılı devletlerin yanında yer alacak, ya da Almanya ile yaptığı antlaşmaya aldırmadan, Batılı müttefiklerden ayrılıp, Sovyetler Birliği ile bir ortaklığa girerek Mihver devletlere yakın bir konuma geçecekti.[117] İnönü, o zamana dek izlenen politikayla aynı istikamette devam ederek herhangi bir askeri ittifaka girmeksizin,

---

[114] Ömer Osman Umar, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XX, Sayı 59, Temmuz 2004, s. 38.

[115] Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin Sovyet–Türk ilişkilerini ne şekilde etkilediği konusunda detaylı bilgi için Suat Bilge, *Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920–1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 110–128'a bakınız.

[116] Mihver Devletleri, İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletler bloğuna karşı Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu blok. Ayrıca Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve de yedekte Vichy Fransa'sı ve İspanya vardı. İran Şahı Rıza Şah Pehlevi de Almanya'dan yana tavır almıştır.

[117] Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 259.

bağlantısızlığını korumaya devam etme kararı verdi. Bu, kısa bir süre önce İngiltere ve Fransa ile ilan edilen ortak saldırmazlık paktına bağlı kalarak ve bu konuda daha ileri bir adım atmaktan kaçınarak gerçekleşecekti.

Türkiye, barışı korumaya yönelik birtakım ittifaklar kurmasına karşın, İkinci Dünya Savaşı'na hazırlıksız yakalanmıştır. Yurt içinde beş yıllık sanayi programı yeni bitmiş, buna rağmen sanayileşmede istenilen düzeye gelinememişti. Demiryolu güneyde Malatya–Elazığ–Diyarbakır'a ulaşmış, kuzeyde de Sivas ve Erzincan'a varmıştı. Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren uygulanan etkin bir demiryolu ulaşımı kısmen meyvelerini vermiş, fakat karayolu ulaşımı gelişmemişti. Bunun sonucunda iç piyasada beklenilen dinamik yapıya kavuşulamamıştı. Gerek tüketim, gerekse yatırım malları bakımından büyük ölçüde ithalata bağımlılık devam etmekteydi. Savaşın çıkmasıyla birlikte ithal kaynakları kesilmiş, içeride kısa sürede mal darlıkları görülmeye başlamıştı. Savaşın doğal sonuçları ülkede beklenenden daha kısa sürede hissedilmekteydi.[118]

Türkiye'nin Müttefik ve Mihver devletleri arasında gözettiği denge ve izlediği tarafsızlık politikası iki devlet grubu ile yaptığı dış ticarette de kendisini belirgin bir biçimde göstermiştir. İngiltere ve ABD'ye krom ve çeşitli tarım ürünleri satan Türkiye, Almanya'ya da 9 Ekim 1941 tarihli Türk–Alman Ticaret Anlaşması çerçevesinde krom ve tarım ürünleri satmaya başlamıştı. Bu denge politikası özellikle Müttefik Devletlerin sert eleştirilerine yol açmıştır. Ancak Türkiye'nin politikasında herhangi bir değişiklik olmamış ve Almanlara krom satışı Alman yenilgisi kesinleşinceye kadar devam etmiştir.

Savaşan tarafların baskı altında tuttuğu Türkiye, temel stratejisi olan savaşın dışında kalmayı sağlayabilmek için çok farklı taktikler kullanmak zorunda kalmıştır. Bunlardan biri, farklı ülkelerle imzaladığı dostluk, işbirliği ve saldırmazlık anlaşmalarını savaşa girmemek için öne sürmesidir. Türkiye, savaştan önce belirlenen çok merkezli dış politika hedefi çerçevesinde, birçok ülke ile çeşitli yükümlülükler altına girmiştir.[119]

---

[118] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1959)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 404.

[119] Bu anlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1983.

Savaşa girmeme konusunda uygulanan diğer bir taktik ise, ülkenin askeri gücünün o andaki durumunu savaşa katılmama nedeni olarak gösteren İnönü'nün savaşa girmeyi ancak Müttefik ülkelerden askeri yardım alma koşuluyla kabul edeceğini bildirmesidir. İnönü'nün bu konuda yaptığı hesap Türkiye'nin sonuna kadar savaşın dışında kalmasını sağlamıştır.

2.3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkçülük Faaliyetleri

2.3.1. Alman Propagandası ve Türkçülerin Faaliyeti (1939–1943)

Türkçülüğün Osmanlı'dan Cumhuriyete geçerken yaşadığı dönüşümlerin arkasında iki farklı kuşak bulunmaktaydı. Türkçülüğün ilk kuşağı; kabaca 1870–1890 yılları arasında doğan, Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye mezunu siyasi eylemlerinin merkezinde devleti tutan bir toplumsal gruptu. Türkçülüğün ikinci ve onu farklı bir kimliğe doğru taşıyan kuşağı ise çoğunlukla 1900–1920 yılları arasında doğan Cumhuriyet döneminde Darülfünunda okumuş, İstanbul Üniversitesi ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde örgütlenmiş, milleti siyasal eylemlerinin merkezinde tutan bir gruptur.

Türkçülük, bu iki kuşak arasındaki dönüşümle farklı bakış açıları edinmiş ve Turancılıktan ırkçılığa, imparatorluk Türkçülüğünden ulus–devlet Türkçülüğüne, merkezi bir politik tasarruf olmaktan bir çevre hareketi olmaya doğru adım atmıştır.[120]

İlk kuşağın temsilcileri Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hasan Ferit Cansever gibi ideolojik fikir öncüleri ve Nuri Killigil, Ali İhsan Sabis, Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, v.b. gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk–Alman ilişkileri nezdinde roller edinmeye çalışan emekli generallerdir. İkinci Kuşak Türkçüleri Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Fethi Tevetoğlu, İsmet Tümtürk, Necdet Sançar v.b. gibi öğretmen, öğrenci ve bir kısım subaylardan oluşmuştur.

Türkçüler İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beklenti ve arzuları için oldukça uygun politik koşulların oluştuğunu düşünmeye başladılar. Özellikle Alman–Sovyet cephesinin açıldığı Haziran 1941'den sonra Türkçülüğün Alman sa-

[120] Ertekin, a.g.m., s. 348.

vaş makinesi ile olan ilişkisi resmî–yarı resmî ve fiili mesailerin önemli bir bölümünü meşgul etmiştir.

İkinci Dünya savaşındaki propaganda çabaları, hem örgütlenmesi bakımından, hem de radyo ve sinema gibi yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışı açısından eşi görülmemiş nitelikteydi. İki taraf da propaganda çalışmalarının başarılı olduğu ve askeri harekâta önemli katkısı olduğu sonucuna varmıştı. Bu savaşta en aktif ülkeler özellikle başta kendi ülkesinde Nazi propagandasına maruz kalan Almanya ve İngiltere'ydi.

Demokrasiye son verip, Almanya'yı tek parti diktatörlüğüne dönüştürmeyi başaran Naziler, Almanların sadakatini ve işbirliğini kazanmak için geniş çaplı bir propaganda harekâtı başlattı. Dr. Joseph Goebbels'in liderliğindeki Nazi Propaganda Bakanlığı, gazete, dergi, kitap, halk mitingi ve toplantısı, sanat, müzik, sinema ve radyo gibi Almanya'daki her türlü iletişim aracının kontrolünü ele geçirdi. Herhangi bir şekilde Nazi inançlarına ya da rejime karşı tehdit oluşturan görüşler sansüre uğradı ya da tüm medyadan kaldırıldı.

Bu dönemde Almanya "Bağdat Tren Yolu Politikası"na tekrar el atarak Avrupa'daki ve sonuçta dünyadaki egemenliklerini tekrar kurmaya çalışmış, bu yolda istemeyerek de olsa bazı bölgelerdeki eski yöntemlerini değiştirmek zorunda kalmıştı. Çünkü artık karşılarında, sadece yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu değil, genç Türkiye Cumhuriyeti durmakta idi. Almanlar Türkiye'yi aynı zamanda İran ve Arap ülkelerini "yeniden düzenleyecekleri" faşist Avrupa'ya sıkı sıkıya bağlayacakları zengin ve ucuz hammadde depoları olarak görmekteydi. Çünkü Orta Doğu ve Balkanlar, savaş durumunda Britanya filosu okyanus ötesinde olan yolları kapasa da, Alman silah sanayini petrol, krom, bakır, mangan, yün ve tiftik ile besleyecekti. Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi, Alman generalleri Büyük Britanya ve Fransa'nın Orta Doğu'daki konumunu ve Hindistan ile olan bağlantılarını Türkiye üzerinden tehdit etmeyi planlıyorlardı. Bunun ötesinde, Almanya'nın Orta Doğu'ya konuşlanması, Sovyetler Birliği'nin güneyinden saldırabilme olanağını da getiriyordu.[121]

---

[121] Johannes Glasneck, *Alman Faşizminin Türkiye'deki Propaganda Faaliyetleri*, (Faschistische Propaganda in der Türkei), Çev.: Murat Çakır, *Wissenschaftliche Beiträge*, Martin–Luther Üniversitesi, 1966, s. 1. Bu makale, Glasneck'in 1968 yılında Berlin'de yayınladığı "Alman-İngiliz-

Almanların Türkiye'deki propagandist çalışmalarının temel tezleri antikomünizme dayanıyordu. Türkiye'nin bağımsızlığına destek olan Sovyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğa ve barışa dayalı komşuluk ilişkileri, Almanya'nın çıkarlarına ters düşüyordu. Bu nedenle Almanya'nın propagandistleri Ankara'nın Türkiye Komünist Partisi'ne yönelik baskılarını fırsat bilerek, Türkiye–Sovyetler Birliği ilişkilerine yeni bir dış siyasa yerleştirmeye çalıştılar.

18 Haziran 1941'de Almanya ve Türkiye arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasından dört gün sonra Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine, iki hükümet Sovyetler Birliği'ne karşı olan ortak düşmanlıkları çerçevesine daha da yakınlaştılar. Bu dönemdeki faşist propaganda, Yunanistan'ın, Arap ve Sovyet bölgelerinin bir kısmının Türkiye'ye verileceği sözü ve Türkiye kamuoyunda Anti Sovyet yaklaşımların geliştirilmesi ile Türkiye'yi Mihver Devletlerinin yanında savaşa çekmeyi hedeflemekteydi.

Bu dönemde Türk ihracatının % 52'sinin Almanya'ya yapılması Türkiye'de yerleşmiş bir Alman nüfusunu beraberinde getiriyor ve bu sayede Almanlar Türkiye'yi kolayca nüfuz altına alarak İtalya ile birlikte doğu Akdeniz'i hâkimiyetleri altıma alabileceklerini ümit ediyorlardı.

Alman propagandasının Türkiye üzerinde iki temel hedefi vardır. Birincisi Türk aydınları arasında Nazi rejimini yaymak, ikincisi de Türkiye'nin müttefikleri ile arasını bozmaktı. Bu amaç doğrultusunda yönetilen Türkiye'ye yönelik politika, geniş bir propaganda faaliyetince izlenmekteydi. Bu faaliyetler Nazi iktidarının Almanya'da yönetimi ele almasıyla birlikte başlamıştı.[122] Bu Alman diplomatlarının 1937–1945 yılları arasında belirli oranda başarı elde etmelerini sağladı. Uygulanan faşist propaganda, özellikle kültür propagandası, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'deki konumunu rahatlıkla geri elde etmesini sağladı.

Amerikan Gerginliği Alanında Türkiye" isimli makaleyle birleştirilmiş ve *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası* olarak Arif Gelen tarafından çevrilerek 1976 yılında basılmıştır.

[122] İkinci Dünya Savaşı öncesi Nazi propagandası hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Yılmaz, "Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası", *Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım 2007, s. 693–705.

Kültür propagandasına yönelik Alman Faşizmi farklı araçlarla ve çeşitli kademelerde Türkiye'deki basını etkilemeye çalışmaktaydı. Ribbentrop ve Von Papen, Türkiye'deki devlet adamlarına Türk basınının "Almanya hakkında objektif" yayın yapması için baskı uyguluyorlardı. Bu baskıların sonucu 18 Haziran 1941 tarihinde yapılan ortak açıklama ile alınmaktaydı. Ortak açıklamada Almanya ve Türkiye Cumhuriyeti'nin "Her iki ülkenin basın ve radyosunun Alman–Türk ilişkilerini karakterize eden, dostluk ve karşılıklı güven ruhuna uygun çalışacakları" vurgulanıyordu. 22 Haziran 1941 tarihinden itibaren Türk basınının önemli bir kesimi Alman faşizminin dış politikası ve savaş politikası ile kendini özdeşleştirmişti. Ancak Türkiye'deki egemen politika savaşı sürdüren her iki kesimle de ilişkiyi devam ettirme eğiliminde olması nedeniyle, Almanya'nın bunu istemesine rağmen Türk basını Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri aleyhine tavır almaya yanaşmamaktaydı.

Alman faşizmi, Türk basını üzerinde yoğunlaşan etkisini sadece Türk hükümetleri kanalıyla sağlamadı. Almanya'nın 1939 Ağustosuna kadar ve sonradan 1941'den 1944'e kadar Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olması nedeniyle, Alman tekelleri sadece verdikleri reklâmları geri çekerek, kimi Türk gazetesini iflasın eşiğine getirebilecek güçteydiler.[123] Bunun ötesinde, Türkiye'nin gazete kâğıdı ihtiyacının önemli bir bölümünü Almanya karşılamaktaydı. Alman kâğıt komisyoncuları, Almanya karşıtı ittifak güçlerinin politikasını eleştiren aşırı milliyetçi ve şövenist Türk gazetelerinin kâğıt ihtiyaçlarını öncelikli olarak karşılamaktaydılar.

Bu dönemde basının Türk Hükümeti tarafından denetim altında tutulduğu, farklı kaynaklarda birçok kez konu edilmiştir. Bu kaynaklarda Hükümetin denetimi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Konunun dış politika ile ilişkisi aşikâr olmakla beraber, dış politikanın bu kontrolün şiddetine etkisi tartışma yaratmaktadır. Bazı araştırmacılara göre savaş nedeniyle basın özgürlüğü kısıtlanırken, bazılarına göre bunun görece olarak arttığı belirtilmektedir. Örneğin

[123] Örneğin, Almanya'ya karşı olumsuz bir tutum içinde olan *Tan* gazetesine Alman firmalarınca verilen reklâmlar kesilmiş, hatta gazetenin Deutsche Orient Bank tarafından satıl alınması bile teklif edilmiştir. Bir yandan da *Tan*'ın Alman düşmanı olduğu lanse edilerek hükümet tarafından kapatılmasına çalışılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ayşe Gülçin Manka, *Anadolu Ajansı ve II. Dünya Savaşı, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları,* Ankara, 2008, s. 48 ve Koçak, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 54–55.

Mete Tunçay'a göre 1925–1945 yılları arasında hükümetin basın üzerinde uyguladığı denetim İkinci Dünya Savaşı nedeniyle biraz gevşetilmiştir. Savaş sırasında hükümetin dış politika çizgisinin sağında veya solunda yayın yapılmasına göz yumulmasının nedeni, savaşı hangi tarafın kazanacağının bilinmemesidir.[124] Öte yandan, Deringil'e göre Türkiye'de bu dönemde basının özgür olduğu bir dış politika taktiği olarak özellikle vurgulanmıştır. Böylece basında yansıtılan düşüncelerle hükümet politikaları çeliştiği zaman basın özgürlüğünü vurgulamak, Avrupa devletleriyle ilişkilerde esneklik kazandırmakta; hükümet resmi olarak tarafsızlık ilkesini çiğnememiş olurken, gerçek düşüncelerini de sezdirmiş olmaktadır.[125] Bu dönemde Türk hükümetinin basın politikası olarak üzerine en fazla vurgu yaptığı konu, Türkiye'nin ulusal çıkarlarıdır.

Yabancı propaganda ve istihbarat birimlerinin faaliyetlerine karşılık hükümet dış politika ve propagandaya karşı ülke içinde bazı önlemler almıştı. Bu önlemlerden bir tanesi gazetelerin dış haberlerini yalnızca Anadolu Ajansından alacaklarına dair 20 Temmuz 1940 tarihli talimattır.

Alman faşizminin Türk basınını etkilemedeki en büyük başarısı, kuşkusuz bazı gazete sahiplerine, redaksiyonlara ve bazı gazetecilere verdikleri rüşvetler ile gerçekleşti. Almanya'nın Mart 1941'de Balkanlara saldırmayı planladığı bir dönemde, Ribbentrop 9 Mart 1941'de Von Papen'e gönderdiği bir telgrafta, Türkiye'nin tarafsızlığını sağlayabilmek için, Türk basın ve radyo çalışanlarına vermek üzere bir kaç milyon dövizin rezerve edildiğini belirtiyordu. Von Papen ise gönderdiği yanıt mektubunda, bu operasyonun başarı ile sonuçlandığını yazmıştı. Bu girişimle Türk basının faşist saldırıya uğrayan komşu ülkelerin kaderine kayıtsız kalması sağlanmak isteniyordu. Rüşvet operasyonu Ribbentrop'un Alman Büyükelçiliğinde çalışan kayınbiraderi Jenke tarafından devam ettirildi. Von Papen, sonradan yaptığı bir açıklamada "Cumhuriyet" gazetesinin şef redaktörü Yunus Nadi ile yapılan bir görüşmeden sonra, gazetenin 1940 Eylülünde faşizmi öven yayınlar yaptığını belirtiyordu. Gerçi bu yayın Cumhuriyet gazetesinin bir kaç günlüğüne kapatılmasına neden olmuştu ama 18 Haziran 1941 tarihinde yayınlanan

---

[124] Mete Tunçay, "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum*, Ocak 1987, s. 37, aktaran Ayşe Gülçin Manka, *a.g.e.,* s. 7.
[125] Deringil, *a.g.e*, s. 11.

Basın ve Radyo Yönetmeliği rüşvet sonucu faşizm lehine yazı yazan gazetelere rahatlık getiriyordu. [126]

Türkiye'nin 18 Haziran 1941 tarihinde başlayan Mihver devletlerini tutma tavrı tek parti hükümeti CHP'nin yayın organı *Ulus*'a da yansımıştı. Redaksiyonda yapılan bir iş bölümüyle, iki şef redaktörden Ahmet Şükrü Esmer sürekli Almanya karşıtı ittifak devletlerini öven yorumlar yaparken, diğer şef redaktör Falih Rıfkı Atay, Alman faşizmini öven yorumlar yazıyordu. O dönemler Fransızca *La République* adlı gazeteyi de çıkaran *Cumhuriyet* ve *Tasviri Efkâr* gazeteleri Alman dostu olarak anılıyordu. Gerçi *Cumhuriyet* gazetesi Almanya'nın faşizan politikasının bazı momentlerini eleştirmişti, ancak Avusturya'nın ve Sudetler bölgesinin Reich'a katılımını da desteklemişti. Bu nedenle sol politikayı savunan *Tan* gazetesi, *Cumhuriyet* gazetesini "Goebbels'in Avukatı" olarak suçlamaktaydı. Bunların yanı sıra *Akşam*, *Vakit* ve *İkdam* gazeteleri ortada bir politika izlemekteydiler. Ribbentrop'un diplomatları tüm kinlerini, Almanya'nın faşist yayılımcı politikasını sürekli eleştiren *Yeni Sabah*, *Haber*, *Tan*, *Son Telgraf* ve *Vatan* gazetelerine yönlendirmekteydiler. Alman diplomatlarının en çok kızdıkları kişi ise, zaman zaman Türkiye'nin geleceğinin Sovyetler Birliği'nin yanında olduğunu söyleyen *Yeni Sabah* ve *Haber* gazetelerinin şef redaktörü Hüseyin Cahit Yalçın'dı.[127]

Almanlar Türkiye'yi kendi yanlarına çekebilmek için çok rahat bir şekilde toprak vaadinde de bulunabiliyordu. Mesela Von Papen, işbirliği karşısında On İki Ada, Halep, Musul, Azerbaycan ve Batum'u teklif etmişti.[128]

İkinci Dünya Savaşı boyunca İnönü'nün dış politikası Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlama üzerine kurulmuştu. Bu görüş açısı, "Ne başkasının bir karış toprağında gözümüz var, ne de başkasına bir karış toprak veririz" şeklinde özetleniyordu. Bu görüşün iki anlamı vardı; Türk topraklarının bir karışını bile vermeye karşı olan İnönü, bir başka ülkenin de topraklarına göz dikmediğini açıkça belirtiyordu. Bu ilke Rusya için de geçerliydi. Almanya'nın Stalin Rusya'sına karşı 1942 yılı sonunda kazandığı ilk zaferden başlayarak Alman diplomatların

---

[126] Glasneck, a.g.m., s. 4.

[127] Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Çev.: Arif Gelen, Onur Yayınları, İstanbul, 1976 s. 26.

[128] Süleyman Seydi, *1939–1945 Zor Yıllar*, Asil Yayınları, Ankara, 2006, s. 11.

Sovyetlerden alınan bazı bölgeleri ganimet diye kabul etmesi için İnönü'yü sıkıştırmışsa da başarısızlığa uğramıştı.[129]

Türk politikacıları başta Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ve Başbakan Saraçoğlu Almanların Sovyetlere karşı giriştikleri savaşa sempatiyle yaklaştıklarını Sovyet topraklarında yürütülen Alman seferlerine ilişkin olarak özel diplomatik temaslarda dile getirmişlerdi. 1941 yılının Aralık ayında İnönü, Von Papen'e, aslında Türk halkının gönlünün Sovyetler'e karşı savaşan Alman ordularından yana olduğunu bizzat söylemişti.[130] İkinci Dünya Savaşı, Türk birliği ve Sovyet Rusya'daki Türklerin kurtuluşu için başlangıçta bir fırsat sunmuştur. Bu fırsat, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Sovyetlerin çözülmesi ve dağılması ortamını oluşturmuştur. Diğer politikacıları bir tarafa bırakırsak, İnönü'nün Almanlara karşı sempatisi Türkçülükten ziyade tamamen politik denebilir. Alman ordularının Balkanlarda hızla ilerlemesi, özellikle Yunanistan'ın işgali karşısında İngilizlerin yetersiz desteği İnönü'yü Almanlara karşı ihtiyatlı ve göstermelik bir sempatiyle yaklaşmaya itti.

Türk politikacıları ve yazarları, İkinci Dünya Savaşında güttükleri tarafsızlıkla Yakındoğu'da İngilizlerin durumunu kurtarmakla kalmayıp, ağır bir savaş sürdüren Sovyetlerin güney kanadını koruduklarını ve böylece Sovyetler Birliği için büyük kazançlar sağladığını sık sık öne sürmüşlerdir. Gerçekte ise Almanlarla eski askerler ve yazarlar vasıtasıyla kurulan irtibatta İngilizlerle yapılan ittifakın sadece bir dekor olduğu, Bolşevizm'in yok edilmesine karşı hayati önemde ilgi duyduklarını belirtmişlerdir. Örneğin Menemencioğlu, Türkiye'nin tutumunu Alman çıkarlarına da uygun düştüğünü, çünkü Türkiye'nin tarafsızlığı ile Rusya'ya karşı savaşta Almanya'nın sağ kanadını koruduğunu, bunun için Almanya'nın askeri güç kullanmasına gerek kalmadığını beyan etmiştir. İnönü'nde 1942 yılında buna benzer açıklamalarının ardından Hitler, 14 Ağustos 1942'de Türkiye'yi açıkça "güney kanadının siperi" olarak tanımlarken bunu kabul etmiştir. [131]

Ankara hükümeti aynı zamanda Alman askeri gücünün Sovyetlere saldırarak geniş ölçüde yıpranmasını, böylece Türkiye'yi tehdit etmemesini istemekteydi.

---

[129] Edward Weisband, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 19.
[130] Özdoğan, s. 138–139.
[131] Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, s. 163.

Tam bu sırada eş zamanlı olarak Alman politikacıları ilk kuşak Türkçülerden bu yana pek dile getirilemeyen ancak İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla kısmen özgürlüğe kavuşan şovenist Turancılık–Pantürkizm hareketini Sovyetlere karşı kullanarak bu düşünceden faydalanmak istemişlerdi.

Naziler, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşında kullandığı taktiği yeniden kullanarak Turancılık görüşlerini canlandırılması sayesinde hem Sovyetler Birliği'ndeki Türkleri ayaklandırmak, hem de Türkiye'yi savaşa itmek amacını güdüyorlardı. Aşırı milliyetçi Türkçü çevreler otuz yıl önce planlanmış bu senaryoyu kabul etmekte tereddüt etmediler.

Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz Von Papen, Sovyetler Birliği'nin Türkçe konuşulan bölgeleri hakkında bilgi edinmek, bu bölgelerdeki halkın desteğini sağlamak ve Türkiye'deki Turancı akımları Almanya yararına kullanmak maksadıyla bazı aşırı milliyetçi gruplarla ve Sovyetler Birliği'nden gelen mültecilerle ilişkiye girdi. Bunun sonucunda özel bağlantı komiteleri kuruldu ve Türkiye'den Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil temas noktası oldu. Von Papen'e göre Almanya ile ilişkileri yürüten grubun diğer önderleri, İstanbul milletvekili Şükrü Yenibahçe (İstanbul Milletvekili), Ahmed Caferoğlu[132], emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, Prof. Zeki Velidî Togan [133] ve Almanya'dan büyük para yardımı aldığı iddia edilen bazı Türkçü dergi yayıncılarıydı.[134]

---

[132] Papen burada Ahmed Caferoğlu'nu Kırım'dan göç etmiş ve Kırım Tatar mültecilerinin başkanı olarak tanımlamıştır. Kırım'dan göç eden ve Kırım Tatarları başkanlığını yapan kişi Cafer Seyit Kırımer'dir. Özdoğan, *a.g.e.*, s. 160'da Papen'in aslında Cafer Seyitahmet Kırımer'den bahsettiğini belirterek, aynı dönem içinde bu şahsın yukarıda ismi geçen diğer kişiler ve Alman Dışişleri Bakanlığıyla ilişkilerinden yola çıkarak bu sonuca varmıştır.

Ahmed Caferoğlu, ilk ve orta öğrenimini Semerkand'da, lise öğrenimini Gence'de tamamladı (1916). Üç sömestr Kiev Yüksek Ticaret Okulu'nda okudu (1916–1918); Ekim Devrimi'nden sonra Gence'ye döndü. Bir süre Bakü Üniversitesi Türkoloji Bölümü'ne devam ettikten (1919) sonra Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesine katıldı. Azerbaycan'da Sovyet yönetimi kurulması üzerine Türkiye'ye gitti(1920). Yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı(1924). 1925'te Alman Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği bursla Almanya'ya giderek Berlin ve Breslau üniversitelerinde okudu. 1929 yılında doktor ünvanıyla Türkiye'ye döndü,

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Türk Dili Tarihi Kürsüsü'ne müderris muavini (doçent) olarak atandı. 1938'de profesör oldu. 1946'da aynı kürsünün başkanlığına getirildi. 1973'te emekli oluncaya değin bu görevde kaldı. Azerbaycan Yurt Bilgisi (1932–1934), Türk Amacı (1942–1943) gibi dergilerin sorumlu müdürlüğünü, Türkiyat Enstitüsü'nün de müdürlüğünü yaptı (1965–73). 1946'dan başlayarak *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* onun başkanlığı altında yayımladı.

[133] Glasneck, bu isimleri Postdam–Alman Merkez Arşivindeki (DZA Postdam) belgelerde Papen'in zikrettiğini, dipnotta belirtmiştir, a.g.e, s. 204. Deringil ise (*a.g.e.*, s. 162–163) Hostler'in bu konuda yazdığı *Turkism and the Soviets:The Turks of the World and Their Political Objectives* adlı esere atıf

Bu sırada Türkçü yayınlar entelektüel–bilimsel konulardan Alman propagandasına doğru evrilirken, fikri düzeyden, politik olarak fiiliyata dönmeye başlamıştır. Atsız ve Türkkan'ın önderliğindeki yazılardan farklı olarak, I. Kuşak Türkçülerin Alman yanlısı bakış açılarını dile getirdiği yazılar kaleme alınmaya başlamıştır. Bu durum eski kuşak Türkçülerle Cumhuriyet Türkçülerinin farklı reflekslere sahip olduklarının açık bir göstergesidir. Cumhuriyet Türkçüleri daha ideolojik ve kuramsal bir algıya sahipken, ilk kuşak Türkçüleri siyasal koşul ve fırsatlara bağlı olarak çalışmışlardır. Bu düşünceler savaş sırasında teorik ve/veya entelektüel olmaktan çok pratik bazı görevler almalarına neden olmuştur. Alman yanlısı propaganda, Nazilerle yarı resmi fiili temaslar, ordu ve hükmet içinde lobiler, vb. gibi çabalar ilk kuşak Türkçülerin misyonlarını oluşturmuştur.[135]

Bu askeri temaslar sırasında başrolü oynayanlar Nuri Paşa, Ali İhsan Sabis ve Hüseyin Emir Erkilet Paşa idi. Nuri Killigil ve Ali Sabis daha çok fiili olarak Nazilerle temaslarda bulunmuşlar ve Alman propagandası amacıyla yazılar yazmışlardır. Erkilet ise Sovyetler Birliği'ne saldırıdan hemen sonra Papen'e başvurarak Turancılık konusunda kendisine görev verilmesini isteyerek, Türk–Alman ilişkileri nezdinde yarı resmi ilişkinin aracılığını üstlenmiştir.

Erkilet Paşa ve dönemin Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden 15 Ekim–5 Kasım 1941 tarihleri arasında Doğu cephesine davet edilerek, Sovyet yönetimi altında "ezilen" bir grup Türk savaş esiriyle görüştüler. Alman

---

yaparak bu kişilerin isimlerini Hostler'in savlarını tümüyle Sovyetlerce ele geçirilen ve sonra Fransızcaya çevrilen Alman belgelerini üzerine kurduğundan çok itibar etmemiş ve doğruluğuna inanmamıştır. Glasneck'in belirttiği husus, birincil kaynaklara dayandığı için kabul edilmiştir.

[134] Aynı yer. Yazar burada Türkçü yayıncı olarak sadece Reha Oğuz Türkkan'ın ismini vermiştir. Eserinde Alman arşivlerinden sık sık yararlandığını yazdığı eserin dipnotlarından gördüğümüz Glasneck, Reha Oğuz'un ismini nasıl ve nereden tespit ettiğini belirtmemiştir. Ağaoğulları, a.g.m., s. 204'de ise, Reha Oğuz Türkkan'ın ismini verirken kullandığı dipnotta Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentop'un Türkiye'deki Alman yanlısı unsurlara 5 milyon Mark yardım gönderdiğini belirterek, aynı şekilde Glasneck gibi bu bilginin kaynağına yönelik net bir ifadede bulunmamıştır. Bu Türkiye'de kimi yazarca istismar edilen bir bahistir. Türkiyeli Türkçülerin, bu mahfilde özellikle eski Çarlık Rusyası'ndan iltica eden siyasî muhacirlerin Türkiye ve dışındaki Sovyet karşıtı müstakil millî devlet kurmak üzere şekillenen 'millî davalarının' örgütlenme faaliyetinde Faşit Alman veyahut Soğuk Savaş evresinde de Alman-Amerikan malî desteğinin mutlak olduğu yönünde bir dolu spekülasyona açık belgeye dayandırılmayan bilgiler vardır.

[135] Ertekin, a.g.m., s. 361.

savaş stratejilerinin üstünlükleri konulu bir brifinge katıldılar ve Hitler tarafından karargâhında kabul edildiler.[136]

Nuri Paşa ise Almanlara bağımsız devletler kurulması yönünde planlar teklif etmekteydi. Bu planlardan biri savaş esirlerinin işgal edilmesi planlanan Sovyet topraklarında özel savaş ve propaganda grubu olarak kurulmasına yönelikti. Bu plan Kırım'ın Almanlarca işgali sırasında ilk kez denendi ve başarılı oldu.[137]

Erkilet Paşa da Cumhuriyet gazetesinde Alman yanlısı savaş incelemeleri ve Hitler'in ordularının nihai zaferi kazanacağını iddia eden yazılar yazmaktaydı. Bu yazıların yanında Nadir Nadi tarafından kaleme alınan başyazılar da Hitler'in Avrupa'da kurmaya çalıştığı düzeni anlatarak buna sempatiyle yaklaşmaktaydı. Ali İhsan Sabis ise, Tasviri Efkâr'da açıkça Alman yanlısı eğilim taşıyan aynı tür savaş incelemeleri yazıyordu.

Türkiye kamuoyunda savaş esnasında belirli iki tutum ortaya çıkmıştı. Savaşa karşı isteksizlik ve Sovyet Rusya'ya karşı beslenen genel bir güvensizlik. Halkın her sınıfı, hatta devlette savaşa en meraklı olan ordu bile, savaşa karşıydı. Her Türk vatandaşı savaşa Türkiye'nin savaşa katılmasıyla bir şey kazanamayacağının bilinciyle ancak kendi bağımsızlığı tehlikeye düştüğünde savaşa girmeyi düşünmekteydiler. Bir saldırıya uğramadan ya da özgürlüğü doğrudan doğruya tehdit edilmeden, yani kışkırtılmadıkça savaşa girmenin ülkeye daha büyük bir yoksulluk ve yıkım getireceği kanısı hâkimdi.

Türk kamuoyu savaşa katılmaya nasıl kesinlikle karşıysa, Sovyetler Birliği'ni de en büyük tehdit öğesi olarak görmekteydiler. İlginç olan, cumhuriyet'in kuruluşundan önce Sovyetlerle başlayan iyi ilişkilerin yaklaşık yirmi yıldan beri sürmesine rağmen Türklerin Sovyetler Birliği'ni saldırgan ve düşman olarak gören geleneksel inançlarını ne kadar az etkilemiş olduğudur.

İkinci Dünya Savaşı'nın galibi ve mağlubunun belirlenmesi dış politikanın yarattığı bir zorunluluk olarak hükümetin siyasi ilgi odağı da değişmeye

---

[136] Erkilet, bu gezi anılarını daha sonra *Şark Cephesinde Gördüklerim* adıyla bir kitap haline getirmiştir. Hüseyin Emir Erkilet, *Şark Cephesinde Gördüklerim*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943.

[137] Nuri Paşa'nın diğer planları ise; Azerbaycan, Dağıstan, Kırım, Volga–Ural havzası (başkenti Kazan) ve Türkistan'da yaşayan Türk halkların bağımsız devletlerinin kurulması ve Almanlar tarafından işgal edilen Türk ülkelerinin yerli halk tarafından yönetilmesidir. Zeki Velidî Togan da seçilen savaş esirlerinin eğitimine yardım etmek üzere Şubat 1942'de Almanlar tarafından şahsen davet edildi. Ancak Türk hükümetinden vize alamadığından bu yolculuk gerçekleşmemiştir. Geniş bilgi için bkz. Özdoğan, *a.g.e.*, s.162–163.

başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında tam bir tarafsızlık izleyen Türkiye, Almanların Sovyetlere saldırmasıyla birlikte toplumsal anlatıların da etkisiyle ilk tepki olarak "düşmanımın düşmanı dostumdur" düşüncesiyle Almanya'nın savaşı kazanacağına inanmak istemiştir. Türk hükümetinin savaşın her döneminde stratejisini aktif tarafsızlık üzerine kurulmuş olsa bile yoğun Alman propagandası aşırı ırkçı düşüncenin Türk siyasi hayatında ve kamuoyunda etkin rol oynamasını sağlamıştır.

Hükümet, savaşın sonuna doğru Almanya'nın yenileceği ortaya çıkınca, yeni kurulacak dünya düzeninde yerini biran önce almak ve muhtemel tehdit sahalarına karşı önlemler geliştirmek için harekete geçti. Aslında savaş yıllarında tek parti yönetiminin baskıcı tutumu hem sağcı çevreye hem de solcu düşünceyi benimsemiş gruplara karşı aynı oranda uygulanmış, çoğu kişi tutuklanmış ve birçok yayın sansüre uğramıştı. Sovyetler Birliği'nin gözüne hoş görünmek ve aşırı uçları törpülemek amacı güden Türkçülere karşı baskı 1944 yılının ilkbaharında başlamıştı. Bu baskılar sonraki bölümde açıklanacağı üzere 1944 Irkçılık-Turancılık davası ve 23 kişinin tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKÇÜ DÜŞÜNCE İÇİNDE DR. FETHİ TEVETOĞLU

3.1. Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Milliyetçilik Anlayışı

Milliyetçiliğin sistematik olarak ele alınması ve belirli bir kuramsal çerçevede açıklanmaya çalışılması ancak Yirminci Yüzyılın başlarına rastlar. Daha önceki çalışmalar felsefî ya da ahlaki kaygılarla üretilmekte ve izafî olarak bu fikrin, milliyetçiliğin iyi ve kötü yanlarının tartışılmasıyla yetinilmekteydi. Milliyetçiliğin akademik bir inceleme ve araştırma konusu olarak ele alınması ve daha nesnel bir bakış açısıyla ele alınıp tartışılması 1920'li yılları buldu. Bu dönemde üretilen eserler milliyetçiliğin anlaşılmasına yönelik kendilerinden sonraki kuşağa küçümsenmeyecek bir miras bıraktılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürge imparatorluklarının çözülmesiyle ortaya çıkan "yeni" milliyetçilik akımları, kuramsal anlamda da en yoğun ve verimli dönemin oluşmasını sağladı.[138]

Milliyetçiliği başlı başına bir araştırma olarak kabul eden çalışmalar ise 1940'lardan sonra yaygınlaşarak 1950'li ve 1960'lı yıllarda ortaya çıkan modernleşme ekolünün etkisi altında gelişti. Bu kapsamda, 1970'lerde Neo-Marksist yaklaşımla yazılan bir dizi eser, yeni bir kuramsal cetvel de sundular. 1980'ler ise milliyetçilik üzerine yazılan kuramların birbiri ardına yayımlandığı bir dönem olacaktı.

Günümüzde kabul edilen yaygın görüşe göre Batı'daki milliyetçilik araştırmalarında üç dönemden; Birinci Dünya Savaşı öncesi, 1918–1945 arası ve 1945 sonrası dönemden söz edilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren milliyetçilik sistematik olarak incelemeye ve tarafsız bir tutumla ele alınmaya başlanmıştı. Bu dönemde üretilen eserler milliyetçiliği bir araştırma konusu olarak ele alarak, milliyetçiliğin tarihsel bir gelişim süreci sonunda ortaya çıktığını ileri sürüyorlardı. Milliyetçiliği çözümlemek için karşılaştırmalı bakış açısından yaralanarak, onu uyulması zorunlu bir norm olarak görmekten kaçınıyorlardı. Buna rağmen bu

---

[138] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları–Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 31.

dönemdeki araştırmacılarının kendinden öncekilerle aynı şekilde paylaştıkları bir düşünce de "millet"in (*natio*, *nation*) hazır, "verili" bir toplumsal kategori olarak algılanmasıydı. Bu şekilde bir kabulle beraber milliyetçiliğin varlığı ve kökenleri sorgulanmıyordu. Millet birimi bu dönem düşünürleri için hâlâ en doğal ve geçerli siyasî örgütlenme biçimi olarak görülmekteydi.

1918–1945 döneminde ise milliyetçilik çalışmaları iki ana konu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konulardan ilki milliyetçiliklerin tarihçelerini inceleyen eserlerdir. Bunlarda ele alınan milliyetçiliğin varlığı sorgulanmaz, yalnızca söz konusu milliyetçiliğin gelişme öyküsü anlatılır. Bu türden tipik öykülerde geleneksel olarak "millet öncesi" durum betimlenir. Daha sonra geleneksel kurumların zayıflıkları göz önüne serilir ve iktidarın birden fazla siyasî merkez arasında bölünmüş olmasını eleştirilir. Çözülme döneminde millî hareket gelişir ve kaybolmaya yüz tutan birlik yeniden kurulur. Çerçeve budur. Aynı dönemde yapılan ikinci tür çalışmalar milliyetçilik türlerini belirlemeye yönelik tipolojilerdir. Milliyetçilik tanımları ile ilgili sorunlar ve milliyetçilik kuramı üretmenin zorlukları nedeniyle bu çalışmalar milliyetçilik ideolojilerinin türlerinin incelemeleriyle sınırlı kalmışlardır.[139]

Milliyetçiliğin tanımını yapmak ve milliyetçilik ile ilgili soruları yanıtlamaya çalışan kuramlar genellikle ikiye ayrılır. Bunlar *ilkçi* (*primordialist*) ve *modernist* yaklaşımlardır. Bu sınıflandırma genel olarak kabul görmüş bir tasniftir, sadece yaklaşımlara verilen isimler değişik şekilde dile getirilebilir. Bu ikili sınıflandırmaya 1980 sonrası üçüncü bir kategori eklenmiştir. Bu kategori, yaklaşımlarını bir ara yol olarak tanımlayan *etno–sembolcüler*'den oluşur.

1945 sonrası sömürge imparatorlukların çökmesi ve eskiden Avrupalıların kolonileri olan bölgelerde yeni devletlerin kurulması milliyetçilik çalışmalarında yoğun ve verimli bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu döneme ait çalışmalarda modernist yaklaşım egemendir. Modernist yaklaşımı benimseyen çalışmaların artmasıyla milliyetler ve milliyetçiliğin kökenleri sorgulanır, "neden"

---

[139] Milliyetçilik tipolojisi üzerine ilk ciddi çalışmayı Carleton Hayes yapmıştır. Hayes milliyetçiliği insancıl, geleneksel, jakoben, liberal, ekonomik ve kaynaştırıcı şeklinde sınıflandırmıştır. Hans Kohn ise geliştirdiği tipoloji ile milliyetçiliği coğrafya ekseninde sınıflandırmıştır. Kohn, doğulu-organik milliyetçilikle batılı–isteğe bağlı milliyetçilik ayrımı ile milliyetçiliğin gelişimini incelemeye çalışmıştır. Hans Kohn, *The Idea of Nationalism*, Macmillan, New York, 1945.

ve “nasıl” soruları daha çok dile getirilmeye başlanır. Modernist yaklaşım, bünyesinde pek çok farklı kuramsal bakış açısını barındırır. Bu nedenle araştırmacılar çözümlemelerinde farklı etkenlere vurgu yaparlar. Bunlar düşünce akımları, endüstrileşme, ekonomik etkenler ve benzeridir.

1970’li yıllarda ise Neo–Marksist kuramların ön plana çıkarak milliyetçiliğin incelendiği dönem olmuştur. 1980’li yıllarda etno–sembolcüler de milliyetçilik tartışmasına katılırlar. Bu yaklaşımın en önemli iki ismi John Armstrong [140] ve Antony D. Smith’dir.[141] Benedict Anderson da çığır açan *Imagined Communities* [142] eserini bu yıllarda yayınlar. Bu kuramcılar ve yazarlarla beraber milliyetçiliğin oluşumunda rol oynayan kültürel ve siyasî etkenler de dikkate alınmaya başlanır. Bu sayede milliyetçilik tartışması olgunluk dönemine ulaşmıştır.

Milletin, bireysel ya da toplu kimliklere temel oluşturan diğer öğelerden örneğin, sınıf, bölge, toplumsal cinsiyet, ırk ya da dinî inançtan farklı olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Bu öğelerin millî kimliklerin belirlenmesindeki rolü ise nesnel ve öznel tanımlar ile kendisini gösterir. Din, dil, ırk gibi nesnel öğelerin yanında millet olma bilinci, bağlılık gibi öznel öğeler ayrı ayrı veya birlikte millet tanımında kullanılır. Breuilly’e [143] göre milliyetçilik bir düşünce, bir duygu ya da bir siyasî hareket olarak incelenmeye çalışılmıştır. İlk grup milliyetçiliği açıklayabilmek için milliyetçi aydınların söylediklerine, yazdıklarına eğilirken, ikinci grup belirli bir kültürün (dilin veya dinin) gelişimine bakar ve bunların “millî bilinci” nasıl oluşturduğunu araştırır. Son grubun yoğunlaştığı alan ise, siyaset sahnesidir. Milliyetçiliği bir hareket olarak tanımlayanlar siyasî çekişmeleri, iktidar kavgalarını inceler.[144]

---

[140] Armstrong modern öncesi milletlerin köklerinin, dinin ve tutuculuğun milletlerin yükselişini açıklamakta ipucu sunduğunu belirtmektedir. Armstrong’un etno–sembolcü yaklaşımı için bkz. John Armstrong, *Nations Before Nationalism*, Chapel Hill, University of North Carolina Pres, 1982.

[141] Anthony Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1986 (*Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitapevi, Ankara, 2003)

[142] Eserin ilk baskısı; Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, New York, 1983 (*Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Paylaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2007)

[143] John Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester, 1993. Breuilly, milliyetçilik çalışmalarını incelediği kitabında, milliyetçiliği ve milliyetçilik düşüncesinin oluşumunu sınıflandırmıştır.

[144] Kırımlı, s. 74.

Kellas [145] milliyetçiliğin bir ideoloji ve davranış şekli olarak görüleceğini ileri sürer. Milliyetçilik Kedourie'ye göre bir "doktrin", Smith'e göre bir "ideolojik hareket", Gellner'e göre bir "siyasî ilke", Calhun'a göre bir söylemdir.[146] Milliyetçilik alanında bir tanım sorunu olduğu ve bu sorunun terimlerin birbiriyle karıştırılmasından kaynaklandığı aşikârdır. Bu tanım karmaşasının oluşmasında bir dönem milletler ve milliyetçiliğin varlığının sorgulanmadan kabul edilmesidir. Milliyetçiler tarafından savunulan ve bir süre (erken dönem) akademik tartışmaları da egemenliği altında bulunduran bu görüşe göre milletler ve milliyetçilik doğal oluşumlardı; hep vardırlar ve hep olacaklardır. Varlığı sorgulanmayan bir olgunun tanımlanması da bu yüzden yapılmaya çalışılmamıştır. Bu bakış açısı 1960'lara kadar üretilen pek çok çalışmaya damgasını vurmuştur. Bu nedenle dönemin araştırmacıları milliyetçiliği tanımlamaktan ya da çözümlemekten çok, milliyetçilik türlerini belirlemeye yönelik tipolojiler üretmekle yetinmişlerdir.[147]

1960'lı yıllara kadar kabul edilen gelenekçi, yani "ilkçi" milliyetçilik kuramı, milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanılmıştır. Bu düşünceyi benimseyen araştırmacılar da üç ayrı bakış açısıyla; doğalcı-eski, biyolojik ve kültürel olarak ilkçi düşünceyi açıklamaya çalışmışlardır. Bunlar etnik kimliği, konuşma yeteneği, koku alma, görme ya da cinsiyet kadar normal gören doğalcılar, bugünün milletlerini yüz yıllardır var olan bir birlikteliğin günümüzdeki uzantısı olarak görürler. Milletlerin tarih içinde kendilerini diğerlerinden ayıran temel özelliklerini koruyarak yolculuk ettiğini kabul ve farz ederler. Biyolojik görüş ise ilkçi bakış açısının bir diğer türüdür. Bu yaklaşım, etnik bağlılıkların kökenlerini genetik özelliklerde ve içgüdülerde arar. Son görüş ise kültürel ilkçiliktir. Milletin "öznel" tanımını yeğleyen araştırmacılar, milleti oluşturan dil, din, kan bağı gibi öğelerin ortak geçmişe duyulan inanç ile birlikte oluştuğunu savunurlar. Bunlara göre millet, aynı soydan geldiğine ve ortak bir geçmişi paylaştığına inanan insan topluluğu olarak tanımlanır.

---

[145] James G. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, Macmillian, Londra, 1991, s. 3–4.

[146] Elie Kedourie, *Nationalism*, Hutchinson, Camberley, UK, 1960, s. 1; Anthony Smith, *National Identity*, University of Nevada Press, 1991, s. 51 (*Milli Kimlik*, Çev.: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009); Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Blackwell Publishing, Malden, USA, 2006. s. 1, (*Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.: Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı, Hil Yayınları, İstanbul, 2008); Craig, Calhoun, *Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997, s. 3 (*Milliyetçilik*, Çev.: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009).

[147] Kırımlı, s. 75.

Dr. Fethi Tevetoğlu'nun da milliyetçilik anlayışını milliyetçi düşüncenin doğuşuyla, entelijensiyanın toplumda yaşadığı yabancılaşma ve bunun yol açtığı bir yere ait olma gereksinimiyle açıklayan Kedourie'nin teziyle açıklayabilseydik, bu tanım çok basit kalabilirdi.[148] Tevetoğlu'nun milliyetçilik anlayışını daha çok ekonomik etkenlere vurgu yapan neo-Marksist kuramlarla açıklamaya çalışmak da olaya çok farklı bir bakış açısı katarak, eksen kayması yaratabilirdi, Dr. Tevetoğlu'nun Türkçülüğü, milliyetçilik kuramları içinde ilkçi milliyetçiliğin genel kabul gördüğü bir dönemde biçimlenmiştir. Bu, millet ve milliyetçiliğin varlığının sorgulanmadan kabul edildiği, doğal olduğu, hep var oldukları ve olacakları inanışının hâkimiyeti olan bir dönemdi. Bu inanış, Tevetoğlu'nun yanı sıra Türkiye'deki tüm Türkçüler tarafından genel kabul gören bir düşünceydi.[149] Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki savaşlar ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Millî Mücadele sonrasında kuruluşunu yaşayan kişilerde millî bilincin karşılık bulduğu bir süreçti de.

Türkçülük, önceki bölümde de açıklandığı gibi devletin, dolayısıyla "vatan"ın kurtarılması için yegâne çıkar yol olarak görülmüştür. Bu ilkçi düşüncenin temeli milletlerin tarih içinde, kendilerini diğerlerinden ayıran temel özelliklerini koruyarak yolculuk ettikleri ve hayatiyetlerini ebediyen sakladığı kabulüne de dayanıyordu. İlkçi bakış açısının Türkçüler arasında algılanmasında farklılıklar görülmektedir. Nihal Atsız'ın Türkçülük anlayışı belirli noktalarda biyolojik göndermelere itibar ederken, Fethi Tevetoğlu, ilk başlarda Atsız'dan etkilenmiş olsa da, ziyadesiyle Rıza Nur'un kültür vurgulu milliyetçilik anlayışıyla Türkçülüğü özdeşleştirmiştir. Atsız etnik bağlılığın kökenlerini genetik (ırk gerçekliğini öne çıkarak) özelliklerde ararken, Tevetoğlu'nun düşüncesi, bunları kesin bir dille reddetmemekle beraber, milleti oluşturan ana unsurun dil merkezli kültür olduğunun kabulüdür. 1939 yılında çıkardığı derginin isminin *Kopuz* olması da bu açıdan önem taşımaktadır. Dönemin önde gelen Türkçülerinin neşrettiği dergi isimleri *Orhun*, *Bozkurt*, *Ergenekon*, v.b gibi eski Türklerle, Türklerin ilk çağları, köken ve mitik sembolleriyle ilgiliyken, Tevetoğlu bu isimlere atayurt

[148] Bkz. Elie Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çev.: M. Haluk Demirtaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1971.

[149] Bu konuyu destekleyen *Kopuz*'un birinci ve ikinci serilerinde birçok makale bulunmaktadır. Bu makaleler sonraki bölümde incelenecektir.

Türkistan'ın ortak Türk çalgısının ismi “Kopuz”la kültürel bir nitelik kazandırmıştır. *Kopuz* dergisinin ilk sayısının “Türk Şiiri ve Kopuz” [150] isimli başyazısında Türk şiirinin geçirdiği evreleri ve Türk müziğini anlatarak Türklük bilincinde kültüre verdiği önemi göstermiştir.

1930’lu ve 40’lı yıllarda iletişim kaynaklarının yetersizliğinden dolayı geniş kitleler siyasî dengelerde bir faktör değildi. Bu açıdan bu dönemin ırkçılığı bir hareket olarak değil bir akım olarak görmek daha doğrudur. Irkçı Turancılık, kitleleri (Türk Milletini) kendi ideolojisinde bir unsur olarak görmemiştir. Türkçüler, bu nedenle de o dönem toplumun genel kabullerinde ve sağduyusunda önemli yeri olan din konusunu söylemlerinde kullanmamışlardır. Şamanizmi Türklerin dini olarak benimsemeye çalışmışlardır.[151]

Bu genel kabullerinin bir neticesi olarak Tevetoğlu da dini yani İslâmiyet’i ikinci plana itmiş, Türklüğü bozarak değiştiren bir unsur olarak nitelendirmiştir. *Kopuz*’un ilk sayısında İslâmiyet hakkında, “Arabistan çölünden Şam’a, Bağdat’a oradan İran’a sıçrayan Müslümanlık Orta Asya’da Türk’ü yakalayınca Türkün dini, milli, fikri, sosyal ve moral bütün varlıklarını değiştirmeye koyuldu. Bu darbe…” diyerek, Türklüğün Arap emperyalizmi etkisinde kaldığını belirtmiştir.[152]

Tevetoğlu, İslâmiyet’le tanışan Türk toplumunun, Orta Asya’da İslâm öncesine de gönderme yaparak bu devri niteleyici öz Türklerden farklılaştığını kabul ederek ve Türkistan Türklerinin ortak Türk çalgı aleti kopuzu “Türk’ün bozulmamış temiz ruhunun öz ve hakikî sesi” olarak tanımlamıştır.[153]

Tevetoğlu’nun milliyetçilik anlayışı daha çok vatanseverlik, devlet sevgisi şeklinde tezahür etmiştir. Bu yüzden dönemin diğer Türkçülerinin aksine Tevetoğlu, yazılarında devlet siyasî sınırlarını aşan Türklerin meseleleriyle ilgilense bile, Turan fikrini ön plana çıkarmamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle savaşa hazır olmanın gerekliliğini vurgular bir biçimde Türk ırkının savaşçı özelliklerinden de sık sık bahsetmiştir. Türkiye’de yaşayan Türk

---

[150] Fethi Tevetoğlu, “Türk Şîri ve Kopuz”, *Kopuz*, Sayı:1, Kastamonu, 15 Nisan 1939, s. 1.
[151] Emre Aslan, “Türkiye’de Irkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, s. 422.
[152] Fethi Tevetoğlu, “Türk Şiiri ve Kopuz”, *Kopuz*, Sayı 1, Kastamonu, 15 Nisan 1939, s. 1.
[153] Aynı yer.

olmayanlara karşı sert ve katı tutumu diğer Türkçülerle paralellik göstermiştir.[154] Müslüman ama Türk olmayan vatandaşların asimilasyonunu önerirken, "soy, dil, tarih, gelenek, görenek ve din bakımından bizden olmayan hakiki ekalliyetlerin …" toplumsal yaşamdan ve kurumlardan dışlanmasını savunmuştur. Aile yaşamının düzenlenmesini de total bir yaklaşımla ele alarak, dönemin diğer bütün Türkçülerinin de savunduğu yabancılarla evlenmenin önlenmesini savunurken aynı zamanda evlilik kurumunun zorunlu olması gerektiğini de dile getirmiştir. [155]

3.2. Yayıncı Dr. Fethi Tevetoğlu: *Kopuz* ve Polemikleri

Türkçülük düşüncesi içinde 1933 yılından itibaren şiirleri ve yazılarıyla kendine yer edinen Dr. Tevetoğlu'nun Türk siyasî ve düşünce hayatına esas etkisi Kopuz dergisini yayınlanmasıyla başlamıştır. Dr. Fethi Tevetoğlu Kopuz Dergisi'ni 1939 yılında dokuz sayı, 1943 yılında ise 12 sayı olarak iki kez yayınlanmıştır. İlk serisi daha kısıtlı imkânlarla yayınlanan Kopuz, ikinci serisinde nispeten daha uygun şartlara haizdi. Yayıncısı Dr. Tevetoğlu'nun derginin basıldığı şehirde bulunması bunun ilk sebebi sayılabilir. Diğer bir etkende Türk kamuoyunda İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Türkçülüğün yükselen değer olması, bu sayede ikinci seri derginin hem abone hem de basım sayısının artması sayılabilir. Derginin yazar kadrosu, yayın politikası, birinci ve ikinci seri arasındaki farklar, ele aldığı temalar, frekans temalar ve araştırma makaleleri "Birinci Dönem Kopuz" ve "İkinci Dönem Kopuz" başlıklarında incelenmiştir.

3.2.1. Birinci Dönem *Kopuz*

15 Nisan 1939 tarihinde ilk sayısı yayınlanan *Kopuz* dergisi ilk serisinde, dokuz sayı olarak 15 Ekim 1940 yılına kadar devam etmiştir. Sahibi ve neşriyat müdürü Cemal Tigin olmakla beraber, *Kopuz*, Fethi Tevetoğlu tarafından çıkartılmıştır. Bu sırada İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde askerî öğrenci olarak okuyan Tevetoğlu, dergi çıkartmasına izin verilmediğinden arkadaşı Cemal Tigin'den rica ederek derginin imtiyaz sahibi olmasını istemiştir.

---

[154] Nizam Önen, "Fethi Tevetoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, s. 623.

[155] Fethi Tevetoğlu, "Evlenmek İşi–II", *Kopuz*, Sayı 12, Kastamonu, Nisan 1944, s.1.

Fethi Tevetoğlu, 1989 yılında *Türk Kültürü* dergisinde, Türkçü dergileri anlattığı yazı dizisinde ilk dönem *Kopuz*'la ilgili olarak yayın hikâyesi şu şekilde hatırlayacaktır:

> Kastamonu Lisesi'nde öğrenci iken (1931-1934) kapağında *Atsız Mecmua*'nın aylı-kurt amblemi ile Kastamonu *Lisesi Mecmuası*'nı üç yıl düzenle ben yönetmiş; değişik edebi türlerde yazılar yazarak dergi çıkartmakta hayli tecrübe sahibi olmuştum. Atsız, 1939 yılında, 16 Temmuz 1934'de kapanmış *Orhun* dergisini yeniden çıkarmaya henüz başlamamıştı. Bu dönemde bir Türkçü dergi çıkarmayı çok lüzumlu görüyor ve kendimi bu tecrübe ve yeteneğe sahip buluyordum. Yalnız Askerî Tıbbıye öğrencisi olduğum için dergi çıkarmam kanunen yasaktı. Cesur ve mert bir milliyetçi olan orman mühendisi Cemal Tigin, Kastamonu Lisesi'nden sınıf arkadaşımdı. İsteğimi yerine getirerek Kastamonu Valiliği'ne başvurdu ve *Kopuz* adlı, siyasi olmayan, aylık milli sanat ve fikir mecmuası için aldığı çıkarma iznini her türlü sorumluluğu yüklenerek bana verdi. [156]

Dergi hakkında bir başka yazısında ise; "Ali Fethi imzamla şiir ve yazı yazdığım (*Atsız Mecmua*) ile "Atsıza Yoldaş" takma adımla şiirlerim çıkan (*Orhun*) dergileri örnek alınarak 1939'da İstanbul'da Kopuz'u çıkarmaya başlamıştık." diyerek o günleri anlatmıştır.[157]

Dergi 19x26 cm ebadında, 4 sayfa kapak ve 4 sayfa kuşe kâğıt üzerine resimler hariç, 40 sayfa olarak çıkmaya başlamıştır. Fiyatı 15 kuruş olan dergi, ilk sayısında 3000 adet basılmış ve 800 kadar yıllık abonesi bulunmaktadır. Sermayesinin çoğunluğu Kastamonu Liseli aydınlar, Atsız'ın kardeşi Nejdet Sançar ve Fethi Tevetoğlu tarafından karşılamıştır.[158]

"Aylık Milli Sanat ve Fikir Mecmuası" başlığıyla yayımlanan *Kopuz*'un ilk sayısının başyazısını Tevetoğlu yazmıştır. "Türk Şiiri ve Kopuz" başlıklı bu yazıda Tevetoğlu kopuz çalgısının Türk Kültüründeki yerini anlatmaya çalışmıştır. Kopuzu, Türklerin yalnız kahramanlıkta değil bilgide ve sanatta da dünyaca en üstün olduğu çağların 'millî musikî aleti' olarak tanımlamıştır. İlk yazıda ilgi çeken bir nokta da Tevetoğlu'nun İslâmiyet'in Türk diline etkisi hakkında yazdıklarıdır. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle Türkün dinî, millî, fikri, sosyal ve moral bütün varlıklarını değiştirdiğini ve darbe yediğini, taklitsiz ve katıksız olarak

---

[156] Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler X (Kopuz)", *Türk Kültürü*, XXVII, 311, Mart 1989, s. 53.
[157] Fethi Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 7, Eylül 1988, İstanbul, s.yok.
[158] Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler X (Kopuz)", s. 54.

tanımladığı Türk şiirinin bu darbe ile üç kola ayrıldığını belirtmesidir. Tevetoğlu yazının sonlarında *Kopuz*'un yayınlanma amacı olarak öz ve milli şiiri (dili) duyurmak olduğunu belirtmiştir. Yine ilk sayıda Rıza Nur tarafından "Vokalik Ahenk" başlığıyla Türk dilindeki sesler ve ekler, edatlar açıklanmaya çalışılmıştır. Siyasî konularda makalelerin yer almadığı *Kopuz*'un bu ilk sayısında Nejdet Sançar'ın yazdığı "Ziya Gökalp'in Türkçülük Fikirleri" isimli makalede Türkçülüğün çeşitleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Tevetoğlu, *Kopuz* dergisinin sürekliliğini sağlamak için siyasî içeriğin bulunmamasına özel önem göstermiş, hatta bunu bir "mecburiyet" olarak değerlendirmiştir. Bunu, "Derginin yayımını bir sekteye uğratmamak için çok dikkatli olmam; yazılarda asla politikaya kaçmamam gerekiyordu. İşte *Kopuz*'un bu başlangıç döneminde edebi inceleme ve araştırmalara ağırlık vermesi, bu mecburiyetten kaynaklanıyordu."[159] şeklinde açıklamıştır.

Abdülhâk Hamid Tarhan'ı anlatan bir makalenin yanı sıra Rabindranath Tagore'un Tevetoğlu tarafından Türkçeye çevrilen *Gitanjali* şiir kitabından bir parça da ilk sayıda göze çarpmaktadır. Tevetoğlu *Kopuz*'u çıkarmaya başladığında *Yarın Turan Benimdir*, *Bir Bayrak Altında*, *Fuzulî'nin Bahçesi* ve *Tagore Hayatı ve Eserleri* isminde dört kitabı yayımlamıştı.

İkinci sayıdaki Dr. İhsan Uzuner tarafından kaleme alınan "Ailede Ahlak" isimli yazıda ailenin sağlam bir ahlâk temeli üzerine ve olgun bir ahlâk duygusu atmosferi içinde bulunmasının gelecek için emniyet sağlayacağı belirtilmiştir. Bu yazıda ailede ahlakı bozan konu olarak daha çok basın, yayın ve sinemada o dönemde örnekleri görülen eşlerin birbirini aldatması, gayrimeşru ilişkileri içeren konular işlenmiştir. İlk sayıda Abdülhak Hamid Tarhan'ı anlatan *Kopuz,* ikinci sayısında Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nu incelemiştir. 1986 yılında kitap olarak basılan Tevetoğlu'nun Ahmet Hikmet'in biyografisini yazdığı eserin işaretlerini *Kopuz* dergisinin bu ikinci sayısında vermiştir**.**[160] Türklüğe hizmet edenleri anmak ve tanıtmak amacıyla, sanatkâr, sanatı yüksek idealleri uğrunda kullanmış Türkçülerin hâl tercümeleri ile eserlerinin tahlil ve örneklerini *Kopuz*'da okuyucularla buluşturacağını yazan Tevetoğlu bu kapsamda, ölümünün 12. yılı

[159] Tevetoğlu, s. 53.
[160] Fethi Tevetoğlu, *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

olmasından dolayı Ahmet Hikmet'in kısa biyografisini ve Türkçülüğe yaptığı hizmetleri anlattığını ifade etmiştir. Bu yazının başında bahsedilen, Tevetoğlu'nun hazırladığı ve Türklüğe hizmet edenler ve eserlerinin incelendiği *Türklük İçin Sanat* isimli eseri kitaplaştırmak üzere tamamlayıp tamamlamadığı belli olmamakla beraber, basımı da yoktur. Bu çalışmalar Tevetoğlu tarafından muhtelif zamanlarda biyografiler şeklinde neşredilmiştir. İlk sayısında siyasî düşünce ve görüş barındırmayan *Kopuz*'un ikinci sayısından sonra Türkçü bir derginin yayın hayatına başlamasının kamuoyundaki yankıları dile getirilmiştir.

Ulus gazetesinde T.İ. (: Toplu İğne) müstear gizli imzasıyla çıkan 'Yankılar' sütununda Dr. Rıza Nur'un *Kopuz*'da yazdığı yazılara ithafen "Hekimlikten muharrirliğe, muharrirlikten siyasete, siyasetten âlimliğe kadar şöhretin bütün kapılarını çalmış olan eski bir doktorumuzu, gurbette geçen uzunca yıllardan sonra, âlimlikten şairliğe geçmiş görüyoruz." denilmiştir. Kopuz takma adıyla kaleme aldığı "Dr. Rıza Nur ve *Kopuz* Mecmuası Hakkında" başlıklı yazısında Tevetoğlu, *Ulus* gazetesinde T.İ. takma adıyla yazan Nureddin Artam'ı, Dr. Rıza Nur'dan alaylı bir lisanla bahsettiği için "Kıymet takdir eden insan soyundan değil" diyerek yermiştir.[161] Tevetoğlu aynı makalesinde, *Kopuz* dergisinin yayın hayatına başlamasıyla ilgili olarak Dr. Rıza Nur hakkında *Ulus*'ta yazılanların yanında *Pazar Postası*'nda Naci Sadullah'ın yazdıklarına da cevap vermiştir. Fethi Tevetoğlu'nun ilk sayıda yazdığı şiirleri değiştirerek yayınladığı iddia edilen Naci Sadullah, Dr. Rıza Nur'un "Vokalik Ahenk" makalesini de eleştirmiştir. Naci Sadullah, Fransızların yirminci asır ansiklopedisini (*L'Encyclopédie du XXème Siècle*) hazırlarken Türk edebiyatı ile ilgili sayfaları yazmasını Dr. Rıza Nur'dan istediklerini, Rıza Nur'un da bu fırsatı kaçırmayarak kendisini o sayfalara Türk milletinin en büyük filozofu, en büyük tarihçisi, en büyük edibi ve en büyük şairi olarak takdim ettiğini iddia etmiştir. Tevetoğlu Naci Sadullah'a verdiği cevapta olayı şu şekilde açıklamıştır:

> *Kopuz*'un Rıza Nur'a ait olduğunu uydurarak yaptıkları tahrif ve yalan dolu saldırılarına, (Kopuz) takma imzamı kullanarak, bize yakışan bir vakar, seviye ve üslup ile yeterli karşılığı verdim; gerekli açıklamayı yaptım. Kimlikleri

---

[161] Kopuz (Tevetoğlu), "Dr. Rıza Nur ve Kopuz Mecmuası Hakkında", *Kopuz*, Sayı 2, Kastamonu, 15 Mayıs 1939, s. 74.

> bilinen milliyetçilik düşmanları ile kısır tartışma oyununa düşmemeğe, kanuni bir suç işlememeye son derece özen gösteriyorduk. Bu kadar dikkatli davranmamıza rağmen, iktidarca yakından izlendiğimizi ve en küçük bir bahane ile cezalandırılacağımızı biliyor, bekliyorduk.[162]

Naci Sadullah'ın konu ettiği Fransızca ansiklopedinin ilgili sayfalarını asıl gibi neşreden Tevetoğlu, muhtemelen Dr. Rıza Nur tarafından tercüme edilmiş Türkçesini de hemen ardından yazarak Naci Sadullah'ın fikrini çürütmek için kullanmıştır. Çünkü Tevetoğlu Fransızca bilmemektedir.

Kopuz'un yayımlandığı ilk aydan itibaren bazı gazetelerde hakkında yazılar yazılarak kimi zaman küçümsenmeye çalışılması, kimi zaman da yazılanların doğru olmadığını bazen çarpıtarak okuyucularına anlatan yazarların bulunması, 1939 yılı Türk siyasî hayatındaki, basınının öncülüğünde oluşan fikir kutuplaşmalarının varlığının da ifadesiydi. Basın; gazetecilik ve dergicilik, sair iletişim araçlarının olmadığı bu dönemde fikirleri yaymak ve kitleleri etkilemek üzere etkin olan vasıtalardı. Her bir yeni yayın günümüzden çok daha fazla dikkat çekip, etki yaratıp, tepki oluşturabiliyordu.

Kopuz'un üçüncü sayısında "Türk Milliyetçiliği"[163], "Gençlik Meselesi"[164], "Ziya Gökalp'in Türkçülüğü" [165] gibi diğer iki sayıdakine benzer yazıların yanı sıra Nihal Atsız'ın *Orhun* dergisinde yayınladığı "Kürşad" makalesi de aynen basılmıştır. [166] Bu dönemki Kopuz dergisinde Atsız'ın toplam iki makalesi yayınlanmıştır.[167] Türkçülük mücadelesinde ön planda bulunan şahsiyetlerden sadece Necdet Sançar ve Dr. Rıza Nur'un dergide yazısı bulunmaktadır.

Dördüncü sayının baş makalesi Kopuz imzasıyla Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasını içeren "Türk Hatay Türkün Oldu" makalesidir. Dördüncü sayı dâhil olmak üzere 160 sayfa içinde Atatürk ismi de sadece bir makalede geçmiştir. Atatürk'ten bahsetmemek bu dönem için sadece Tevetoğlu'nun Kopuz'una has bir yayın politikası değildi. Bu dönemde ve İkinci

---

[162] Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler X (Kopuz)", *Türk Kültürü*, XXVII, Sayı 311 (Mart 1989), Ankara, s. 54.

[163] Emin Hekimgil, "Türk Milliyetçiliği", *Kopuz*, Sayı 3, 15 Haziran 1939, Kastamonu, s. 90–91.

[164] Suphi Esen, "Gençlik Meselesi", *Kopuz*, Sayı 3, 15 Haziran 1939, Kastamonu, s. 92–94.

[165] Nejdet Sançar, "Ziya Gökalp'ın Türkçülük Fikirleri III", *Kopuz*, Sayı 3, 15 Haziran 1939, Kastamonu, s. 109–112.

[166] Nihal Atsız, "Cihan Tarihinin En Büyük Kahramanı: Kürşad", *Orhun*, Sayı 6, 1934.

[167] "Çiftçi–oğlu" imzasıyla, Nihal Atsız, "Atalarımızdan Kalan Eserleri Yıkmak Vatana İhanettir", *Kopuz*, Sayı 5, 1939, s. 1–2.

Dünya Savaşı'nın sonuna kadar yayınlanan tüm Türkçü dergilerde bilerek Atatürk'ten, Millî Mücadele'den ve Türkiye Cumhuriyeti'nden bahsedilmemeye çalışılmış, sanki Türkiye'de yaşayan Türklerin devlet isminin "Göktürk" olduğu kabul edilmiştir. *Kopuz*'la aynı dönemde (İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra) *Bozkurt, Ergenekon*, *Orhun* dergilerinde yapılan incelemede hem Türkçülüğün iki önemli siması; Nihal Atsız'ın ve Reha Oğuz Türkkan'ın bu dergilerdeki yazılarında, hem de diğer yazarların makale veya şiirlerinde bizzat Atatürk'e ilişkin herhangi bir hususa rastlanmamıştır. Buna rağmen, dönem öncesi (Atatürk'ün sağlığında) Nihal Atsız'ın Atatürk'le ilgili ve övücü nitelikte birçok yazısı mevcuttur.[168]

Atatürk'ün ve Cumhuriyet'in ilgi dışı tutulması sadece Türklüğün tarihsel gelişimine duyulan inançtan ziyade "Milli Şef"in tepkisini çekmeme amacıyla da yapılmıştır. Nihayet her yayın hükümetin bir anlamda lütfuyla çıkmaktaydı ve bu hususta yapılan yanlışın telafisi yoktu. Bu anlamda birçok yayının hükümet kararıyla sebep gösterilmeksizin kapatıldığı bilinmektedir. [169]

---

[168] "*Memleketi idare edenler gaflet ve hıyanet içinde olsalar bile yine vazifen Türklüğü kurtarmaktır" diyen büyük vasiyetini unutma!*", *Atsız Mecmua*, Sayı 17, Yıl 2, 25 Eylül 1932, s. 76–77; "*Arkadaşlarımın içlerinden gelen hız kuvvetleniyordu. Tolunay'ın şu parçasını sanki karşılarındaki Gazi'ye hitap edermiş gibi söylüyorlardı: Asırlar bize yaştır / Kemal ülküye baştır / Bize yol göster Kemal / Anayurda ulaştır.*" Nihal Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi*, İstanbul, 1997; "Türk tarihi son asırlarda öksüz ve mütehassir kaldığı bir Türk Dâhisine kavuştu ve onu ölmez bir şaheser olarak sinesine aldı. Türkün Tunç iradesini tem eden bir deha doğdu. Garbın ilim metotları Türk kafasına girerse ne harikalar doğacağını bütün dünya öğrendi. Fakat artık irademizin kudretinden emin olarak kendi içimize ve işimize bakmaya mecburuz." *Atsız Mecmua*, Sayı 1, 15 Mayıs 1931, s. 1; "*Nitekim Gazi, menfalarda kuvvetlenmiş ve nihayet Mağlup bir ordunun içinden çıkmış bir muzaffer kumandan ve bir çelik iradedir.*", Namık Kemal takma adıyla, Nihal Atsız, "Kadro ve Ziya Gökalp", *Atsız Mecmua*, Sayı 12, Yıl 1, 15 Nisan 1932, s. 19; "*Efendiler, bu topunuzun bile bir manga dolduramayacağı kuvvetle milli hâkimiyet sütunlarını siper ederek çaptan düşmüş Rus tüfekleri ile ateş etmekten vazgeçiniz. Bu kara ve ıstıraplı günlerde Gazi'nin ve onun kurduğu rejimin etrafında bir kafa ve bir kalp gibi toplanan bu millete ayrılık kundakları sokmayınız. Bizi kendinizden soğutmayınız. Türk istiklâl harbini de sadece iktisadi sebeplerle izaha kalkmayınız. Ayvalık'ta ilk ateşi açan kaymakam Ali'yi, Samsun'a bir idealle ayak basan Gazi'yi, Aydından Yunanı kaçıran Yürük Ali'yi iktisadî sebeplerin birer gölge hâdisesi mevkiine düşürmeyiniz.*" 'M. Emin' takma adıyla Nihal Atsız, "Onlar", *Atsız Mecmua*, Sayı 9, Yıl 1, 15 Ocak 1932, s. 9.

[169] 1933 yılında İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü'nün görevi, Basın Kanunun 4. maddesinde, memleketin içinde ve dışında siyasi ve kültürel hareketler bakımından bütün yayınları takip etmek, milli matbuatın inkılâpların prensiplerine ve devletin umumi siyasetine göre çalışmasını sağlamak olarak belirlenmişti. Matbuat Umum Müdürlüğünün yanı sıra bu dönemde basında çıkacak yazılara, bakanlıkların teklifi, Bakanlar Kurulunun kararıyla sıkı denetim ve yasaklar getirilmiştir. Bu uygulamalar kapsamında mesela, İçişleri Bakanlığının 22 Aralık 1938 tarih, 60030 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Bakanlar Kurulunun onayıyla komünizm propagandası yapan yayınlarla Kürtçülük ve Ermenicilik yanlısı kitap ve gazeteler yasaklanmıştır. Yine bu kapsamda Reha Oğuz Türkkan'ın *Türkçülüğe Giriş* isimli kitabı, 1941 yılında Sovyetler Birliği'ni rencide edebilecek

Dördüncü sayıda 13. ve 14. yüzyılda Kıpçak Türkçesiyle Latin harfleriyle yazılan sözcükler ve metinlerin derlenmiş olduğu "Codex Cumanicus Bilmecelerine Dâir*"*[170] ("Kıpçak Kitabı") isimli kitapta geçen bilmecelerle ilgili bir makale bulunmaktadır. İlk kısmı üçüncü sayıda bulunan bu makale Türkolog Prof. Dr. Abdülkadir İnan tarafından kaleme alınmıştır. Bu sayıda Türkçülük açısından "Ömer Seyfettin'de Milliyetçilik"[171] isimli inceleme dikkat çekmektedir. Nejdet Sançar tarafından hazırlanan yazıda Ömer Seyfettin'in o günlerin Türkçesini yaratan "Yeni Lisan" hareketinin öncüsü olduğu ve bu hareketi Genç Kalemlerde savunduğu öne çıkarılmıştır. Yine bu sayıda "Kımız Bayramı"[172] adıyla ayrıntılı bir makale ile anlatılmaya çalışılarak Orta Asya'da kutlanan bu bayram Türkiye'de yaşayan Türklere tanıtılmıştır. Kopuz'da dergisinde sık sık karşımıza çıkan bir başka konu ise La Fontaine fabllarının tercümeleridir.[173] Bu sayede siyasî olarak anlatılmak istenenler hiciv ile anlatılmaya çalışılmıştır.[174] Dr. Rıza Nur'un *Kopuz*'a ve makaleleriyle verdiği katkının yankıları, Fethi Tevetoğlu'nu endişelendirmiş olmalıdır, kendi ifadesiyle "dergiye bir belâ gelmesin" diye bu sayıdan sonra Kopuz'da yazı yazmayı bıraktığını bildirmiştir.[175]

---

nitelikte olduğu gerekçesi ile yasaklanan yayınlar arasına girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Yılmaz, "İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1938–1945", *Türk Kültürü Araştırmaları Dr. Orhan Köprülü'ye Armağan*, yıl: XXXIV, Sayı 1–2, Ankara, 1998, s. 187–215.

[170] Abdülkadir İnan, "Codex Cumanicus Bilmecelerine Dâir*"*, *Kopuz*, Sayı 4, 15 Temmuz 1939, s. 122–123.

[171] Nejdet Sançar, "Ömer Seyfettin'de Milliyetçilik", *Kopuz*, Sayı 4, 15 Temmuz 1939, s. 125–132.

[172] Nimet Turgun Uluğtuğ, "Kımız Bayramı", *Kopuz*, Sayı 4, 15 Temmuz 1939, s. 142–148.

[173] La Fontaine, yazdığı masallarda hayvanları temsil aracı olarak kullanmak suretiyle insalık durumuna dair ahlakî değerleri anlatmak istemiş, insan karakterinin çeşitli yüzlerini bu edebî yolla tenkit etmiş, bir ahlâk dersi vermeye çalışmıştır. La Fontaine'in masalları (*Fable*) çeşitli zamanlarda Türkçeye çevrilmiştir: Recaîzade Mahmut Ekrem, La Fontaine'den *Horoz ile Tilki*, *Kurbağa ile Öküz*, *Karga ile Tilki*, *Meşe ile Saz*, *Ağustos Böceği ile Karınca* gibi birçok çeviriler yaparak bu alanda Türk Edebiyatına katkıda bulunuştur Ali Ulvi Elöve, *Çocuklarımıza Neşideler* adlı şiir kitabında La Fontaine, Victor Hugo, Lamartine'den yaptığı çevirilerin yanında, yine bunlardan esinlenerek yazdığı fabl türü şiirlere de yer vermiştir. Nabizâde Nazım, Tarık Dursun K., Nurullah Ataç, Orhan Veli Kanık, Ömer Rıza Doğrul, Kemal Demiray, M. Fuat Köprülü, Vasfi Mahir Kocatürk, Siracettin Hasırcıklıoğlu, Sebahattin Eyüboğlu fabl türü ile ilgilenmiş çeviri yapmış, araştırmalarda bulunmuşlardır.

[174] Fethi Yücel, "Veba Hastası Hayvanlar", *Kopuz*, Sayı 4, 15 Temmuz 1939, s. 151–152. Bu tercümeyi yapan Fethi Yücel'in matematik ve modern bilim hakkında kitapları bulunmakla beraber, *Irmak ve Okyanus* isminde Dünya Edebiyatından Seçmelerin derlendiği bir tercümesi daha vardır. Fethi Yücel, *Irmak ve Okyanus*, Yeni Cezaevi Yayınları, Ankara, 1943.

[175] Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", Yeni Orkun, Sayı 7, Eylül 1988, İstanbul, s. yok. Kopuz ve Dr. Tevetoğlu ile ilgili düşünceleri için Dr. Rıza Nur'un hatıraları incelenmiştir. Dr. Nur'un hatıraları 1932 yılında son bulduğundan dolayı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bkz. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınları, 1968.

1933 yılında Atatürk tarafından Ankara'nın imarı ile ilgili şehircilik çalışmaları başlatılmış, İstanbul'la ilgili olarak da kentin fethinden itibaren cami olarak kullanılan bazı dünyaca önemli tarihî Bizans kiliselerinin müzeye dönüştürme kararları yasalaşmıştı. Bu kararı takiben kentin Roma, Bizans ve Osmanlı tarihini yansıtan nazım planının hazırlanması için tarihsel kentlerin '*collectivité*lerin hizmetinde' modern ihtiyaçlar için yeniden planlanması konusunda öncü bir isim olan Fransız mimar, şehir planlamacısı (urbanist) ve 1911'de, başka mimar ve planlamacı meslektaşlarıyla beraber Fransız Şehir Planlamacıları Cemiyeti'nin (*Société française des Urbanistes*) kurucusu Henri Prost (1874–1959) bizzat Atatürk tarafından davet edilerek çalışmaları üstlenmiştir.[176] İşte bu çalışmalar neticesinde Prost'un hazırladığı yeni İstanbul planına göre İbrahim Paşa Sarayı'nın, Sultan Ahmed Camii önündeki türbelerin ve medreselerin yıkılacağı haberleri üzerine Tevetoğlu derginin Beşinci sayısındaki makalesinde, Prost'un "yabancı" olmasından dolayı Türk eserlerinin ona göre hiçbir değeri olmayabileceğini yazmıştır.

Bu sayıya kadar devleti yöneten hiçbir politikacının ismi Kopuz dergisinde yer almazken bu yazıda eserlerin yıkılması durumunda Meclis Başkanvekili Şemseddin Günaltay'ın ve Kars milletvekili Fuad Köprülü'nün buna göz yumdukları için tarih ve millet huzurunda ağır bir mesuliyet altına girecekleri uyarısında bulunmuştur. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'i de münevver bir vekil ve eski eserlere tutkulu bir insan olarak tanımlayarak, bu işe engel olabileceğini savunmuştur. Yazının son bölümünde ağır bir üslup kullanan Tevetoğlu, Prost'u İstanbul'u Bizans yapmaya çalışmakla suçlayarak Türklerin gerekirse Ayasofya'yı yıkarak ecdat eserlerinin yıkıntılarını yeniden eski ihtişamıyla dikebilecekleri tehdidinde bulunmuştur.[177]

---

[176] Henri Prost ve eseri hakkında şu monografiye bkz: *L'Oeuvre de Henri Prost, Architecture et Urbanisme*, Paris, Académie d'Architecture, 1960, Gr., in-4, 224pp, n illustrations et planches, toile. Eserde, Prost'un Fas'ta, İstanbul'da, Côte d'Azur'de ve Paris bölgesindeki mimarlık ve şehir planlamacılıyla ilgili faaliyeti ele alınmaktadır. H. Prost'un İstanbul ile ilgili nazım planı çalışması için bkz. Henri Prost, *1936–1951: Plan d'aménagement*, İstanbul.

[177] Fransız mimar ve kent tasarımcısı Henri Prost'un 1936–37 yılları arasında İstanbul için öngördüğü bir dizi yenilikten oluşan plân, 1938'de Anadolu yakası da eklenerek, 1939 yılında yürürlüğe girdi. Plânlar doğrultusunda; Atatürk Bulvarı ve Atatürk Köprüsü, Gümüşsuyu Caddesi, Beyazıt, Aksaray ve Eminönü meydanları, Şişhane Yokuşu, Tepebaşı Korniş Yokuşu, Harbiye, Osmanbey, Maçka ve Nişantaşı düzenlemeleri, Dolmabahçe Park Alanı, Taksim Kışlası'nın yerine Taksim Gezisi'nin yapılması, Haliç kıyılarının sanayi bölgesi olarak kabul edilmesi yürürlüğe sokuldu. Fransa'dan getirilen şehir plancısı Prost'la ilgili olarak İstanbul'u modernleştirmek adına, tarihi ve

Tevetoğlu'nu bu içerikte, bir hükümet tasarrufunu (dönemin modernleşme kategorilerinde büyük ölçüde "yabancı uzmanlara" teslim olduğu bilindiğinde)[178] radikal bir eleştiri konusu yapması kayda değerdir; kendisini sadece mahlas kullanmasının cesaretlendirdiği söylenemez. Derginin yayınlanmaya başlamasının üzerinden dört ay geçtikten sonra gayet ılımlı bir yayın politikası güden Kopuz'da böyle bir yazının yayınlanması İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sadece 15 gün önceye denk gelmiştir.

Tevetoğlu'nun, Kopuz'u yayınlarken Dr. Rıza Nur'la görüşerek, onun fikirleri doğrultusunda bir yayın politikası izlediği aşikârdır. Bunun yanında dergi yayıncılığı konusunda çok tecrübeli olan ve türlü badireler atlatmış olan Atsız'ın düşüncelerini de aldığı muhtemeldir. Atsız'ın Kopuz'da makale yazmamasının nedeni ise, farklı bir strateji izleyerek hükümetin tepkisini çekmeden, Türkçülüğü tanıtıcı ve sevdirici propaganda yapmak amacı olabilir.

Daha önceki sayılara göre belirgin bir yayın politikası değişikliği gösteren beşinci sayıda Fethi Tevetoğlu tarafından Ege Denizindeki 12 adaya ithafen yazılmış "Oniki Türk Gelini" şiiri de dikkati çekicidir.

Bir zamanlar milletimiz uyudu.
Sonra tarih verdi bize öğüdü.
Barbarosun torunları büyüdü.
Ya, oniki Türk gelini alırız
Yahud bize namus olur, ölürüz.

şeklinde ve benzer dizelerle Namık Kemal'in durduğu adalar olarak tanımladığı Rodos'un ve diğer adaların Tevetoğlu'nun bağrında bir yangın olduğunu ve

---

kültürel mirasın sorumsuzca yıkıldığına dair görüşler de mevcuttur. Tevetoğlu, bu düşüncelere sahip olarak Prost'u eleştirmiştir. Bu yüzden, Prost için 'İthal Neron' tanımlaması yapılmıştır. Daha detaylı bilgi ve Prost'un nazım planı hakkında; Işık Aydemir, "İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret'nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları", *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergi*, Cilt 3, Sayı 1, 2008, s. 104–111. Prost'un yaptıklarının yankıları için Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul'un İlkleri Enleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 231.

[178] Atatürk ve sonrası dönemde modernleştirici destek aktörler olarak "yabancı uzmanlar" teması üzerine çalışan Seyfi Yıldırım'ın makaleleri önerilir: Seyfi Yıldırım, "Türkiye Demiryollarında Yabancı Uzmanlar (1925–1950)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt XXIII, Mart–Temmuz–Kasım 2007, Sayı 67–68–69, s. 305–338; S. Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Stratejisi Çerçevesinde Yabancı Uzman İstihdamı", *KÖK Araştırmalar*, Cilt X, Sayı 1, KÖKSAV, Bahar 2008, Ankara, s. 133–162; S. Yıldırım, "Türk–Sovyet Ekonomik İlişkileri ve Uzman Heyetler (1923–1938)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi/Journal of Modern Turkish Studies* (2008), Cilt 5, Sayı 3, Eylül 2008, s. 7–34.

Artık bozulacak barış ahengi.
Bu dünyada Türkdür Rodos'un dengi.
Göze aldırmışız her türlü cengi.

diyerek, Lozan'da İtalyanlara verilen 12 adanın Türklere ait olduğunu ve İkinci Dünya Savaşı'nı fırsat olarak görerek adaların Türkiye'nin olması yönündeki kararlılığını göstermiştir. Bu mısraları Tevetoğlu'nun Pantürkçü-Turancı düşünceleri olduğu ve Tevetoğlu'nun Türkçülüğünün ana mihverinin yayılmacı bir siyasetin oluşturduğu şeklinde yorumlamak doğru olmayabilir. Tevetoğlu, Atatürk'ün Hatay'ı anavatana katmak için uyguladığı siyasete benzer bir siyasî bakış açısına sahiptir. Bu mısralarda Lozan'da 12 adayı İtalyanlara 'kaptıran' İsmet İnönü'ye de gönderme yapılmak istenmiş olabilir. Aynı sayıda Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ın 1941 yılında "Moğollar, Cengiz ve Türkler" isimli kitabının bir bölümünü oluşturan "Eski Türk ve Moğolların Haritaları ve Haritacılığı Meselelerine Dair Notlar" isimli bir çalışması da yayımlanmıştır.

Tevetoğlu'nun Türkçüleri tanıtmak amacıyla hazırladığı biyografi çalışmaları *Kopuz*'da derli toplu ve belirli bir plan dâhilinde hazırlanmış az sayıda makalelerden başlıcalarını oluşturmaktadır. Bu sayıdan itibaren düşüncelerini daha rahat ve cesurca ifade etmeye başlayan Tevetoğlu, Türkçüleri tanıtma amacıyla hazırladığı çalışmalara başka bir örnek olan "Milli Şairimiz Mehmed Emin Yurdakul" isimli yazısını da bu sayıda yayınlamıştır. 1986'da kitap olarak basılacak "Mehmed Emin Yurdakul–Hayatı ve Eserleri" çalışmasının ilk taslaklarını oluşturan makalede Tevetoğlu, Mehmed Emin Yurdakul ile görüştüğünden bahsetmektedir. Tevetoğlu'nun Mehmed Emin'i millî şair olarak nitelemesinin nedenini yazının dipnotunda görmek mümkündür. Mehmed Emin için " …Türk dünyasında, Türk ufkunda büyük bir kuvvet olarak belirdi. O bu kuvveti damarındaki katıksız Türk Kanından almıştır." demektedir. İşte tam bu noktada, yazdıklarını açıklamak için dipnot kullanan Tevetoğlu, bu notta ilginç tespitlerde bulunmuştur. Dipnotta:

> Bize Millet şarkısı ve İstiklal marşı yazmış iki kıymetli şairimiz vardır. Bunlardan biri: yeryüzünü kendine vatan, Çingene ve buna benzer milletlerin de dâhil bulunduğu bütün insanlığı kendine millet tanır. Diğeri Türkü Araptan aşağı tutar. Buna rağmen biz bu iki şairin birçok şiirine milli vasfını veririz. Hâlbuki bunlardan birincisinin annesi Rum, ikincisinin babası Arnavuddur.

> Yurd olarak her şeyin üstündeki büyük Türk yurdunu, millet olarak da yalnız kendi milletini, her milletten üstün bulduğu Türk milletini tanıyan ve ona kul olan hakiki Milli Şairimiz Mehmed Emin ise yalnız şiiriyle değil bütün zerreleriyle Türk oğlu Türktür.[179]

"Millet şarkısı" Tevfik Fikret'in bir şiiridir.[180] Bahsedilen diğer şair ise, Mehmet Akif Ersoy'dur. Tevfik Fikret konusunda yazdıklarından ziyade Tevetoğlu'nun Mehmet Akif için yazdıkları şaşırtıcıdır. Fethi Tevetoğlu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok yer ve zamanda 27 Aralık 1936 günü vefat eden Mehmet Akif'in cenazesinde bulunduğunu ve onu kabrine kendi elleriyle yerleştirdiğini övünerek anlatmıştır. [181] Buna rağmen, Mehmet Akif'i Türkçü görmemesi ve Akif'in Türkleri Araplardan aşağı gördüğünü öne sürerek suçlaması daha sonra Mehmet Akif Ersoy için yazdıklarıyla çelişmektedir. "Bayrağa Sardığım Yüce Şair" başlıklı yazısında Mehmet Akif için "…Akif adlı o büyük Türk evladının çok az faniye nasip olmuş çile dolu şerefli hayatını, şiirin doruğuna ulaşmış yüce sanatını değil, yalnız, aramızda geçen son gününü anlatacağım…" diyerek Akif'i yücelten de kendisidir. [182]

Nejdet Sançar'ın "Türkiye'de Türkçe Meselesi" isimli yazısında özellikle İstanbul'da yaşayan ve Türkçe konuşmayan gayrimüslimler "gayri Türkler" denilerek doğal olarak konu edilmiştir. "Kendilerine Türk vatandaşı payesi verdiğimiz gayri Türkler" olarak tanımladığı insanların İstanbul'un en güzel yerlerinde Rumca, Ermenice yahut Yahudice konuşmaları, hele Pazar günleri bu vatandaşların bir ağızdan Türkçe olmayan şarkı söylemeleri Sançar için insanı iliklerine kadar sinirlendiren hadiselerin başında gelmektedir. Necdet Sançar bu

---

[179] Tevetoğlu, "Milli Şairimiz Mehmed Emin Yurdakul", *Kopuz*, Sayı 5, 15 Ağustos 1939, s. 173.

[180] Tevfik Fikret, üzerinde çok tartışılan bir Türk şairidir. O edebî kişiliğinden çok, siyasî ve fikrî kişiliğiyle gündeme gelmiştir. Bu konuda da en çok onun 'enternasyonalist' kimliği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda bazı yazarlar, eleştirmenler, incelemeciler onu en çok insaniyetçi, hümanist, vatanperver, özgürlükçü olarak tanımlamışlardır. Fikret'te enternasyonalist düşünce, esas itibariyle 1900'lerde Servet-i Fünun sonrası yazdığı şiirlerde görülür. Bu tarihten önce millî ve dinî duyarlılığa sahiptir. Meselâ 1897 Yunan Savaşı münasebetiyle millî duyarlıkla vatan şiirleri yazdı. Önceleri dindar ve milliyetçi bir kişiyken, zamanla dinî ve millî değerlerden uzaklaşıp beynelmilelci bir hümanist olmayı yeğlemiştir. Tevetoğlu da bu yüzden Tevfik Fikret'i yazdığı şiirden çok, daha sonraki görüşlerinden dolayı eleştirmiştir. Tevfik Fikret hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nurullah Çetin, "Fikret'te Beynelmilelcilik Düşüncesi", *Edebiyat Otağı*, 1 Ağustos 2006, s. 1.

[181] Fethi Tevetoğlu, "Ölümünün On Beşinci Yılında Mehmet Akif", *Zafer Gazetesi*, 27.12.1951, yine aynı yazıda Tevetoğlu, Mehmet Akif'in ölümüyle ilgili olarak Ankara Radyosunda Mehmet Akif'in ölüm yıldönümünde konuşma yaptığını bildirmiştir.

[182] Fethi Tevetoğlu, "Bayrağa Sardığım Yüce Şair", *Türk Kültürü Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı*, Sayı 55, Aralık 1986, Ankara, s. 6.

vatandaşlara nankörlüklerini hatırlatmanın Türk çocuklarının hassasiyetle üzerinde durmaları icap eden işlerden biri olarak tanımlamıştır. Sançar yazısına bu işin sadece Türk çocuklarının çabalarıyla olamayacağını, Türkiye'de bilhassa İstanbul'da Türkçe meselesi kökünden halledilmesi icap eden büyük bir dava olduğunu savunmaktadır. Asıl teşebbüsü salahiyetli ellerden bekleyen Sançar, İstanbul'da Türkçeye karşı bu hareket devam ettikçe bunu büyük bir vazife olarak kalacağını söylemektedir. Aslında burada Nejdet Sançar'ın Türkçeyi korumak amacıyla gündeme getirerek ima ettiği konu gayrimüslimlerin İstanbul'da bulunmasını içine sindirememesidir. Büyük bir dava olarak gördüğü konunun kökünden halledilmesinden kastı da Türklerden başka ırka mensup vatandaşların ülkeden çıkarılarak, tek bir ırka mensup vatandaşların, yani Türklerin İstanbul ve Anadolu'da yaşamasının sağlanmasıdır. Bu düşünceler Türk İnkılabının dil siyaseti çerçevesinde "Vatandaş Türkçe konuş" siyasetinin bir parçası olarak da değerlendirilebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan tüm ulus-devletlerde, ulus-devlette "azınlıklar" ve milliyetçi siyaset üreten devlet ricalinin resmî muameleleriyle ortaklaşır bir tavırdır. Türkçüler uyuşsun uyuşmasın, eklemlensin eklemlenmesin, kendilerinin görüş ve yaklaşımlarına yakın olduğunu gördükleri devlet siyasetlerine milliyetçi (burada Türkçü) aydınların destek tavrı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu salt itaat olarak değerlendirilmemelidir. Aynı Türkçüler, neredeyse herkesi, her şeyi Türk yapan, Türk tarih ve dil tezine de karşılardır, Türk Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi hocalarının yanında yer almışlardır.

Altıncı sayıda Fethi Tevetoğlu'nun "Türklüğe Kurban" şiiri dikkati çeker bir şekilde, başyazıdan hemen sonra yer almaktadır. Tevetoğlu şiirinin başında bu şiiri Behçet Kemal Çağlar'a ithaf ettiğini belirtmektedir. Bu sayıda dış Türkler konusunda Abdülkadir İnan'ın kaleme aldığı "Şark Türkleri Matbuatında Türkiye ve Atatürk" isimli makale bulunmaktadır. 1930'lu yılların başından itibaren Çin'i Şark Türklerinin duygu ve arzularını yazıp söyleyebildikleri yegâne ülke olarak tanımlayan İnan, bu ülkede neşrolunan Türk matbuatını bir defa gözden geçirmenin Şark Türkleri için yeni bir uyanış devri açıldığını anlamaya kâfi olduğunu yazmıştır. Yazıda "Yeni bir uyanış" kısmını vurgulamak maksadıyla italik olarak yazan Abdülkadir İnan, Şark Türklerinin Orta Asya zihniyetinden kurtulmak için

büyük ve mukaddes mücadeleye giriştiklerini yazdığı cümlede aynı vurguyu "Orta Asya zihniyeti" ibaresine de yapmıştır. Bu makale Atatürk'ün vefatı münasebetiyle yapılan Çin'deki Türk neşriyatını konu olarak almıştır. Daha önceki sayılarda Atatürk'ün ismi sadece bir kez Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını konu alan başmakalede zikredildiğinden bu çalışma ayrı bir önem arz etmiştir. Tevetoğlu ve derginin diğer yazarları Milli Şef İsmet İnönü'nün tepkisini çekmemek amacıyla bu şekilde bir yayın politikası izlemişlerdir. Fakat zaman geçtikçe yayın politikası ırk, yabancı düşmanlığı, dış Türkler gibi hassas konulara kaymıştır. Her ne kadar propaganda konusu olarak belirlenen ana temalara yumuşak bir geçiş yapılsa da *Kopuz*'un her zaman kapatılma korkusunu yaşadığını görmekteyiz. Atatürk'ün vefatı sonrası Çin'de neşredilen yayınların incelenmesinde "İsmet İnönü'nün Cumhur reisi olarak seçilmesi, büyük ziyana rağmen, Türkiye'nin hiçbir sarsıntıya maruz kalmadan ileri hareketinde devamı ve inkişafı Şark Türkleri için de büyük bir teselli olmuştur. Atatürk'ün inandığı, sevdiği, liyakatini takdir ettiği büyük devlet erinin Atatürk yerine gelmesi Şark Türklerini basan kâbusu dağıtmıştır." şeklinde İsmet İnönü'yü öven ifadeler yer almıştır.

Yayınlanan altı sayı ile dergi birinci cilt olarak tasniflenmiştir. *Kopuz*'un, Ekim ayı sayısı eksik olarak 15 Kasım 1939'da yedinci ve sekizinci sayısı birleştirilmiş olarak basılmıştır. Kapağın iç tarafına "Okuyucularımıza" başlığıyla yazılan notta, "maddi imkânsızlıklar yüzünden sahifelerinin sayısını da azaltan *Kopuz'*umuz bir ay gecikti ve vaat ettiğimiz gibi hazırlanamadı" açıklaması yapılmıştı. Nitekim ilk altı sayı ortalama 40 sayfa iken bu sayı yalnızca 24 sayfadan oluşmuş, bundan da önemlisi içerik olarak da diğer sayılara oranla basit ve yüzeysel kalmıştır. Dört makale bulunan bu sayıda daha çok şiirler göze çarpmaktadır.

Dokuzuncu ve son sayısı 15 Aralık 1939'da yayımlanan *Kopuz*'un baş makalesi "Türk mimar ve heykeltıraşlarına açık mektup" olmuştur. Tevetoğlu, bu makalede ölümünden yarım asra yakın bir süre geçen Namık Kemal'in mezarı ve heykelinin yapılması için mimar ve heykeltıraşlara çağrı yapmaktadır. Bir önceki sayıya benzer şekilde sadece üç makaleden oluşan bu sayıda yine çoğunlukla şiirlerden oluşan 24 sayfadan ibarettir.

Fethi Tevetoğlu'nun *Kopuz* dergisini çıkarttığı anlaşılmadan önce Askerî Tıbbiye'de yapılan bir arama, hükûmet yetkililerinin dikkatini üzerine çekmesine

neden olmuştu.[183] Tevetoğlu'nun *Kopuz*'un dokuzuncu sayısında yer alan "Artık Ayıldım" ve "İhtilâl" isimli şiirlerinden, kendisinin Ankara'yı kuşkulandırdığını belirttiği ilk kıtası şu şekildeydi: Başım duman savda çekerim / Çıra is vere vere yanar.. / Her kuş vefasızını anar / Ben: "Dağa mı çıksam?" derim.

Tevetoğlu daha sonra hükümetin bu şiirdeki mısralardan çok, derginin yazışma adresi olan Beyazıt postanesi 17 numaralı kutunun kendisine ait olduğunun öğrenilmesi sonrasında ilgili makamların harekete geçtiğini belirtmiştir. Ankara'ya çağırılan Tevetoğlu, Basın–Yayın Genel Müdürü olan Sadri Edhem Ertem'le görüşmüş ve hemen yayına son verilmesi, aksi hâlde er olarak kıtaya çıkarılacağı tehdidinde bulunulmuştur.[184] İstanbul'a döndüğünde, Dr. Rıza Nur, Tevetoğlu'na " Siz İsmet Paşa'yı tanımazsınız, çok kincidir. Mecmuanın neşriyatını sürdürürsen seni alaya çıkartacağı muhakkaktır. Diplomanı alıp doktor çıkmadan bu işe devamını uygun bulmam." demiştir.[185] Bunun üzerine Kopuz 15 Aralık 1939 tarihli dokuzuncu sayısı sonrasında yayın hayatına son vermiştir.[186]

3.2.2. İkinci Dönem *Kopuz*

İkinci döneminde *Kopuz* dergisi Mayıs 1943'de yayın hayatına başlamıştır. Sahibi, Fethi Tevetoğlu'nun eşi Gülcan Tevetoğlu'dur. Neşriyat Müdürü Feridun Ankara'dır. Bu yıllarda Fethi Tevetoğlu Tabip Üsteğmen olarak Samsun'da görev yaptığından, *Kopuz* Samsun'da Vilâyet Matbaasında basılmıştır. Dergi, ilk dönem

---

[183] 1938 yılında Nazım Hikmet'in Harp Okulu'nda propaganda faaliyetine teşebbüs etmesi, bütün askerî okullarda arama yapılmasına neden olmuştu. Fethi Tevetoğlu'nun okul dolabında bulunan Hint Şairi Rabindranath Tagore'un imzalı büyük fotoğrafı ve Tevetoğlu'na yazdığı mektubu bulunmuştu. Bu nedenle tutuklanıp, askerî hâkim karşısına çıkan Tevetoğlu, bu kişinin Nobel Edebiyat Ödülü kazanmış, ünlü bir Hint şairi olduğunu ansiklopedilerden göstererek ispatlamış ve kurtulmuştu. Nazım Hikmet ve Harp Okulu Olayı için ayrıntılı bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara, 1967, s. 466-501.

[184] Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler X (Kopuz)", *Türk Kültürü*, XXVII, Sayı 311 (Mart 1989), s. 55.

[185] Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 7, Eylül 1988, İstanbul, s. yok.

[186] Kopuz'un İstanbul'da 15 Nisan 1939'dan 15 Ocak 1940'a kadar çıkan 9 sayısının toplam sayfa sayısı 288'dir. Dört sayfalık kapaklar ve ilk altı sayıya eklenen dörder sayfalık kuşe kâğıda basılı fotoğraflar bu sayfa sayısının dışındadır. Bu kuşe kâğıttan sayfalarda: Abdülhak Hamit Tarhan'ın bir portresi ile Bayan Lüsyen Tarhan'ın armağanı Hamit Tarhan'ın son resmi, Müftüoğlu Ahmed Hikmet'in bir portresi, Fuzûli'nin Bakü ve Berlin'de yayınlanmış bir portresi, Rabindranath Tagore'un Fethi Tevetoğlu'na yazdığı 2 Eylül 1938 tarihli mektubu ile imzalı fotoğrafı, Yasuhara'nın "Dalgalar" tablosu, şair Mehmed emin Yurdakul'un armağan ettiği fotoğrafı, orta Asya'dan milli bir orkestra, at üstünde güreş (Bahadur oyunu), bir Kırgız kızı ve biri erkek iki Özbek genci gibi fotoğraflar bulunmaktadır.

Kopuz gibi 19x26 cm. boyutunda, 2. hamur kâğıda, 24 sayfa olarak basılıyordu. Kapağı kartondan olan kapak kâğıdına basılmakta idi. Bakanlar Kurulu'nca Haziran 1944'de kapatılıncaya kadar 13 sayı çıkmıştır. Toplam sayfa sayısı kapaklar hariç 312'dir. Bu dönemde derginin 2000'e yakın abonesi ve 5000 tirajı bulunmaktadır. Büyük ilgi gören Rıza Nur Özel Sayısı 10000 adet basılmıştır. Kapaktaki büyük ve koyu harflerle basılı olan *Kopuz* logosunun hemen altında "Aylık Türkçü Dergi" sözü, onun altında aylı kurt amblemi ve yayımlandığı ay ile sayı belirteci veriliyordu. Dergi, önceki dönemdeki sayı sırasını sürdürmemiş, birinci sayıdan başlatılarak çıkarılmaya başlanmıştır. Tevetoğlu, *Kopuz*'un Samsun'da yayınlanmasını şu şekilde hatıralarına kaydetmiştir:

> Askeri Tıbbiye öğrencisi bulunmam yüzünden hükümetin uyarısıyla yayınına son vermek zorunda kaldığım *Kopuz* dergisini, doktor çıktıktan ve evlendikten sonra, teknik güçlüklere katlanarak Samsun'da yeniden faaliyete geçirmeyi başardım. Derginin haberleşme adresi yine aynı kutu numarasıyla Posta Kutusu: 17 Samsun'du. Fakat bu kez derginin sahibi eşim Tevetoğlu Gülcan'dı. Neşriyat müdürü ise edebiyatçı arkadaşım Feridun Ankara (1914–24 Ocak 1974) idi. Feridun Ankara, vazife gereği Samsun'dan ayrılınca *Kopuz*'un neşriyat müdürü de babam Tevetoğlu Ali Dursun olmuştu. Derginin başyazılarına Tevetoğlu imzasını atıyordum. Şiirlerim de yalnız Tevetoğlu imzamla çıkıyordu. Edebi, fikri inceleme ve araştırma yazılarımda ise Dr. Fethi Tevetoğlu diye tam ad ve soyadımı kullanıyordum.[187]

Amacını ilk sayısındaki başyazının başlığında "Amacımız: Türk'e Fayda" sözüyle ifade eden *Kopuz*'un, bu dönemde de oldukça kalabalık bir yazı ailesi vardı. [188] Derginin 5. ve 6. sayısı (Eylül 1943) "Büyük Türkçü Rıza Nur'un yüce hatırası" için özel sayı olarak çıkarıldı.

Derginin ilk sayısındaki ilk makale Nihal Atsız'a aittir. "Türk Milletinin Şeref Şehrahı" başlığındaki bu yazıda *Çınaraltı* dergisinin 83'üncü sayısında "Türk

---

[187] Fethi Tevetoğlu, "Türkçü Dergiler X (Kopuz)", *Türk Kültürü*, XXVII, Sayı 311, Mart 1989, s. 58.

[188] Mustafa Hakkı Akansel, Behçet Akın, Feridun Ankara, Naci Aşkın, Oğuz Kâzım Atok, Atsız, Tolunay Atsız, Nihat Sami Banarlı, Mehmed Halid Bayrı, Ferit Dikmen, Divitçioğlu Necmeddin, Fevziye Abdullah Erinç (Tansel), Esatoğlu Selâhattin, Fındıkoğlu (Ziyaeddin Fahri), Basri Gocul, Ömer Gürer, Abdülkadir İnan, Hüseyin Nâmık Orkun, H. Cahit Öztelli, Peyami Safa, Vahit Lütfi Salcı, Nejdet Sançar, İzettin Şadan, Şakiroğlu Canip Sıtkı, Tevetoğlu Fethi, Uluğ Turanlıoğlu, İsmet Rasin Tümtürk, İhsan Unaner, Elmas Yıldırım, Yılanlıoğlu İsmail Hakkı, Hâlide Nusret Zorlutuna, vb. kişiler, Kopuz dergisine yazı ve şiirleri ile katkıda bulunanlardandı. İkinci dönem Kopuz yazı kadrosu bakımından ilk döneme oranla çok genişti. Dönemin ileri gelen Türkçü-edebiyatçı çevrelerinden yazılar bu dönem yayınlanan Kopuz'da daha sık görülmektedir. Bunda ilk dönem Kopuz'unun daha kısıtlı kaynaklarla çıkartılmaya çalışılması, kamuoyunda tanınma sürecine ihtiyaç duyması ve ikinci dönem Kopuz'un yayınlandığı günlerdeki dünya konjonktürünün; savaşın şiddetlenmesi ve yurt içinde safların daha netleşmesi sayılabilir)

Tarihinin Şeref Galerisi" adlı yazısı ile Adnan Giz'in ortaya attığı teklif, Atsız tarafından bu yazı ile değerlendirilmiştir. Yazı, tarih boyunca Türk milletine büyük hizmetler etmiş kişilerin belirlenip, bu kişilerin heykel veya büstlerinin bulunacağı bir şeref galerisi yaratma fikri üzerinedir. İlk makalenin Atsız tarafından yazılması, Tevetoğlu'nun Atsız'a verdiği değer ve önemin bir göstergesidir. Tevetoğlu bu sayıda Türk edebiyat ve tarihinde Türkçü görüşle bir araştırma denemesi olarak adlandırdığı "Benim Sevdiklerim" isimli makalesini yayınlamıştır. "Önünç" olarak adlandırdığı -kimi Türkçü yazarların[189] "önsöz" sözcüğünü karşılamak üzere kullandıkları- bu girişte kısaca *Kopuz*'u amacını, idealini ve Türkçülükle kendi ilişkisini ele almıştır. Türk'ün tanımını ırk ve kan ekseninde kabul eden Tevetoğlu bu görüşünü "Bir kimsenin soyu hem ana hem baba tarafından Türk ise o şahıs hemen ekseriya aranılan her iyi şartı taşır. Bir insanı sevmekte, Türkçü kabul etmekte şundan ileri şart yoktur: Türk yaratılmış ve Türk kültürü almış bulunmak."[190] şeklinde açıklamış ve kültürün de önemine değinmiştir. Türk edebiyat ve tarihi araştırması olarak Namık Kemal'i inceleyen Tevetoğlu, bu yazısında Namık Kemal'i yüceltmede aşırıya kaçarak, "Namık Kemal'in Mevlid gibi zaman zaman toplanıp cemaatle okusak ruhlarımızı kirli, kötü şeylerden yıkayacak en kuvvetli ve en yüce eseri Rüya'dır." demiştir. [191]

Kopuz dergisinin Haziran 1943 tarihli ikinci sayısındaki başyazı yine Tevetoğlu tarafından yazılan "Milli Kin" isimli yazıdır. Aslında millî kin konusu *Kopuz*'un ilk sayısında Dr. İhsan Unaner tarafından kaleme alınmış olan "Her Kin Kötü Müdür?" adlı yazıda ilk kez gündeme gelmiştir. Dr. Unaner, Şubat 1943 ayında toplanan İkinci Maarif Şurası raporunda bulunan "Türk çocuğu kin taşımaz" düşüncesini eleştirmiş ve fertler için fazilet olan kinsiz yetişmenin millet nezdinde bir felâkete dönüşebileceğini belirtmiştir. Burada ırkının tarihî düşmanlarını unutmayacağını açıklayan yazar, her Türk anasından "tarihi düşmanlarımızı çocuklarına anlatmalarını" istemiştir. Tevetoğlu da "Milli Kin" yazısında milli kini "Bir milletin, yurdunu parçalayanlara, topraklarına göz dikenlere, ırkına zulüm ve fenalık edenlere duyduğu ulu histir" şeklinde açıklamıştır. Genel olarak Türkleri

[189] Atsız da bazı eserlerinde önsöz olarak "önünç" kelimesini kullanmıştır. Örnek olarak bkz. Hüseyin Nihal Atsız, *Türk Tarihinde Meseleler*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1997.
[190] Fethi Tevetoğlu, "Benim Sevdiklerim", *Kopuz*, Sayı 1, Mayıs 1943, s. 9–13.
[191] Aynı yer.

düşmanlarına karşı uyarmayı ve korunmayı amaçlayan bu tür yazılar, İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli çarpışmalarının olduğu dönemdeki yazarların genel ruh hâlini yansıtmaktadır. Bu şekilde, Avrupa'da başlayan savaşın dünyanın birçok bölgesine sıçrayarak devam etmesi sonucunda Alman ve Sovyet tehdidini yakından hisseden Türkiye'de halkı savaşın tehlikesini haberdar etme düşüncesiyle yazılmıştır. Bu *mémoire collective*'i [192] bireyde canlandırmanın Türkçü yazara düşen görevi olarak yorumlanabilir de. *Kopuz*'daki yazıların birçoğunda Türk ırkının savaşçı oluşu, Türk'ün kendinden başka dostu olmadığı, birçok Türk düşmanı millet olduğunun vurgulanması, hep aynı korunma içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Felaket devirlerinde, toplum ve devlet nokta-i nazarında olağanüstü-tehlikeli sayılabilecek zaman ve zeminlerde kendisini sorumlu sayan her fikir çevresinden bu tip davranışlar görülebilir.

Kopuz'un ikinci sayısında, "Edebiyat Tarihi" isimli yazıda Mehmed Halid Bayrı "Nuri Mehmed Paşa" biyografisini yayınlamıştır. [193] Tevetoğlu ilk sayıda başladığı "Benim Sevdiklerim" yazı dizisinin ikincisini "Büyük Şair ve Hiciv Ustası Şair Eşref"in incelemesiyle sürdürmüştür. Tevetoğlu, birinci dönem Kopuz'da olduğu gibi Türk büyüklerini yeni nesillere anlatmak ve hak ettikleri değerleri kazandırmak için sık sık bu kişilerin kısa biyografi denemelerini derginin sayfalarına taşımıştır.

Derginin üçüncü sayısı yine Tevetoğlu imzasıyla "Olduğu Gibi" isimli başyazıyla yayınlanmıştır. Tevetoğlu'nun milliyetçilik anlayışında güçlü bir doktriner düşüncenin izini sürmek zordur**:** Bu Kopuz dergisindeki birçok yazısında ortaya çıkmaktadır. "Olduğu Gibi" başyazısı, Tevetoğlu tarafından üçüncü sayı için yazılmıştır. Siyasî düşüncesini yansıtma tarzında Tevetoğlu'nun yazılarında genel

---

[192] *Kolektif hafiza* kavramı için kavramı sosyolojiye bağışlayan Maurice Halbwachs'ın, *Morphologie Sociale* (Armand Colin, Paris, 1930) eserine başvurulabilir. Bizde yakın takiple Şefik İnan'la beraber Mehmet Celal Aybar tarafından tercüme edilmiştir: Maurice Halbwachs, *İçtimaî Morfoloji: Nüfus ve İçtimaî Hadiseler*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s. 134.

[193] *Anadolu Manileri*, *İstanbul Argosu* ve *Halk Tabirleri*, *Halk Adetleri ve İnanmaları*, *İstanbul Folkloru* gibi eserleriyle Türk folkloruna ve halk edebiyatı araştırmacılığına hizmet etmiş olan Mehmet Halit Bayrı 1924 yılında *Anadolu Mecmuası* isimli dergiyi çıkarmıştır. Bkz. Atila Özkırımlı, Turhan Baraz, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 697, Eskişehir, 2007, s. 36. Makaleye konu olan Nuri Mehmed Paşa ise 1764–1791 yılları arasında Gaziantep'de yaşamış, kısa hayatında birçok manzumeyi kaleme almış bir mutasarrıftır. *Kopuz* dergisinin Temmuz 1943 sayısının "Edebiyat Tarihi" bölümünü oluşturan bu makalenin yazara bir arkadaşı tarafından gönderilen bir manzumenin neden olduğu anlaşılmaktadır.

olarak basit bir üslup hakimdir. Bu başyazısında da "Ne azı çok, ne çirkini güzel, ne kötüyü iyi ve ne de geriyi ileri; her şeyi olduğu gibi göstermeliyiz. Yorganımızı kısa olduğu halde ayağımızı uzun tutarız… Bulunduğumuz basamaklardan yükselmiş bir müfettişimize teftiş veririz: çürük, donuk, sönük taraflarımızı örter, saklar, maskeleriz. Yalnız sağlam, parlak, ışıklı yüzümüzü gösteririz…Her çevirdiğimiz dolap kendimizedir, Türk Milletinedir" şeklinde basit bir toplumsal saptama yapmıştır. Yazının sonunda da gelişmiş bir analiz ve sonuç yerine "...Milletimize büyük kötülükler getirdiğini bildiğimiz halde, çok şeylerimizi olduklarından başka göstermek ahlaksızlığımızı ve bir yandan da vatanseverliğimizi (!) bırakmayız. Türkçülük bizden (Hakikat)ı bekliyor, (doğru)yu, her şeyi (olduğu gibi) istiyor." [194] cümleleri bulunmaktadır.

Farklı bir bakış açısı olarak da Dr. Tevetoğlu bu yazıda aksine bağlamsal olarak, devleti yönetenlerin, iç ve dış siyasa söz konusu olduğunda halkı kandırdıklarını ima da etmiş olabilir. Yazılarında basit dil kullanmasının nedeni de hitap kitlesi üslubu belirlediği gerçeğiyle, okur kitlesine vermek istenen mesajı kolay ve anlaşılır biçimde vermek istemesidir. Tevetoğlu'nun iki dönemde yayımladığı çoğu makalede olduğu gibi tamamen "öğretici ve yol gösterici" olan bu tür makalelerinin ideolojik alt metin göndermeleri olsa bile herhangi bir düşünce ve felsefî sistemin inanırı, savunucusu, taraftarı, yayıcısı olarak nihaî olarak vukufun beraberinde gelen yazarın bu inandığı sistemin alt-sistemlerini kendi bağlamına, söze–yazıya aktarmanın stilistik araçlara başvurarak ifade etme noktasında cılız kaldığı da belirtilebilir. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türkçü düşüncede çoğunlukla bu tür yazıların görülmesi, Zeki Velidî Togan ve Nihal Atsız haricinde Türkçülükle ilgili fikir üreten, teorik ve kuramsal olarak bu fikirlerini destekleyebilen entelektüalizmle ilişkili olmalıdır; bu manada Türkçü *intelligent* bir elin parmaklarını artık geçmez. Tek başına Tevetoğlu'nu incelediğimizde ise, biyografi çalışmalarında gösterdiği başarıyı ve katkıyı, Türkçülüğü bir ideoloji olarak düşünsel bir platforma taşımada gösterememiştir. Yazıları çoğunlukla hamasî ve epik olayları Türklere anlatmaya çalışma üzerine kurulmuştur.

---

[194] Fethi Tevetoğlu, "Olduğu Gibi", *Kopuz*, Sayı 3, Temmuz 1943, s. 1.

Dördüncü sayıdan itibaren Kopuz'un yayın politikasında bir değişim söz konusudur. Dr. İhsan Unaner "En Büyük Tehlike Nedir?" isimli yazısında ve Nejdet Sançar'ın "İç Düşmanlarımız: Komünistler" adlı makalesinde Dr. Tevetoğlu'nun ve diğer yazarların siyasî görüşünü yansıtan düşüncelere rastlamaktayız. Bu görüş Türkçülüğün karşısında bir tehlike olarak nitelendirilen Komünizme karşı savaşmaktır. Komünizmle mücadele Tevetoğlu'nun yaşamında ilerleyen yıllarda Türkçülüğün önüne geçmiş, ömrünün sonuna kadar başat ideolojiyi oluşturmuştur. Unaner yazısında ırkçı olduğunu kabul etmesine rağmen bu ırkçılığın Alman kopyası olduğu savunan komünistlere karşı çıkarak ırkçılığın bir milletin öz malı olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncesini Atatürk'ün "Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur." sözüyle de desteklemiştir. Necdet Sançar ise, Türklüğün iç düşmanlarının başında komünistlerin geldiğini sıklıkla yinelediği yazısında komünistlere karşı ağır ifadelere yer vermiştir. "Komünist, vicdanını yabancı ülkü ve ülkelere satmış yurtsuz köpek demektir" şeklinde bir tanım yapan Sançar, *Kopuz* dergisinin yayınlamaya başlanmasından itibaren dergideki en sert ifadeleri kaleme almıştır. Sançar yazısını "Türkün her düşmanı gibi, Türkiye'deki komünistin de kafası ezilmelidir. Ve ülkemizde ancak Türk milliyetçiliği ve Türkün yaşayabileceğinden, diğer bütün düşmanlarınki gibi komünistin kafası da bir gün tuzla buz edilecektir." diyerek tehdit ve gözdağı veren cümlelerle bitirmiştir.

Kopuz'un beşinci ve altıncı sayıları birleştirilerek Dr. Rıza Nur'un anısına çıkarılmıştır. Ölümünün birinci yıldönümünde Dr. Rıza Nur hakkında dönemin ileri gelen Türkçülerinin [195] yazdığı yazılardan oluşan dergi kapağında İsmet İnönü'nün Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra TBMM'de yaptığı konuşmada Dr. Rıza Nur hakkında sarf ettiği "Dr. Rıza Nur Bey, Türk heyeti murahhasası içinde başlıca medarı muvaffakiyet olmuştur. Bunu söylemek vazifemdir."[196] sözü bulunmaktadır.[197] Dr. Tevetoğlu, kendisinin derlediği "Rıza Nur'a Ait Hatıra ve

---

[195] *Kopuz*'un beşinci ve altıncı sayılarında yazısı bulunan Türkçü yazarlar şunlardır: Fethi Tevetoğlu, M. Hakkı Akansel, İzzettin Şadan, İhsan Unaner, Tolunay Atsız, Nihal Atsız, Peyami Safa, İsmet Rasim Tümtürk, Sinoplu Emiri (Ferit Dikmen), Remzi Oğuz Arık'tır. Dergide ayrıca Dr. Rıza Nur'a ait iki yazı ve şiirler de bulunmaktadır.

[196] Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Sene 1, İçtima 9.

[197] Tevetoğlu, 1988 yılında *Yeni Orkun* Dergisine yazdığı ve 1944 yılı Irkçılık–Turancılık Davasını anlattığı yazı dizisinde İsmet İnönü'nün Dr. Rıza Nur hakkında söylediklerini bu özel sayıda bizzat

Vesikalar" isimli yazıda bahse konu nutkun tamamını yayınlamıştır. İsmet İnönü'nün Rıza Nur hakkında 1923 yılında sarf ettiği sözlerin gündeme gelmesinin üzerinden bir yıl geçmeden, 1944 yılının 19 Mayıs Bayramı'nı kutlama nutkunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yine Rıza Nur'dan bu sefer uluslararası bağlamın ağırlığı altında değişen "devlet bakışının" hâkim baskı gücüne dayanarak bahsetmiştir. 3 Mayıs 1944 günü olaylarının ardından hükûmetin "ırkçılığa" karşı tepkisini dile getiren İnönü, bu konuşmada Rıza Nur'u ima edilerek, ırkçılığın politika malzemesi edilmesinin doğurduğu kötü sonuçlardan bahsetmiştir. [198]

Kopuz'un yedinci sayısı Kasım 1943 yılında basılmıştır. Bu sayıdaki başyazı diğer sayılarda olduğu gibi yine Dr. Tevetoğlu tarafından yazılmıştır. "Büyük Türk İhtilâlinin Yirminci Yılı" isimli başyazısında Cumhuriyetin kuruluşunun yirminci yılını konu alan Tevetoğlu, Cumhuriyetin kuruluşunun Türk milletinin eseri olduğunu yazmıştır. Tüm yazıda övülen ve yüceltilen "Türk Milleti" olmuştur. Bu başyazı Cumhuriyet'in kuruluş yıldönümüne atfen yazılmasına rağmen konu genelleştirilerek, başarı ve kutlanan bayram kişilerden bilerek arındırılmıştır. *Kopuz*'un önceki sayılarında olduğu gibi bu yazıda da Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Mustafa Kemal Atatürk ve diğer şahsiyetlere değinilmemiştir. İlk yedi sayıda sadece Nihal Atsız'ın ilk sayıda kaleme aldığı "Türk Milletinin Şeref Şehrahı" isimli makalesinde *büyük Türk şahsiyeti* olarak Atatürk'ün ismi yazılmış, diğer sayılarda Atatürk'ün adına rastlanılmamıştır. Tevetoğlu ve diğer yazarlar "Milli Şef" olarak çoğu zaman kendini Atatürk'le kıyaslayan ve onunla gıyabında çekişme içine giren İsmet İnönü'nün tepkisini çekmemek için bilerek yazılan bu gibi makalelerin bir örneği de bu yazıdır.

---

yazdığını belirtmektedir. Bkz. Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 7, İstanbul, Eylül 1988, s. yok.

[198] İnönü konuşmasında "… Türk milliyetçisiyiz, fakat memleketimizde ırkçılık prensibinin düşmanıyız. Memleketimizde politika garezleri için uydurulan ırkçılık önderlerinin çok acıklı faciaları hatıralarımızda canlıdır. 1912 senelerinde Rumeli'de Türk erlerine Arnavut Priştineli Hasan ve Derviş Hima ile arkadan hücum tertipleyenlerin Türk ırkçı politikacısı olduğu Büyük Millet Meclisinde ispat olunmuştur." demiştir. Bu kişi İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra yapılan seçimde İttihat ve Terakki listesinden Sinop milletvekili olan Rıza Nur'dur. Rıza Nur daha sonra İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalif olmuş ve sürgüne gönderildiğinde Osmanlı yönetimine karşı Arnavut ayaklanmasına katılmıştır. Bu konuda bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitapevi, İstanbul, 2009, s. 203–204.

Yedinci sayının en önemli yazısı ve her sayıda yer alan “Bize Gelen Kitap ve Dergiler”[199] bölümüdür. *Kopuz*’un başlangıcından beri Tevetoğlu tarafından yazılan bu bölümde genellikle o dönem içinde yayınlanan Türkçü eserler incelenerek, yorumlanmaktadır. Bu sayıda konu olan eser ise, Reha Oğuz Türkkan’ın “Kuyruk Acısı” isimli broşürüydü. [200] Nihal Atsız ile Reha Oğuz Türkkan arasında ortaya çıkan çekişmenin bir ürünü olan bu broşürde, Atsız ve Atsız’a yakın olan kişiler hakkında suçlama ve ağır ithamlar bulunduğu Tevetoğlu’nun bu makalesinden anlaşılmaktadır. “Bir Tavzih” [201] alt başlığını kullanan Tevetoğlu *Kuyruk Acısı* isimli eser hakkında; “(Kuyruk Acısı) adıyla neşredilmiş bir eser (!) de şahsımdan bahseden-arkadaşım Atsıza isnat olunan-yalanla dolu satırları okudum.” diyerek Atsız'a yazdığı mektubu ve cevabını neşretmiştir. Yazdığı mektupta, *Kuyruk Acısı*'nı Türkçülüğe kara bir leke olarak tanımlayan Tevetoğlu, Reha Oğuz Türkkan’ı da "hayâsızca yalanlar uydurmuş bir psikopat deli-kanlı, zavallı Donkişot" olarak tasvir etmiştir. Tevetoğlu burada Reha Oğuz’u şahsen tanımadığını bildirmektedir. Okuyucularının ve arkadaşlarının kendisini “Mütevazi bir Türkçü ve müfrit bir ırkçı” olarak tanıdığını, bu broşürdeki yalan ve uydurmaları okuyunca belki samimiyetinden şüphe edeceklerini Atsız’a bildirmektedir.

Tevetoğlu’nun Reha Oğuz’un iddialarından Atsız’ın açıklamasını istedikleri daha çok mensup olunan ırk, soya yönelik olanlardır. Bu devirde Türkçülerin arasında yaşanan polemiklerde ve iç çekişmelerde sık sık sile getirilen “Türk ırkından olmama” suçlaması, *Kuyruk Acısı*'nda da bolca mevcuttur. Bu nedenle kendisini “Tevet” soyadından Tibetli, ana tarafından Çerkez olma, vb. suçlamalarla suçlayan Reha Oğuz Türkkan’a karşı Atsız’a yazdığı mektubu yayınlayarak,

---

[199] “*Bize Gelen Kitap ve Dergiler*” bölümü Fethi Tevetoğlu tarafından seçilen kitap ve dergilerin değerlendirmesini içermekteydi. Bu değerlendirmelerden bizzat Tevetoğlu tarafından yapılmayanlar da bu bölümde okuyuculara sunulmaktaydı. Tüm seri boyunca beş sayıda bulunan bu bölüm, dokuzuncu sayıdan itibaren Türkçülere okuma tavsiyesi de vermeye başlamıştır. Başlıklarına siyah noktalar konulan eserler bu “değer noktalarına” göre; 1. Her Türkçünün kütüphanesinde muhakkak bulundurması gereken kitaplar, 2. Faydalı eserler, 3. Okunmasa, görülmese de olacak eserler şeklinde tasnif edilmiştir. Yalnızca dokuzuncu sayıda yapılan bu ayrım, diğer sayılarda görülmemektedir. Bu sayıda yapılan tüm değerlendirmeler de üç noktalıdır. Bu bölümde *Orhun*, *Millet*, *Tasviri Efkâr* gibi Türkçü süreli yayınların tanıtımının yanı sıra *Kopuz* yazarları Nejdet Sançar’ın yazdığı *Irkımızın Kahramanları*, Dr. Mustafa Hakkı Akansel’in *Türkün Kitabı* adındaki Türk ırkı hakkındaki araştırmaların toplandığı kitaplar da bulunmaktadır.

[200] Reha Oğuz Türkan, *Kuyruk Acısı*, Bozkurtçu Yayınları, İstanbul, 1943.

[201] Tavzih: Açıklama.

Atsız’dan bu konuda bildiği doğruları açıklamasını istemiştir. Mektubunda Atsız’la bir süre görüşmediklerinden bahseden Tevetoğlu, bunun nedenini de kendisinin Atsız’ın bir yakınını müdafaa etmeye çalışması olduğunu yazmıştır. Bu kişinin kim olduğu konusunda bir açıklama bulunmayan mektupta Atsız’ın Kopuz’a niçin yazı vermediği ortaya çıkmaktadır. Atsız Tevetoğlu’na gönderdiği cevabî mektubunda bir süre görüşmediklerini teyit ederek, bu durumun sudan bir sebep dolayısıyla olduğunu ve kendi kendine geçtiğini bildirmiştir. [202]

Atsız, Reha Oğuz Türkkan’ın yazdığı kitaba *Hesap Böyle Verilir* adlı broşürle cevap verdiğini, bu nedenle “Kendisine Türkan diyen Ermenikan’ın hezeyannamesini” dikkate almaması gerektiğini Tevetoğlu’na yazmıştır. Atsız’ın mektubunun girişinde Reha Oğuz Türkkan hakkında küçültücü ve aşağılayıcı ifadelere yer verirken yazının devam eden satırlarından Tevetoğlu’nun Atsız’ın mektubunu aynen yayınladığı ortaya çıkmaktadır. Tevetoğlu’nun mektubunda sorduğu tüm sorulara madde madde cevap veren Atsız, mektubunu oğlu “Yağmur Beğ ellerinizden öper” cümlesiyle sonlandırmıştır. [203]

Nihal Atsız’la Reha Oğuz Türkkan arasındaki bu çekişme dönemin ileri gelen Türkçüleri ve yayınlarına da konu olmuştur. Atsız, araları bozulduktan sonra Türkkan için Rıza Nur’un, Nejdet Sançar’a yazdığı bir mektupta “Reha Kürtkan diye biri var ki Türkçüleri birbirine katıyor ve gine de kabına sığamıyor. Göreceksiniz ki bu çocuk Türkçülüğü perişan edecektir; edemezse de o yolda bu mübarek ideal ve ideolojiye çok zarar verecektir.” dediğini söylemiştir.[204]

Mayıs 1943’de yayın hayatına başlayan *Kopuz*, 13 sayı yayınlanmasının ardından, 1944 Irkçılık–Turancılık davasına yol açan olayların etkisiyle Mayıs 1944’de kapatılmıştır.

---

[202] *Kopuz*, “Bize Gelen Kitap ve Dergiler”, Cilt II, Sayı 7, Samsun, Kasım 1943, s. 165.

[203] Yağmur Atsız anılarını yazdığı kitabı *Ömrümün İlk 65 Yılı* simli kitabında Dr. Tevetoğlu için “Atsız’ın en sevdiği arkadaşlarından biri” demiş ve aralarındaki samimiyetin göstergesi olarak da kendisine “Tevet Ağabey” diye hitap ettiğini bildirmiştir. Yağmur Atsız, *Ömrümün İlk 65 Yılı*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 142–143.

[204] Nihal Atsız, *İçimizdeki Şeytan, En Sinsi Tehlike, Hesap Böyle Verilir*, İrfan Yayınları, 1997, s. 104–105.

3.3. Türkçüler Arasındaki Fikir Ayrışmaları ve Sol'la Yapılan Tartışmalarda Tevetoğlu

3.3.1. Türkçüler Arasındaki Ayrışmalar

1930'lu yılların başlarında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, kendi bünyesi dışında herhangi bir siyasî faaliyete izin vermeyerek basına kısıtlamalar getirmekteydi. Bu dönemde Türkçü akım kendi ideolojisini yaymak için elverişli koşullarından yoksun bulunmaktaydı. Buna rağmen Türkçüler çıkardıkları yayınlarla, özellikle dergiler vasıtası ile yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüşlerdi. Çeşitli gruplar tarafından çıkarılan bu dergiler, adeta bir forum işlevi görüyor, Türkçüler dergileri aracılığıyla düşüncelerini, görüşlerini ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına yönelik eleştirilerini okurlarına topluca iletebiliyorlardı.

Jacob Landau *Pantürkçülük* isimli eserinde, bu yıllarda ortaya çıkan Türkçülüğü sadece Pantürkçü çizgide algılamış, Türkçü gruplaşmaları da tek bir merkezden, indirgemeci bakarak Pantürkçülükle itham etmiştir. Bu düşüncenin oluşmasında Türkçü grupların bazı lider ve üyelerinin Ekim 1917 Devrimi'nin ve SSCB kuruluşundan sonra kendi ülkelerinde bağımsız cumhuriyetler kurulmasına yönelik çalışmalar yapmış siyasî göçmenlerin söylem ve pratikleri etkili olabilir. Sözü edilen göçmenlerin pek çoğu Türkiye'ye yerleştikten sonra, genellikle İslâm öncesi Türk tarihi, Rusya'daki çeşitli Müslüman toplulukların özgül tarihleri, dilleri ve kültürleri konusunda makale ya da kitap yazmaya başlamışlardı. Göçmen yazarların Sovyetlerdeki çeşitli Türk topluluklara gösterdiği ilgi, bu ilgiye ırkçı boyut katan yerli Türkçü yazarlar tarafından da paylaşılıyordu.[205] Bu konuda esas önemli konu, bu yerli Türkçü yazarların (Dr. Rıza Nur, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan vd.) Zeki Velidî Togan, Sadri Maksudi Arsal ve Cafer Seyid Ahmet Kırımer gibi Sovyet göçmenlerinin Pantürkçü düşüncelerinden çok, ırkçı bir siyasi görüşü dile getirmeleridir. Bunu yaparken de Türkiye'de yaşayan Türklerle Sovyet yönetiminde yaşayan Türklerden çok, kan, dil ve kültür gibi benzerlikler kullanarak eski dönemlerde yaşayan Orta Asya Türkleri ile bağ kurmuşlardır.

---

[205] Özdoğan, *a.g.e.*, s. 180.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkçülük çeşitli gruplar çevresinde oluşmuş ve gelişmiştir. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Dr. Rıza Nur ve Orhan Seyfi Orhon'un sayılabileceği, genellikle dergi yayıncılığı şeklinde kendini gösteren gruplar Türkçü düşünceye yön vermekteydi.[206]

Bu gruplar, kendi içlerinde homojen olmamakla beraber Irkçılığın algılanmasından İslâm dinine bakışa kadar geniş bir yelpazede birbirlerinden ayrılırlar. Bu, İslâm'ın millî ruhun aslî bir unsuru olduğu (Orhan Seyfi Orhon–Yusuf Ziya Ortaç) tezinden Türk millî unsurunun dışında tutulması (Nihal Atsız) tezine, ırkın genetik özelliklerinin önemine vurgudan (Reha Oğuz Türkkan) ona manevî, ahlâkî bir anlam verilmesine (*Çınaraltı* dergisi ve çevresi) uzanır.

Türkçü düşüncede çıkarılan farklı dergiler, nüans düzeyinde de olsa fikir ayrımlarına işaret ettiği gibi, ideolojik olmaktan ziyade, liderlik mücadelesinden kaynaklanan hizipleşmelere de işaret ediyordu. Türkçü düşünce örgütsel olarak farklı dergi çevrelerinde toplanmış olmasına rağmen, uzunca bir süre, bu hizipleşmeler bir parçalanmaya yol açmadı. Bunun nedeni, tüm grupların temelde aynı düşünceyi; ırkçılık ekseninde Türkçülüğü savunmalarıydı.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türkçülüğün Türkiye'de artan etkisi, esas itibarıyla iki lideri Atsız ve Türkkan'ı ön plana çıkarmıştır. Bu ikilinin kendilerine özgü düşünce yapılarının yanında karizmalarının güçlü olması kendilerine Türkçüler arasında popülerlik kazandırmıştır.

3.3.2. Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Türkçüler Arasındaki Polemiklerdeki Tutumu

Tevetoğlu'nun Türkçülükle ilk tanışmasının Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesi'nde okurken olduğu söylenebilir. Küçük yaşlardan itibaren vatan sevgisi ile yazdığı yazı ve şiirleri lisedeyken Orhan Şaik Gökyay'ın etkisiyle Türkçülüğe doğru evrilmiştir. Bu dönemde Nihal Atsız'la mektuplaşmaya başlamış ve Atsız'ın 1933 yılında tertip ettiği Çanakkale yürüyüşüne katılmıştır**.**

Atsız *Çanakkale Yürüyüşü* isimli kitabında Çanakkale savaşlarının yapıldığı yerlerin niçin ziyaret edilmesi gerektiğini açıkladıktan sonra yürüyüşe katılacakları nasıl seçtiğini açıklamıştır:

---

[206] Landau, *a.g.e.*, s. 139–142.

> Böyle bir yürüyüşte bizimle gelen arkadaşları büyük bir titizlikle seçtik. Türk kanının yarattığı bir mucize olan Çanakkale'yi saygılamak gerekti mi, saygılamağa gelenler Türk kanı taşıyan insanlar olmalıydı. Çanakkale zaferini kanunların ve içtimaiyat ilminin kansız taraftarlarının anlattığı "Türk Milleti" (yani içinde kürdünden yahudisine kadar hepsini ihtiva eden melez topluluk) değil, "TÜRK IRKI" kazanmıştı. Bunun için oraya yalnız Türkler gelmeliydi... ve öyle yaptık....[207]

Atsız tarafından Çanakkale Yürüyüşüne katılanlar ise "Çanakkale savaşına girmiş ve iki defa yaralanmış olan mütekait bir yüzbaşı ve 13 yaşındaki oğlu, darülfünundan bir tarih, bir edebiyat ve bir coğrafya talebesi, bir liseli, bir mühendis, bir lise ve bir de ortamektep muallimi... Kafilemiz bu dokuz kişiden mürekkepti ve yedisi asker çocuğu idi."[208] cümleleriyle betimlemiştir.

Atsız'ın liseli olarak anlattığı kişi Kastamonu Lisesi öğrencisi Fethi Tevetoğlu'ydu. Atsız'ın itina ile belirlediği bu dokuz kişinin arasında Tevetoğlu'nun bulunması, Atsız'a göre Tevetoğlu'nun katıksız Türk olduğunun bir göstergesiydi. Ayrıca asker çocuğu olması da Tevetoğlu'nun bu geziye seçilmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde Nihal Atsız, Tevetoğlu'nun *Atsız Mecmua*'da Almancadan yaptığı çevirilerini ve *Orhun*'da yayınlanan şiirlerini yayınladı. [209]

Atsız'ın kendisi de Reha Oğuz'un çıkarttığı *Ergenekon*'da yazılar kaleme almaktadır. Tevetoğlu, Reha Oğuz Türkkan'ın yayınladığı *Ergenekon* dergisinin yazı kadrosunda yer almıştır. [210] *Ergenekon*'un üçüncü sayısında Fethi Tevetoğlu'nun "Türklüğe Kurban" isimli şiir kitabının tanıtımını yaparken Türkkan onu "idealist şair" olarak niteleyerek, bahse konu kitaptan üç şiiri sayfalarına taşımıştır. Yine bu sayıda Fethi Tevetoğlu'nun "Dr. Rıza Nur ve Şiirleri" isimli dört sayfalık yazısı *Ergenekon*'da yayınlanmıştır.

Nihal Atsız'ın 1943 yılında yayınladığı *Hesap Böyle Verilir I-II* isimli iki

---

[207] Nihal Atsız, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi*, İstanbul, 1997, s. 12.

[208] Atsız, aynı yer.

[209] Fethi Tevetoğlu (Ali Fethi), "Tanınmamış Halk Şairlerinden Ziğaoğlu Mehmet", *Atsız Mecmua*, Sayı 17, Eylül 1932, s. 170, Fethi Tevetoğlu (Ali Fethi), "Boz Kurt", *Atsız Mecmua*, Sayı 13, Mayıs 1932, s. 23, bu dergilerde çıkan yazı ve şiirlerinden birkaçıdır.

[210] Reha Oğuz Türkan, 10 Kasım 1938 tarihinde "Gençlik ve Fikir Dergisi" *Ergenekon*'u çıkardı. Derginin başlığı üzerinde; "Her şeyin üstünde Türk ırkı" ibâresi yer alıyordu. Dergi, 10 Şubat 1939 tarihine kadar 4 sayı çıktıktan sonra, mahkeme kararı ile kapatıldı. Kapatma gerekçesi: "Türkkan" imzasıyla yayınlanan "Türkiye'deki Naziler ve Tehlike" başlıklı yazı ile, her sayıda yer alan "Faşizm Tehlikedir.!" sloganının; "Almanya ile dostluğumuzu tehlikeye düşüreceği" iddiası idi. Reha Oğuz Türkkan da 07.02.2007 yılında yapılan söyleşide bunu teyit etmiştir.

broşürde ve Reha Oğuz Türkkan'la yapılan söyleşide Tevetoğlu'nun *Ergenekon*'da nasıl yazı yazmaya başladığı anlatılmaktadır. [211] Bu broşürlerde Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan'ın kardeşi Orhan Türkkan'ın 1938 yazında kendisiyle görüşerek *Ergenekon* dergisine desteğini istediğini anlatmıştır. Bu konudan Reha Oğuz Türkkan'da aynı şekilde bahsetmiştir. [212] Bu tarihte henüz *Kopuz*'u yayınlamaya başlamayan Fethi Tevetoğlu'nun *Ergenekon*'da yazması için Nihal Atsız tarafından Reha Oğuz Türkan'a tavsiye edilmiştir. [213] Zira bu devirde Reha Oğuz Türkan Ankara'da bulunmaktadır ve ikili henüz tanışmamıştır.

Reha Oğuz Türkkan Dr. Fethi Tevetoğlu ile ilk tanışmasının *Ergenekon* dergisinin kapatılmasından sonra Ankara'da kurduğu Kitap Severler Kulübü zamanına denk geldiğini belirtmiştir. *Bozkurt* dergisine şiir yazan Tevetoğlu ile Türkkan bu dönemde çok yakın olmamakla beraber şahsen tanımışlardı. Atsız, *Bozkurt* yayına başlamasıyla birlikte dergiye yazı göndermeye başlamıştır. Bu konuda Türkkan Atsız'ı 1939 yazında İstanbul'da yaptıkları görüşmede "Bizden başka Türkçü yayın kalmadı, *Bozkurt*'da yazı yazmanız bu yüzden önemlidir" diyerek ikna ettiğini söylemiştir. Atsız bu dönemde Tevetoğlu'nun çıkarttığı *Kopuz*'a da yazı göndermemektedir. Türkkan Atsız'ın bu çekinceyi daha önceki yazılarından dolayı başına gelenlerden dolayı olduğunu vurgulayarak "18–19 yaşındaki gençlerin çıkardığı dergide yazı yazmak istememesi gayet normaldi" şeklinde açıklamıştır.[214]

Bozkurt yayın hayatında iki kez kapatılmıştı. Bu iki kapatma da Nihal Atsız'ın dergide çıkan yazılarından dolayı gerçekleşmiştir. Reha Oğuz bunun üzerine İstanbul'a giderek Atsız'a yazılarını dergide basmadan önce görmek istediğini belirttiğinde, Atsız'ın buna şiddetle karşı çıkarak *Bozkurt* dergisinden ayrıldığını anlatmıştır. Bu ayrılıkla beraber "Atsız'a Yoldaş" Tevetoğlu da *Bozkurt* dergisinden ayrılmıştır.[215]

Bozkurt'dan sonra Atsız ve Tevetoğlu *Çınaraltı* dergisinde yazı ve şiir yazmışlardır. Tevetoğlu aynı dönemde Atsız'dan bağımsız olarak Dr. Rıza Nur'un

---

[211] Nihal Atsız, "*İçimizdeki Şeytan, En Sinsi Tehlike, Hesap Böyle Verilir*", İrfan Yayınları, İstanbul, 1997.
[212] Reha Oğuz Türkkan'la 07.02.2007 yılında yapılan söyleşi.
[213] Reha Oğuz Türkkan'la 07.02.2007 yılında yapılan söyleşi
[214] Reha Oğuz Türkkan'la 07.02.2007 yılında yapılan söyleşi
[215] Reha Oğuz Türkkan'la 07.02.2007 yılında yapılan söyleşi.

çıkardığı *Tanrıdağ* dergisine de yazı ve şiirleriyle katkıda bulunmaktaydı. 1944 davasında iddianameye esas teşkil eden mektuplarda Tevetoğlu'nun *Bozkurt*'tan ayrılmasından sonra Reha Oğuz Türkkan hakkında, Atsız'a yazdığı bir mektubunda "Reha Oğuz'un dergileri çok satıyor, canına ot tıkayalım" sözünün mahkeme salonunda okunduğunu Reha Oğuz Türkkan anlatmıştır.[216] Reha Oğuz Türkkan "O anda bu olaya içerledim ama kin tutmadım, mahkeme sonrasında beraat edip çıkınca birçok defa buluştuk ve konuştuk" diyerek Fethi Tevetoğlu hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir.[217]

Yine bu buluşmalardan biri 1972 yılında Ankara'da gerçekleşmiştir. Amerika'dan yeni dönen Reha Oğuz Türkkan *Türkiye Ansiklopedisi*'nin editörlüğünü yapan Dr. Fethi Tevetoğlu'nu ziyaret ettiğini söyleyerek, Tevetoğlu'nun kendisine 1968 yılında basılan *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1919–1960)* kitabını hediye ettiğini nakletmiştir. Kitabı hemen orada inceleyen Türkkan, kitapta 1943 yılında kendisinin yayınladığı *Kızıl Faaliyetler* ve *Solcular ve Kızıllar* isimli iki broşüründen 27 sayfa iktibasın kaynak gösterilmeden Tevetoğlu tarafından kitaba ithal edildiğini iddia etmiştir. *Kızıl Faaliyetler* isimli broşür Türkiye'deki komünist kişi ve faaliyetleri anlatan bir eserdi. *Solcular ve Kızıllar* ise dünyadaki komünizmi konu almıştır. Tevetoğlu'nun uzun yıllara dayanan bir araştırma neticesinde yazdığı hayatındaki en önemli kitap olan *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1919–1960)* hakkında ortaya atılan bu iddianın doğru olup olmadığı incelenmiştir. Ne *Kızıl Faaliyetler*, ne de *Solcular ve Kızıllar* isimli eserlerden Reha Oğuz Türkkan'ın bahsettiği şekilde Tevetoğlu tarafından *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1919–1960)* kitabına iktibas edildiğine dair bir benzerliğe rastlanılmamıştır.

Dönemin Türkçüleri arasında suçlamaların merkezini ırksal safiyet oluşturmaktaydı. Atsız ve Türkkan arasındaki tartışmalarda taraflar birbirlerini Türk olmamakla suçluyorlardı. Atsız, Türkkan'ın Türk olmadığından bahsederken onu "Ermenikan" diye tanımlamıştır.[218]

Reha Oğuz Türkkan kendisi hakkında Atsız'la birlik olan Tevetoğlu'na

---

[216] Türkkan'da bu ifadeleri dava esnasında duyduğunu dile getirmiştir.
[217] Reha Oğuz Türkkan'la 07.02.2007 yılında yapılan söyleşi.
[218] Nihal Atsız, *Makaleler 3*, Baysan Basım ve Yayın, İstanbul, 1992, s. 114.

kızmadığını belirterek, Amerika'da kaldığı yıllarda Tevetoğlu ile irtibat kurduğunu ve o dönem haftada bir olmak üzere *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı yazıların birinde "Gönüllü Elçilerimiz" başlığıyla Dr. Tevetoğlu'nu ve Amerika'da Türkiye'nin tanıtımına yaptığı katkıları anlattığını söylemiştir.

Reha Oğuz ile Nihal Atsız'ın birbirlerini suçlayıcı olarak arka arkaya neşrettikleri broşürlerde Dr. Tevetoğlu açıkça Nihal Atsız'ı desteklemiş ve yanında yer almıştır. Nihal Atsız'ın Reha Oğuz Türkkan hakkındaki iddialarını *Kopuz* dergisinde yayınlamıştır.

3.3.3. Sol Düşünceyle Yaşanan Tartışmalarda Dr. Tevetoğlu

Bu devrede Türkiye'deki sol akımı incelerken göz önünde tutulması gereken birkaç husus bulunmaktadır. Bunların ilki Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bütün siyasî faaliyetlerin, bu arada Sol akımın da 1925 yılı *Takrir-i Sükûn* kanunuyla durdurulduğunu ve bu siyasî faaliyetlerin gizli olarak yapıldığı gerçeğidir. İncelediğimiz döneme ilişkin olarak yeraltında gizli olarak faaliyet gösteren siyasal yapılanmalar dikkate alınmamıştır. Yasal koşullar içinde çalışmakta olan, genellikle basın-yayın yoluyla teşkilâtlanmış sol düşünceyi yansıtan kişiler ve görüşleri incelenmiştir.

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de sol ve sağ akımların karşılaştırması sonucunda, birincisinin ikincisi kadar güçlenemediği, çok daha hafif kaldığıdır. Bunun nedeni, Türkiye'nin koşullarına uyum sağlayamamış sol akımın, 1925 sonrası iyice siyasal arenanın dışına itilmesi, sağ akımın ise, dünyanın o günkü koşullarına uygun olarak alabildiğine gelişecek ortamı bulmuş olmasıdır. Ayrıca sol akım, karşıtı olan sağ akım gibi Türklüğü ön plana çıkaran sloganları işlemediği ve Türkiye'nin toplumsal yapısı içinde olgunlaşamadığı için hemen her zaman Sovyet Rusya ile özdeş sayılmış ve bu ülke ile olan ilişkilerin seyrine göre davranışlara maruz kalmıştır.[219]

İkinci Dünya Savaşı esnasında sol akım iki çevreden gelişmiştir. İstanbul'da Zekeriya ve Sabiha Sertellerin çıkardığı *Tan* gazetesi etrafında toplanan solcular, Ankara'da *Yurt ve Dünya* isimli derginin etrafında oluşmuşlardır. *Tan* gazetesi dış

[219] Baskın Oran, "Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:3 Ankara, 1969, s. 260.

politika haricinde diğer günlük gazetelerden pek farklı değildir. Savaşın başından itibaren Sovyetler Birliği'ne sempati beslemekte, bunu verdiği haberlerle ve başyazılarıyla belirtmektedir. Gazetede savaş boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış olan kötü propagandayı silmeye, "büyük" komşumuz Sovyetlere karşı sevgi yaratmayı amaçlayan yazılar yazılmaktaydı.[220] Savaşın ilerleyen safhalarında Alman üstünlüğünün sona erdiği 1943 yılının sonlarından itibaren *Tan*'da anti-faşist, ırkçılığı yeren makalelerin çıktığı görülmektedir.

Yurt ve Dünya dergisi ise Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes gibi daha çok akademisyenlerin yazılarının bulunduğu bir dergi olmuştur. *Yurt ve Dünya*'nın sayfalarında İstanbul ve çevresinde çıkan yayınlardan içerik açısından daha zengin yazılar bulunmasına rağmen, sol düşünceye yönelik teorik yazılar yazılmamış, sadece ırkçılığın, kapitalizmin eleştirileri yapılmıştır.[221].

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanları, Pantürkçüleri heveslendiren politikaları ile ilişkilendiren sol neşriyatın "Faşizm" suçlamalarına karşı Türkçü yayınlar, kendi ırkçılıklarının üzerinde Alman etkisini reddetmişlerdir. Bu ırkçılığın Türklere özgü, yerel bir buluş olduğunu savunmuşlardır.[222]

Tevetoğlu'na göre Türkiye'de sol, dolayısıyla komünist ve sosyalist faaliyetlerin genele yayılarak etkin bir hâle dönüşmesi Atatürk'ün ölümünden sonra başlamıştır. Bu inanış ve düşünce, İsmet İnönü'ye karşı bir duruş ve tepkiyi beraberinde getirmiştir. Bu tepki tek parti iktidarının hüküm sürdüğü İkinci Dünya Savaşı yıllarında görülmemektedir. Bu dönemde yayınladığı iki dergide ve yazılarında İsmet İnönü'ye karşı hiçbir eleştiride bulunmamış, buna karşı zaman zaman yüceltici ifadelere bile yer vermiştir. İsmet İnönü döneminde basına uygulanan sansür dikkate alındığında, bu tür yazılar dergilerin yayın hayatını sürdürmesi açısından zorlama olarak yazılmıştır. Tevetoğlu'nun İsmet İnönü

---

[220] Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım (1905–1950)*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 253.

[221] Yurt ve Dünya Dergisinin ilk yıllarında daha çok günlük siyaset ve bununla ilişkili hikâye ve denemeler karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda (1941–1942) daha çok kapitalizm eleştirileri üzerinde durulmuştur. "Pasifikte Emperyalizm" (yazarı yok, Sayı 14, Şubat 1942, s. 18–27), "Hangi Köylü Zenginleşiyor" (Hüseyin Avni, Sayı 20, 29 Ocak 1942, s. 293–297), "Modern Ekonomilerin Tezatları" (Niyazi Berkes, Sayı 32, Ağustos 1943, s. 297–301) başlıklı yazılar göze çarpmaktadır. Savaşın şiddetlenmesi ve paralelinde Türkiye'deki Türkçülerle gerginleşen ortam sonrasında ırkçılıkla ilgili yazılar yazılmaya başlanmıştır. "Irk Üstünlüğü İddiaları" (İhsan Berksoy, Sayı 41, 1 Mart 1944, s. 153–158), "Koyu Milliyetçilik Nedir?" (Adnan Cemgil, Sayı 41, 1 Mart 1944, s. 164–167) v.b. makaleler bu dönemde *Yurt ve Dünya* dergisinde yazılmıştır.

[222] Landau, s. 138, *Gökbörü* dergisinin 15 Şubat 1943 tarihli yedinci sayısına atıf yapılmıştır.

karşıtlığının şiddeti esas itibarıyla 1944 Irkçılık–Turancılık davasından sonra kendini belli etmiştir. İlginç olan, yukarıda Atatürk hakkındaki düşüncelerine ve yazılarına yine aynı dönemde hiç rastlanılmamış olmasıdır. İsmet İnönü döneminde düşünce özgürlüğü noktasında baskı ve sansüre uğramamak ve "dikkat çekmemek" maksadıyla 1938–1944 yılları arasında yayınladığı yazılarında ve yönettiği dergilerde Atatürk hakkında bırakın yazıyı, ismi bile birkaç defa anılmıştır.[223] Aynı Tevetoğlu geç dönem kaleme aldığı bir yazısında ise İsmet İnönü'nün Atatürk'ten sonra onun makamına gelmesinin büyük talihsizlik olduğundan bahsederek, Atatürk'ün ölümü ile doldurulamamış yerinin ve değerinin, çapının büyüklüğü büsbütün meydana çıktığı ve bunun anlaşıldığını belirtmiştir.[224]

Tevetoğlu, İsmet İnönü'yü, Atatürk'ün milliyetçi bir temele dayandırdığı yönetim biçimini Kadrocu'ların tesirinde merkeziyetçi, disiplinli Marksist bir devlet modeline dönüştürme hedefinde olmakla suçlamıştır. Atatürk'le kıyaslayarak, milliyetçilikten nasipsiz ve milliyetçiliğe, milliyetçilere düşman bir karakter olarak resmetmiştir. 1938–1950 döneminde, Türk toplumunu millî eğitim vasıtalarını kullanarak Marksist bir devlet modeline dönüştürmenin başlıca "tezgâh ve laboratuarı" olarak kurulan Köy Enstitüleri ile Türkiye'de milliyetçiliği yok etmek için uydurulan "Irkçılık–Turancılık" davasını örnek olarak göstermiştir. [225] Burada 'millî eğitim'den bahsederken dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i de üstü kapalı olarak anmıştır.

Tevetoğlu'nun diliyle 1938–1950 arasındaki İsmet İnönü'nün Milli Şeflik Dönemini şöyle yansımaktadır: "Önce açık bir Atatürk aleyhtarlığı ile başlamış, Çankaya'dan devlet dairelerine, okullara; paralardan, pullardan, okul kitaplarına ve devletin özel-gizli amaçlarla yayınladığı Köy Enstitüsü Dergileri'ne kadar Atatürk'ün büstü, resmi, ismi, Milli Şef'le değiştirilmiştir. Haklı-haksız sebeplerle Atatürk döneminin küskün muhalifleri Meclise, devlet dairelerine ve bütün köprübaşına getirilmişler; Atatürk'e ve prensiplerine bağlı kimseler yerlerinden uzaklaştırılmışlar; Atatürk'ün Türk kültürüne ve maarifine koyduğu milli

---

[223] Tevetoğlu'nun 1938–1944 yılları arasında iki dönem halinde yayınladığı Kopuz dergisinde Atatürk'ün anıldığı yazılar, 3. Bölümde "Bir Yayıncı Olarak Dr. Fethi Tevetoğlu: Kopuz Dergisi ve Polemikleri" başlığında incelenmiştir.

[224] Fethi Tevetoğlu, "1938–1950 Yıllarında Türkçülük", *Türk Ocağı Birinci Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları İlmi Kongresi*, 28 Mart 1987, s. 6.

[225] Aynı yer.

prensipler, milliyetçilik ideali, fırsat gözetleyenler marifetiyle Marksçı–Lenininci, ateist ve immoral bir eğitimle temelden bombalanmaya, yıkılmaya ve yok edilmeye başlanmıştır."[226] Tevetoğlu ayrıca yine aynı dönemi Türk düşünce tarihindeki en şiddetli "Tenkidsiz Devir" diye vasıflandırmıştır. Bu "Tenkitsiz Devrin" başlıca karakteri olarak aklın gelişmesine, hür düşünce yeteneği kazanmaya engel olan bir baskı kurduğunu yinelemiştir.[227] 1938–1950 yıllarını bu şekilde tanımlayan Tevetoğlu'nun ve dönemin ileri gelen Türkçülerinin bir amaç uğruna yapılan baskılara karşı, sessiz kaldıkları aşikârdır**.** Bu amaç, Reha Oğuz Türkkan'ın *Bozkurt* dergisini yayınlamayı düşündüğü sırada Nihal Atsız'dan yazı istediği görüşmede gizlidir. Türkkan, Atsız'a Türkiye'de Türkçüleri temsil edecek, onların görüşlerini halka iletecek yayın bulunmadığını belirterek "bir biz kaldık" demiştir.[228] Bu, tüm Türkçüler tarafından genel kabul görmüş bir sessizliğin göstergesidir. Sadece Tevetoğlu değil, diğer Türkçüler ve Türkçü yayınlar da İsmet İnönü'nün devlet başkanlığını ve hükümetlerini tenkit edecek görüş ve düşünceleri ihtiva eden yazılara dergilerinde yer vermemişlerdir. Bu dönemde Türkçülerin amacı tam olarak düşüncelerini sansürden dolayı belirtemeseler de Türkçü yayınların varlığının devamını sağlamaktı. Nihal Atsız'ın Saraçoğlu'na yazdığı mektuplara kadar hükümetle Türkçüler arasında devam eden bu adı konmamış mutabakat, dönemin siyasi konjektürünün de etkisiyle Türkçüler için bir yıkıma dönüşmüştür

İsmet İnönü'yü komünistlerin hamisi gören Tevetoğlu, "yönetim kademelerini ele geçiren bu kişilerin, hümanizm kalkanı ardından İslâm dinine ve Türk milliyetçiliğine saldırılarını adeta haçlı seferleri halinde tezgâhlanmış ve sergilenmiştir" diyecektir. Ayrıca İsmet İnönü'nün 1944 Irkçılık-Turancılık davasına bakan hâkimleri etkilediğini de iddia etmiştir.[229] Bu düşüncelerin ilk dile getirilmesi 1987 yılından önce 1965 yılına denk gelmektedir. Tevetoğlu, 1938–1950 yılları arasında söyleyemediklerini, İsmet İnönü yönetiminin etkisinin bulunmadığı yıllarda dile getirmeye başlamıştır. Türkçülük mücadelesinde ön

---

226 Fethi Tevetoğlu, "1938–1950 Yıllarında Türkçülük", *Türk Ocağı Birinci Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları İlmi Kongresi*, Ankara, 28 Mart 1987, s. 6.
227 A.g.m., s. 7.
228 Reha Oğuz Türkkan'la 07.02.2007 yılında yapılan söyleşi.
229 A.g.m., s. 9.

saflarda bulunduğu yıllarda İslâmiyet'i aslında tıpkı Nihal Atsız gibi Arap emperyalizminin vasıtası olarak gören Tevetoğlu'nun dine bakış açısı da bu yıllarda evrilmeye başlar. 1965 yılında çıkardığı bir broşürde din yani İslâmiyet hakkında bambaşka cümlelerle karşımıza çıkan başka bir Tevetoğlu portresi çizecektir. Milletlerin geçmişten beri aynı özellikleri koruyan varlıklar olarak kabul eden, bu nedenle Şamanizm'i Türklerin dini olarak benimseyen Tevetoğlu, "kızıl" olarak nitelendirdiği *Aydınlık* dergisi grubunun öncülerinden Vedat Nedim Tör [230] imzasıyla *Hz. Muhammed* isimli kitabın toplatılmasını açıklamaktadır. [231] Eserin toplatılma sebebini soran yazarına Tör'ün İçişleri Bakanlığı Basın Genel Müdürü imzasıyla 17 Mayıs 1943'de gönderdiği cevapta "…hükümetin her ne şekil ve suretle olursa olsun, memleket dâhilinde dini neşriyat yapılarak dini bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dini bir zihniyet fideliğinin vücuda getirilmesine taraftar değiliz" dediğini belirten Tevetoğlu, aynı hükümetin Renan'ın *İsa'nın Hayatı* isimli kitabı devlet kitapları serisine soktuğundan dolayı eleştirmiştir.[232] Bu satırların yazıldığı yıl ve dönem göz önüne alındığında, Tevetoğlu'nun dördüncü bölümde de açıklanacağı gibi, "Siyasi Anti-Komünizmin" dini bir araç olarak kullanmaya başlamaya karar vermesi neticesinde yazılan bu yazı ve diğerleri sayesinde Türkçülükten devraldığı jargon yanında nasıl anti-komünist bir kişiliğe dönüştüğünü de açıklamaya çalışılacaktır.

Yine aynı dergiyi eleştiren Tevetoğlu, bu derginin içinde Atatürk'ün adının hiçbir vesile ile anılmadığı gibi, devamlı milliyet, din, askerlik ve ahlâk düşmanlığı aşılayan yıkıcı fikirlere rastlandığını, Atatürk ve Milli Şef döneminin birbirine ters düşen "Milliyetçi" ve "Milliyet Düşmanı" özelliklerini haiz olduğunu belirtmiştir. Aynı dönemde Tevetoğlu'nun yayımladığı dergi ve yazılarda da Atatürk'le ilgili bir

---

[230] Vedat Nedim Tör hakkında Tevetoğlu'nun düşünceleri için bkz. Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler 1910–1965*, Ankara, 1967, s. 84–85.

[231] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Açıklıyorum*, Ankara, 1965, s. 148.

[232] *Köy Enstitüleri Dergisi*, Sayı II, 1943, s.301–304. Ayrıca bkz. Dr. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, s. 600–601. Bu satırları yazarken Fethi Tevetoğlu'nun Renan'ın kitabının ilk olarak 1914 yılında *Hayat-ı Yesu* ismiyle M. Nahid tarafından Türkçeye çevrilip basıldığını bilmediğini anlıyoruz. Bu dönemde (1940–1950) sadece Renan'ın bahse konu kitabı değil, felsefe kitaplarının çevirilerine ve basımına hız verilmiştir. (100'e yakın eser Türkçeye çevrilmiştir.) Renan, İsa'nın Hayatı ismindeki eserinde, Onu bir insan olarak incelemiştir. Renan'ın fikrine göre, İsa, bizim gibi bir insandır. İsa hiç bir zaman, (Ben Allahın oğluyum) dememiştir. Bu bir iftiradır ve papazlar tarafından uydurulmuştur. Renan'ın kitabındaki fikirleri incelendiğinde Tevetoğlu'nun tepkisini neyin çektiği de muallâktır.

husus bulunmadığı hatırlandığında, sanki iki ayrı görüşe sahip kişilerin aynı hisleri paylaştıkları kanısına kapılmak olasıdır.

Tevetoğlu için bu dönemde bir diğer Türkçü düşmanı Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'dir. 1938 yılında İkinci Celal Bayar hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olarak atanan Yücel, bakanlığı sırasında gerçekleştirdiği radikal icraatlara rağmen [233] Türkçüler tarafından Irkçılık-Turancılık davasının mimarı ve ülkedeki komünistleri açık bir şekilde koruyan, kollayan kişidir. Tevetoğlu bu düşüncelerini "Bu dönemde Nazım Hikmet, Sabahaddin Ali, Şevket Süreyya gibi sicilliler başda, basın, radyo, devlet tiyatroları, devlet konservatuarları, genel-müdürlükler, enstitüler ve üniversitelerde köprü-başlarını ele geçiren komünistler san'at ve eğitim yolundan yürüttükleri yıkıcı faaliyetlerinde Eğitim Bakanlığı kanalından her türlü yardım ve desteği görürlerken, milliyetçiler, devlet saldırısına uğramışlardır." şeklinde belirtmiştir.

3.4. 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Dr. Tevetoğlu

1944 Irkçılık-Turancılık davası bir dönemin sonu olmuştur. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı öncesi ve süresince savaşın gidişatına bağlı olarak Türkçü düşüncenin yükselmesi ve ülke gündeminde önemli bir yer edinmesini sürecidir. Fethi Tevetoğlu için 1944 Irkçılık-Turancılık davası bir nevi Türkçülüğün önde gelen simalarından biri olduğunun göstergesidir.

---

[233] Üniversite Reformu (Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin kurulması, Yüksek Mühendis Okulu'nun İTÜ'ye dönüştürülmesi ve Ankara Tıp Fakültesi'nin kurulması), Köy Enstitüleri'nin kurulması, Dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi ve ilk resmi ve telifli Türkçe ansiklopedi olan İnönü Ansiklopedisi'nin ön çalışmaları onun bakanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Devlet Konservatuarının kurulması (20 Mayıs 1940), Türkiye'nin UNESCO'ya girişi onun çabaları sonucunda olmuştur. Dört yıllık çabaları sonucunda 25 Haziran 1946'da Üniversiteler Yasası çıkartılmıştır. Bu yasayla, yükseköğretim kurumlarının Bakanlıkla olan "sıkı bağı" önemli ölçüde gevşetilmiş, mevcut kuruluşlar yapısal bir bütünlüğe kavuşturulmuş, böylece üniversiteye organik bir karakter kazandırılmıştır. Mustafa Ergün, "Hasan Ali Yücel'in Eğitim ve Kültür Politikası", *Doğumunun 100. Yılında Hasan-Ali Yücel'i Anma Toplantısı* tebliği, Millî Eğitim Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi, 17.12.1997. Tebliğin metni için Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun2.htm

3.4.1. Davayı Oluşturan Süreç

Tek parti iktidarının Kemalist metinlerin söylediği ve kendi nevinde elbette ideolojisini de ördüğü ve sahiplendiği "Türklük" millî ve siyasî *entité*si ile ilişkisi sorunsalları içerdiği ve çok boyutlu görmeyi gerektirdiği aşikârdır. Bu sorunsalın bir ucunda da entellektüalizmi Cumhuriyet öncesine dayanan ulus-devletle teveccühle benimseyen Türkçüler vardır. Hangi Türkçüler ve temsil ettikleri fikriyat bahsi ise yine girifttir. Fakat bir gerçek de teslim edilmelidir, Atatürk ve sonrası devrin Cumhuriyet hükûmetlerinin, siyasa belirlenip uygulanmasında, Türkçü fikir havuzundaki "parça" anlam kodları, hem kimi mensuplarının kendilerini Türkçü ideolojiye yakın hissetmelerinden, hatta kimilerinin 1908 Meşrutiyet Türkçü hareketi içinde yer almalarından, hem de bu hükûmet temsiliyetlerinin göz kırptığı Nazi Almanya'sına sempati duymaları (ve bunu Türkçülerle de birleştirme tasarrufları) ve savaş yıllarında Almanya ile kurulan iktisadî ve siyasî ilişkiler nedeniyle Türkçü akımın faaliyetlerine "göz yummaktan" kaçınmamıştır. Bu herhalde siyaset jargonunda manipülatif araçsallaştırma olsa gerektir. Aynı eğilim ve ikircikli tavır bu sefer savaşın sonlarına doğru, Almanya'nın yenileceği anlaşılınca, Sovyet işgali endişesiyle akıma yönelik bir tasfiye harekâtına girişilmesinde karşımıza çıkacaktır. Bu değerlendirmeyi en iyi açıklayacak olay ise malum 1944 Türkçülük–Turancılık davasıdır. Bu dava özünde, tarafların ne kadar yalın, olduğu gibi inceleneceği kaydı zikredilse dahi, daima öznel yüklemlere teslim olacaktır. [234] Yine de Dr. Tevetoğlu'nun ele alındığı bu tezde, Türkçü sıfatını teslim ettiğimiz kendisinin bu davadaki duruşunu da değerlendirmek gerekmiştir.

Her şey Faris Erkman'ın "En Büyük Tehlike" [235] isimli broşürü yayınlamasıyla başlamıştır.[236] Bu broşürde Erkman, Türkçülerin ırkçı kuklalar olduğundan

---

[234] 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ilgili birçok kitap yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları; Yavuz Bülent Bakiler, *1944–1945 Irkçılık–Turancılık Davasında Sorgular Savunmalar*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, Mustafa Müftüoğlu, *Milli Şef Döneminde Çankaya'da Kâbus*, Başak Yayınları, İstanbul, 2005, Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, UMAG Yayınları, Ankara, 2007, Reha Oğuz Türkkan, *Tabutluktan Gurbete*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975.

bahsetmekte ve iplerinin yabancıların elinde olduğunu iddia etmekteydi. Türkçü yayınlardan alıntılar yaparak açıkça Atsız, Rıza Nur, Erkilet ve diğerlerine karşı hücumda bulunuyor ve onların savaş kışkırtıcısı olduklarını belirtiyordu. 1943 yılında basılan bu broşürde, Türkiye'nin Türk kökenli halkları Sovyet boyunduruğundan kurtarma amacıyla Nazi Almanya'sıyla birlikte savaşa girmeyi savunanların yaptıkları propagandaların tehlike yarattığını ve buna dikkat çekmek amacıyla yazıldığı belirtilmekteydi.

Erkman'ın iddiaları Meclis'te tartışmalara yol açmıştı. 1943 yılı Temmuz ayında Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, "En büyük Tehlike" adlı bir kitapta Turancılık hareketinin Türkiye'de gittikçe yayıldığını ileri sürenlere karşılık vermeye çağırılmıştı. Menemencioğlu, bu adı geçen broşürde ileri sürülenlerden haberi olduğunu, ancak bunun doğruluğuna inanmadığını belirterek, "Bu kitapta ileri sürüldüğü anlamda Türkiye'de bir milliyetçilik ve ırkçılık yoktur ve biz bu konudaki belirtilerin hepsinden haberliyiz" [237] cevabını verecektir. Bu broşür ile birlikte Türkçülüğün Türkiye Cumhuriyeti'ndeki siyasî durumu ve "ırkçı" tutumu kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Aslında Türkiye'deki sol düşüncenin Türkçülere karşı sesini yükseltmesi 31 Ocak 1943'da Alman ordularının Stalingrad önlerinde Sovyetlere yenilmesiyle başlamıştır.

1943 yılı sonlarında Almanların savaşı kaybedeceğine ilişkin belirtilerin ortaya çıkmasıyla Türkiye 1944 yılının başından itibaren Nazi Almanya'sı ile ilişkilerini kesme ve müttefik devletlere yaklaşma yolunu seçti. 1944 yılında başından beri müttefiklerin tepkisini çeken Almanya'ya krom satışı durdurulmuştu. Türkiye'yi

---

[235] Faris Erkman*, En Büyük Tehlike*, Ak-ün Matbaası, 1943, İstanbul. Bu broşür daha sonra Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) tarafından Suat Derviş'in eseri *Niçin Sovyetler Birliğinin Dostuyum* ile birlikte *Kırklı Yıllar–1 En Büyük Tehlike-Niçin Sovyet Birliğinin Dostuyum?* şeklinde 2002 yılında tekrar basılmıştır.

[236] Faris Erkman hakkında Landau, Elektrik idaresinde çalıştığını belirtmiş (Landau, *Pantürkizm*, s. 170), Özdoğan da yayınladığı bu broşür sonrasında aldığı ağır hapis cezasını tamamlamadan önce hapishanede öldüğünü yazmıştır. (Özdoğan, *a.g.e.*, s. 99) Faris Erkman'ın karikatürist olduğu, Marko Paşa dergisinin ilk çalışanlarından Haluk Yeşil ile yapılan bir röportajda söylenmiştir. Bkz. http://btasahnesi.net/yazilar/uu/uu6/markopasa.htm. 04.04. 2010, 23.30. Erkman'ın bu broşür sonrası yargılanıp hapis cezası aldıktan sonra, cezasını çekerken ölmediği Dr. Fethi Tevetoğlu'nun *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* isimli kitabında naklettiği olaylardan anlaşılmaktadır. Erkman, broşürün yayınlanmasından sonra 1946 yılında gizli olarak kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin Fatih İlçe Heyeti Başkanı olduğu suçlanması sonrasında hakkında tutuklama kararı verilmiştir. 1951 yılında sonuçlanan yargılama neticesinde üç sene ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. (Bkz. Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, s. 571, 653) Ayrıca bu broşürün Reşat Fuat Baraner tarafından yazıldığı, Faris Erkman ismiyle basıldığına yönelik iddialar da mevcuttur.

[237] T.B.B.M. Zabıt Ceridesi, 5 Temmuz 1943, Cilt 1, s. 14, aktaran Weisband, *a.g.e.*, s. 229.

savaş dışında tutma konusunda prensiplerden vazgeçme derecesine varan bir realistlik gösteren ve fırsatları çok iyi değerlendiren bürokrasi, durumun farkına varır varmaz iç ve dış politikasını yeniden ayarlamıştır. Türk dış politikasındaki bu değişim, hükümetin Almanlara yakın olan Türkçülere karşı olan tutumunda büyük bir değişikliğe yol açtı. İç politikada yaşanan bu değişimler aslında İkinci Dünya Savaşı süresince görülen gel–gitlerin başka bir örneğini oluşturmuştur. Dış politikayla bağlantılı olarak, iç politikadaki Türkçü–Turancı hareketin gelişmesi ve sona ermesi Alman–Rus çekişmesine göre şekillenmiştir. [238]

Bu değişikliği fark edenlerin başında *Orhun* dergisini yaklaşık on yıl aradan sonra Ekim 1943'de çıkarmaya başlayan Nihal Atsız gelmiştir. *Orhun*'un Mart ve Nisan 1944 sayılarında Atsız tarafından Başbakan Saraçoğlu'na hitap eden iki mektup, hükûmetin Türkçülere bakış açısındaki değişime tepki niteliğinde yazılmıştı. Doğrudan Başbakan Saraçoğlu'na hitap eden mektuplar, özellikle 1938'den beri Millî Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'in şahsında, hem bakanlıkta görevli belli kişilere, hem de CHP hükûmetini eleştirmekteydi. Bu mektuplara konu olan Saraçoğlu'nun sözleri hakkında Dr. Tevetoğlu "Bu dönemin Başbakanı, 5 Ağustos 1942 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada "Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir."[239] diye samimiyet dışı büyük laflar ederken…" demiştir.[240] Bu mektuplar hakkında *Kopuz*'da herhangi bir yazıya rastlanılmaması, yukarıdaki satırların olaydan çok sonra, 1987 yılında yazılmış olması Tevetoğlu'nun Kopuz'u yayınlarken ne kadar titiz ve dikkatli davrandığının yine bir göstergesidir. [241]

Mektubunda, yeni hükümetin [242] temel inancının "Türkçülük" olduğunu ilân eden Saraçoğlu'nun sözlerinden yola çıkan Atsız, Türkçülüğe resmen bağlılık

---

[238] Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 695.

[239] *TBMM Zabit Ceridеleri*, Devre 6, Cilt 27, s. 24–25.

[240] Fethi Tevetoğlu, "1938–1950 Yıllarında Türkçülük", *Türk Ocağı Birinci Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları İlmi Kongresi*, 28 Mart 1987, s. 9.

[241] *Orhun*, 21 Ocak 1944, Sayı 15 ve 20 Şubat 1944, Sayı 16, s. yok.

[242] 12'nci Refik Saydam hükümetinde Hariciye Vekili olan Şükrü Saraçoğlu, 1942 yılında Refik Saydam'ın ölümü üzerine İnönü tarafından 9 Temmuz 1942 günü başbakanlığa atanarak 13'üncü hükümeti kurmakla görevlendirildi.

yeminleri edildiği hâlde, ne hükümetin, ne de partinin Türkçülüğü gerçekten hayata geçirmek için adım atmadığını belirtmiştir.

Atsız, Millî Eğitim Bakanlığı'nda komünistlerin örgütlendiğini, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'i de bu komünistleri korumakla suçluyordu. İkinci mektubunda komünist olarak nitelendirdiği kişilerin başında Sabahattin Ali gelmekteydi. Pertev Naili Boratav, Sadrettin Celâl Antel ve Ahmet Cevat (Emre) Atsız'ın mektubunda komünistlikle suçlanan diğer kişilerdi. Atsız'ın Başbakan'dan isteği bütün komünistleri görevden almasıydı. Mektupların yankıları sürerken, mektuplarda en fazla suçlanan kişi olan Sabahattin Ali, 7 Nisan 1944 günü Nihal Atsız'ı mahkemeye verdi. Dava 26 Nisan 1944 günü Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde başladı.

Nihal Atsız mahkemedeki savunmasında Sabahattin Ali'ye diğer kişilere yönelttiği suçlamaların kişisel bir nitelik taşımadığını, sorumluluğunu bilen bir milliyetçi olarak, önemli makamlarda bulunanları komünizmin yayılmasını önlemek için uyardığını belirtecekti.

Sabahattin Ali'nin Hüseyin Ali Yücel tarafından dava açması yönünde telkin edildiğini iddia eden Atsız, yazdığı mektuplardaki suçlamalarla, bir bakıma Sabahattin Ali'den 1939 yılında yazdığı "İçimizdeki Şeytan" isimli romanının intikamını alıyordu.[243]

Ocak 1944'de Mareşal Fevzi Çakmak'ı görevden almış [244] olan hükûmet, bu isteği Atsız'ın dergisini kapatarak cevap verdi. Bunun üzerine Türkçüler,

[243] Atsız, Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* isimli kitabında kimi karakterlerin milliyetçilere leke çalmak amacıyla yaratıldığını iddia etmiş ve bu kitaba cevap olarak *İçimizdeki Şeytanlar* kitabını yayınlamıştır.

[244] Cumhuriyet tarihinin değişmez Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, yaş haddi dolayısıyla 12 Ocak 1944 tarihinde emekliye ayrılmış ve yerine kısa bir süre önce Genelkurmay İkinci Başkanı olan Orgeneral Kâzım Orbay (1886–1964) atanmıştı. Ordu içinde yapılan bu önemli değişiklik aslında, Türkiye'nin müttefikler ve Almanya'ya karşı izlediği dış politikanın bir yansımasıydı. Mareşal Fevzi Çakmak, müttefiklerin gözünde ordunun modernleşme çalışmalarına katılmak istemeyen, tutucu, Türkiye'nin Almanya ile iyi ilişkiler kurmasından yana olan ve dolayısıyla da Alman yanlısı bir kişi olarak tanınmaktaydı. Bu değişiklik sonucunda, müttefiklerin gözünde Türk Ordusu'nda Alman yanlısı yönetim uzaklaştırılmış ve tam aksine müttefikler yanlısı bir yönetim gelmiş oluyordu. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)* Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 237–238., Edward Weisband, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 235–237.

Sıkıyönetim kanunun gösteri yasağına karşın, 3 Mayıs'ta hem İstanbul hem de Ankara'da Atsız'ı destekleyen iki büyük komünist aleyhtarı gösteri düzenlediler.[245]

Neticede Sabahattin Ali ile Nihal Atsız arasındaki anlaşmazlık kişisel bir kavganın sınırlarını aşarak bir kamuoyunu "huzursuz eden" bir soruna dönüşmüş, bunun "halk davası" olduğuna inanan bir grup Türkçünün manifestosuna dönüşmüştü. Bu grup tarafından sorunun mahkemeden sokaklara taşınması, Nihal Atsız ve diğer Türkçülerin "Turancı" görüşlerin dış politikada yol açacağı sonuçları daha aşikâr hâle getirmişti. Buna engel olmak ve Sovyet Rusya'ya Turancı görüşlere kesinlikle prim verilmeyeceği mesajı da, sıkıyönetim kanunları yürürlükteyken bahse konu Türkçülerin gözaltına alınmasıyla verilmiş oldu.

Nihal Atsız, Sabahattin Ali'nin kişiliğine hakaretten dört ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Cezanın ertelenmesine rağmen, *Orhun*'da yayınlanan iddiaların yankıları ve mahkeme süreci boyunca süren toplu gösteriler yüzünden Bakanlar Kurulunun 6 Mayıs 1944 tarihli ve 3/686 sayılı kararı ile *Orhun* dergisi kapatılmıştı. Bu dönemde kapatılan yayınlar *Orhun*'la sınırlı kalmamıştı. Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Başbakanlığa 15 Mayıs 1944 tarihinde gönderdiği yazıda *Yurt ve Dünya* dergisi ile *Verim* isimli mecmuanın da kapatılmasını istemişti. Yücel bu dergilere ek olarak yazısında; Samsun'da Dr. Tevetoğlu tarafından çıkarılan ve bazı profesör ve öğretmenlerin yazı yazdıkları *Kopuz* isimli dergide de diğer dergilerin kapatılması için öne sürdüğü aynı tahrik edici ruhun açık olarak görüldüğünü belirtmiştir. Yücel'e göre *Kopuz*'un kapağının içinde Samsun, Adana ve Balıkesir Liselerinin zikredilerek, bunları müfrit hareketlere sevk edici yazıların bulunması, bu derginin hemen kapatılması için bir neden olarak görülmüştür. Orhan Seyfi Orhon'un çıkardığı Türkçü dergi *Çınaraltı* ise 27 Mayıs 1944'de kapatılmıştır.

Bu sırada 3 Mayıs'taki gösterilere yönelik tepkiler devam etmekteydi. Cumhuriyet Halk Partisinin yayın organı durumunda olan *Ulus*'ta Falih Rıfkı Atay "Irkçılar ve Turancılar milli birliğin ve Türkiye'nin tehlikesidirler" adlı başyazında "Irkçı ve Turancı CHP'den olamaz" diyerek sert bir dille yapılan tahkikatı savunmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü de 19 Mayıs söylevinde "Irkçılar ve Turancılar

---

[245] Özdoğan, s.101.

gizli tertiplere ve teşkillere başvurmuşlardır. Vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz" demiştir.[246]

İçişleri Bakanı Hilmi Uran, 18 Mayıs 1944 günü İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına gönderdiği yazıda Nihal Atsız'ın 25 Nisan ve 3 Mayıs gösterilerinin sorumlularından olduğu belirtilerek, Atsız'ın dava sonunda İstanbul'a dönmesinin engellendiği ve evinde ve üstünde arama yapıldığı bildirilmiştir. Bu aramalarda elde edilen belgelerde, Anayasaya aykırı olarak ırkçılık-Turancılık gayesi ile değişik illerde birçok öğretmen ve öğrencinin gizli bir cemiyet kurmak için faaliyete geçtiklerini yazarak ırkçı ve Turancı neşriyat, propaganda ve tahrikçi faaliyetlere katılanlar hakkında Anayasa, Türk Ceza Kanunu ve Örfî İdare Kanunu'ndaki hükümlere göre kanunî takibat yapılmasını istemiştir.[247]

Örfî İdare Mahkemesinin basında da tam metin hâlinde yayınlanan son tahkikat kararında tahrikçilerin meydana çıkarıldığı ve bu kişilerin Anayasayı ihlâl etme ve gizli dernek kurarak hükûmeti devirmeye teşebbüs etmekle suçlanmışlardır.[248] başkanlığını Hasan Âli Yücel'in yaptığı bir komite [249] tarafından Atsız'la birlikte isimleri belirlenen 47 kişi gözaltına alınmıştır.[250] Yapılan sorgulamalar neticesinde, gözaltına alınlardan 23'ü tutuklanarak yargılanmışlardır.[251]

---

[246] *Tan*, 19 Mayıs 1944. Bu dönemde Türk basınında ırkçılık ve Turancılık ile ilgili olarak yazılan bütün yazılar toplu hâlde yayınlanmıştır: *Irkçılık-Turancılık*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Maarif Matbaası, Ankara, 1944'dür.

[247] Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, s. 64.

[248] Bu suçlamalar için bkz. "Irkçılarla Turancıların mukavemeti hakkında İstanbul Örfî İdare K.lığının ilk duruşmalarına ait raporu; son tahkikat kararı", *Ayın Tarihi* No:130, Eylül 1945, s. 28–56.

[249] Bu komitenin Hasan Âli Yücel, Falih Rıfkı Atay, Ankara Valisi Nevzad Tandoğan, Emniyet Genel Müdürü ve Adalet ve İçişleri Bakanlığı müşavirlerin oluştuğu, dönemin milliyetçi eserlerini basan yayınevinin sahibi Mustafa Müftüoğlu tarafından iddia edilmiştir. Bkz. Özdoğan, *a.g.e.*, s. 105.

[250] Tutuklanan 47 kişinin 24'ü *Kopuz* dergisinde yazı yazmış, dergiye hizmet eden kişilerden oluşuyordu. Tevetoğlu bu durumu *Kopuz*'un Milli Şef rejimince nasıl izlendiğinin göstergesi olarak değerlendirmiştir. Bkz. Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 7, Eylül 1988, İstanbul, s. yok.

[251] Tutuklanan Türkçülük fikrinin ileri gelenleri şunlardır; İstanbul Tophane Askeri Hapishane'sinde bulunan asker sanıklar: Dr. Yüzbaşı Hasan Ferit Cansever, Dr. Üsteğmen Fethi Tevetoğlu, Piyade Üsteğmen Alparslan Türkeş, Piyade Teğmen Nurullah Barıman, Topçu Asteğmen Zeki Özgür (Sofuoğlu), Ulaştırma Asteğmen Fazıl Hisarcıklı. Aynı cezaevinde bulunan sivil sanıklar: Nihal Atsız (Edebiyat Öğretmeni), Hüseyin Namık Orkun (Tarih Öğretmeni), Nejdet Sançar (Edebiyat Öğretmeni), Saim Bayrak (Temyiz Mahkemesi Evrak Memuru), İsmet Rasim Tümtürk (İstanbul Belediyesi Murakıbı), Cihat Savaşfer (Yüksek Mühendis Mektebi Öğrencisi), Muzaffer Eriş, Fehiman Altan, Yusuf Kadıgil (Lise Öğrencisi), Cebbar Şenel (Adana Adliyesi'nde Hâkim Adayı). Sansaryan Han'da bulunan Emniyet Müdürlüğü hücrelerinde bulunan sivil sanıklar: Zeki Velidi Togan (Türk Tarihi Profesörü), Orhan Şaik Gökyay (Ankara Konservatuarı Direktörü), Hikmet Tanyu (İçişleri

3.4.2. Dava Süresince Dr. Fethi Tevetoğlu

Dr. Fethi Tevetoğlu, 1944 Irkçılık-Turancılık davasında yaşananları 1988 yılında Yeni Orkun dergisinde hazırladığı yazı dizisiyle ayrıntılı sayılabilecek bir içerikte anlatmıştır. Bu dizi yazısında, döneme ilişkin olayları 44 yıl sonra, olayın yaşanmasına neden olan kişi ve siyasî konjektür hakkında hiçbir baskı olmadan, kimi zaman da duygularının etkisinde kalarak yazmıştır. Davanın başladığı 1944 yılını, Türk milliyetçiliğinin, kısa ve öz olarak Türkçülüğün "devlet saldırısına uğradığı" uğursuz bir yıl olarak nitelendirmiştir. Tevetoğlu'na göre 1944 davasının siyasî olarak sorumlusu İsmet İnönü'dür. İnönü'yü "kendisine Milli Şef adını taktırmış İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemi, büyük Erzincan depremi başta, türlü felâketlerle doludur." şeklinde anlatmıştır. Ayrıca İnönü hakkında Kadrocuların, Aydınlıkçıların ve kızıl komünist Mustafa Suphi ile Edhem Nejat'ların yolundakilerin tuzaklarına düştüğünü ayrıca, Atatürk gibi gerçek bir milliyetçiden sonra devlet başkanlığına getirilmesinin Türk Milleti için büyük bir bahtsızlık olduğunu bu yazı dizisinin ilk sayısında okuyucuları ile paylaşmıştır.[252] Bu dönemde komünistlerin Millî Eğitim Bakanlığı kadrosuna sızdığını ve bu durumun Nihal Atsız'ın büyük bir cesaretle kaleme aldığı Başbakan Saraçoğlu'na seslenen iki tarihî açık mektupla Türk kamuoyuna duyurulduğundan bahsetmiştir.

Tevetoğlu, yazı dizisinin ilk sayısında İkinci Dünya Savaşı sırasında Komünist olarak nitelendirdiği kişilerin yaptıkları faaliyetleri özetlemiş ve 1944'deki Türkçülerin tutuklanmasının Alman yenilgisinin kesinleşmeye yüz tuttuğu zaman yapıldığını, ülkede Sol'un gelişmesi için bütün imkânların hazırlandığını diğer yazılı kaynaklardan da alıntılar yaparak desteklemeye çalışmıştır.[253] Bu konuda

---

Bakanlığında Memur), Reha Oğuz Türkkan (İ.Ü. Doktora Öğrencisi), Hamza Sadi Özbek Aydın (Maliye Tahsilât Şefi), Cemal Oğuz Öcal (Gazi Eğitim Enstitüsü Öğrencisi), Said Bilgiç (Ankara Adliyesi'nde Hâkim Adayı). Aynı davadan sanık olarak Mehmet Külâhlıoğlu ve Osman Yüksel Serdengeçti de bir süre tutuklu kalmışlardır. Hulusi Turgut, *Türkeş'in Anıları-Şahinlerin Dansı*, ABC yayınevi, İstanbul, 1995, s. 41–42. Tutuklananlardan Saim Bayrak, 3 Mayıs günü düzenlenen gösteride tutuklanmış ve diğer tutuklananların hiçbiri tarafından şahsen tanınmadığı bir şahıstı. 20 Kasım 1944 günü yapılan ilk duruşmaya sunduğu yetersizlik dilekçesi kabul edilmiş ve salıverilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 12, Şubat 1989, İstanbul, s. 15.

[252] Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 6, Ağustos 1988, İstanbul, s. 8.

[253] Tevetoğlu'nun alıntı yaptığı kitap Aclan Sayılgan'ın *İnkar Fırtınası* isimli eseridir. Aclan Sayılgan'ı vaktiyle bir süre aralarında bulunduğundan, yerli komünistlerin genel durumlarını ve

faydalandığı bir başka eser de davanın savcısı Kazım Alöç'ün 1967 yılında yayınladığı yazı dizisidir. Tevetoğlu, Alöç'ün bu yazıda Millî Şef ve dönemin Milli Eğitim Bakanı'nın solcuları koruyup kolladıklarından bahsetmektedir.[254]

İçişleri Bakanı Hilmi Uran imzasıyla davaya eklenen raporla birlikte Irkçılık-Turancılık davasında gözaltına alınan 47 kişinin isimlerinin, Hasan Ali-Fâlih Rıfkı-Nevzad Tandoğan tarafından ve Sabahattin Ali asistanlığıyla belirlendiğini iddia etmiştir.

Irkçılık-Turancılık davasında bahsi geçen 47 kişinin arasında Dr. Tevetoğlu'nun eşi Gülcan Tevetoğlu ve babası Tevetoğlu Ali Dursun'da bulunmaktaydı. Tevetoğlu, raporda Nihal Atsız'ın eşi Bedriye Atsız ile birlikte eşinin ve babasının bulunmasını, her ikisi için övünç kaynağı olarak saymıştır.[255] Eşini, kendisinden daha çok Türkçü ve komünizm düşmanı Kuzey Kafkasyalı Karaçay kızı olarak tanımlamış, babasının ise Millî Mücadele tarihinin başlıca denizcilik olayı Alemdar Gemisi Destanı kahramanlarından olduğunu vurgulamıştır. Dr. Tevetoğlu'nun eşi ve babasının bu raporda yer almasının nedeni hiç kuşkusuz Samsun'da neşredilen *Kopuz* dergisinin sahibi ve neşriyat müdürü olarak gözükmeleriydi.

17 Mayıs 1944 günü Tevetoğlu'nun Samsun'da 90. Piyade Alayı revirindeki odası ve evi baskına uğramış, kitapları, evraklar ve dolapları aranmıştı. Müsveddeler, dergi koleksiyonları, kitapları bir daha iade edilmemek üzere götürülmüştü. Tabip Üsteğmen Tevetoğlu, o günkü aramadan yaklaşık bir ay sonra 19 Haziran 1944 günü "görülen lüzum üzerine" Samsun'da tevkif edilmişti. Buradan, İstanbul'da Tophane Sıkıyönetim Komutanlığına götürülmüş "malta" denilen demir parmaklıklarla ayrılmış hücrelerden birine konulmuştur. Burada 350 günlük esaret hayatının 54 gününü geçiren Tevetoğlu, tutuklandığının ilk gecesindeki duygularını daha sonra şu şekilde ifade etmiştir:

Vatanını, milletini, yuvanı, yavrularını ve bunların koruyucusu yüce Allah'ını

---

içyüzlerini çok iyi bildiğinden bahsetmektedir. Tevetoğlu, aynı yer. Ayrıca bkz. Aclan Sayılgan, *İnkar Fırtınası*, İstanbul, 1963, s. 25–26.

[254] Aynı yer. Kazım Alöç, "İfşa Ediyorum", *Yeni Gazete*, 15 Nisan–19 Mayıs 1967, No: 837–871. Bu yazı dizisi ve ekleri Türkiye işçi ve sol hareketinin tarihine ilişkin arşiv bilgilerini toplayan ve yayınlayan TUSTAV (Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı) tarafından *Kırklı Yıllar–5* isimli kitabın bir bölümü olarak 2006 yılında yeniden basılmıştır.

[255] Tevetoğlu, aynı yer.

> sevmenin karşılığı takdir değil, tekdirmiş; mükâfat değil, mücazatmış. Ne yapalım, bir bizim ülkemizde, bizim tarihimizde değil, bütün dünya ve insanlık tarihinde vatan ve milletseverlerin çilesi buymuş. Biz de buna yüksünmeden katlanacaktık. Fakat Allah'ın büyüklüğüne, adaletine; asil milletimizin takdirine, kadirbilirliğine, sağduyusuna inanan, güvenen mefkûreciler, ülkücüler olarak sabırla sonucu beklemeliydik. Cenâb-ı Hakk'ın bize haksız zulmeden zalimlerin akıbetini göstereceği, onlarla hesaplaşma fırsatı vereceği mutlu günlerin geleceğine inanmak, bu günleri göreceğimizden emin olmak en büyük umudumuz ve tesellimizdi. Biz görmesek ecdatlarımız, bizi hayırla anacak genç ülküdaşlarımız o mutlu günleri muhakkak göreceklerdir diye düşünüyorduk.[256]

Tevetoğlu tutukladığının 25. günü sorgulanmak üzere Sirkeci'deki Emniyet Müdürlüğüne götürülmüş, sorgusu Emniyet Müdürü Ahmet Demir ve Askeri Hâkim Yüzbaşı Kazım Alöç tarafından yapılmıştı.[257] Sorgulama esnasında Tevetoğlu'na babasının İstiklâl Harbi kahramanlarından olduğu hatırlatılarak, ifadesini Atsız aleyhine vermesine yönelik telkinde bulunulmuştur. [258] Bunu kabul etmemesi üzerine sorgulamayı yapan ikilinin "Sen aklı başında aydın bir gençsin, Atsız'dan başka arkadaşlık, yoldaşlık edecek başka birini bulamadın mı?" sorusu karşısında "Atsız, cesurluğu ve sözünün erliği ile benim tanıdığım bir üstün karakter adamıdır. Türk olmak, Türklüğü sevmek ve hayatını Türklüğe adamak bir suçsa, onun bu suçuna bende ortağım." şeklinde cevap vermiştir. Atsız'ın Atatürk aleyhine yaptığı iddia edilen konuşmaları sorulunca, Tevetoğlu kesin bir dille reddetmiş, aksi örnekler vermiştir:

> Bu iddianız tamamen asılsız ve köksüzdür. Atsız'ın bana Atatürk aleyhine bir şey söylediğini, benim Atatürk'e olan sevgi ve saygımı tenkid ettiğini hiç hatırlamıyorum. Benim bildiğim O, Milli Mücadelenin başbuğu, Türklüğü kurtaran Mustafa Kemal'i daima takdirle anmış, saymış ve sevmiştir. 1933'de Çanakkale Şehitliklerini ziyaretimizde Anafartalar'da, Saroz Körfezi'nde hep onun üstün kahramanlığını övdüğünü hatırlıyorum. Atsız, yalnız Atatürk'ün çevresini sarmış dalkavuklardan nefret ederdi. Atsız Mecmua'da çıkan makalelerinde zaman zaman Gazi'nin milli fikirlerini takdirle anmış, örnek vermiştir.[259]

Dr. Tevetoğlu tutuklandıktan sonra Atsız ve Atatürk hakkında söylediklerinin herhangi bir sansüre ve başka bir zorlamaya neden olmayacağını bildiği için bu

---

[256] Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 11, Ocak 1989, İstanbul, s. 16.

[257] Ahmet Demir, Tevetoğlu'nun ağabeyi Fehmi Tevetoğlu'nun arkadaşı olduğundan, Kazım Alöç ise askerî öğrenciyken aynı yerde kaldıklarından Tevetoğlu'nun tanıdığı bir kişiydi.

[258] Tevetoğlu, a.g.m., s. 16.

[259] Tevetoğlu, aynı yer.

şekilde rahatça düşüncelerini ifade etmiştir.

7 Eylül 1944 günü başlayan duruşmalarda tutukluluk hâli devam eden 22 kişiden 8'i Tevetoğlu'nun şahsen tanıdığıydı. Atsız, Sançar, Cansever, Orkun, Gökyay, Türkeş, Tümtürk ve Togan bu kişilerdi. Dava sürecinde Tevetoğlu'na yapılan suçlamalar; siyasî makale yazmak, izinsiz mecmua çıkarmaktı. Diğer sanıklara atfedilen suçlar da genel olarak gizli cemiyet kurmak, nümayiş ve propaganda yapmaktı. Tevetoğlu duruşmada kendisine ve diğer sanıklara yapılan bu suçlamalar karşısında hukukî bir irtibat olduğuna dair hiçbir delil ortaya konmadığını belirterek, sadece son tahkikat kararında da bahsedilen Atsız'la şahsî dostluk ve hissî yakınlıktan başka bir irtibatın istinat edilmediğini söylemiştir. Bu bakımdan salahiyetsizlik (görevsizlik) kararının verilmesini mahkemeden talep etmiştir.[260]

Savcı Alöç ise Türk Ceza Kanununun 148. maddesi gereğince Tevetoğlu'nun talebinin reddedilmesini istemiştir. Bunu üzerine Tevetoğlu söz alarak itirazını belirtmiştir.

> … verilen cevap tamamen indîdir. Bir gerçeğe değil, yalnız sayın savcının kendi görüşlerine dayanmaktadır. Çünkü 148. madde, siyasi maksatla nümayiş yapmak, siyasi bir fırkaya girmek, siyasi seçimlere katılmak, siyasi nutuk söylemek gibi muhtelif kısımları ihtiva etmektedir. Burada benim için kabul edilebilecek tek nokta, siyasi makale yazmış olduğu iddiasıdır. Yazdığım vârid ve kabul olsa da, bu Atsız'la irtibatım demek değildir.[261]

Mahkeme süreci ile ilgili olarak kaydedilmesi gereken bir nokta, sanıkların kendilerine yöneltilen ırkçılık suçlamasına mukabil, ırkçı olduklarını kabul etmekle birlikte, bunun suç olmadığını, çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin ve kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün de ırkçı olduğunu iddia etmeleridir. Atsız'ın ve Türkkan'ın savunmaları özellikle bu argüman üzerine inşa edilmiştir. Atsız savunmasının sonuç kısmında şöyle der: "Türkçüyüm, Türkçülük milliyetçiliktir. Irkçılık ve Turancılık da bunun şümulüne dâhildir. Memleket ya bu iki temel üzerinde yükselecek veya yıkılacaktır. Irkçılık ve Turancılık anayasaya aykırı değildir. Ceza kanununda sarahatle suç olduğu yazılmayan bir hareketten dolayı kimse suçlandırılamaz. Devlet de icraatı ile açıkça ırkçı, Hatay'ı ilhak etmekle de

---

260 aynı makale, s.17.
261 Tevetoğlu, a.g.m., s. 18.

Turancıdır."[262]

Tevetoğlu, 1944 Irkçılık-Turancılık davası ile ilgili 1988–1989 yıllarında *Yeni Orkun* dergisinde yayınladığı dizi yazısını geliştirip, dava nedeniyle mahkûm olanların biyografilerinin de bulunacağı bir kitap çıkarma düşüncesini ömrü yetmediğinden hayata geçirememiştir.[263]

Savcı Kazım Alöç, Tevetoğlu hakkında "Fethi Tevetoğlu, Nihal Atsız'la birlikte yürüyen Irkçı ve Turancıdır. Samsun'da karısını sahip göstererek bir dergi neşretmeye başlamış, bunda tıpkı Nihal Atsız'ın Mecmuaları gibi telkinata başlamıştır." şeklinde iddiasını sürdürmüştür. Alöç'ün bu iddiasının mesnedi, Tevetoğlu'nun Atsız'a yazdığı iki mektuptur. Bu mektuplardan ilki 22 Şubat 1939'da, ikincisi ise yaklaşık dört yıl sonra 1 Mart 1943'te yazılmıştır. Alöç'ün iddiasını oluşturan Tevetoğlu'nun Atsız'a yazdığı bu iki mektuptan aldığı bölümleri dava sırasında okumaya devam etmiştir:

> Türklük hesabına yapılacak muazzam işler varken ve bunlar da bize düşerken senden uzak kalarak çalışmaktan geri durmam artık kanıma dokundu. Kopuz'un imtiyazını aldık, mecmua artık benimdir ve benim idaremdedir. İstediğimiz çıkacak ve olacaktır. Her fedakârlığa katlanıp sert ve süratli ilerlemek zorundayız. Azizim, yavaş, uyuşuk ve pasif yürümekde kalmıyalım. Ne yapacaksak yapalım… Millet "Hiç"e gidiyor. Türklük ne vakit kurtulacak? Ya bunu temin edelim yahut ölelim… Ne duruyoruz? Kanım, ailem, babam, her sabah yüzlercesini dinlediğim Mehmedcikler, ihmalkârlık kurbanı Türk halkı bana fedai olmamı emredecekdi, bu daha geç olacaktı. Bunu çabuklatan sen oldun… Rıza Nur'umuz öldükten sonra önümüze düşmek senin vazifendir. Dün bir "Atsızayoldaş"ın vardı, bugün yolunda bak kaç kişi varız. Yaşıyan senden başka Türkçüler de var. Fakat bunlar tarih, dil, edebiyat sahasındaki çalışmalarıyla kalacaklar ve daha ileri gidemiyeceklerdir. Hem bunların hemen hepsi dalkavuk damgasını alınlarından silememektedirler.[264]

Tevetoğlu'nun davaya konu olan mektubunun daha çok 1943 yılında yazılanı olduğu görülmektedir. Rıza Nur'a duygu ve düşünce olarak yakın olan Tevetoğlu'nun çoğu zaman Dr. Rıza Nur'un görüşlerine başvurduğunu ve onun düşüncelerine saygı duyduğu daha önce belirtilmişti. Tevetoğlu mektuplarında Atsız'a Türkçülüğün önünde lider olması yönünde telkinde bulunarak, ona cesaret veren bir sestir. Diğer Türkçülerin çoğunluğunu "dalkavuk" olarak nitelendirmesini

---

[262] "Atsız'ın Irkçılık Turancılık Davası'ndaki Savunması", *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s.55.

[263] Tevetoğlu, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 14, Nisan 1989, İstanbul, s.17.

[264] Tevetoğlu, a.g.m., s.18.

Reha Oğuz Türkkan ve çevresindekilere yaptığı muhtemeldir. Çünkü Reha Oğuz Türkkan, daha önce belirtilen görüşmede mahkemede Tevetoğlu'nun Atsız'a yazdığı mektuplarda kendisini hakkında olumsuz sözlerin bulunduğunu söylemiştir. Tevetoğlu ise 1944 Irkçılık-Turancılık davasını anlattığı yazı dizisinde Reha Oğuz Türkkan'ın bahsettiği konuya hiç değinmemiştir.

7 Eylül 1944 yılında başlayan duruşmalar 125 gün sonra 29 Mart 1945 günü sonuçlanmıştır. Toplam 23 sanıktan 13'ü beraat etmiş, 10'u 10 yıldan 10 aya kadar hapis cezasına çarptırılmıştı. Dr. Fethi Tevetoğlu ise 11 ay 20 gün hapis cezası almıştı. Mahkeme heyeti, cezaları Türkçülük mücadelesindeki liderlik sırasına göre vermeye çalışmış, Tevetoğlu bu sıralamaya göre 10 kişi içinde an fazla ceza alan yedinci kişi olmuştu.

Mahkemenin vermiş olduğu karar Askerî Temyiz Mahkemesi tarafından bozularak, suçlu bulunanların yeniden yargılanmalarına ve derhal salıverilmelerine karar verildi. 26 Ağustos 1946'da başlanan yeniden yargılama süreci 31 Mart 1947'de sona erdi ve mahkeme sanıkların hepsinin beraatına karar verdi. [265]

---

[265] Sanıklardan Zeki Velidî Togan 10 yıl ağır hapis, dört yıl Adapazarı'nda ikamet, Nihal Atsız altı yıl altı ay 15 gün ağır hapis, üç yıl Adana'da ikamet ve ömür boyu amme hizmetinden mahrumiyet, Reha Oğuz Türkkan beş yıl beş ay ağır hapis, iki yıl Diyarbakır'da ikamet ve ömür boyu amme hizmetinden mahrumiyet, Nurullah Barıman dört yıl ağır hapis ve bir buçuk yıl Kırşehir'de ikamet, Cihad Savaş Fer dört yıl ağır hapis ve bir buçuk yıl Kırşehir'de ikamet, Necdet Sançar bir yıl iki ay hapis, Cebbar Şenol 11 ay hapis, Cemal Oğuz Öcal 11 ay hapis, Alpaslan Türkeş dokuz ay 10 gün hapis cezasına çarptırılmışlardı. Tevetoğlu, *a.g.m.*, s. 18.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE DR. FETHİ TEVETOĞLU VE TÜRKİYE'DE *KOMÜNİZMLE MÜCADELE*

4.1. Soğuk Savaş ve Anti-Komünist Propaganda

4.1.1.Soğuk Savaş'ın Ortaya Çıkışı ve İki Bloklu Dünya Düzeni

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve bu devletlerin çevresinde kümelenmiş küçük devletler arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü, belirli bir tarihsel döneme verilen addır. Bu iki grup devlet arasındaki çekişme sadece siyasî değil, ekonomik, askerî, ideolojik ve kültürel alanlarda da görülmüştür.

Soğuk Savaş dönemi genellikle kendi içinde iki alt döneme ayrılır. Bunlardan birincisi, İkinci Dünya Savaşının ardından yeni dünya düzeninin kurulma aşamasında rekabetin en sert şekilde sürdürüldüğü ve 1960'ların başına kadar devam eden dönemdir. İkincisi ise, 1960'lardan itibaren Soğuk Savaşın bitişine kadar devam eden, iki blok arasındaki rekabetin nispeten daha ılımlı olduğu dönemdir. Bu döneme "Yumuşama Dönemi" de denilmektedir.[266]

İkinci Dünya Savaşı sonunda ABD ile Sovyet Rusya'nın iki büyük kuvvet olarak ortaya çıkmalarında, milletler arası politika arenasında meydana gelmiş olan boşluklar şüphesiz en büyük rolü oynamıştır. Savaştan önce devletler arası kuvvet dengesinin temel unsurlarını teşkil eden devletler, 1945'in dünyasında artık mevcut değildir.

10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Barış Konferansı'nda ele alınan konulara bakış açıları ile ilk kez Doğu ile Batı blokları kesin çizgileri ile ortaya çıkmıştır. Beyaz Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Bulgaristan

---

[266] *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi*, Editör Fatma Acun, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2009, s. 372.

ve Macaristan SSCB'nin, geriye kalan Batı Avrupa devletlerinin çoğunluğu ise ABD'nin çevresinde kümelenmişlerdir. [267]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlediği tarafsızlık politikasının sonucu olarak Türkiye, 1945'e "yalnız" girmesine karşın, yılın sonunda tercihini yapmış bulunuyordu. Savaş yıllarında gerginleşen Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerinde [268] gelinen nokta, başını ABD'nin çektiği kapitalist blok içinde yer almak için iyi bir gerekçeydi. Öte yandan, ABD-Sovyetler Birliği ilişkilerinde, Soğuk Savaş döneminde Sovyet (ve onun temsil ettiği dünya anlayışı) etki alanının genişlemesinin engellenmesi meselesinde, ABD'nin Sovyetlere karşı yürüttüğü çevreleme politikası nedeniyle Sovyetlerin güney kanadında bir "ileri karakol"a ihtiyacı vardı. Bu koşullar altında Büyükelçi Münir Ertegün'ün naaşını getiren Amerikan zırhlısı Missouri bir kurtarıcı gibi karşılanabilecekti. Truman Doktrini ve Marshall yardımı Türkiye (ve Yunanistan) için Soğuk Savaş'ta Türk dış ilişkilerinde olduğu kadar iç siyasetlerinde belirleyici bir başlangıcı ifade edecekti.

Ağustos 1946'da Sovyetler Birliği Türkiye'ye Boğazlar konusunda bir nota vermişti. Sovyetlerin bu notasında, İkinci Dünya Savaşı içinde vuku bulan olayların Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile tesis edilmiş olan Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinin güvenliğini korumaya yetmediğini vurgulanmış ve şu esaslar dâhilinde Boğazların durumunun belirlenmesi gerektiğini söylemiştir: Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişine devamlı açık olması, Boğazların Karadeniz gemilerinin geçişine devamlı açık olması, özel surette öngörülecek hâller dışında, Boğazların Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olması, Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin kurulması yalnız Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili olan diğer devletlerin yetkisi dâhilinde olması ve Boğazlarda ticarî seyrüsefer serbestliğini ve Boğazların güvenliğini temin hususuyla en fazla ilgili ve bunu gerçekleştirmeye en güçlü oldukları için Türkiye ve Sovyetler Birliği, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz'e sahili bulunan devletler aleyhine

[267] Oral Sander, *Siyasi Tarih,* İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 182.

[268] Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri için bkz. Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920–1953)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991; Ali Suat Bilge, *Güç komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920–1964***,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992; Halûk F. Yüksel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri,* Baha Matbaası, İstanbul, 1968.

kullanılmasının önüne geçmek amacıyla bunların savunmasının ortak olarak temininin sağlanması. [269]

Türkiye de, 1945 sonrası dönemde Sovyet tehditleri ve bu tehditler karsısında kendi güvenliğini sağlamak amacıyla ABD'nin desteğini arkasına almak için aktif bir dış politika izlenmiştir. Bu dönemde ABD yöneticileri, Türkiye'yi global Sovyet yayılmacılığını durdurma politikalarının önemli bir parçası olarak gördüler. Sovyet saldırganlığının önünü kesmek için Türkiye'ye askerî ve ekonomik yardımda bulunmaya karar verdiler. Bu şekilde Türkiye; ABD, NATO, Avrupa ve Ortadoğu'ya karşı bir Sovyet saldırısının önlenmesi bağlamında kilit konumda bir ülke olmuştur. Çünkü herhangi bir caydırıcılık sağlanamadığı takdirde, etkili bir savunma için ABD Türkiye'de yeterli güç bulundurabilecekti. Böylelikle NATO'nun güney kanadı koruma altına alınmış, Ortadoğu'daki istikrar korunmuş, hür dünyanın Akdeniz'deki ulaştırma yolları korunmuş, İsrail'i desteklemiş ve Ortadoğu petrolünün akışı sürekli sağlanmış olacaktı.[270]

SSCB'nin Batı Avrupa'ya saldırması durumunda güçlü kara birlikleri ile Avrupa'yı işgal etmede hiçbir sorun yaşamayacağı, ABD'nin Avrupa savunmasındaki coğrafî engeli de göz önünü alınırsa ABD'nin SSCB'yi böyle bir savaşta saf dışı edebilmek için Türkiye'ye ve Türkiye'de kuracağı üslere ihtiyacı daha da belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

ABD Başkanı Harry Truman'ın İran ve Türkiye'nin politik bağımsızlığını ve sınır bütünlüğünü destekleme faaliyeti, Sovyet dış politikasının yarattığı bu ani krize karşı bir reaksiyondur. Sovyetlerin bu çabaları ABD'yi Amerikan politikasını yeniden değerlendirmek zorunda bıraktı. Bu durumda Churchill, Soğuk Savaş'ın başladığını ve Amerikalıların İngiliz-Amerikan-Rus ittifakından oluşan Birleşmiş Milletler rüyasından vazgeçmeleri gerektiğini vurguladı. [271]

---

[269] Haluk Ülman, *İkinci Cihan Harbi'nden Truman Doktrini'ne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939–1947),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961, s.73. Boğazlar meselesi ve Türk-Sovyet yaklaşımları için Bkz. Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara**,** Türk Tarih Kurumu, 1991.

[270] Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s. 118.

[271] John Spanier, Steven W. Hook, *American Foreign Policy Since World War II*, A Division of Congressional Quarterly Inc., Washington, 1992, s. 33, aktaran Ayça Ülker Erkan, "Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt 8, Sayı 1, 2010, s. 188.

Sovyet Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteği ve baskısının devamı Türkiye'ye için dış politika haricinde de sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan en önemlisi ordusunu hâlâ savaş sırasındaki mevcudunda tutmak zorunda olmasıdır. İktisadî gücü yeterli olmayan Türkiye için bu durum karşısında tek çıkar yol dış yardım aramak olmuştur. Batı dünyasının savunması için çok önemli bir yerde buluna Türkiye ve Yunanistan'ı genişleme emellerine açıkça ortaya koyan Sovyet Rusya karşısında yalnız bırakmayan ve bu iki ülkeye yardım etme kararını alan Başkan Truman, kendi adıyla anılan bir mesajı 12 Mart 1947 Mecliste okumuştur. 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, Türkiye'ye yapılacak 100 milyon dolarlık bir askerî yardımla ilgili bir anlaşma imzalanmıştır.[272]

Amerika'nın Truman Doktrini ile amacı Sovyet Rusya'nın yayılma alanlarındaki ülkelerden olan Türkiye ve Yunanistan'a destek olarak onların Sovyet Rus dolayısıyla komünizm etkisi ve güdümüne girmelerini engellemekti.[273] Truman Doktrini, bir yandan yeryüzünün iki bloğa ayrıldığını ve Sovyet-Amerikan mücadelesinin başladığını ilân edip, Soğuk Savaşın ilk adımlarını oluştururken, öte yandan Doğu Avrupa ve Balkanlardaki bölünmeyi de çok daha kesin çizgileriyle ortaya koymuştur.[274]

ABD Truman Doktrininden önce, İkinci Dünya Savaşında ekonomik ve sosyal bakımdan bitkin bir durumda çıkan Avrupa Devletlerinin kalkınmasını sağlamak için, 1945 yılından itibaren bu ülkelere ekonomik yardım yapmaktaydı. Yardımları esasa bağlamak maksadıyla 1948 yılında Amerika Dış İşleri Bakanı General Marshall'ın hazırladığı dört yıl süreli "İktisadî İşbirliği Kanunu" kabul edilmiştir.

Bu kanun kapsamında toplanan İktisadî İşbirliği Konferansına Türkiye de katılmış, iktisadî durumu konusunda gerekli bilgileri vermiş ve savaş sonrası iktisadî kalkınma programı gerçekleştirmek için dış yardım yapılmasının istemiştir. ABD'li uzmanlar Marshall Planının millî ekonomik kalkınma programının finansmanı değil, savaştan yıkılmış Avrupa'nın kalkınması için hazırlanmış bir

[272] Mehmet Gönlübol, Haluk Ülmen, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Alkım Kitabevi, Ankara, 1989, s. 225–232.
[273] Sander, *a.g.e.*, s. 257.
[274] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 207.

plan olduğunu savunmuştur. Türk hükümetinin isteği üzerine konuyu bir daha ele alan ABD hükümeti Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiştir.[275]

Böylece dört yıl kapsayan (1947–1951) Avrupa Kalkınma Projesi, yani Marshall yardımı başlamıştır. Sovyet Rusya ise, Marshall Planının Truman Doktrininden sonra ortaya çıkmasını, bu doktrinin uygulanması biçiminde yorumlamış kendi katılmadığı gibi Doğu Avrupa ülkelerinin de katılmaması için baskı yapmıştır.

Truman Doktrini ve Marshall Yardım Planı çerçevesinde, yapılan dış yardımlar, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti dönemlerinde Türk-Amerikan ilişkilerinin yoğun bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Bundan sonra yardım arama çabaları hükümetler tarafından kesintisiz devam etmiştir. Bundaki en büyük etken de Türkiye'nin güç dengesi politikası izlemek durumunda olmasıdır. ABD'nın Avrupa ülkelerine karşı yaptığı ekonomik yardımlar, Rusya'nın Avrupa ve Ortadoğu'daki yayılmacı girişimlerine karsı ilk tedbirlerdir. Bundan sonra alınan en etkili tedbir ise Kuzey Atlantik İttifakı'na yani NATO'ya üye olma çabalarıdır. [276] Marshall Planı ve Truman Doktrini, Sovyetlerin Orta Doğu ve Avrupa'da girişmiş oldukları yayılma faaliyetlerine karşı ABD'nin almış olduğu ilk tedbirlerdir. Fakat 1948 Berlin Buhranı ABD'ye şunu gösterdi ki, dünyanın yeni bir barış düzenine kavuşturulması için artık Sovyetlerle bir işbirliği yapma imkânı kalmamıştır. Çünkü şimdi Sovyetler, bir barış düzeninin kurulmasından ziyade mümkün olduğu kadar geniş alanları komünist kontrolü altına sokmanın çabası içindedir. İşte bu netice, ABD'yi Sovyetlere karşı "Durdurma" politikası takibine götürmüştür. Yani ABD bundan sonra Sovyet yayılmasını durdurmak için gerekli tedbirleri alacaktır ki, bu tedbirlerin en etkilisi 4 Nisan 1949 da kurulan ve Türkiye'nin daha sonra katılacağı NATO veya Kuzey Atlantik İttifakı olacaktır. [277]

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Sovyetlerin baskısını kısmen engelleyen Türkiye, Batılı ülkelerin kendi aralarında kurdukları her organizasyonda yer alarak

---

[275] Mehmet Gönlübol, Haluk Ülmen, *a.g.e.,* s. 236

[276] İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin NATO'ya üye olma süreciyle ilgili bkz. Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945–1958*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 1997; Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945–1960)*, Ebabil Yayıncılık, İstanbul, 2006.

[277] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1984, s. 447.

Batının desteğinin kurumsallaştırmak istiyordu. Bu nedenle NATO'ya üye olmak Türkiye'nin hedefi hâline geldi. Bu şekilde Sovyet tehdidine karşı askerî açıdan bir paktın üyesi olunarak siyasî anlamda bağımsızlığını daha kolay koruyacaktı. Kore Savaşı bunun için bir zemin oluşturdu.

Türkiye'nin Sovyetlere karşı Batılı güçlerin yanında yer alması ve Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi,[278] NATO'ya girme konusundaki istek ve arzusunun gerçekleşmesinin yolunu açtı. NATO'nun kuruluşunda Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan İngiltere, Fransa ve İskandinav ülkelerinin bakış açısını etkiledi ve bu ülkeler Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine onay verdiler. Türkiye 18 Şubat 1952 yılında NATO'ya katıldı. [279]

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Siyasî ve ekonomik açıdan NATO ittifakı içindeki güçlü bir Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında, Ortadoğu'nun istikrar ve güvenliğine çok önemli bir katkı olarak görülmüştür. Türkiye açısından ise, ittifaka üyelik hem Sovyet yayılmacılığına karşı bir güvence, hem de Batı'yla yakınlaşmak için bir araç olarak Türk dış ve güvenlik politikasının temel taşlarından birini oluşturmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya alınmasında, Kore'deki askeri başarısı, uluslararası sorunlarda Batılılarla birlikte hareket etmesi ve modern olmamakla beraber güçlü bir kara ordusuna sahip olmasının yanı sıra, Batı savunması için gerekli olan jeopolitik yerinin önemi, birinci derecede etkili olmuştur.

4.1.2. Propaganda ve Soğuk Savaş'ta Kullanılması

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra oluşan ve başını Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çektiği iki kutuplu yapıda psikolojik savaş sistemli bir hâle gelmiş ve etkili bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden

---

[278] Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 38.

[279] Ülman, *a.g.e.*, s. 143–167; Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş, ABD, ve Türkiye: Olaylar, Belgeler, 1945-1952*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 88; Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye,* İleri Yayınları, İstanbul, 1969, s. 102.

çekilmesinden sonra, dünya en az yirmi yıl kesin çizgileriyle Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin çevresinde 'iki kutuplu' bir nitelik kazandı. İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sı ile Mussolini İtalya'sını dize getiren güçler İngiltere ya da Fransa değil, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği idi. Savaş sonrasından 1970'lere kadar uluslararası ilişkilerin tarihi, iki karşıt ideolojiye bağlı Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'nin yeryüzünde etki kurmak için gösterdikleri çabaların öyküsü olarak nitelenebilir. Savaştan her bakımdan yıkık çıkan Avrupa devletleri bu iki 'süper' devletin çevresinde kümeleneceklerdir. Böylece ortaya 'iki kutuplu' bir denge çıkmıştır. 'Soğuk Savaş' diye kısaltarak anlattığımız bu yeni durum, etkisini yirmi yıl kadar sürdürmüştür.[280]

Sıcak savaşların yerini soğuk savaşların aldığı siyasî arenada, artık düşman kabul edilen ülke topraklarının ele geçirilmesi devri kapanmış, bu ülkeleri sosyal, siyasal, hukukî, ahlâkî ve kültürel olarak hegemonyaları altına alma devri başlamıştır. Bu mücadelenin en büyük silahı ise psikolojik savaş faaliyetleridir.[281] Soğuk Savaş sürecinde "psikolojik savaş" olgusu daha önce hiç olmadığı kadar dünya siyasetini etkilemiştir.

Psikolojik Savaş, klasik anlamdaki savaşın kazanılması veya kaybedilmesinde, savaştan sonra da üstünlüğün devam etmesinde yahut sorunların çözülmesinde insanların ruh haline etki ederek sonuç almak olarak tarif edilebilir.

Psikolojik Savaş yöntemlerinden biri propagandadır. Propaganda savaşta çok güçlü bir silahtır. Bu durumda amaç genellikle içerdeki veya dışarıdaki düşmanı insanlık dışı olarak göstermek ve ona karşı nefret yaratmaktır. Bazı özel kelimeler kullanarak veya bazı özel kelimeleri kullanmaktan sakınarak düşman hiç yapmadığı şeyler için suçlanır ve bu sayede zihinlerde hatalı bir imaj oluşturulur. Çoğu propaganda düşmanın gerçek veya hayali bir haksızlığın sebebi olduğu hissini vermek ister. Aynı zamanda halkın kendi milletinin haklı olduğuna da inanması gerekir. Propagandanın etkili olabilmesi için inanılır, basit, ilginç, tutarlı, sık sık tekrar edilmesi, bölgesel veya genel gerçeklerle uyumlu

---

[280] Oral Sander, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara, 1996, s. 181.

[281] Ahmet Çeşme, *Kansız Mücadelenin Kanlı Yüzü Psikolojik Harekat ve PKK*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 100.

olması gerekir. Propagandacı özellikle mücadelenin sonucunu belirleyecek olan tarafsızlar, fikri olmayanlar ve tereddütlü olanlar üzerinde çalışırlar. Araçları ise söz, yazı ve resim ile ilgili bütün araçlardır.[282]

Geniş halk kitlelerini etkilemek ve düşüncelerini değiştirmek maksadıyla yapılan propaganda, halkın desteğini kazanmak ve böylelikle iktidar olmak amacıyla kullanılmaktadır. Propaganda, uluslararası ilişkilerde ise sıklıkla savaş kazanmak, iktisadî ve siyasî bir öğretiyi diğer ülkelere yaymak amacıyla kullanılmaktadır.

Özellikle 20. ve 21. yüzyılda propaganda faaliyetleri büyük bir artış göstermiştir. 20. yüzyıla damgasını vuran Faşizm, Nazizm, Komünizm ve Liberalizm gibi ideolojilerin geniş halk kitleleri ve devletlerce benimsenmesi ve iş bu ideolojilerin yayılması sürecinde propaganda çok önemli bir rol üstlenmiştir. Örneğin Rusya'da Lenin'in, halkı Bolşevizm'e inandırması ve komünist bir iktidar kurması; Almanya'da Hitler'in halkı Nazizm'e inandırması ve tüm dünyayı kanlı bir savaşa sürüklemesinde propagandanın etkisi büyüktür. Hitler'in, tutuklu iken kaleme aldığı *Kavgam* adlı eserinde "Propaganda, kullanmasını bilenin elinde korkunç bir silah olacaktır" ifadesini kullanması oldukça çarpıcıdır. [283] Hitler sözünü ettiği bu silahı İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sürecinde ciddi anlamda kullanmıştır.

Propagandanın birçok tanımı mevcuttur. Bir genelleme yapıldığında propaganda; "fikir, kanaat ve değer yargılarını değiştirmek ve davranış tarzlarını istenen yönde etkilemek için telkin gibi metotlara başvurarak önceden plânlanmış sembollerin sistematik bir şekilde kullanılması"[284] olarak tanımlanabilir. Propaganda aynı zamanda "kişi ve grupların fikir, tutum veya davranışlarına tesir etme maksadına yönelik iletişim, yani tek yönlü haberleşmedir."[285] Propaganda sansür yoluyla da yapılabilir. Bu belirli bir görüşe üstünlük sağlamak maksadı ile bilginin kontrol edilmesi ve bilhassa tahrif edilerek maksada hizmet edecek bir şekilde sunulmasıyla olur; çünkü propaganda seçicidir ve hedef aldığı kimselere

---

[282] http://sosyolojik.wordpress.com/2010/01/05/psikolojik-savas-teknikleri/, 04.04.2011, 20:45

[283] Maurice Marget, *Psikolojik Savaş*, Çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s. 71.

[284] James A. C. Brown, *Beyin Yıkama ve İkna Metodları,* Çev. Behzat Tunç, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 18-19.

[285] Çiğdem Kâğıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul,1988, s. 164

objektif olmaktan çok uzak bir dünya görüşü kazandırmak maksadı ile düzenlenmiştir.[286]

Propaganda kaynağına göre üçe ayrılır; beyaz, gri ve siyah propaganda. Beyaz propaganda kaynağını gizlemeye gerek duyulmadan, resmî olarak yapılan propagandadır. Açık bir şekilde yapılır ve kaynağı bellidir. Propaganda yapan kişi kendini tanıtmaya ve kabul ettirmeye çalışır. Beyaz propaganda da ilk amaç; hedef seçilen taraf hakkında şüphe uyandırmak ve sonucunda hedefi zayıf düşürüp kendi tarafına güven duyulmasını sağlamak ve tek güvenilecek ve dayanılacak gücün kendisi olduğu düşüncesini oluşturmaktır. Beyaz propagandanın aracı haberdir. Propagandacı hedefin hayatındaki hataları, olumsuzlukları, inançları ve yaşam biçimi hakkında olumsuz haber yayar. Bu şekilde halk arasında hedef hakkında olumsuz düşünceler oluşmaya başlar. Ancak bu saldırılar devamlı, tutarlı ve yeteri miktarda olmalıdır ki hedef aşama aşama devrilsin.

Gri propaganda da kaynak belirsizdir ve birden fazladır. Propagandacı kendini çok fazla öne çıkarmaz. Bu tip propagandanın temel malzemesi rivayetlerdir ve oldukça sinsi ve görünmeden yapılmaya çalışılır. Bu yüzden gri propaganda yapan tarafla mücadele etmek zordur. Bu tip propagandanın belli bir kaynağı olmadığı ve temelinde rivayetlere dayandığı için, karşı taraf tehlikeyi sezinleyemeyip yapılan propagandaya karşı bir çalışma yapma gereği görmeyebilir. Bu da gri propagandanın olumlu yönlerinden biridir. Gri propagandada genellikle doğru bir olay abartı ve yalanlarla şişirilerek karşı taraf küçük düşürülmeye, güvensiz olduğu kanısı oluşturulmaya ve gülünç duruma düşürülmeye çalışılır. Beyaz propaganda gibi kaynağının belirli olma durumu olmadığı için çalışma alanı daha geniştir. Genellikle beyaz propagandanın etkisini arttırmak için yapılır. Kapitalist sistemin Sovyet Rusya ile ilgili yarattığı fıkraların ve hikayelerin, Sovyet sisteminin çökmesinde önemli rolü olduğu bilinir.

Burada kaynak belli değildir, doğruluğu kanıtlanamaz. Yalan veya iftira olduğu da kesin değildir. Gri propagandanın ana malzemesi "rivayetler"dir. Çalışma tarzı açık propaganda gibi sınırlı değildir, aşağıda tanımı verilecek kara propaganda gibi serbesttir.

---

[286] Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Ankara, 1984 s.401–404; J. A. C. Brown, *a.g.e.*, s. 21.

Güçlü yönü, muhatap tarafında iyi kabul görmesidir. İnsan üzerinde propaganda hissi doğurmaz. Propagandayı çıkaranlar belirsiz olduğu için, gri propagandada en heyecanlı konular kullanılabilir.

Kara propaganda ise başka bir kaynağın adı kullanılarak, ya da kaynak tamamen gizli tutularak yapılan propaganda türüdür. Burada, propaganda konusunun doğru veya yalan olmasının önemi yoktur. Önemli olan; hedef kitle üzerinde yaratacağı etkidir.[287]

Soğuk Savaş döneminde yukarıda bahsedilen propaganda türlerinin hepsi kullanılarak psikolojik bir savaş yürütülmüştür. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile karşılıklı olarak Soğuk Savaş sürecinde kendi kutbunda yer alan ülkelerin rejimlerinin devam etmesini, diğer kutupta yer alan ülkelerin ise rejimlerini değiştirmesini sağlamak amacı ile çeşitli psikolojik savaş faaliyetlerine girişilmiştir.

Bu dönemde müttefik ülkelerde sürekli olarak Sovyet yayılmacılığı, Sovyet emperyalizmi, Sovyet vahşeti gibi birçok argümanla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kötülenmeye çalışılmış ve geniş çaplı propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Tüm bunların yanı sıra müttefik ve diğer ülkelerde ise demokrasi, insan haklarının üstünlüğü, özgürlük ve benzeri kavramların propagandası yapılarak, kapitalizm sempatik bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, psikolojik savaş yürütürken; gazete, dergi, radyo, ve televizyon gibi aygıtları kullanmıştır. Şüphesiz, sinema da önemli bir psikolojik savaş unsuru olarak görülmüştür. Soğuk Savaş süresince Amerika Birleşik Devletleri, Hollywood aracılığıyla tüm dünyaya kendi ve kapitalist dünyanın propagandasını yapmıştır.

Bu süreçte, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği de geniş çaplı psikolojik savaş faaliyetleri yürütmüştür. Stalin liderliğinde yürütülen psikolojik savaşta gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon ve sinema gibi psikolojik savaş araçları aktif bir şekilde kullanılmıştır. Yapılan yayınlarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin gücü tüm dünyaya gösterilmeye çalışılırken Stalin kullanılmış,

---

[287] Orhan Seçkin, *Devlet Güvenliği ve Haber Alma*, Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 167.

yayınlanan görsellerde Stalin diğer tüm devlet başkanlarından uzun boylu ve güçlü gösterilmeye çalışılmıştır.[288]

ABD ve Sovyetler Birliği Soğuk Savaş sırasında bölgesel ve global propaganda araçlarını yoğun olarak kullanmıştır. Her iki taraf da film, televizyon ve radyo programlarıyla kendi halklarını, karşı tarafı ve Üçüncü Dünya milletlerini etkilemeğe çalışmışlardır. ABD Enformasyon Ajansı, resmî hükümet istasyonu olarak *Amerika'nın Sesi* radyosunu işletmiştir. *Radio Free Europe* (Özgür Avrupa Radyosu) ve *Radio Liberty* (Özgürlük Radyosu) kısmî olarak *Merkezi Haber Alma Ajansı* (Central Intelligence Agency-CIA) tarafından desteklenmiş, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğine haberler ve eğlence programlarında gri propaganda yapılmıştır. Sovyetler Birliği'nin resmi istasyonu, *Radyo Moskova*, beyaz propaganda yaparken, *Radio Peace and Freedom* (Barış ve Özgürlük Radyosu) gri propaganda yapmıştır. Her iki taraf da kriz dönemlerinde kara propaganda da yapmıştır.

Amerika kıtasında Küba hem kara hem de beyaz propagandanın hem kaynağı hem de hedefi olmuştur. *Radio Habana Cuba* (Radyo Havana Küba), CIA ve Kübalı gruplara karşı orijinal programlar, Moskova Radyosu'nun yayınları ve *Vietnam'ın Sesi* yayınlarını yapıyordu. [289]

Soğuk Savaşın içgörüsü en fazla olan yazarlarından biri George Orwell'dir. Onun *Animal Farm* (*Hayvan Çiftliği*) ve *1984* [290] romanları propaganda kullanımı ile ilgili bir bakıma ders kitabıdır. Sovyetler Birliği'nde geçmese de, roman karakterleri dilin sürekli politik amaçlar için çarpıtıldığı totaliter bir rejimde yaşarlar. Bu romanlar açık olarak propaganda için de kullanılmıştır. Örneğin CIA 1950'lerde *Hayvan Çiftliği*'nin orijinal hikâyeden amaçlarına uygun küçük farklılıkları olan bir çizgi film versiyonunu gizlice desteklemiştir.

---

[288] http://www.politikakademi.org/2011/03/soguk-savas-surecinde-ve-gunumuzde-psikolojik-savas. 01.01.2011, 21:09.

[289] İki kutuplu dünyada karşı propaganda faaliyeti üzerine yapılmış batı literatürü olarak; Giles Scott-Smith, Hans Krabbendam, *The Cultural Cold War in Western Europe, 1945-1960*, Frank Cass Publishers, Londra, 2003; Gary D. Rawnsley, *Cold-War Propaganda in the 1950s*, St. Martin's Press, New York, 1999; *Propaganda And The Cold War: A Princeton University Symposium*, Editör John Boardman Whitton, Greenwood Press, California, 1984.

[290] Orwell'in *Animal Farm* isimli eseri, 1954 yılında Halide Edip Adıvar tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. *1984* isimli kitabı ise 1958 yılında V. Turhan, S. Tonguç tarafından Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. George Orwell, *Hayvan Çiftliği*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1954. George Orwell, *1984*, Işık Kitapları, İstanbul, 1958.

4.2. Soğuk Savaş Türkiye'sinde Siyasî İktidar, Anti-komünist Propaganda ve Dr. Fethi Tevetoğlu

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında tarafsız bir politika takip ederek savaşa girmeme konusunda başarılı olan Türkiye'nin, savaşın sonlarına doğru Batı ittifakının bir parçası olabilme ümidiyle hareket ettiği, dış politikasının temeline "Batı ittifakına üye olma" stratejisini yerleştirdiği görülmektedir. Dış politikadaki bu dönüşüm, savaş sonrasında ortaya çıkan "Sovyet Tehdidi" karşısında Batılı ülkelerle özellikle ABD ile sıkı dostluk ilişkileri kurmayı da beraberinde getirmiştir. Bu ilişkiler Türkiye'nin yalnızca dış politikasını değil, iç politikasını ve siyasal yapısını da önemli oranda etkilemiştir. Tek Parti yönetiminin aşınması, sivil muhalefetin örgütlenmeye başlaması ve nihayet çok partili siyasal hayatın serbest bırakılması bu etkileşimin ürünüdür.

İtalya ve Almanya'da iktidarı elinde bulunduran tek parti yönetimlerinin son bulması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olması ve bu sayede Batılı devletlere yakınlaşması, Türkiye'deki Tek Partili rejimin temellerini sarsan gelişmelerdendi.[291]

Her ne kadar büyük savaştan sonra Türkiye'nin Batı ve özellikle ABD ile olan ilişkileri Türkiye'yi siyasî ve ekonomik yönden yeni bir mecraya yönlendirmiş olsa da Türkiye'nin kendi iç dinamikleri de İkinci Dünya Savaşından sonra canlanmış, Tek Parti iktidarı ciddî şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle ABD ve Birleşmiş Milletler ile olan ilişkileri siyasi rejimi de etkilemiştir.

Siyasî iktidarın güçlü ve istikrarlı olduğu bir Türkiye, Sovyet yayılmacılığı karşısında daha sağlam durabilecek, bölgesel barışta daha etkin rol oynayabilecektir.[292] ABD'nin Türkiye'nin demokratikleşmesinde oynadığı rol de bu politikası ile doğrudan ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin genişlemesini önlemek amacıyla başka ülkeleri güçlendirmiş, ama kendi politikasının dışına çıkılmasına müsaade etmemiştir.

---

[291] Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel, Ekonomik Temeller*, İmge Yayınevi, Ankara, 2008, s. 126.

[292] Feyzullah Cihangir, "Tek Parti İktidarından Çok Partili Döneme Türkiye ve Bediüzzaman'ın Siyasal Çizgisi", *Köprü Dergisi*, Bahar 2004, Sayı 86, s. 33.

Bu ortan içinde kurulan Demokrat Parti, CHP içinden çıkan muhalefet grubunun öncülüğünde kurulmuştur. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün öncülüğünü yaptığı bu muhalefet grubunun 1945 yılında CHP Meclis Grup Başkanlığına sunmuş olduğu önerge ile CHP iktidarının temel hak ve özgürlükler üzerindeki baskısının sona erdirilmesi, parti içi demokrasinin hayata geçirilmesi ve Türkiye'nin anayasanın ruhuna ve Batılı ülkelerin demokrasi modellerine uygun şekilde yeniden yapılanması gerektiği öne sürmüşlerdi.[293]

DP'nin kurulması ve kısa bir süre sonra iktidara gelmesi Türk siyasetinin bu yıllarda iki kutuptan oluştuğunu, CHP ve DP dışındaki partilerin tali parti niteliğinden kurtulamadığını ortaya koymuştur. Millet Partisi gerek CHP'ye, gerekse DP'ye alternatif olabilme iddiası ile siyasete katılmışsa da geniş bir toplumsal taban oluşturamamış, halka yeterince inandırıcı görünememiştir.

DP iktidarının ilk yılları kalkınma ve refah payını yükseltme yönünden oldukça parlak geçmiştir. DP, geçmişin devletçilik politikasının sıkı denetimini gevşeterek ve özel girişimciliği özendirerek başarılacak hızlı bir ekonomik büyüme öngörmüştü.

İkinci Dünya Savaşına kadar tarafsızlık ilkesi üzerine hareket eden Türkiye, savaştan sonra Sovyetler Birliği'nin yayılmacı siyaseti karşısında taraf tutma mecburiyetini hissetmişti. İkinci Dünya Savaşının müttefikler tarafından kazanılması ile, Batının yeni gelişen siyasi felsefesi ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olması, Türk devletinin daha liberal ve demokratik olmasını gerektiren bir eğilimi doğurdu.[294] İşte DP bu eğilimin Türkiye'deki yansımasıdır. Batı bloğunda meydana gelen demokratikleşme Türkiye'deki demokratikleşme talepleri ile birleşmiş, DP de bu değişimin uygulayıcısı olmuştur. Batı ittifakına üye olabilme stratejisi de büyük oranda Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesinde gelişmiştir. Bu yüzden DP, ABD ve NATO ile ilişkilerinin yönlendirmesiyle Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'daki siyasal oluşumlarda belirleyici faktör olmasını önlemeye yönelik bir politikanın uygulayıcısı olmuştur.[295]

---

[293] Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 369.
[294] Bağcı, *a.g.e.*, s. 129
[295] Bağcı, *a.g.e.,* s. 131

İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsızlık politikası izlenmesi, Türkiye'nin dış ilişkileri ile beraber ticarî ilişkilerini de olumlu etkiledi. DP, iktidarının ilk yıllarında dış kredi kaynakları bulmakta zorlanmadı. Kore Harbi'ne asker gönderilmesi ve NATO'ya üye olunması (1952), Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu güçlendirdi. Marshall Planı çerçevesinde elde edilen yardım ekonomik büyüme süreci başlattı. Tarımda makineleşme başladı. Karayolları yapımına hız verildi. Ekonomik alanda yaşanan gelişmeler II. Dünya Savaşı yıllarının kıtlık dönemlerini hatırlayan kitlelerin DP'ye olan sempatisini artırdı. ABD ve Dünya Bankası raporları çerçevesinde hazırlanan iktisadî programlar ile liberal bir ekonomik anlayışın tüm alanlarda hakimiyetine çalışıldı. Devlete ait işletmelerin büyümesi sağlandı.

4.2.1. İkinci Dünya Savaşından 1960'a *Komünizmle Mücadele*

Türkçüler arasında da İkinci Dünya Savaşı sırasında muhtemel bir Alman galibiyeti sonrasında Rusya’da yaşayan Türk halklarının özgürlüklerine kavuşacakları inancı yok değildi. Bu bilgiyi doğrudan destekleyen tarihsel belgeler olmamakla beraber, Türkçü belleğin bir damardan beslendiği tarihsel *Moskof* temsili ve bu damara bağlan damar olarak, Rusya Türklüğü'nün de imparatorluklar çağında "millet" mit-gerçeği ile "sınıf" gerçeği arasında kalıp ayrışarak, 1917 Ekim İhtilâli'nde ve İç Harp'te millî varlık mücadelesi; nihâyet bu mücadelede Rusyalı Türk ihtilâlcilerinin siyaseten farklı neticelere savrulmasının *hatırası*[296] ve bu hatıranın doğrudan Türkiyeli Türkçü aydınlara mâl olmasıyla Sovyeti temsil eden kod-anlamlara duyulan kin ve nefret, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kendini doğrudan "Hür Dünya'da" komünizmle mücadele olarak göstermiştir. Bu nedenledir ki Türkiye’de kurulan ilk komünizm karşıtı propaganda örgütleri eski Türkçüler tarafından organize edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de Türkçü-milliyetçi geleneğin ana besin kaynaklarından birisi, komünizm karşıtlığı oldu. Komünist

[296] Bu hatıra-hafızadan kasıt şudur: Moskof'u doğrudan besleyen kaynak olarak iki Rus İhtilâli arasında (1905-1917) ve 1917'de verilen millî devletini kurma mücadelesi, "içerde" kalanlarla "harice çıkanlar" (Rusyalı Türk siyasî muhacereti ve mültecileri) 30'lu-40'lı yıllara uzanan SSCB'de millî ve mahallî elitlerin tasfiyesi, Moskof'un ad değiştirse de Moskof olarak kaldığı, Türk ve Müslüman "Sovyet" toplumu için "milliyet meselesini" "hariçte" takip eden Rusyalı Türk entellektüel siyaset adamının, bu *Kızıl* Bolşevik karşıtı *milliyetperver* ve *hürriyetperver* hafızası.

ideolojinin 'kutsal din duygularını ve manevî değerleri tahrip ettiği' inancından hareketle, bir direnme şevkini ön plana çıkaran ve asabiyyesini buna dayandıran bu akım, sendika karşıtlığı, karma ekonomi ve plan aleyhtarlığını ve eğitimde muhafazakâr ilkelerin savunulmasını *komünizmle mücadele*'ye ilâve ederek gelişti.

1950'li yılların başında komünizmle mücadele nerdeyse tüm milliyetçi akımların birinci vazifesiydi. Milliyetçiler Birliği (bu birlik Türk Gençlik Teşkilâtı, Türk Kültür Çalışmaları Deneği, Türk Kültür Ocağı'ndan oluşacaktı.) 1950 yılında kurulduğunda Birliğin gayesi Esas Nizâmnâmesine diğer Türkçü oluşumlara benzer şekilde Komünizmle ve komünistlerle mücadele şeklinde girmişti. Bu doğrultuda Komünizmle mücadele eden dahildeki ve hariçteki teşekküllerle işbirliği yapmayı da amaçlarının arasına dahil etmişlerdi.[297]

Bu yıllarda, 1924 Anayasası[298] ve Türk Ceza Kanununa göre Komünizmle ilgili yayın yasağı bulunmaktaydı. Yine aynı yıllarda adlî mercilerce komünizm propagandası ve millî birliği sarsıcı neşriyat yapan gazete ve mecmualara karşı mücadele devam etmekteydi. Bu kapsamda komünizmle ilgi neşriyat yapan ve bunları dağıtanlar hakkında Sulh Ceza mahkemeleri tarafından yasal işlem yapılmaktaydı.

Türkiye'de ilk Komünizmle Mücadele Derneği 1948 yılında Zonguldak'ta kurulmuştur. Derneğin başkanı Nejdet Sançar'dır. İlk derneğin Zonguldak'ta kurulmuş olması Nejdet Sançar'ın 1944 Irkçılık-Turancılık davasından sonra öğretmenlik görevine yeniden atanmaması neticesinde eşi Reşide Sançar'ın öğretmenlik yaptığı Zonguldak'ta beş yıl boyunca kalmasından dolayı olmuştur. Bu derneğin Zonguldak'ta kurulmasında derneğin bilerek işçi yoğunluğu yüksek kentlerde örgütlenmeye başladığına yönelik iddialar mevcuttur. [299]

Zonguldak'ta, yüzyılın başında son derece zor koşullar altında çalışan maden işçileri, sosyal ve ekonomik koşullarının düzelmesi için grevler yapmış ve illegal olarak faaliyet gösteren Türkiye Komünist Partisi de Samsun-Zonguldak yöresinde İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı gerilla hazırlığını yürütmüştür.

[297] *Milliyetçiler Birliği Esas Nizamnamesi*, Madde 3, Milliyet 20.05.1950, s. 5.

[298] 1924 Anayasası komünizmle ilgili olarak kırkıncı maddesinde "Padişahlık ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden neşriyatta bulunulamaz. Hilâfına hareket edenlere altı aydan üç seneye kadar ağır hapis cezası verilir" şeklinde düzenlenmişti.

[299] İnsel, aynı yer.

Ayrıca, Karabük ve Zonguldak'ta Zihni Anadol'un başında olduğu bir komünist örgütlenme de bilinmektedir. Bu faaliyetlere karşı Komünizmle Mücadele Derneği çeşitli toplantılar düzenleyerek halkı komünizme karşı bilinçlendirmeye çalışmıştır. Cafer Seydahmet Kırımer'in[300] bu hususta Kırım'daki mücadeleden kazandığı tecrübeden istifade edilmiştir. Kırımer, Anadolu'da muhtelif vilâyetlerin yanı sıra Karabük ve Zonguldak'ta işçi ve öğrenci kesime yönelik konuşmalar yapmıştır.[301]

Kırım bağımsızlık davasının lideri ve ideologu olan Kırımer, bildiride anlatılana göre ilki 1948 yılının Mayıs ve Haziran ayları olmak üzere üç kez Zonguldak'a gelmiştir.

Zonguldak'ta kurulan dernek, 1956 yılında İstanbul'da kurulan Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği'nden bağımsızdır. [302] Bu husus 1956 yılında kurulan derneğin genel sekreteri Altan Deliorman tarafından da açıklanmıştır. Deliorman, bu dönemde Demokrat Parti iktidarının toplumda büyük ilgi uyandıran Türkçü ve milliyetçi dernek ve teşkilâtlara uyguladığı baskıdan kurtulmak için isim değiştirmeye karar verdiklerini belirtmiştir. Bu şekilde adında "Türk" bulunmayan bir dernek kurma kararı sonucunda *Türkiye'de Komünizmle Mücadele Derneği* kurulmuştur.[303] Bu açıklamaya rağmen derneğin ilgi alanında Komünizmle Mücadele'nin önemli bir yer teşkil ettiği dernek tüzüğünün ikinci maddesinde bahsedilmektedir. Bu maddede derneğin gayesi şöyle açıklanmaktaydı: "Milli bünyemizi meydana getiren ve kuvvetlendiren, millet olarak yaşamamızı sağlayan

---

[300] *Cafer Seydahmet Kırımer (1889–1960),* uzun yıllar Türkiye'de yaşamış Kırım'lı bir Türkçü düşünür ve yazardır. Kırım'ın bağımsızlığının kazanılması yolunda yürütülen mücadelenin önderlerinden biridir. Başlıca eserleri arasında, *"Unutulmaz Gözyaşları" (1908), "Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi" (1912)* ve *"Gaspıralı İsmail Bey" (1934)* sayılabilir. Doğu Karaoğuz, "Cafer Seydahmet Kırımer'in Türkçülük Üzerindeki Görüşleri", *Türk Yurdu*, Cilt 27, Sayı 239,Temmuz 2007, s. yok. Kırımer hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Otar, Ömer Özcan, *Cafer Seydahmet Kırımer'in Günlüğü*, Polatlı Kırım Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Ankara, 2003.

[301] Ömer Özcan, "Cafer Seydahmet Kırımer'in Günlüğünde Zonguldak" *Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler*, Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı, Zonguldak, 2005, Sayfa 61.

[302] Bu iki derneği ve 1963 yılında kurulan Komünizmle Mücadele Derneği'ni birbirinin uzantısı olarak gösteren kimi yazarların iddiasına göre; Soğuk Savaş'ın bir uzantısı olarak Türkiye'de kurulan yerli Gladyo'nun, Özel Harp Dairesi içinde yuvalanırken, onun sivil uzantısının Komünizmle Mücadele Derneği oldmuştur. Ahmet İnsel, "Milliyetçi-Mukaddesatçı Başlar", *Radikal*, 27 Nisan 2008. Ancak gerçekte ilk kurulan Komünizmle Mücadele Dernekleri, 1960 sonrası kurulan Komünizmle Mücadele Derneğinden hem teşkilat, hem de Türk siyasi hayatına etkisi açısından çok farklılardı.

[303] Altan Deliorman'la 07.11.2007'de yapılan söyleşi.

unsurları takviye ederek Komünizmle fikir yoluyla mücadele etmektir. Bu gayeye ulaşabilmek için tarihe, vatana ve Allah'a bağlılığı kökleştirmek."[304]

İstanbul'da kurulan Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği de Zonguldak'ta kurulan ilk derneğe yakın özelliklere sahipti. Bu dernek İstanbul'da olmasından dolayı daha geniş bir kitleye hitap edebilmiştir. Yine de bu kitle İstanbul'la sınırlı kalmış, dernek yurt sathına yayılamamıştır. Yaklaşık 50 gencin bir araya gelerek oluşturduğu ve başkanlığını Yücel Hacaloğlu'nun yaptığı İstanbul şubesi dışında teşkilâtlanamamıştır. Genel Sekreterliğini Altan Deliorman'ın yaptığı Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği 27 Mayıs 1960 darbesine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. [305]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki Komünizmle Mücadele yeteri kadar örgütlenememiş ve bu konuda faaliyet gösteremeye kendini adamış Türkçü fikir adamlarının şahsî çabalarıyla oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu süreç 1960 askerî darbesi sonrasına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

4.2.2. 1960 Sonrası Siyasî Gelişmelerde Dr. Tevetoğlu ve *Komünizmle Mücadele* Örgütlenirken

1958 yılında ABD'deki Texas eyaletinde Corpus Christi'deki hekimlik görevinden Türkiye'ye dönen Dr. Fethi Tevetoğlu, başlangıçta siyasetle uğraşma amacında değildi. Prof. Dr. İhsan Doğramacı, Tevetoğlu'nu Hacettepe Üniversitesi'nde çocuk hastalıkları mütehassısı olarak çalışmaya davet etmiş, fakat Tevetoğlu, memleketi Samsun'da çocuk hastalıklarıyla ilgili bir tıp merkezi olmadığı için Samsun ve Karadeniz halkına hizmet etmeyi amaçladığından Samsun'a yerleşmiştir.[306]

Siyaset sahnesine Demokrat Parti Samsun il başkanı olarak adım atan Tevetoğlu, 1960 darbesinden sonra da Adalet Partisi'nde (AP) Senatör olarak aktif siyaset yaşamına devam etmiştir. Bu başlıkta, komünizmle mücadelenin örgütlenmesinde gelinen yeni durumla beraber, Tevetoğlu'nun AP Samsun

---

[304] İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, Toplantılar, Mitingler, Nümayişler, Bildiriler, Cemiyetler, Basın*, Toker Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 286.

[305] İlhan Darendelioğlu, *a.g.e.*, s. 289. Altan Deliorman, Derneğin 1958 yılından itibaren faaliyetlerini askıya aldığını belirtmiştir. Altan Deliorman'la 07.11.2007'de yapılan söyleşi.

[306] Dr. Tevetoğlu'nun eşi Sn. Gülcan Tevetoğlu ve kızı Sn. Filiz Ortaç'la yapılan görüşme 14.02.2007.

Senatörü olarak Parti, Cumhuriyet Senatosu ve basın-yayın yoluyla komünist karşıtlığı mücadelesi ele alınıp, tartışılacaktır. Tevetoğlu'nun Komünizmle mücadele faaliyetleri, 1960 sonrası yaşanan gelişmeler; darbe sonrası yeni anayasa, yeni siyasî partiler, seçimler ve iktidar değişiklikleri, AP'deki parti içi çekişmeler ve Komünizmle mücadelede kurulan örgütler ve yaşanan gerilimler yine bu başlığın çerçevesi içindedir.

27 Mayıs ile birlikte Millî Birlik Komitesi'nin (MBK) 1 sayılı kararıyla TBMM feshedilirken; TBMM'nin bütün hak ve yetkileri MBK'ye verildi. 27 sayılı tebliğ ile Cemal Gürsel'in Başbakanlığı'nda 3 asker ve 14 sivilden oluşan MBK Hükümeti kuruldu. DP kapatılmış, Anayasayı ihlâlle suçlanan DP, aynı isimle açılamayacaktı.[307] DP kapatıldığında, partinin dört milyondan fazla üyesi bulunmaktaydı. Bu üyeleri kendi partilerine çekmek için merkez sağda iki parti kuruldu. [308] MBK, 13 Ocak 1961 günü siyasi faaliyetleri serbest bıraktı.[309] DP'nin kapatılmasından sonra DP'nin tuttuğu taban ve kitleyi hedefleyen yeni bir parti, merkez sağda 11 Şubat 1961'de Ragıp Gümüşpala'nın[310] genel başkanlığında Adalet Partisi adıyla kurulmuştur. 2 gün sonra ise AP'nin yanına yeni siyasî iklime 13 Şubat'ta, Ekrem Alican'ın genel başkanlığında Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve bu ikisinden de önce, 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesiyle Osman Bölükbaşı başkanlığındaki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) eklenecektir.[311] Yeni siyasî partilerin kurulmasından sonra en önemli gelişme, Anayasa'nın halk oyuna sunulmasıydı. 9 Temmuz 1961 günü halk oylamasına sunulan Anayasa, %61.7 evet oyuyla kabul edilmişti. AP, Anayasa oylaması sırasında "Hayırda hayır vardır" sloganıyla Anayasaya karşı

---

[307] Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s.118.

[308] Arsev Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 33.

[309] Saadettin Bilgiç, *Hatıralar*, 2. Baskı, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2002, s.43.

[310] Ragıp Gümüşpala, darbe esnasında 3.Ordu Komutanı iken, 6 Haziran 1960 tarihinde darbeyi yapan kadro tarafından Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiş, 2 Ağustos 1960'ta da emekliye sevk edilmiştir. 11 Şubat 1961 tarihinde Adalet Partisi'nin kurucu genel başkanı olmuş, 6 Haziran 1964'teki vefatına kadar bu görevde kalmıştır. Hakkında çeşitli iddialar mevcut olup; başlarda Darbeyi desteklediği, Adalet Partisi'ni de Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'in talimatı ile kurduğu rivayet edilir. Ahmet Er, *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.109.

[311] Hüseyin Çavuşoğlu, "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 22 Aralık 2009, s.166.

propaganda yapmıştı. YTP ise Anayasa'nın kabulü yönünde propaganda sürdürmüştü. [312]

AP, gerek YTP gerekse CKMP yöneticilerinin 27 Mayıs döneminin bakanları arasında yer aldıkları göz önünde bulundurulacak olursa bu duruma tepki duyan seçmenin gözünde en cazip görünen parti olmuştur.[313] Emekli bir asker olan Ragıp Gümüşpala'nın genel başkanlığını yaptığı AP'nin tabanına ilişkin yaygın kanaat DP'nin mirasçısı olduğu yönündeydi. Devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkan AP, bu yönü ile de DP'nin ekonomik misyonunu devralmış görünmektedir.

Oldukça geniş tabanlı bir kitleyi kucaklayan AP'nin kısa süre içinde örgütlenebilmesi ancak DP'nin bölgesel örgütlerini devralmasıyla sağlanabilmişti. Eski DP'liler doğrudan AP'ye katılarak bu süreci hızlandırmışlardır.[314]

1961 seçimlerinde AP'nin karşı propagandasında anayasa bir tarafa, Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarından duyulan üzüntü sık sık vurgulanmıştır. Eski DP'lilerin affı konusu ise seçim kampanyasının en önemli sloganını oluşturmuştur. 1961 seçimlerine katılan AP'nin tabandaki parçalanmış görüntüye rağmen oyların yaklaşık %35'ini alarak senatoda birinci, Mecliste ise ikinci parti durumuna gelmesini başarı olarak değerlendirmek mümkündür.[315]

Devletin kuruluşu açısından birçok yenilik getiren 1961 Anayasası'nın yasama alanındaki en büyük yeniliği, çift meclis sistemini kabul etmesi olmuştur. Bu anayasa ile Millet Meclisi'nin yanı sıra, Cumhuriyet Senatosu da yasama alanında yetkili kılınmıştır. Meclisin sınır tanımaz üstünlüğüne tepki olarak getirilen bu düzenleme olumsuz bir gelişme olmuştur. Çünkü Millet Meclisinin bütün üyeleri genel seçimler yoluyla seçilirken, Cumhuriyet Senatosunun bir bölümü, doğal üyelik ve atama gibi demokratik olmayan yöntemlerle seçilmiştir. Cumhuriyet Senatosu, genel oy ile seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve 1960'ta ülke yönetimine el koyan Millî Birlik Komitesi üyelerinin oluşturduğu 'doğal üyeler'den (: Tabiî Senatörlük) kurulmuştur. Cumhuriyet Senatosu'na üyelik

---

[312] Çavdar, *a.g.e.*, s.107-120

[313] Filiz Demirci Güler, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, Ankara, 2003, s. 30.

[314] Bektaş, *a.g.e.*, s. 35.

[315] 1961 Seçimlerinde AP % 34.8 oyla ikinci parti olurken, %17 ve % 14 oy alan YTP ve CKMP'nin önüne geçerek sağın en büyük partisi oluyordu. Sedef Bulut, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası*", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, Mayıs 2009, s.80.

için 40 yaş ve yüksek öğrenim şartları getirilmiş, genel oy ve Cumhurbaşkanınca seçilenlerin görev süreleri ise 6 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu şekilde seçilen üyelerin üçte biri her 2 yılda bir yenilenmiştir. Senato, 12 Eylül 1980 ihtilâlinden sonra TBMM'nin feshedilmesiyle ortadan kaldırılmış ve bir daha da işlerlik kazandırılmamıştır.[316]

DP ve sonrasında AP'nin merkez sağın en önemli partisi olmasının nedeni, halkın nabzını çok iyi tutmuş olmasıdır. Halkın ihtiyaçlarına göre politika anlayışı takip edilmiştir. DP ve AP toplumun geniş kesimlerinden destek almıştır. DP ve AP'nin kitleleri harekete geçirebilme gücü, ideolojik olmaktan ziyade Türkiye'nin toplumsal yapısındandır.

Kurulduğu ilk yıllarda siyasî geçmişleri birbirinden çok farklı kişilerden oluşan AP'deki birinci grubu siyasete ilk kez atılan yeni üyeler, ikinci grubu ise parti politikalarında oldukça önemli bir yere sahip olan ve kapatılan DP'nin eski milletvekilleri oluşturmuştur. Önderliğini Sadettin Bilgiç'in yaptığı milliyetçi muhafazakâr olarak tanınan kişilerden oluşan grup ise üçüncü grubu oluşturmuştur. Bu grup bir süre sonra parti içinde oldukça etkili bir konuma gelmiştir. Başlangıçta çeşitli grupların çatışması gibi gözüken bu durum kısa sürede ciddî boyutta rekabete ve mücadeleye yol açmıştır. Yeniler ve eski DP'liler "ılımlılar" (*mutediller*) adını alırken milliyetçi muhafazakâr grup ise "aşırılar" (*müfritler*) olarak adlandırılmıştır.[317] Bu hizipler arasındaki ilk büyük anlaşmazlık cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında yaşanmış AP-CHP koalisyonundan sonra ise iyice artmıştır.[318]

Dr. Tevetoğlu 1960 Darbesinde Demokrat Parti Samsun İl Başkanlığı görevinde bulunmaktaydı. Siyasete Adnan Menderes'in telkini ile adım atmış ve kısa sürede benimsemişti. Darbeden sonra tutuklanmayan iki Demokrat Parti yöneticisinden biri Tevetoğlu'dur. Bunda tezin biyografi bahsinde ifade edildiği üzere Türkçü kimliği ve Darbenin önde gelen ismi Alpaslan Türkeş'le daha önceki kader birliği etkili olmuştur.

---

[316] 1961 Anayasası metni için bakınız: Şeref Gözübüyük-Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1995.

[317] Bu hizipleşmenin açıklaması için bkz. dipnot 329.

[318] Bektaş, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler…*, s.150-151.

Dr. Tevetoğlu 1961 seçimlerinde Adalet Partisi tarafından Samsun Senatörü olarak aday gösterilmişti.[319] Seçimlerde AP Samsun'dan dört senatör çıkarmıştır.[320] Tevetoğlu da üçüncü sıradan aday gösterildiği seçimleri kazanarak ilk Cumhuriyet Senatörlerinden biri olmuştur.

1962 yılında toptan istifa eden AP Merkez İdare Kurulunun yerine yapılan teşkilat temayülüne göre kurucular heyeti tarafından yeni idare kurulu seçilmiştir. Fethi Tevetoğlu yeni seçilen 11 üyeden biri olmuştur.[321] Bu dönem Tevetoğlu'nun siyasî hayatındaki yükselişin sürdüğü ve AP siyasetlerine etki ettiği yıllardır. 1960 darbesinde siyasî yasaklılara ve 22 Şubat hadisesine[322] karışan subaylara af konusunun gündeme gelmesiyle AP Merkez İstişare Kurulu üyesi olarak yaptığı açıklamada "Siyasi af bir parti ve Merkez İdare Kurulu meselesidir. Bunun savunması yapılacak ve çıkarılmasına çalışılacaktır. Şimdiden bu konuda bir şey söylenemez" beyanatını vermiştir. Tevetoğlu, AP lideri Gümüşpala'ya bir muhtıra verdikleri yolundaki haberleri yalanlayarak, Genel Başkanla iki defa görüştüklerini, fikir teatisinde bulunduklarını söylemiş ve "İdare Kurulunun bizim şartlarımız yüzünden toplanmaması bahis mevzuu değildir. Yeni Merkez Yönetim Kurulu toplanarak işbölümü yapacaktır" demiştir.[323]

Tevetoğlu, 22 Şubat olaylarına karışan subayların hükümetin verdiği sözle emekli edilerek, zaten affedildiğini düşünmektedir. Eğer afla ilgili bir yasa hazırlanırsa, ilgili tasarıya ilgili şahısların bundan böyle bu nevi harekete adları karıştığı takdirde, ağır cezalara çarptırılacağına dair bir hüküm konulmasını savunmuştur. Af konusunda yaptığı bir başka açıklamada "Af'ı Cenabı Hak yapar, af'ı Peygamberler yapar, af'ı Cenabı Hak'ın 'benim kılıcım' dediği Türk yapar, içinde millet sevgisi olan yapar" diyerek bir bakıma siyasî (ve bir seviyede de 'Türk'ü tanımlarken merkezine yerleştirdiği çekirdek-kor felsefedeki değişmeye

---

[319] *Milliyet*, "Partiler Adaylarını Seçti", 16.09.1961

[320] 1961 seçimlerini kazanan Samsun senatörleri Ali Fuat Başgil, Cemalettin Bulak, Fethi Tevetoğlu ve Cahit Tokgöz'dür.

[321] *Milliyet* 05.04.1962, s. 1

[322] 1961 genel seçimlerinden sonra başlayan demokratik gidişi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin, hükümetin tutumunu beğenmeyen başta Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'le bazı subayların yapmak teşebbüsünde bulundukları hükümet darbesi olayı. Ayrıntılı bilgi için Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008, s.36-68.

[323] *Milliyet*, 08.04.1962, s.7

işaret eder içerikte) görüş olarak nasıl değiştiğini ve İslâm ile Türklüğü özdeşleştirme çabasında olduğu görülmektedir. Bu dönem itibarıyla mensup olduğu parti olarak AP; müdahaleye uğrayan bir belleğin (:Darbe belleği), malülü ve mağduru olarak Demokrat Parti temsiliyeti devamcısı kimliğini taşırken Türkiye'de "sağ muhafazakârlığın"[324] dini, toplumsal hayatla seviyeli bir şekilde örtüştürme ve bundan popülist bir yarar sağlama çabalarının devamıdır. İslâmiyet'i Arap emperyalizmi gören bir anlayıştan, sözlerine besmeleyle başlaması, dine bakış açısındaki değişiklikten mi yoksa siyasî kaygılardan mı meydana geldiğinin cevabı muallâktır.

Tevetoğlu bu dönemde AP Genel Sekreterliği'ne adaylığını koymuştur. Genel sekreter seçilemeyen Tevetoğlu, 5 Haziran 1962'de AP Kurucular Heyetinde yapılan seçim sonucunda Merkez İdare Kuruluna girmiştir. Fakat bu üyelikten, "iş bölümünü tatminkâr bulmadığı" gerekçesiyle seçildiğinden yaklaşık 10 gün sonra istifa etmiştir.[325] Müfritler olarak anılan grubun zaferi olarak görülen seçimlerde Mutediller tasfiye edilmiştir.[326]

30 Kasım 1962'de Birinci AP Kongresinde yapılan seçim sonucunda Merkez İdare Kuruluna Dr. Tevetoğlu tekrar girmiştir. [327] 1944 Irkçılık-Turancılık davası

---

[324] Geleneksel Türk sağında sağ muhafazârlığı, "milliyet" ekseni üzerine konumlanmayan, Batı'yı (liberal-kapitalist-'Hür Dünya') bir medeniyet değerler sistemine işaret etmesi noktasında teknik-teknolojik boyutuyla yani maddeye dayalı her türlü gelişme-ilerleme motif ve araçlarını dışlamayan, bununla beraber paradoksal olarak bu medeniyeti belirli doz ve seviyelerde, bağlamsal olarak İslâm karşıtı Yahudi-Hristiyan, medeniyet ve onun kurduğu 'Siyon'u, İsrail'i (1947) tümleyerek temsil eden referansları düşmanlaştırarak da retoriğini inşa eden, "ilerlemeci" damar düşünce akımlarını, mahfilleri, nihayet partileri temelinde anlıyoruz. Türk Sağında Muhafazakârlık üzerine düşünce tarihi açısından ciddiyetle ve sistemli, tarafgir yorumları da dışlayarak ele alınıp incelendiği söylenemez. Bkz. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 5 / Muhafazakârlık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

[325] *Milliyet*, 16.04.1962, s.1. Afla ilgili yapılan görüşmelerde AP Senato Grubu toplantısında Tevetoğlu Genel Sekreter seçilen Şinasi Osma'nın istifasını istemiştir. *Milliyet*, 29.05.1962, s.7.

[326] Müfritler AP içinde aşırı sağcı ve eski DP'lilerin oluşturduğu liderliğini Saadettin Bilgiç'in yaptığı gruba, mutediler ise ılımlıların oluşturduğu gruba verilen addır. Hanife Kuru, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996, s. 28-41. Genel İdare Kuruluna Tevetoğlu'yla birlikte; Ragıp Gümüşpala, Şinasi Osma, İhsan Önal, Ethem Menemencioğlu, Vedat Ali Özkan, Ertuğrul Akça, Orhan Sürerson, Cenap Aksu, Celal Ertuğ, Ferhat Nuri Yıldırım, Mehmet Yorgancıoğlu, Alaettin Çetin, Haldun Menteşeoğlu, Tevfik İnci, Reşat Zaloğlu, Cihat Bilgehan, İhsan Önel, İsmail Hakkı Tekinel, Hasan Aksoy, Baki Güzey seçilmişti.

[327] Süleyman Demirel, Saadettin Bilgiç, Reşat Özarda, Cevat Önder, Orhan Süerson, Faruk Sukan, Ali İhsan Kırımlı, Ahmet Turgut, Gökhan Evliyaoğlu, Ali Bozdağanoğlu, Tahsin Demiray, Ertuğrul Akça, Vedat Ali Özkan, Mehmet Ali Aytaç, F. Nuri Yıldırım, Haldun Menteşeoğlu, Seyfi Kurtcebe, Tekin Arıburnu, Osman Şahinoğlu, Kadri Erdoğan, Etem Kılınçoğlu, Enver Kaplan, Muhittin Güven Merkez İdare Kurulu'nun diğer üyeleriydi. Bu listeye göre mutedillerin adaylarından sadece Muhittin

sanıklarından ve Türkçülüğün önde gelen isimlerinden olan Tevetoğlu, siyasete ortanın sağında bir partiden girmiş ve hızla yükselmiştir. Adalet Partisi içinde sağcı grubu temsil eden müfritlerden olan Tevetoğlu, siyasî hayatı boyunca bunu sürdürmüştür. Milletvekili olmayı hiçbir zaman istemeyen Tevetoğlu, Cumhuriyet Senatörlüğünü halkın elit temsilcisi olarak tanımlamıştır.[328]

Birinci koalisyon hükümetinin bozulması üzerine Tevetoğlu AP teşkilâtının henüz yerleşmemiş olması sebebiyle parti içinde ikiliklerin baş göstermiş olduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir: "CHP yarım asırlık bir partidir. Lideri ise Türk tarihinin en üstün kademelerinde yer almış tecrübeli bir zattır. Bu bakımdan ilk koalisyonun bozulmasında AP'yi yeni teşkil edilmiş bir parti olarak düşünecek olursak hatalarını hüsnüniyetle kabulü gerekir. İlk koalisyon, müşterek görüşmeler sonunda kuruldu, ancak tek taraflı olarak CHP tarafından bozuldu. CHP bize gelin, koalisyonu bozuyorum, ne düşünüyorsunuz diye sormadı. Bu sebepten karma hükümetin bozulmasında her iki tarafında hatası vardır" demiştir.

Bozulan koalisyon sonrasında Adana'da yapılan kongrede Ragıp Gümüşpala'dan sonra bir konuşma yapan Tevetoğlu, AP'nin metodlu ve ideal bir muhalefet yapacağını belirtmiştir. Kendisine bu dönemde faşistlikle itham edenler için "Onlar Moskova'yı Kâbe gibi görenlerdir" demiştir. [329]

Tevetoğlu'nun Köy Enstitüleri hakkında söyledikleri toplumun bazı kesimlerinden tepki çekmiştir. Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu Kongresi'nde söz alanlar Fethi Tevetoğlu'nun köy öğretmenlerini 'komünistlikle' itham etmesini ve Federasyon başkanının da buna kayıtsız kalmasını kınamışlardır.

Ankara'da Büyük Tiyatro'da Rus yazarı Anton Cehov'un ünlü draması "Vişne Bahçesi"nin sahnelenmesine karşı çıkan Tevetoğlu, Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nu telefonla arayarak Devlet Tiyatrolarında Anton Çehov gibi bir komünistin oyununu nasıl sahneye koyulduğunu, Türkçeye çevirenlerin de Şahap Sıtkı ile Erol Güney'in olduğunu dile getirmiştir. Milli Eğitim Bakanı karşılaştığı tepki sonrasında afişlerdeki Erol Günay'ın adının çıkarılması ve Şahap Sıtkı'nın

---

Güven ve Ahmet İhsan Kırımlı listeye girebilmişlerdi. Üç gün süren AP kongresi, mutedilerin kazanacağı öngörüsüne rağmen, müfritlerin hâkimiyeti altında cereyan etti ve müfritler AP'ye hâkim oldu. Kuru, *a.g.t.*, s. 45.

[328] Dr. Tevetoğlu'nun eşi Sn. Gülcan Tevetoğlu ve kızı Sn. Filiz Ortaç'la yapılan görüşme 14.02.2007.

[329] *Milliyet*, 25 Haziran 1962, s. 7.

adının Şahap İlter olarak değiştirilmesinin talimatını vererek, afişlerin yeniden asılmasını sağlamıştır. [330]

Devlet Tiyatrolarının 60'lı yıllardaki oyun repertuarı içinde "Rus edebiyatı" (klasik-modern) eserlerine daima komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle karşı çıkılmıştır. Çehov'un *Vişne Bahçesi* isimli eserine de allerji duyulmasının "Rus" oyunu olmasından ileri gelmiştir ve indirgemeci bir bakışla 60'lardan 70'lere Devlet Tiyatrolarında sahnelenen Rus orijinli "sol edebiyat" sürekli devrimci; sosyalist ve komünist olarak görülmüştür. [331]

1964 yılında Senato'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçesi görüşülürken söz alan Dr. Tevetoğlu, İmam Hatip Okullarının ıslahı için teşkil edilen heyetten dolayı Milli Eğitim Bakanı İbrahim Ötem'i eleştirmiştir. Tevetoğlu Milli Eğitim Bakanlıklarının geçmişte de din eğitimini kasten ihmal ettiklerini ileri sürmüş, "Bir köy papazı bile Batıda üniversite mezunu iken bizdeki durum yürek parçalayıcıdır" değerlendirmesini yapmıştır. Tevetoğlu ayrıca, her okulda, her gemide, her kışlada din adamları bulunması gerektiğini söylemiş, Diyanet İşleri'nin geçmiş devirde bir yasak savma müessesi olarak bırakıldığını iddia etmiştir.[332]

Tevetoğlu 1964 yılında yapılan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde AP'den Samsun senatörü olarak ikinci kez seçilmiştir. 1965 yılında ise Senato AP Grup başkanlığına seçilmiştir.

Ragıp Gümüşpala'nın 1964 yılında vefat etmesi AP açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum aynı zamanda parti içindeki çekişmeleri de su yüzüne çıkarmıştır. Genç ve yenilikçi bir grubun öne sürdüğü Süleyman Demirel'in parti genel başkanı olarak seçilmesi Türk siyasî hayatı açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk defa bir siyasi partide, kongresinde delege seçimiyle bir parti genel başkanı göreve gelmiştir.

---

[330] *Milliyet*, 14 Ekim 1962, s. 2.

[331] Devlet Tiyatrolarında oynanan oyunlar çok zaman tartışmalara neden olmuştur. 1957 yılında Bertolt Brecht'in "Sezuan'ın İyi İnsanı" isimli eseri yayımlandıktan sonra Komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle mahkemeye verilmişti. 1958 yılında Şehir Tiyatrolarında sahnelenmek istenen oyun, ancak 1964 yılında Devlet Tiyatrolarında sahnelenmiş ve bir grup tarafından tiyatroya saldırı düzenlenmesi sonucu oyun gösterimden kaldırılmıştı. *Milliyet*, 29.03.1964. Recep Bilginer'in "İsyancılar", Melih Cevdet Anday'ın "İçerdekiler" ve Sermet Çağan'ın "Ayak-Bacak Fabrikası" isimli eserleri de bu dönemde "toplum düzenine karşı çıkan" eserler oldukları gerekçesiyle savcılıklara ihbar edilmişlerdir.

[332] *Milliyet*, 04 Şubat 1964, s. 7.

AP'nin ikinci kongresinde üç aday genel başkanlık için yarışmıştır. Saadettin Bilgiç, Süleyman Demirel ve Tekin Arıburnu arasında gerçekleşen genel başkanlık yarışı ve Genel İdare Kurulu listelerinde Tevetoğlu, Tekin Arıburnu'nun GİK listesinde yer almıştır. Arıburnu 1959 yılında Hava Kuvvetleri Komutanlığına atanan ve 1960 darbesine karşı olan emekli bir askerdi. Listesinde Tevetoğlu'ndan başka eski Türkçülerden İsmail Hakkı Yılanlıoğlu da bulunmaktaydı. [333] Genel Başkanlık yarışını Süleyman Demirel kazandı ve Dr. Tevetoğlu Genel İdare Kurulu'nun dışında kaldı.

Toplumsal tabaka aidiyeti noktasında bir köy çocuğu olarak Süleyman Demirel eğitimle (ve elbette elde ettiği ehliyetiyle) statü atlayan ve Türk Siyasî hayatında *fenomen* bir siyaset adamı kimliğini taşıyacaktır da. Onun halk katmanlarına "siyasî dokunuşu" bir tarafa modern ve dinamik bir görünüm çizmesi genç ve entellektüel partililer tarafından desteklenmesine neden olmuştur. İktisadî görüşleri ve hedefleriyle Menderes misyonunu üstlenen kişi olarak görülmüş ve DP grubunun da desteğini almıştır. Ordu ile ilişkilerin dengede tutulmasını isteyen ılımlı grubun tercihi de, Bilgiç'in muhafazakâr kimliği göz önünde bulundurulacak olursa Demirel olmuştur.

1960 sonrası Komünizmle mücadele siyasî boyuta taşınmıştır. 1950'lerdeki Komünizmle mücadele özellikle 1965 sonrasında iktidar destekli olarak AP ve CHP'nin siyasî çekişmesinden birebir etkilenerek Türk siyasî hayatına girmiştir.

Bu paralelde, TBMM'de kurulan Komünizmle Mücadele Komisyonu ilk toplantısını 14.01.1963 tarihinde yapmıştır.[334] Komisyonun ilk toplantısında üyeler ceza kanununda komünizmle mücadele konusunda eksiklikler bulunduğu ve cezaların yeterli olmadığı dile getirilmiştir. Komisyonun görevleri arasında gerek yeraltı, gerekse açık komünizm faaliyeti hakkında hükümete yardımcı olmak ve

---

[333] *Tercüman*, 27 Kasım 1964.

[334] Parti gruplarından seçilen komisyon üyeleri: CHP'den Nurettin Özdemir, Reşit Ülker, Ruhi Suyer, YTP'den Talat Asal, Nihat Diler, AP'den Şadi Pehlivanoğlu, Ahmet Topaloğlu, Fethi Tevetoğlu, CKMP'den Saadet Evren, Seyfi Öztürk, MP'den İsmet Kapısız, Rıza Polat, tabii senatörlerden de Ahmet Yıldız'dır. *Milliyet*, "Komünizmle Mücadele Komisyonunun Adına Faşizm de Eklendi", 29 Şubat 1963. Bahse konu komisyonla ilgili *Yön* dergisi de haber yapmıştır. Yön, bu komisyonun Dr. Fethi Tevetoğlu tarafından ABD'de kurulmuş olan McCarty Komisyonu'na özenilenerek kurulduğunu iddia etmiş ve haber başlığını "Tevetoğlu Komisyonu" şeklinde geçmiştir. *Yön*, 6 Şubat 1963, Yıl 2, Sayı 60, s. yok.

bilgi vermek bulunmaktaydı.[335] Komisyonun adı ikinci toplantısında "Komünizm ve Faşizm gibi demokratik nizam aleyhtarı cereyanlarla mücadele" olarak değiştirilmiştir.[336]

Bu yıllar, 1960 öncesi oluşumlardan farklı olarak, önünde 'Türkiye' olmayan yeni bir *Komünizmle Mücadele Derneği*'nin teşkilâtlanmasının hızlandığı ve CHP'lilerin bu derneği, AP'nin bir siyasî örgütü gibi gördüğü yıllar olmuştur. Bu bize DP'nin daha sonra bu gelenekte AP'nin Köy Enstitülerini CHP ile birleştirme ve özdeş sayma mantığıyla karşılaştırabilir. İlki 1951'de Zonguldak'ta, ikincisi 1953'te İstanbul'da kurulan Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği (TKMD), üçüncü kez bu sefer *Komünizmle Mücadele Derneği* adıyla 1963'te İzmir'de kuruldu. 41 Türk milliyetçisi tarafından kurulan derneğin ilk genel başkanı Nejat Halil Pala oldu. Komünizmle Mücadele Derneği, ilk yıl 10 şube açabilmiş, 165 yılına kadar toplam şube sayısı 27 olmuştur. 1965 yılı sonunda derneğin şube sayısı 110'a çıkmıştır. [337] Derneğin gayesi tüzüğünde şu şekilde açıklanmıştır:

> 2. Madde: Dernek, başta komünizm olmak üzere, yıkıcı, yıpratıcı ve bozguncu fikir ve cereyanlarla mücadele etmek, milli kültürümüzü, milli ve manevi değerlerimizi korumak gayesiyle kurulmuştur. Bu maksada ulaşmak için aşağıdaki mevzularla iştigal edilir;
> a) Tarih, vatan, kültür ve kader birliği şuurunu kökleştirmek,
> b) Demokratik nizam ve insan hakları fikrini kıymetlendirmek,
> c) İçtimaî tesanüt (dayanışma) fikrini yaymakla beraber, içtimaî yardım ve hizmetleri maddeten ve mânen icra etmek,
> d) Türk vatanı ve milliyeti için her türlü fedakârlıktan çekinmeyen ve bencillikten uzak mefkûrecilerin çoğalmasına çalışmak,
> e) Ahlâk, âdet ve an'anelere uygun yaşamayı ve milli mukaddesata hürmeti telkin etmek.
> f) Türk hars ve mukaddesatına aykırı cereyanlarla ve komünizm afeti ile mücadele etmek. [338]

Derneğin gayesine bakıldığında Komünizmle mücadelenin yanında millî değerlerin korunması, demokratik düzen ve insan hakları, tarih bilinci gibi konuların topluma kazandırılmasının hedeflendiği görülmektedir.

Bir yıl sonra gerçekleştirilen Birinci Genel Kurul'da ise başkanlığa İhsan Koloğlu seçildi. İkinci Genel Kurulu'nda başkanlığına *Toprak* dergisinin sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni İlhan Darendelioğlu'nun seçildiği TKMD, 1965'te şube

---

[335] *Milliyet*, "Komünizmle Mücadele Komisyonu Toplandı", 15 Şubat 1963.
[336] Aynı yer.
[337] Darendelioğlu, *a.g.e.*, s.355.
[338] Darendelioğlu, s. 354.

sayısını 110'a çıkarmıştı. Yurt genelinde yoğun faaliyetlere girişen TKMD, "Komünizmi Telin Mitingleri" organize edecek, [339] Fethi Tevetoğlu dışında, N. Fazıl Kısakürek, Ergun Göze, Aclan Sayılgan, Galip Erdem, Mümtaz Turhan, İbrahim Kafesoğlu gibi Türk milliyetçiliğin önemli aydın yazar ve gazetecileri ve bilim adamı olan şahsiyetler de Derneğin bünyesinde konferanslar verecektir. 1965 yılında TBMM'de Karma Bütçe Encümeni, Adalet Partili üyelerin çabaları ile, Komünizmle mücadele için devlet bütçesine Komünizmle Mücadele Derneği'ne verilmek için 200.000 lira ödenek koymuştur. [340]

Koalisyon protokolünde de yer verilen komünizm karşıtlığı AP'nin en önemli malzemesi oldu. Bu konuda bazı AP milletvekillerinin açıklamaları siyasî ortamı germeye yetmişti. AP milletvekili İhsan Ataöv'ün Milliyetçi Öğretmenler Derneğinin 1965 yılı kongresinde "Milliyetçiler, Atatürkçüler toplanacaksınız, saf, saf olacaksınız. Bu uğurda yaralananlarınız olacak, ölenleriniz bulunacak, fakat şunu bileceksiniz, hiçbir zafer şehit vermeden kazanılmaz. Ölenleriniz şehit olacak, fakat milliyetçiler parlamentoyu işgal edeceksiniz" ifadesi parlamento içini de kapsayacak şekilde geniş tartışmalara yol açtı.[341]

Aynı yıl Karadeniz gezisi sırasında Başbakan yardımcısı Demirel de yaptığı konuşmalarda 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisine (TİP), bu partinin amaç-programına göre, CHP'nin solunda yer alan Mehmet Ali Aybar'lı sol radikalizme açık-kapalı göndermelerle bu "Solculara" çatacaktı [342]... MTTB'de komünist tehlikesine karşı sert tedbirler alınmasını, TİP'in Dönüşüm dergisinin yasaklanmasını istedi. Gelişmeler, yakın gelecekte "solcular" ve "sağcılar" olarak ifade edilen tarafların çatışmalara yol açacağı endişesini duyuruyordu. Cumhurbaşkanı Gürsel, "Memlekette yaygarası yapıldığı gibi komünizm ve komünistlik yoktur" açıklamasında bulundu.[343] AP ortak grubunda konuşan Demirel, "Biz aşırı cereyanlarla mücadelede kararlıyız. Bazı kimseler komünizme

---

[339] Hakkı Öznur, *Ülkücü Hareket, Teşkilatlar ve Mücadeleler*, Cilt 2, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004, s. 97–106.
[340] *Milliyet*, 06 Mayıs 1965, s. 2.
[341] *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1965.
[342] TİP üzerine yapılan en kapsamlı çalışma için bkz. Turhan Salman, *TİP Parlamentoda*, TUSTAV Yayınları, 5 Cilt, İstanbul, 2005.
[343] *Milliyet*, 20 Haziran 1965.

karşıyız demekten adeta ürkmektedirler” [344] açıklaması ile Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i eleştirmekteydi.[345]

CHP'liler ise Komünizmle Mücadele Derneğini devletten para alıp devlet nizamını tahrip etmekle ve AP ile işbirliği yapmakla suçlamaktaydılar. CHP'lilerin beyânları arasında, derneğin 1965 yılında Kars ve Iğdır'da yaptığı mitinglerde toprak reformunun komünistlik getirdiği, üniversite gençliğinin Komünist hocaların elinde olduğu, çocukların dinsiz yetiştirildiği, gençliğin Kızılay Meydanını Kızıl meydan hâline getirdiği, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Akşam* gazeteleriyle yazarlarının komünist olduğu, öğretmenlerin çocuklara komünistlik öğrettiği, radyonun komünist şebekenin elinde olduğu şeklinde iddiaları mevcuttu.[346]

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Dr. Suphi Baykam Karadeniz ve Doğu illerine 1965 yılı seçimlerinden önce yaptığı gezi sonrasında AP'nin Komünizmle Mücadele Derneği ile birlikte bölücü faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla bir açıklama yapmıştır. Cumhurbaşkanı ve Başbakanla görüşerek gerekli tedbirler alınmasını isteyeceğini belirten Baykam iddialarını yedi başlık altında toplamıştı. Bu iddialar şu şekildedir:

> 1. Sosyal Devlet fikrinin karşısında olan AP, açıkça mücadele etmekten kaçınmakta, (Tesirli bir silah) olan komünizm paravanası arkasında CHP'yi yıpratmak istemektedir.
> 2. Bu faaliyetler sırasında AP, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği ile müşterek hareket etmektedir.
> 3. Türkiye'deki ırkçılar, reaksiyonerler, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği bünyesinde toplanmışlardır. Bu topluluk komünizm düşmanlığı propagandası adı altında CHP'yi hedef olarak tutmaktadır.
> 4. Bu faaliyetler seçim atmosferine girilmesiyle artmıştır. Komünizm ithamı, yapılan ithamların en ağır ve kırıcı olanıdır. Bu ithamları çürütmek zaman ister. AP bu ithamları CHP'ye yöneltmekle seçim sathında inisiyatifi elinde tutmak istemektedir.
> 5. AP organı gazeteler bu derneğin faaliyetlerini geniş şekilde aksettirmekte, böylece yaygın bir halk kitlesi yanlış istikametlere sevk edilmektedir.
> 6. Bu dernek, son günlerde muhtelif ihbarlar yaparak bir terör havası yaratmak istemektedir.
> 7. Bu dernek özellikle Halk Partisinin kuvvetli olduğu illerde faaliyet göstermektedir. [347]

---

[344] *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1965.
[345] Kuru, *a.g.t.*, s. 70.
[346] CHP Genel Sekreter yardımcısı Suphi Baykam'ın Rize Merkez İlçe Kongresinde yaptığı konuşma. *Milliyet*, 03.07.1965, s.1. Ayrıca, Baykam'ın benzer bir konuşma yaptığı Kars'daki açıklamaları için bkz. *Ulus*, 1 Temmuz 1965.
[347] *Milliyet*, 4 Nisan 1965, s. 1.

Baykam'ın iddiaları aslında CHP'nin Komünizmle Mücadele Derneği hakkındaki düşüncelerinin bir özeti olmuştu.

Komünizmle Mücadele Derneği hakkında Cumhurbaşkanı Gürsel, Başbakan ve CHP Genel Başkanına yapılan bir diğer şikâyet Türkiye İşçi Partisi'nden gelmiştir. Derneğin TİP'lilere bakışı CHP'lilerden farklıydı. CHP'yi sosyalist gören kesim, TİP'lileri açıkça komünistlikle suçluyordu. Bu nedenle TİP'liler karşı Komünizmle Mücadele Derneği üyelerinin zaman sözlü ve fiilî sataşmaları ve saldırıları olmaktaydı. 1 Temmuz 1965 gecesi Silifke'de yaşandığı iddia edilen olayda ise AP ilçe teşkilatından bir grubun TİP İlçe Başkanı ve üyelerine saldırdıkları ve bunu yaparken de Komünizmle Mücadele Derneği kisvesine bürünüldüğü, TİP'liler tarafından Cumhurbaşkanı, Başbakan ve CHP Genel Başkanlarına çekilen telgrafta bildirilmişti. Cumhurbaşkanı Gürsel'e çekilen telgrafta ayrıca "daha önceleri de bu tip olaylarla karşılaşılmış olması, tahriklerin ve saldırıların bu kertede kalmayacağını göstermektedir" denilmiş ve "bu kimselerin maksatlarına Cumhurbaşkanının adını da alet ettikleri" belirtilmiştir.[348]

TİP'lilerin dilekçelerinde belirttikleri husus Cumhurbaşkanı Gürsel'in Komünizmle Mücadele Derneklerinin fahri başkanı olmasıydı. 1965 yılı içinde dernek kurucularından Zeki Efeoğlu ve iki arkadaşı, İzmir'de ziyaret ettikleri Gürsel'e derneğin fahri başkanlığını teklif etmişlerdi.[349] Bu teklifi kabul eden Gürsel, basına verilmek üzere fahri başkanlığı kabul ettiğine dair imzalı ve antetli bir belge vermişti.

Cumhurbaşkanı Gürsel'in Komünizmle Mücadele Derneği fahri başkanlığını kabul etmesi siyasî bir amaç veya çıkar uğruna değil, tamamıyla Komünizmle ideolojik olarak mücadele edilmesine olan inancından olduğu muhtemeldir. Ancak Komünizmle Mücadele Derneği, Cumhurbaşkanı'nın fahri başkanlığını derneğin büyüyüp gelişmesi için devamlı surette kullanmış ve halkta Cumhurbaşkanı'nın fahri başkanlığını yaptığı bu derneğe üye olmaktan çekinmemiştir. [350]

1965 yılı Temmuz ayı içinde gerçekleşen bir diğer saldırı da TİP'in Bursa Kongresinde yaşandı. Kongrenin yapıldığı sinema binası milliyetçi ve Komünizmle

[348] *Milliyet*, 3 Temmuz 1965, s. 3.
[349] Darendelioğlu, *a.g.e.*, s. 355.
[350] Altan Deliorman'la yapılan görüşme.

Mücadele Derneği mensuplarından oldukları iddia edilen yaklaşık 500 kişi tarafından basılmış ve daha sonra TİP il merkezi de aynı kişilerce tahrip edilmişti. Parti genel sekreteri Av. Cemal Hakkı Selek ve ikinci başkanı Av. Şükrü Akmansoy'un da bulunduğu bir grup dövülmüş olaylar güvenlik güçleri tarafından zorlukla kontrol altına alınmıştı.[351]

Bu olay sonrasında Bursa Savcılığı tarafından açılan davada yargılanan 70 sanıktan 56'sı beşer ay 25'er gün hapse mahkûm edilmiş, 13 sanık ise beraat etmiştir. Mahkûm olanlar arasında Komünizmle Mücadele Derneği Bursa Şubesi Başkanı Mithat Teoman, AP eski İl Başkanı Dr. Ahmet Esin, AP İl Gençlik Kolu Başkanı Yılmaz Baklacı, AP'li Genel Meclis üyesi Ömer İşsevenler de bulunmaktaydı. [352]

Komünizmle Mücadele Derneği'nin ülke içinde yarattığı gerginlik ve oluşturduğu çatışma ortamı, 1965 seçimlerinden önceki Senato ve Millet Meclisinin son grup toplantılarının gündemini oluşturmuştu. CHP grup toplantısında Genel Başkan İsmet İnönü uzun bir konuşma yapmış ve "Komünizmle Devlet mücadele eder. Anayasa ve kanunlarımız bunu âmirdir. Bu, derneklerin ve cemiyetlerin görevi değildir" demiştir. Dernek hakkındaki iddialarını "Komünizmle Mücadele Derneğinin son günlerde bazı illerde emniyetle beraber çalışmakta olduklarını ve bir jurnal mekanizması olarak faaliyet gösterdiklerini söylemiş, seçim emniyeti ve partizanlık konusunda Başbakan'dan tedbir alınmasını istediğini, buna iki gün içinde cevap vermediği takdirde bugün toplanacak Mecliste bir konuşma yapacağını bildirmiştir.[353] İnönü ayrıca Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in Komünizmle Mücadele Derneği fahri başkanlığından ayrılmasını istemiştir. Nitekim Gürsel 16 Temmuz'da Komünizmle Mücadele Derneğinin fahri başkanlığından ayrıldığını Dernek Başkanlığına bildirmiştir.

Aynı gün seçimden önceki son oturumu yapılan ve tatile giren Millet Meclisinde gruplar adına konuşmalar yapılmıştır. CHP adına Genel Başkan İsmet İnönü, Komünizmle Mücadele Derneği'nin faaliyetlerini suçlayarak "Seçimle

---

[351] *Milliyet*, 5 Temmuz, 1965, s.1.
[352] *Milliyet*, 7 Temmuz 1666, s. 1.
[353] İsmet İnönü'nün 15 Temmuz 1965'de CHP Grubunda yaptığı konuşma. Milliyet, 16 Temmuz 1965.

komünizme karşı Komünizmle Mücadele Derneğinin faaliyeti içinde cereyan edecektir. Bu dernek seçimden evvel kurulmuştur… İktidar bu dernek için yardım tahsisatı koymuştur. Bu dernek kendi fikri ve maksadına aykırı gördüğü vatandaşlara ve topluluklara karşı kaba kuvvet kullanmakta çok faal durumdadır" demiştir. İnönü sözlerine "Komünizmle Mücadele Derneği AP mensupları tarafından kurulmuştur. Bu derneğin ithamına uğrayanlar AP'nin karşısında bulunan siyasî partilerdir. Faal bir surette mücadele eden ve bir partiye mensup olduğu görülen veyahut şeklen hiçbir partiye mensup olmayan böyle bir derneğin kanunlar üstünde ve muayyen siyasi partiler aleyhinde saldırmak için serbest bırakılması ve himaye edilmesi, insanın tasavvur edebileceği kaba zulümlerin en vahimidir" şeklinde devam ederek Komünizmle Mücadele Derneğini ve AP'yi şiddetle tenkit etmiştir.

İnönü'den sonra AP grubu adına söz alan Grup Başkanı Etem Kılıçoğlu "… CHP Genel Başkanı, Komünizmle Mücadele Derneğinin hedefini aştığını söylüyor. Bu derneğin gayesinden uzaklaştığını tespit ve takdir etmek Türk hakiminin adil kararına bağlıdır. Bu kararı gölgelemeye çalışmağa kimsenin yetkisi olmamalıdır" diyerek Dernek hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir. İnönü'nün Komünizmle Mücadele Derneği ile ilgili sözlerine Başbakan Ragıp Gümüşpala da "Konuşmalarda bazı endişeler ifade edilmiştir. Şunu emniyetle söyleyebilirim ki, biz, hükümet olarak, bu endişeleri aynı ölçüde paylaşmamaktayız. Komünizmle Mücadele Dernekleri her çeşit tarafsız ve partili vatandaşlardan kuruludur. Sadece AP'lilerden kurulu olduğu iddiası varit değildir" diyerek hükümet ve AP hakkındaki suçlamalara cevap vermiştir.

Gümüşpala'nın değindiği ve CHP'lilerin dernek mensuplarının sadece AP'lilerden kurulu olduğu iddiası kısa süre sonra İzmir'de açılan bir davada açıklığa kavuşmuştur.

Gerek CHP Genel Sekreteri Baykam'ın demeçleri, gerekse İnönü'nün Millet Meclisinde yaptığı konuşmalar Ankara Savcılığı tarafından ihbar kabul edilmiş, Derneğin Genel Başkanı İlhan Darendelioğlu, Genel Başkanvekili Burhanettin

Semerkantlı ve birkaç yöneticisi[354] 1965/6755 sayılı hazırlık dosyasıyla mahkemeye verilmişlerdi.[355] İzmir Savcılığı tarafından yürütülen sorguların ardından mahkemede dernek idarecilerinin savunmaları dinlenmiştir. Dernek yöneticileri tarafından verilen ve gösterilen delillerde, 1965 yılı itibarıyla 110 şubesi bulunan derneğin dokuz şube başkanını CHP'li, üçünün Millet Partili, beşinin CKMP'li, ikisinin Yeni Türkiye Partili, 17'sinin AP'li, diğerlerinin de siyasetle uğraşmayan normal vatandaşlar olduğu tespit edilmişti. Komünizmle Mücadele Derneği'nin sadece bir partinin organı olmadığını mahkemede savunan yöneticiler, Malatya'da Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği kurucularında ve idare heyetinde Malatya CHP Belediye Başkanı Avni Cebeş'in olduğunu, yine Malatya'nın yakınındaki Yeşilyurt ilçesinde başkan ve müteşebbis heyetin çoğunun CHP'li, Salihli ve Sındırgı'da şube başkanların aynı zamanda CHP'li Belediye Başkanları olduklarını ifadelerine eklemişlerdi.[356]

Mahkeme sanıkların beraatına karar vermiştir. Kararın son bölümünde "Dernek Yönetim Kurulu üyeleri siyasetle asla ilgileri bulunmadığını, herhangi bir siyasi partiye mensup olmadıklarını beyan ettikleri gibi derneğin kültürel faaliyette bulunduğunu, bu maksatla *Mücadele* Dergisi adı altında bir dergi ile vatandaşların komünizme karşı uyarıldığını, bu maksatla konferans ve seminerler tertip ettiklerini, Bursa olayları ile derneğin doğruca ve dolayısıyla bir alaka ve irtibatının bulunmadığını beyan ve ifade etmişlerdir. Bu müdafaa çerçevesinde yapılan tahkikatta derneğin muhtelif şubelerinde kayıtlı üyelerin çeşitli siyasal partilere mensup üyeler olduğu tespit edildiği gibi derneğin Bursa hadiseleri ile uzak ve yakın bir irtibatı bulunduğunu tespite de imkan hasıl olmamıştır" denmiştir.[357]

Mahkeme kararının sonunda bahsedilen Bursa olayları hakkındaki tespit, bu olayla hakkında açılan dava sonuçlanmadan yapılmıştır. Bu nedenle bu karar, Komünizmle Mücadele Derneği üyelerinden olan AP'lilerin Bursa ve diğer taşkınlıklarda masum oldukları ispatlamamaktadır. Aslında, Komünizmle Mücadele Dernekleriyle AP'nin ilişkisi gizli saklı bir ilişki değildi. Yurt genelinde

---

[354] Genel Sekreter Hayri Ilgar, Merkez İdare Kurulu üyeleri Nejat Halil Pala, İhsan Koloğlu, Abdulgani Çelik, Hasan Oraltay, Mehmet Gemalmaz ve Ali Rıza Akkemik iddianamede ismi geçen diğer Komünizmle Mücadele Derneği yöneticileridir. Darendelioğlu, *a.g.e.* s. 357

[355] Aynı yer.

[356] Darendelioğlu, s. 358

[357] Darendelioğlu, s. 358.

yapılan birçok Komünizmi tel'in mitinglerinde AP'li yönetici ve milletvekilleri pek çok konuşma yapmışlardır.[358]

4.2.3 Dr. Tevetoğlu'nun 1965-1969 Siyasî İkliminde Faaliyetleri

27 Mayıs 1960 müdahalesi ile başlayan dönemde siyasal kurumların yeniden teşkilâtlandığı, toplumsal ve ekonomik hayatın yeni amaçlara göre planlandığı, yeni oluşumların da ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu ortamın oluşmasına neden olan 1961 Anayasası hak ve özgürlüklere, hukuki güvenceler vermekle kalmıyor, aynı zamanda bu özgürlüklerin yaşaması için gerekli çoğulcu toplumsal düzeni de kurmaya çalışıyordu. Bunun için de meslek grupları, sendikalar, siyasi partiler gibi toplulukları, üniversite ve TRT gibi özerk kuruluşları belli hak ve dokunulmazlıklara sahip olmuşlardı.

1961 Anayasası'nın yarattığı özgürlük atmosferi etkisini göstermekte gecikmemiş, Türk siyasî ve toplumsal yaşamı hareketlenmiş, çoğulcu demokrasiye yöneliş başlamıştır. Bunun örnekleri, Demirel'in ifadesiyle "aşırı cereyan"ların örgütlü olarak siyasî yelpazede yer almaya başlamalarıdır. Örneğin, 1961'de ilk kez, Marksist jargonca söylenirse 'egemen sınıfların' çıkarlarıyla doğrudan çatışan emekçinin, işçinin; artık bu "amele" değildir, hatta köylünün, *proletarya*nın çıkarlarını temsil eden bir partinin, TİP'in faaliyetine izin verilmiştir.[359]

Bu dönemde, yeni bir Anayasa, yeni bir ekonomik düzenlemeyle beraber Türk siyasi yaşamına damgasını vuran AP siyasal sahneye çıkmıştır. AP iktidarda ve muhalefette kaldığı dönemlerde toplumsal politikalara etkisini sürdüren bir partidir.

27 Mayıs sonrası, AP'nin, DP'nin yerini almasıyla Türk siyasî tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu dönem, sanayileşme destekli kalkınmanın savunulduğu, liberal bir ekonomi anlayışının sahiplenildiği bir dönemdir. AP, Süleyman Demirel liderliğinde, komünizm karşıtı propagandasıyla dini öğelerin sık sık belirtildiği bir söylem oluşturarak muhafazakâr ve taşralı bir siyasî algı ve kabul, dolayısıyla düşüncenin toplumsal ve bireyde karşılık bulduğu/bulacağı gerçekliğine dayanarak

---

[358] Samsun mitinginde AP adına Antalya Milletvekili İhsan Ataöv bir konuşma yapmıştır.

[359] Feroz Ahmed, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çev.: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul 1996, s. 187.

(aslında bu bir inşa olacaktır) değerler sistemi, referans anlam dünyası da meydana getirdi. [360]

1965 seçimlerinde CHP'nin ortanın solu söylemine [361] karşı, AP de "Ortanın solu, Moskova'nın yolu" karşı sloganıyla çıkmış ve içinde bulunulan ortam nedeniyle daha başarılı olmuştur. CHP bu karşı çıkış sonucunda sık sık *Ortanın Solu* kavramını açıklamak ve anayasaya dayandırmak zorunda kalmıştır.

Büyük ölçüde siyasî referandum olarak değerlendirilen 1965 seçimleri ile AP, oyların yaklaşık %53'ünü alarak Mecliste kazandığı 240 sandalye ile önemli bir başarı sağlamıştı.[362] Senatoya ise Adalet Partisi'nden 97 senatör seçildi. Bu sonuçlarla I. Demirel hükümeti kuruldu.

Dr. Fethi Tevetoğlu, AP'nin tek başına iktidar olduğu dönemde gerek parti içinde, gerekse Cumhuriyet Senatosu'nda aktif siyasette kalmıştır. Aslen tıp doktoru, çocuk hastalıkları mütehassısı olmasına rağmen, gerek partide, gerekse senatör olarak dışişleri ile alakalı gruplara, heyetlere ve oluşumlara katılmış, AP'nin iktidar ve muhalefetteyken dış politika siyasetinin aktörlerinden biri olmuştur. Onun AP senatörü olarak Senato'daki faaliyeti, 70'li yıllara da keskinleşerek devredip sokaklara ve meydanlara taşacak olan kamu çalışırı meslek gruplarının sendikal ve federasyon tipi örgütlenmelerle ayrışarak, hukuk arayışındaki mücadelede "ideolojik kamplaşmanın" aktörleri olduğu dönemde geçecektir.

Nitekim 1967 yılında Öğretmenlere baskı yapıldığı ileri sürülerek Senato'da görüşme açıldığında Tevetoğlu, Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu ve Öğretmenler Sendikası yöneticileri ve bazı yazarlar için "Yerli komünistler" deyimini kullanmıştır. Tevetoğlu, iddiaların aksine öğretmenlere baskı yapılmadığını ileri sürmüş, Türkiye Öğretmen Dernekleri Federasyonunun Türkiye İşçi Partisi'nin bir kolu haline getirilmek istendiğini söylemiştir. Komünistlerin sosyalist maskesi ile çalıştıklarını, bunların iki dergide toplandıklarını, bazılarının Moskova'ya, bazılarının Pekin'e bağlı olduklarını, Atatürk'ü bile sosyalist

[360] Hüseyin Çavuşoğlu, "Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ, 2009, s. 265-278.
[361] Bkz. Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve CHP*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1999.
[362] Sedef Bulut, a.g.m., s. 81.

göstermeye çalıştıklarını ileri sürmüş "Tonguç,[363] bunların babaları, Şükrü Koç[364] gibileri de evlatları ve kuyruklarıdır" demiştir.

Aydın milletvekili Şükrü Koç ise bu görüşmelerden bir gün önce bir bildiri ile kendisini itham eden Tevetoğlu'na cevap vermiş ve "CIA tarafından ABD'de altı yıl eğitime tâbi tutulduğunu" ileri sürmüştür. Koç ayrıca "Tevetoğlu ABD'den gümrüksüz otomobil getirerek burada bir başka şahsa devretmiştir. Mütehassıs olmadığı hâlde muayenesine mütehassıs diye levha asmış, Tabip Odasının şikâyeti üzerine levhayı indirmiştir. Sağlık merkezi inşaatı için tahsis edilen demir ve kerestelerle kendine apartman yapmıştır. Senatör olunca ABD, Milliyetçi Çin, Suudi Arabistan ve Alman elçiliklerinden ne maksatla kaç para almıştır" diyerek iddialarını sürdürmüştür.

Daha sonra aynı oturumda şahıslar adına yapılan konuşmalarda CHP Denizli Senatörü Hüseyin Atmaca, Tevetoğlu'nun kendisi hakkında daha önce yaptığı ithamları cevaplandırmış, "Milli Eğitim Müdürlüğü sırasında Köy Enstitüleri mezunlarını kilit noktalara getirdiği" iddialarını reddetmiş, "aksi ispatlansın senatörlükten istifa ederim" demiştir. Atmaca, "Ben böyle kulaktan dolma ithamlara kıymet vermem. Mesela Tevetoğlu'nun bir kızının bir yabancıyla kaçtığı, Tevetoğlu'nun ABD vatandaşlığına geçmek içim müracaat ettiği, ancak reddedildiği gibi söylentiler vardır. Ben bunları burada konuşmak da istemem. Oysa Tevetoğlu bize milliyetçilik dersi veriyor" demiştir. Daha sonra kürsüye gelen Tevetoğlu hakkındaki ithamları reddetmiş, bunların komünist kalemler tarafından uydurulduğunu söylemiş bu yalanların şerefine leke süremeyeceğini

---

[363] İsmail Hakkı Tonguç (1893-24 Haziran 1960), eğitimbilimci, köy enstitülerinin mimarı ve ilk İlköğretim Genel Müdürü. 19 Mart 1940 yılında Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç Köy Enstitüleri projesini hazırlayıp TBMM'ye sundular. Tonguç hakkında köy enstitülerine yönelik birçok eleştiri mevcuttur. İsmail Hakkı Tonguç'un aşırı sol görüşlü kişilerle ilişkisi olan bir eğitimci olduğu, Köy Enstitüleri sisteminin, Tonguç tarafından komünist eğitimci Ethem Nejat'ın vasiyeti olduğu için kurulduğu, Sovyetler Birliği'nde uygulanan eğitim dizgelerini uygulamaya çalıştığı bu düşüncelerden bazılarıdır. Tevetoğlu, Köy Enstitülerinin yeniden açılmasıyla ilgili olarak *Yeni İstanbul* gazetesinde dokuz sayılık bir yazı dizisi hazırlamış ve yayımlamıştır. Fethi Tevetoğlu, "Komünist yuvaları haline getirilmek istenmiş Köy Enstitüleri'nin kurucusu Tonguç Baba'ların piri: Kızıl Komünist Edhem Nejat Kimdir?", *Yeni İstanbul*, 8-30 Nisan 1966. Köy Enstitülerine ilişkin eleştirilerin tamamı için bkz. Yalçın Kaya, *Köy Enstitüleri "Antigone'den Mızraklı İlmihal'e"*, Cilt 2, Tiglat Matbaacılık, İstanbul, 2001, s. 201-206.

[364] Şükrü Koç, Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonunun 1961-1965 arasındaki başkanı, aynı zamanda CHP Aydın milletvekilidir.

Amerikalı ile evli kızı olmadığını, bu yalanları uyduranlar hakkında dava açtığını belirtmiştir.

Atmaca'nın iddiaları arasında bulunan ABD vatandaşlığı başvurusunun reddedilmesi, aynı zamanda CIA Ajanı olarak itham edilen Tevetoğlu için pek mantıklı görülmemektedir.

Tevetoğlu için Komünizmle Mücadele hayatın bir parçası olmuştur. Meclis muhabirlerinin rastgele gördükleri senatörlere ve vekillere sordukları "mikrofonumuza bir fıkra lütfen" şeklindeki istekleri karşısında Tevetoğlu fıkrasını dahi komünizmle ilgili anlatmıştır.[365]

Tevetoğlu'nun yazdığı *Türkiye'de Komünist ve Sosyalist Faaliyetler* isimli kitabın dönemin Turizm ve Tanıtma Bakanı Nihat Kürşat tarafından 30 bin liraya satın alındığı ve Mecliste milletvekillerine dağıtılan bu kitapta CHP'ye, TRT'ye ve *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Akşam* gazeteleri hakkında ithamlarda bulunulduğu gerekçesiyle CHP tarafından Bakan Kürşat hakkında gensoru verilmiştir.[366]

Bakan Kürşat hakkında Bülent Ecevit tarafından verilen önergenin görüşülmesi esnasında Ecevit, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından 20'şer liradan 1400 kitabın satın alındığını, meselenin duyulması üzerine Bakanlığın parayı ödemekten vazgeçmesinin muhtemel olduğunu söylemiştir.

Aynı konu bir gün sonra Cumhuriyet Senatosu'nun gündemine Turizm ve Tanıtma Bakanlığının 1968 malî yılı bütçe tasarısı görüşülürken gelmiş ve CHP Senato Grubu adına söz alan İstanbul Senatörü Mebrure Aksoley "...satın almalar da keyfî olmuştur. Meselâ bir sayın senatörün kitabının bedelinin ödenmesini Sayıştay kabul etmemiştir." demiştir.[367]

Daha sonra söz alan Bakan Nihad Kürşad kitap alımını doğrular nitelikte "Sayın Mebrure Aksoley Sayın Tevetoğlu'nun kitabından bahsettiler, Kitabının bedelinin ödenmesini Sayıştay kabul etmemiştir dediler...Hâdise Sayıştay'ın Umumi Heyetindedir. Ya görüşümüz kabul edilir, vize verirler yahut Hükümet

---

365 *Milliyet*, 9 Nisan 1967, s. 7.

366 *Milliyet* 23 Temmuz 1967, s. 7.

367 *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt 45, Toplantı 7, 9 Şubat 1968, s. 1118.

olarak mesuliyet deruhde ederiz, ki bu da kanunun bir icabıdır, biz Hükümet olarak mesuliyet deruhde eder, ödemeyi yaparız." şeklinde bir açıklama yapmıştır.[368]

En son kürsüye cevap hakkı doğduğu için Tevetoğlu çıkmış ve kitaplarının bakanlık tarafından komünizmle mücadele maksatlı alındığını ve "… ne ben tüccarım, ne de benim aile efradım içinde küçüklü büyüklü harman şirketleri kurup fakir milletin buğdayını kendi torbalarına dolduran harmancılar, sahte iflâs tertipçileri, ticaret kamburları mevcut değildir. Komünizmin ticareti yapılmaz, mücadelesi yapılır. Ben bu mücadeleyi yapıyorum." diyerek kendini savunmuştur.[369]

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili Yetki Kanun tasarısının Senato'da görüşülmesi esnasında söz alan CHP Grup Başkanvekili Fikret Gündoğan'ın konuşması sırasında Tevetoğlu'nun sözlü itirazı neticesinde Tevetoğlu'na dönerek "Sen bu işlerden anlamazsın, kitap derle, git Bakanlıklara sat, paraları cebine koy, Arap ülkelerinde, Müslüman ülkelerde rahatlıkla gez" demiştir. Tevetoğlu'nun polemik konusu olan kitabının Bakanlık tarafından alınması iddiası basında da gündeme gelmiş, kimi yazarlar Tevetoğlu'nu yermek için hiciv içeren yazılar yazılmıştır.[370]

Tevetoğlu için Türkiye'de Komünizmle ilgili faaliyetler her zaman takip edilmeli ve dile getirilmeliydi. Bu açıdan Türkiye İşçi Partisi milletvekilleri Sadun Aren ve Rıza Kuas'ın İtalya'nın başkenti Roma'da Komünist Partilerinin katıldıkları toplantıda bulunduklarını öne sürerek "Bunlar kendilerini sosyalist olarak göstermektedirler. Bu çeşit laflar ayıp, şaka hatta yalan oluyor" demiş ve TİP'lilerin komünist eğilimli olduklarını yinelemiştir.[371]

---

[368] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 45, Toplantı: 7, 9 Şubat 1968, s. 1149.

[369] *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Cilt: 45, Toplantı: 7, 9 Şubat 1968, s. 1155-56

[370] Mete Akyol, "Aptallığı Bırak Para Kazanmaya Bak", *Milliyet Hafta Sonu İlavesi*, 03 Eylül 1967, s. 1. Akyol bu yazısında Amerikalı Dale Carnegie'nin Tevetoğlu'na mektup gönderdiğini bildirmiştir. kişisel gelişimcilik üzerine eserleri bulunan Carnegie'nin Tevetoğlu'ndan yeni kitabı için yardımda bulunmasını istediğini bildiren Akyol, Carnegie'nin "Bu kitabım sizin fikirlerinizi taşımadıkça, asla bir kıymet ifade etmeyecektir" dediğini yazmıştır. Yazıda Tevetoğlu'na mektup yazdığından bahsedilen Carnegie'nin 1955 yılında, 12 yıl önce ölmüştür. Bu yazıyı kaleme alan Mete Akyol'un tamamen Tevetoğlu'nu kısa yoldan para kazanan biri olarak göstermek istediği açıktır.

[371] *Milliyet*, 26 Ocak 1968, s. 3.

Tevetoğlu'nun Adalet Partisi içindeki siyasi popülerliği, bir önceki kongrede listeye girememiş olmasına rağmen 1968 yılındaki kongrede Genel İdare Kuruluna seçilmesiyle devam etmiştir.

1969 yılı Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri esnasında da Tevetoğlu'nun ne kadar ön planda olduğu görülmektedir. Tabiî Senatörler (MBK tarafından belirlenip seçilen senatörler için kullanılır.) adına konuşan Ahmet Yıldız'ın "İki dev paktın liderleri dışındaki ülkelerin birer kobay gibi kullanılacağı bir savaşta Türkiye'nin de bir numaralı kobay işlemi göreceğini" ileri sürmesi, başlı başına ilginçtir fakat bu görüş, AP sözcüsü Tevetoğlu'nun sert tepkisine yol açmış, Tabiî Senatör Suphi Kahraman'la Tevetoğlu tartışmıştır. Ahmet Yıldız'a kürsüden cevap veren Tevetoğlu şunları söylemiştir:

> Henüz 'Türk Solu'nun tesirinde kalmamış, Türk komünistlerinin telkini altında bulunmamış, Türkiye Komünistler Partisi Genel Sekreteriyle bir kızıl paçavrada ortaklaşa yazılar yazmamış olanlar, 27 Mayıs sabahı Türk radyolarında NATO ve CENTO'ya bağlılıklarını bütün dünyaya ilan eden arkadaşlarının anonsuna hiçbir itirazda bulunmamışlardı. Daha sonraki günlerde de bu ittifaklardan çıkmamış, bunları değiştirmemişlerdir. Şimdi ise NATO aleyhtarlığı ve Amerikan düşmanlığı yaparak memleketimizin ittifak ve dostluklarını zedelemekten fayda umanlara müttefik askerlerini denize atmaktan, üsleri taşlamaya, araba hatta bayrak yakmaya kadar işleri ileri götürenlere adeta hız verdirecek beyanlarla, bir yandan bulanık havadan yakınmaya, öte yandan AP hükümetine ve onun vatansever başkanına çeşitli töhmetler yüklenmeye ve hakarete yeltenmektedir.[372]

Tevetoğlu'nun *Türk Solu* dergisinde yazı yazanlara atıf yapması üzerine bu yazarlardan Suphi Karaman ayağa kalkarak "Komünistlik iddialarını ve komünistlerle işbirliği yaptığımı nefretle reddederim. Burada bu şekilde konuşamaz. Ben gerçek milliyetçiliğin ne olduğunu Tevetoğlu'na mutlaka anlatacağım" diye bağırmıştır.

Komünizmle Mücadele Dernekleri bu dönemde de faaliyetlerini sürdürmüştü. 1965 yılından itibaren İzmir başta olmak üzere Antalya, Adana, Erzurum, Kars ve Trabzon'da Komünizmi tel'in mitingleri yapmış, Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) İstanbul'da yaptığı bütün mitinglere fiilen iştirak ve yardım etmiştir.[373]

---

[372] *Milliyet*, 2 Şubat, 1969, s. 7.
[373] Darendelioğlu, *a.g.e.*, s. 359.

Bu dönemde tüm ‘sağ’ı birleştiren ve motive eden unsur anti-komünizm olmuştur. Milliyetçilik söylemiyle meşrulaştırılan komünizmle mücadele, TİP ve diğer solcu basın ve örgütlere uygulanan fiilî baskınlarla ve “komünizmi tel'in" mitingleriyle eylemsel bir boyut kazanmaya başladı. [374]

Bu eylemlerde daima ön planda olan MTBB, 1946 yılında yeniden kurulmasıyla 1965 yılına kadar sol cereyanların etkisinde kalmış, 1965-1980 arasında ise milliyetçi ve muhafazakâr bir kimliğe bürünmüştür.

MTTB, 1965 yılından itibaren faaliyetlerini milliyetçi bir yapıda sürdürmüş, Komünizmle mücadele alanında toplantılar tertip etmiş ve kampanyalar başlatmıştır. “İlk olarak düşünülmesi icap eden husus; ‘Millî Birlik’ fikrini sağlam unsurlara dayayıp kökleştirmektir.” gibi sloganlarla mücadele gayesi ortaya konmuştur.[375] Bu gaye MTTB tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

> …18 Mart 1965 tarihinde yapılan Genel Kurul’da Genel Başkanlığa seçilen Rasim Cinisli ile birlikte bir anlamda yeniden doğuş yaşanmıştır. Zira bu dönem; milli ruh ve milli şuura bağlı bir kuruluş haline gelişin başlangıcı sayılır. Yeniden kazanılan milliyetçi ve mukaddesatçı Anadolu gençliği ile MTTB’nin müspet çalışmalarına hız kazandırıldı ve birlik tarihine ve misyonuna uygun çizgisine oturtuldu. Rasim Cinisli’den sonra 48. Dönem Genel Başkanlığı’na seçilen İsmail Kahraman’la MTTB’nin fikri çizgisi daha da netleşti. Bu dönemde sol öğrenci olaylarına karşı ortak bir zemin oluştu. MTTB, milliyetçi ve mukaddesatçı görüşün buluşma ve yönetim yeri haline geldi, milliyetçi çizgide olduğu gibi muhafazakâr çizgide de belirgin bir tavır aldı. [376]

Rasim Cinisli’nin genel başkanlığa seçilmesiyle birlikte başlayan süreci kapsayan ve 1970 döneminde Burhanettin Kayhan’ın genel başkan olmasıyla son bulan İkinci dönemde MTTB, milliyetçi-muhafazakâr renkleriyle görünür kılınmaktadır. 1965-66 yılları arasında MTTB çizgisinde derin fikir farklılıkları meydana gelecek ve sol bakış yerini milliyetçi/muhafazakâr bir düşünce yapısına bırakacaktır. Üçüncü dönem MTTB ise Burhanettin Kayhan döneminde eylemleri

---

[374] M. Çağatay Okutan, *Bozkurt’tan Kur'an’a Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, İstanbul, s. 164.

[375] Milliyetçi Türk Talebe Birliği internet sayfasında “MTTB Tarihi” sayfasında kendisini bu şekilde tanımlamıştır. http://www.mttb.org.tr/?page_id=86, 16,06,2011, 00:27.

[376] Aynı yer.

ve fikirleri ile İslâmcı olarak değerlendirilecektir. Bu dönemden kapanış dönemi olan 1980 tarihine kadar MTTB çizgisi İslâmcı bir öğrenci teşkilâtıdır.[377]

MTTB'nin 1965 yılındaki bu dönüşümü Komünizmle Mücadele ile paralel görmek mümkündür. 1960'lar, komünizme karşı dinin; yani İslâm'ın "komünizmin panzehiri" olarak görülmeye başlandığı on yılı temsil eder. Bu dönemde "Komünizmi tel'in" mitingleri, 1970'li yıllara yaklaşırken yerini "Komünizmi sindirme" namazlarına dönüşmüştü.[378]

Milliyetçi-muhafazakâr kesim Komünizmle mücadele ederken açık bir şekilde "Din Düşmanlığı"na sık sık vurgu yapmıştır. Aslında Komünizmle mücadele sağ kesimde oluşan birlikteliği canlı tutan en önemli unsurlardan biriydi.[379] Sivil toplum kuruluşu olarak MTTB'nin geçirdiği değişimin bir benzeri siyaset sahnesinde de bir partide kendisini göstermişti.

1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi ismini alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin başkanlığına seçilen Alpaslan Türkeş'in başlangıçta Turancı bir anlayışla şekillendirdiği parti programı 1969'da "Hira dağı kadar Müslüman, Tanrı dağı kadar Türk'üz" sloganıyla sentezci bir yaklaşıma kaymıştı. Bu değişiklik, parti ambleminin bozkurttan üç hilâle dönüşmesiyle kendini açıkça belli etmişti. Tüm bunlar, Türkçülerle Türkeş'in liderliğindeki siyasî parti arasındaki ilişkiler oldukça karmaşık bir şekle dönüştürmüştü. Partinin önceliklerinin ne olacağı (Türkçülük laiklik, İslâmiyet, sendikacılık) gibi konularda ortaya çıkan ihtilaf, parti programı değişikliği sonrasında ayrışmalara yol açmıştır. Bu, bazı Türkçülerin partiden ilişkilerini tamamen kesmesine neden olmuş, Nihal Atsız da bu süreçte İsmail Yılanlıoğlu gibi Milliyetçi Hareket Partisi'nden ayrılmıştı.[380]

---

[377] Serkan Yorgancılar, *1965 Sonrası İslamcı Bir Ögrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. VII-VIII.

[378] Komünizmle Mücadele Derneği'nin düzenlediği namazlardan birinde İzmir'deki Hisar Camiinde caminin önüne saatli bomba konmuş ve bir kişi yaralanmıştı. *Milliyet*, 12 Ağustos 1968, s. 1.

[379] Bu birlikteliğe bir örnek olarak; MTTB öncülüğünde 13.03.1966 tarihinde Komünizmle mücadele konusunda bir basın toplantısı düzenlenmiş ve MTTB'ye bağlı 19 teşekkül, 18 öğrenci cemiyeti, 14 sendika ve 18 çeşitli kuruluşun yayınladığı ortak bildiride Komünizmle mücadelenin "hepimizin müşterek kavga ve milli istiklal savaşı olduğu" yazılmıştır. *Milliyet* 14 Mart 1966.

[380] Landau, 228.

Tezin konusu "Türkiye'deki sağın 1960 sonrası geçirdiği evrimler ve muhafazakâr-İslâmcı çizgiye kayış" olmadığı için bu konu sağ görüş ve düşünce, sadece Komünizmle mücadele ve Dr. Fethi Tevetoğlu ekseninde irdelenmiştir.

Bu nedenle Tevetoğlu'nun siyasî düşünce olarak uzak durduğu ve aynı dönemde AP Senatörü olarak siyaset sahnesinde rakip olarak yer aldığı CKMP ve sonrasında MHP ve diğer Türkçülerin ilişkileri ve ayrışmaları incelenmemiştir.

Türkiye'de 1960'lı yılların ikinci yarısında öğrenci hareketleri ile ortaya çıkan ayrışma ve kendini Amerikan 6. Filosu'nun İstanbul'a gelmesiyle keskinleştiren sağ-sol çekişmesinde komünizmle mücadele değişmez-devamlı bir araç olarak kullanılmıştır.

Tevetoğlu, farklı ve muhalif cephelerde ve bunların basın-yayın organlarında Komünizmle mücadeleyi Türkiye'de örgütlenmesi maksadıyla ABD'de iken indoktrine olduğu ve dönüşünde AP çatısı altında bu konuda aktif görev aldığı, bu nedenle senatör seçildiği vb. konularda birçok kez yaşadığı dönemde ve sonrasında suçlanmıştır.[381] Lakin, Tevetoğlu'nun Komünizmle Mücadele'nin Türkiye'de örgütlenmesinde *aktif* rol aldığı iddiası ispata muhtaçtır. Bir ölçü olacaksa Komünizmle Mücadele Derneği'nin kuruluşunda bulunmamıştır. Derneğin ilk kuruluşu İzmir'dedir. Tevetoğlu bu dönemde Senatör olarak Ankara'da bulunmaktaydı. Derneğin ve şubelerinin yayın organlarında yazdığı yazılar mevcutsa da 1960 sonrası dönem Tevetoğlu'nun zaten yoğun bir şekilde neşriyat yaptığı yıllardır. Birçok dergi ve Son Havadis, Yeni İstanbul gibi gazetelerde yazıları yayımlamıştır. Bu yazıların genel itibarıyla Komünizmle mücadele konusunda olması-Tevetoğlu'nun siyasetteki ihtisas alanının dış politika olduğu göz önünde tutulduğunda-dönemin dış politikasının Soğuk Savaş etrafında şekillenmesinin bir sonucudur aslında. Bu bağlamda Tevetoğlu'nun Komünizmle mücadelesi daha çok dış politika ve dolayısıyla uluslararası boyutta olmuştur. Onun uluslararası komünizmle mücadele örgütlerine üyeliği ve buralarda Türkiye'yi

[381] Tevetoğlu'nu hedef alan yazıların en günceli için bkz. Ali Özsoy, "Şeriatçıların ve Ülkücülerin Amerikancı Tarihinden Bir Sayfa", *Türk Solu*, 21.02.2005, sayı 76. Kolay erişim için: http://www.turksolu.org/76/ozsoy76.htm. Yön dergisinde 1960'lı yıllarda sık sık Tevetoğlu hakkında yazılar çıkmaktaydı. Ör. 2 Ekim 1964 günü yayınlanan Yön dergisinde "Milli Emniyete Jurnal Verenler" başlığıyla, Dr. Tevetoğlu'nun Komünizmle Mücadele Komisyonu vasıtasyla dört milletvekili hakkında komünist suçlamasıyla haklarında tahkikat açtırdığı iddia edilmekteydi. *Yön*, 2 Ekim 1964, Sayı 79, s. 4.

temsil etmesi, Cumhuriyet Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı olarak doğal bir sürecin sonucudur. [382]

4.2.4. Türkiye'de Kutuplaşmanın Şiddetlenmesi ve Dr. Tevetoğlu'nun Siyasette Son Dönemi (1969-1973)

Adalet Partisi'nin kurucularından Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Mehmet Turgut, onlarla birlikte hareket eden Talat Asal, Cihat Bilgehan, Yüksel Menderes vs. fazla itaatkâr olmayan bir takım oluşturuyordu. Bir de Demirel'e "bağlılık yemini" edenler vardı. Bir anlamda bu kişiler, lidere biat etmişlerdi. Demirel bu yeminli gruba güvenerek, eskileri tasfiye etmeğe çalıştı. 1966 kongresinde Bilgiççiler ile Yeminliler ayrı ayrı liste çıkarttılar. Karma bir Genel İdare Kurulu seçildi. 1968 kongresinde de iki liste çıktı. Yeminliler haricinde, Genel İdare Kurulu'na sadece, Saadettin Bilgiç, Mehmet Turgut, Faruk Sükan, Cihat Bilgehan, Yüksel Menderes ve Talat Asal girebildi.

Parti içi çekişmelerin sürdüğü Adalet Partisi, 1969 seçimlerinde oyların %46,5'ini aldı. Parlamentoya 256 milletvekili soktu. Bu sonuç AP için önemli bir başarıydı. Demirel, 1969 seçimlerindeki muvaffakiyeti kendisinden bildi. Artık dengeleri korumak yerine, Adalet Partisi'nin mutlak hâkimi olma zamanının geldiğini düşündü. Ragıp Gümüşpala'nın ölümü ile Sadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel arasında başlayan mücadelenin sonu gelmişti. Demirel, 1969 seçimlerinden sonra kurduğu kabineye Bilgiççilerden kimseyi almadı.[383]

Bu dönemde AP içinde sekizler olarak adlandırılan hizip grubun içinde bulunan Tevetoğlu ile Süleyman Demirel arasında fikir ayrılıkları başlamıştır.[384] 1970 yılının başlarında Adalet Partisinde Bilgiç ekibinden bazı üyelere ait seçim suçları dosyaları hazırlanmış ve Genel İdare Kuruluna sunulmuştu. [385] AP'nin

---

[382] Tevetoğlu'nun kızı Filiz Ortaç, Tevetoğlu'nun komünizmle mücadele eden uluslararası teşkilatlara üyeliği hakkında dönemin Tayvan Büyükelçisinin etkisi olduğunu, bu kişiyle yakın ilişkileri dolayısıyla bu teşkilatlara davet edildiğini bildirmiştir. Dr. Tevetoğlu'nun eşi Sn. Gülcan Tevetoğlu ve kızı Sn. Filiz Ortaç'la yapılan görüşme 14.02.2007.

[383] Nazlı Ilıcak, "Barlas Küntay'ın Ardından", *Yeni Şafak*, 12 Ağustos 1999.

[384] Süleyman Demirel ile Fethi Tevetoğlu hakkında görüşme isteğimiz cevapsız bırakılmış ve AP'nin lideri Süleyman Demirel'in Senatör Fethi Tevetoğlu ile ilgili görüşleri tez çalışmamızın dışında kalmıştır.

[385] Bu üyeler, Erzurum milletvekili Cevad Önder, Bingöl senatörü Arif Hikmet Yurtsever ve Konya milletvekili Ethem Kılıçoğlu'dur.

kurulduğundan beri devam eden iç çekişmenin devamı niteliğinde olan bu suçlamaları değerlendirme yetkisi AP Genel Kurulundaydı. 27 kişilik bir kadro ile toplanan Genel Kurul'da sekiz ya da dokuz üye, bu tür ihraç taleplerine karşı gelecek bir tutuma sahip görünmüşlerdir. Talât Asal, Cihat Bilgehan, Saadettin Bilgiç, Ali Naili Erdem, Cevat Önder, Faruk Sükan ve Mehmet Turgut Sekizlerin ileri gelenlerindendi. Bu isimlere karşılık Fethi Tevetoğlu ise, Yüksel Menderes gibi ortada duran Genel İdare Kurulu üyelerindendi. İhraç talebi ile suçlanan milletvekili ve senatörler bu ikilinin de ihraca karşı oy kullanacakları kanısında idiler.[386] Genel Kurulda bu isimlerden Kılıçoğlu ve Önder'in partiden ihraç istemiyle AP Yüksek Haysiyet Divanına gönderilmesine karar verilmiş ve bu iki isim Yüksek Haysiyet Divanı kararı ile partiden ihraç edilmişlerdir.

1970 yılının Şubat ayı bütçe görüşmelerinde, partili bazı milletvekilleri ve senatörler bütçeye ret oyu vererek İkinci Demirel hükümetini düşürdüler. Bunlardan 41 kişi partiden ayrılarak, Ferruh Bozbeyli başkanlığında Demokratik Parti'yi kurdular.[387]

Tevetoğlu 1970 yılında yapılan beşinci AP kongresinde AP başkanı olarak dördüncü kez seçilen Demirel'in listesinde Genel İdare Kurulu'na girememiş fakat bu dönemde beş kişiden oluşan AP Senato Grubu Haysiyet Divanı üyeliğine seçilmiştir.

1960'lı yılların sonuna yaklaşılırken tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sağ-sol çatışmaları, öğrenci hareketleri, işçi mitingleri ve Amerikan aleyhtarlığı artmıştır. Üniversite öğrencileri, çağdışı diyerek sorguladıkları eğitim sisteminden, Batı ile ittifaka son verilmesine kadar birçok konuda protesto eylemleri düzenliyorlardı.

Siyasî ortamda oluşan ideolojik kutuplaşmalar başta İşçiler ve öğrenciler olmak üzere toplumu giderek militanlaşıyordu. Ilımlı bir sendikal konfederasyon olan Türk-İş'ten ayrılan bir kısım sendikacı, *Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu*nu kurdu. Üniversiteler, özellikle NATO ve Amerika Birleşik Devletleri'ne tâbi olmayan bir Türkiye konusunda, hükümet politikalarına tavır

---

[386] *Milliyet*, 02.Ocak 1970, s. 11.

[387] M. Sadettin BİLGİÇ, "Rahmetli Mehmet Turgut Kardeşim", *Türk Yurdu*, Ağustos 2009, Sayı 264.

alıyorlardı.[388] Bu dönem kitlesel muhalefette, sokak ve meydan radikalizmi için 'emperyalizm'in sanki yalnızca ABD tarafından temsil edildiğine inanılan bir dönemdi, SSCB "emperyalist' değildi.

AP özellikle 1966 seçimlerinden sonra, "sol"a yaptığı muhalefeti artırmıştı. Örneğin çıkarılan Af Kanununda, Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerini ihlal edenleri yani "komünizm propagandası" yapmakla suçlananlar kapsam dışı bırakılmıştı.[389]

1970'de bir yandan genel ekonomik durum hızla kötüleşirken, bir yandan da olaylar tırmanışa geçti. Öğrenci olayları şiddetlenmiş, banka soygunları ve Amerikalılara yönelik eylemler artmıştı. Deniz Gezmiş'in liderliğindeki Türk Halk Kurtuluş Örgütü, 3 Mart 1971'de 4 Amerikalı subayı kaçırdı, güvenlik güçlerinin kaçırılan subayları ODTÜ'de aramak istemesi üniversiteyi savaş alanına çevirdi.[390]

Bu öğrenci olaylarına işçi militanlığı ve grevler ekleniyordu. Gelişmeler, bir kez daha askeri, çok da uzak duramadığı siyasete müdahale etmeye yöneltti. 12 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı Sunay, Meclis ve Senato Başkanları, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtıra aldılar. Muhtıra, Anayasa'nın öngördüğü reformları hayata geçirebilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu hemen yapılmadığı takdirde, silahlı kuvvetler iktidarı devralacaktı. [391]

12 Mart Muhtırası Süleyman Demirel'i başbakanlıktan uzaklaştırdı ve Adalet Partisi'ni iktidardan düşürdü. Nihat Erim tarafından partiler üstü bir hükümet kuruldu. Siyasî ortamdaki kutuplaşmanın faturası, özgürlükçü anayasaya çıkarılıyor, anayasanın değiştirilerek durumun düzeltilmesi öneriliyordu. Zira bu özgürlükler Türk siyasî sistemine "fazla" gelmişti.[392]

Türkiye için "lüks" olduğu söylenen 1961 Anayasası değişikliğe uğradı. Yapılan değişikliklerle anayasanın özgürlükler rejimine ağır bir darbe indirildi. Temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulamayacağına ilişkin madde, "özgürlüklerin kötüye kullanılmasını önleme" amacına yönelik bir maddeye

[388] Ahmed, *a.g.e.*, s. 195.
[389] Ahmed, s. 197.
[390] Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 235-236.
[391] 1971 yılında 12 Mart günü saat 13:00'da TRT radyolarından okunan muhtıra
[392] Ayşenur Akpınar Gönenç, *Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*, Altkitap Yayınevi, İstanbul, Nisan 2001, s.113.

dönüştürüldü. Bunun dışında, kamu görevlilerinin sendika kurma hakları kaldırıldı. Üniversite özerkliği kısıtlandı, TRT'nin özerkliğini düzenleyen maddeden "özerklik" sözcüğü çıkarılıp, bunun yerine "tarafsızlık" ile yetinilen yeni bir ifade kullanıldı. [393]

Bu süreçte AP'den ayrılanlar, bazı gazetelerle, özellikle *Günaydın* gazetesiyle, işbirliği yapmak suretiyle, Süleyman Demirel'in kardeşlerine ait çok sayıda yolsuzluk iddiasını gündeme getirdiler. Adalet Partisi büyük ölçüde zaafa uğradı. 1973 seçimlerinde AP, tarihinde görmediği bir orana düştü. (%29) Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olarak 185 milletvekili çıkarırken; AP'nin milletvekili sayısı 149'a, senatör sayısı da 22 senatörün eklenmesinden sonra 80'e indi.

Bu dönemde de Tevetoğlu, Cumhuriyet Senatosu ve komünizmle mücadele eden uluslararası örgütlerde çalışmalarını sürdürmüştür. Tevetoğlu'nun İslâm dinine ve belki de pek iyi bir tahminle din ve vicdan hürriyetine yönelik görüşlerine bir örnek, 3 Kasım 1970'deki Cumhuriyet Senatosu oturumunda yapılan bir oylamadaki tavrıdır. AP'li senatör Hamdi Özer "Ramazan dolayısıyla saat 16:30'dan sonra çoğunluk kalmadığını" öne sürerek Senatonun Ramazan ayı boyunca Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri saat 13:30 ile 16:30 arasında çalışmasını öngören bir önerge vermiştir. Bu önerge aleyhine söz alan CHP'li Salih Türkmen ise "Bir üyenin oruç tutması millete olan vazifesini yapmayı bir tarafa bıraktıramaz, oruç tutan arkadaş, orucunu burada da bozar, Ramazan ayı için çalışma süresini kısmaya lüzum yoktur" demiştir. Önerge oylanmış, AP'lilerden Fethi Tevetoğlu ve Beliğ Beler lehte oy vermişler diğer senatörlerin büyük çoğunluğunun aleyhte oylarıyla bu önerge reddedilmiştir. [394]

1971 yılının Şubat ayında Dünya Anti-Komünist Birliği'nin (Asian Peoples Anti-Communist League-APACL) İcra Heyeti üyesi olarak dört günlüğüne Milliyetçi Çin'in başkenti Taipei'ye giden Tevetoğlu, burada AP hükümetinin Komünist Çin'i tanımak niyetinde olduğu hakkındaki haberleri yalanlamıştır. Tevetoğlu, AP hükümetinin anti-komünist olduğunu ve Pekin rejimini tanımayacağını ileri sürmüştür. AP hükümeti ise Tevetoğlu'nun bu açıklamayı

---

[393] 1961 anayasasında 1971 sonrasında yapılan tüm değişlikler için bkz. Özcan Tikveş, "Anayasada Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1-4, 1977, s. 26-59.

[394] *Milliyet*, 04 Kasım 1970, s. 11.

hükümet adına değil, etkili bir parlamento üyesi olarak, kendi adına konuştuğuna yönelik açıklama yapmıştır.[395]

Aynı yılın Ağustos ayında ise Dışişleri Bakanı Osman Olcay tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınacağı bilgisini verirken "Bu karar verilirken herhangi bir devletin dümen suyunda gidilmemiştir" demiştir. Olcay ayrıca, Kıta Çin'inin Birleşmiş Milletlere alınması için de olumlu oy verileceğini söylemiştir. Tüm bu gelişmelere Tevetoğlu Cumhuriyet Senatosu toplantısında gündem dışı söz alarak, görüş bildirmiştir. Komünist Çin'in tanınması hâlinde Türkiye'de "rejimin tehlikeye gireceğini" ileri sürmek gibi aşırı yorum yapan Tevetoğlu bu iddiayı yani rejimin tehlikeye düşme ihtimalini Türkiye'nin komünist ülkelerle ilişki kurmasının, ABD tarafından siyaseten dışlanma ve savunmasız bırakılma ihtimaline, dolayısıyla "bir gün" eğer ABD ve NATO olmaz ise Sovyet Rusya'nın egemenliği altına girileceği hükmüne dayandırmış mıdır diye değerlendirmek mümkündür.

Tevetoğlu'nun ABD yanlısı ve ABD çıkarları doğrultusunda politika yaptığını iddia edenlere Tevetoğlu'nun 5 Nisan 1972 yılında Senato'da gündem dışı yaptığı konuşma cevap niteliği taşımaktadır. O dönemde ABD'nin Yunanistan'a vermeyi planladığı Phantom uçakları [396] meselesine değinmiş, "Bu karar dargınlık ve titizlik yaratacak vasıftadır. Tek taraflı anlaşmalara gitmek hatalı olacaktır. Türk-Yunan dostluğu yara alacak, Türkiye'deki NATO düşmanlarının ekmeğine yağ sürülecektir" demiştir.

1972 yılında Dünya Anti-Komünist Teşkilatı Konferansı Meksika'nın başkenti Meksiko'da toplanmıştı. Türkiye'yi temsilen bir önceki yılda olduğu gibi Dr.Tevetoğlu Konferansa katılmış ve dönüşünde Cumhuriyet Senatosu'na bilgi vermiştir. Kongre başkan vekilliğine de seçilen Tevetoğlu, Ortadoğu ve özellikle Türkiye'deki son yılların olayları hakkında bir tebliğde bulunduğunu söylemiş, Atatürk'ün Komünizme karşı Türk demokrasisini nasıl koruduğunu, örnekler vererek izah ettiğini açıklamıştır. Tevetoğlu ayrıca konferansta özellikle gençlik ve üniversite konularında müşterek hareket edilmesi gerektiğinin kararlaştırıldığını,

---

[395] *Milliyet*, 23 Şubat 1971, s. 3.

[396] ABD Yunanistan'a 1974 yılında 18 adet bahse konu uçaklardan vermiştir. Yapılan eleştirilerin yersiz olduğu ve aynı dönemde Türkiye'ye de 40 adetlik uçak verilmesine yönelik anlaşma yapıldığı daha sonra ortaya çıkmıştır.

ideolojik alanda NATO'ya benzer bir örgüte sahip olunmamasının eleştirildiğini de Senato'da dile getirmiştir. [397]

Tevetoğlu'nun Senato'da görüşülen her konuyu komünizmle mücadele kapsamında değerlendirmesi bütün faaliyetlerinin merkezinde anti-komünizm olgusunun olduğunu göstermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı ile üniversitelerin 1973 yılı bütçelerinin görüşülmesinde AP grubu adına Tevetoğlu söz almıştır. Diğer parti temsilcilerinin öğretmenlerin sorunları, millî eğitim politikaları hakkındaki konuşmalarına Tevetoğlu komünizmle ilgili görüşleri ile katılmıştır. Tevetoğlu kürsüden "Milletlerarası komünizmin en büyük tahribatı milli eğitim camiasında olmuştur" diyerek görüşlerini dile getirmiştir.[398]

Bu dönemde Dr. Tevetoğlu 65 oydan 59'unu alarak bir kez daha AP Senato Grup Başkanı olarak seçilmiştir.

1973 yılındaki hükümet programı görüşmelerinde Tevetoğlu AP sözcüsü olarak Senato'dan program hakkında olumlu konuşarak "Hükümet kuruluşunun ferahlık ve ümit yarattığını" belirtmiştir. Tevetoğlu'nun bir tarikat ehli gibi "adanmışlık" ruhuyla kavradığı komünizmle mücadele meselesi bu konuşmada da kendisini göstermiş, hükümetten "aşırı cereyanlarla mücadele edilmesini" istemiştir: Ona göre gizil bir yayılma ve taban bulma ihtimali yüksek komünizm ve "Türkiye'deki komünistler yakalanan ve mahkeme edilenlerden ibaret değildir. Yakalanan piyonlar kadar bunları yetiştirenler de suçludurlar."

1973 yılındaki seçim çalışmalarında aktif rol alan Tevetoğlu AP adına radyo'dan konuşma yapmıştır. Tevetoğlu, her şeyden önce iyi bir hatipti. Duygu ve düşüncelerini Türkçeyi çok güzel kullanarak anlatmayı bilmiş ve hitabetle insanları etkilemiştir. Seçim Kanunu partilerin TRT'den 15 dakikalık propaganda yapabilmesine imkan tanımaktaydı. AP adına Tevetoğlu radyoda yaptığı konuşmada Behice Boran'dan Bülent Ecevit'e Türk Solu ve Sosyal Demokrasisi açısından iki ayrı yerde duran kişiliğe atıfla şunları ifade edecektir:

> Adalet Partisi'nin camiye, kışlaya, okula politika sokmayalım slogan ve çağrısına yalnız kendisinin tamamen sadık kalmasına, üniversite ve gençlik hadiselerinde, bugüne kadar görülen bütün mahkemelerde tek bir AP'li suçlu, sanık, hatta tanık bulunmamasına karşılık, CHP ve TİP gençlik ayaklanmasını, işçi kesimini de içerisine alarak, bir proleter ihtilâlin vurucu gücü olarak

---

[397] *Milliyet*, 05 Eylül, 1972, s. 11.
[398] *Milliyet*, 06 Şubat 1973, s. 9.

> kullanmak istemişlerdir. Türkiye'de solu ve komünizmi temsil eden bu iki siyasi parti, Kızıl Çin başta olmak üzere birçok komünist ülke anayasa ve metodlarından kopya ettikleri toprak ve su yağmacılığını teşvik suretiyle Türkiye'de bir bozgun düzeni yaratmak istemişler, bölge, ırk, mezhep, köylü, şehirli, zengin, fakir ayırımı ve bölücülüğü yaparak hukuk devleti prensiplerini çiğnemişlerdir. Türkiye'de anarşiye komünizme hâla başka ana-baba arayanlara içerdeki ve dışarıdaki Behice ile Bülent'i göstermek kâfidir. [399]

1973 yılındaki seçimlerde AP tarafından İstanbul'dan aday gösterilen Tevetoğlu, seçim sonuçlarına göre Senato'ya girememiş ve siyasi hayatını noktalamıştır.

4.3. Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Komünizmle Mücadele'de Neşrettiği Yayınlar ve Son Dönemi

4.3.1. *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*

Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Dr. Fethi Tevetoğlu'nun komünizmle mücadele kapsamında yayınladığı en önemli eseridir. Şubat 1967 yılında Ankara'da basılan eser 720 sayfadır. Dr. Tevetoğlu 1910-1960 yılları arasında Türkiye'deki sosyalist ve komünist faaliyetleri incelediği kitabını uzun yıllar yaptığı araştırmaların sonucunda yayınlamıştır. [400]

Cumhuriyet Senatosunda yaptığı bir konuşmada kitabından bahsetmiştir;

> " Bu kitap bu memlekette bugün büyük bir tehlikeyi ortaya koyan ve elli senelik geçmişimizde 1910 dan 1960'a kadar bu memlekette yeraltı ve yerüstü faaliyet gösteren sosyalist ve komünist 30 küsur teşekkülün[401] kronolojik sırayla kuruluşlarını, faaliyetlerini mahkemelere düşüşlerini, kadrolarını ve bu kadroların bir zincir halinde günümüze kadar nasıl geldiğini o zamanki tek siyasi parti CHP'ye sızması ve tesirlerini ve bugünkü politik hayatımızda nasıl

---

[399] Milliyet, 10 Ekim 1973, s. 7.

[400] Bu konu hakkında Dr. Tevetoğlu'nun en büyük kızı Filiz Ortaç babasının her gittiği her şehirde mutlaka kütüphanelere ve sahaflara uğramaya çalıştığını bildirerek, bu kitabın hazırlanmasında uzun yıllar boyunca biriktirilen kitap, belge, broşür, vb. kullandığını söylemiştir. Dr. Tevetoğlu'nun eşi Sn. Gülcan Tevetoğlu ve kızı Sn. Filiz Ortaç'la yapılan görüşme 14.02.2007.

[401] Osmanlı Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Türkiye Sosyalist Fırkası, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Amele Fırkası, Yeşilordu, Hafî Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, Türkiye Komünist Partisi, Danışıklı Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası, Müstakil Sosyalist Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Ergenekon Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Barışseverler Cemiyeti, Müstakil Türk Sosyalist Partisi, Demokrat İşçi Partisi, Vatan Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist Kültür Derneği.

> memleketin aleyhine ta Moskova'lara, ta Roma'lara dayanan faaliyetlerde bulunduğunu vesikalarla, belgelerle açıklamaktadır." [402].

Tevetoğlu bu kitabını hazırlarken resmî devlet arşivleri; İstiklal Mahkemesi kayıtları, Büyük Millet Meclisi Zabıtları ve komünist basın tarafından yayınlanmış yurt içi ve yurt dışı kitap, gazete ve dergileri kullanmıştır. Tevetoğlu bu kitabı hazırlama amacını yine kitabının önsözünde açıklamaktadır:

> Planlı, kesif, yıpratıcı ve yıkıcı komünist propaganda faaliyetleri ile mücadelede en tesirli yol ve metod, komünist faaliyetlerin gerçek yüzünün ortaya çıkarılmasıdır. Çeşitli maskeler altındaki kızıl suratı, tanımayan ve bilmeyenlerle, daha önce aldatılmışlara ve yakın gelecekte aldatılmak isteneceklere göstermek ve tanıtmak zaruridir. Komünizmden korunmak ve komünizmle mücadele etmek için evvela düşmanı tanımak, doğru teşhis etmek lazımdır. Onun plan ve tertiplerini açıklamak, onu yenmenin ve yok etmenin ilk şartıdır. Ancak bu sayededir ki, komünist olmayan sosyalisti de ayırt etmek mümkündür. Bu, yalnız onu, komünist olmayan sosyalisti, ihtilalci sosyalizmin gayyasına yuvarlanmaktan değil, birçoklarımızı yanlış hüküm vermek vebalinden kurtarır.

Kitabın önsözünde açıkladığı şekilde Tevetoğlu'nun hedefi komünizmi bilmeyenlere tanıtmak ve sosyalist ile komünist arasındaki farkları ortaya koymaktı. O'nun bu önsözde üzerine vurgu yaptığı konu, sosyalizm maskesi altında komünizm propagandası yapıldığına dair ikaz olması muhtemeldir. Çünkü, bu şekilde yazmasına rağmen, Tevetoğlu'nun sol'a bakış açısında sosyalist aslında yoktur. Yazdığı hiçbir yazıda, herhangi bir kişiyi veya teşekkülü komünizmden ayrı olarak sosyalist tuttuğu yaptığım araştırmalarda görülmemiştir.

Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler kitabını oluşturan içeriği kitabın basımından önce ve sonrasında çeşitli dergilerde bölüm bölüm yayınlamıştır.

Tevetoğlu'nun yazdığı Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler isimli kitabı çeşitli zamanlarda sol yazarlar ve siyaset adamları tarafından eleştirilmiş ve içeriği tartışılmıştır. Kitapta en çok tartışılan konu Mustafa Kemal Atatürk'ün komünizmle ilgili düşünceleri ve faaliyetleri olmuştur. Atatürk'ün Eskişehir garında 1921 yılında söylediği iddia edilen "Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir!.. Her göründüğü yerde ezilmeli!.." sözünü, Tevetoğlu destekleyecek şekilde yeni bulguları kitabında 437. Sayfasında

[402] Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 45, Toplantı 7, 9 Şubat 1968, s. 1156.

neşretmiştir. Atatürk'ün sonraki yıllarda, hazırlanmakta olan lise son sınıf tarih kitabı üzerine düzeltmeler yaparken el yazısıyla bu sözü yazmış olduğunu iddia eden Tevetoğlu, yazının aslını "Atatürk'ün el yazısıyla Türk milletine vasiyeti: Büyük emir!" alt başlığı ile kitabında yer vermiştir.

Bu el yazısı ve sözün doğru olmadığına dair tepkiler gecikmedi. Hatta el yazısı Atatürk'ün el yazıları ile karşılaştırılarak, doğru olup olmadığı araştırılmıştı.[403] Metin Toker 1971 yılında bir yazısında, komünizmle mücadele edenleri "yeminli düşmanlar" olarak addetmiş ve Atatürk'ün bir devlet adamı ve medeni bir insan olduğundan bahsederek, "Komünizm, bütün Cumhuriyetimiz boyunca ilişkilerimizin iyi olmasına dikkat ettiğimiz büyük kuzey komşumuzun resmi rejimidir. Atatürk gibi bu hususlarda son derece titiz bir insan, hem de "Türkiye" değil de "Türk alemi" diyerek bu rejimi "en büyük düşman" ilan eder ve ona karşı "Her görüldüğü yerde ezilmeli'" buyruğu verir miydi?" diyerek bu sözü Atatürk'ün söylemiş olduğuna karşı çıkmıştır.[404]

1974 yılında bu kez Mümtaz Soysal konuyu gazetesindeki köşeye taşımıştır. Soysal, "… Atatürk böyle bir sözü gerçekten söylemiş midir?"Türk Alemi" ne demektir? Misak-ı milli sınırları içinde bir Türkiye tezini savunan Atatürk böyle bir kavramı kullanabilir mi? Komünizm, kırk ayaklı, yedi başlı bir ejderha gibi gözle görülebilir mi? Böyle bir şey pekmez ezer gibi ezilebilir mi?" diyerek bu sözün gerçekliğini kabul etmemiştir.[405]

Tevetoğlu'nun kitabı sonraki yıllarda da zaman zaman gündeme gelmiştir. 1986 yılında yapılan bir söyleşide, Rasuh Nuri İleri'ye o güne dek kapsamlı bir sol tarihi çalışmasının neden yapılmadığı sorulmuştur. İleri bu hususu Türk Ceza Kanunun faşist maddelerine bağlamakla birlikte "anti-komünizm simsarları" olarak tanımladığı kişilerin yapıtlarını neden olarak göstermektedir. Bu kişilerin Peyami Sefa, Nejdet Sançar, İlhan Darendelioğlu, Fethi Tevetoğlu ve Aclan Sayılgan olduğunu belirten Rasuh Nuri İleri, Tevetoğlu'nun Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler kitabı ve Aclan Sayılgan'ın Türkiye'de Sol Hareketler isimli yayınlarını nesnel incelemelerin yapılmadığı Türkiye'de-bütün aleyhteki

---

[403] TUSTAV başkanı Erden Akbulut yaptığımız görüşmede, bu bilgiyi Vedat Türkali'nin kendisine söylediğini bildirmiştir. 20.03.2008 tarihli elektronik posta.

[404] Metin Toker, "70'ler Dünyasından Çizgiler, Komünizm Hakkında", *Milliyet*, 17 Ocak 1971, s. 2.

[405] Mümtaz Soysal, "Pano", *Milliyet*, 11 Mayıs 1974, s. 2.

propagandalarına karşın-kapsadıkları bazı belgeler nedeniyle uzmanlar için yararlı sayılabileceğini ifade etmiştir.[406]

4.3.2. Komünizmle Mücadele Yayınları Serisi

"Açıklıyorum",[407] Dr. Fethi Tevetoğlu'nun "Komünizmle Mücadele Yayınları" serisinde çıkan beşinci kitabıdır. Kitapta yazarın 1965 Ocak ayından itibaren *Yeni İstanbul* gazetesindeki "Açıklıyorum" ve "Açıkça" sütunlarında çıkan yazılarıyla, o yıllarda çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış makaleleri ve Cumhuriyet Senatosu'nda gündem dışı yapılmış iki konuşmasının metinleri toplanmıştır. Eser, Solcu çabaların iç yüzü, politika üzerine, dünden bugüne, Türk-Sovyet münasebetleri başlıkları altında dört bölüme ayrılmıştır. 'Solcu çabaların iç yüzü' isimli birinci bölümde *Koç'un hak ettiği ders, yıkıcı telkinler, Koç'a bir ders daha, öğretmenlik mesleğini sokağa düşüren adam, fikir ve ilim düşmanı sebükmağz, seni solcu sosyalist sebükmağz seni, üç ayrı devrin maarif fesatçısı, ustaları ne diyor, Moskova'yı Vaşington, Kruşçev'i Kennedy gösteren adam, düzme vesika, Koç mantığı, Türk inkılap tarihini gerçekleri ile öğren, bir sözlü soru ve bir demeç* başlıklı yazılarları bulunmaktadır. Politika üzerine yazılmış dokuz yazı ikinci bölümde toplanmıştır. Üçüncü bölümde, *köy isimleri Türkçe olacak, Türk'ün dış itibarı daha fazla küçültülemez, Atatürk ve af üzerine, Asya'da komünizmle mücadele ve APACL, ikiye bölünmüş dünya ve Vietnam, fani cehenneme gidenler, aramızda casus mu var?, Türk-Rus münasebetlerindeki gerçekler, Sovyet emperyalizmi ve İslavcılık, Kıbrıs, komünistler ve "Hatır-Satır" heyetleri, İslavlar ve İstanbul, yerli kızılların Moskova emri, Yücel-Tonguç tohumları, hepimizin düşmanı komünizm, komünizm açısından Kıbrıs, Kıbrıs ve komünizm, Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği ve Mücadele dergisi, Milli komünizm'!..San'ata değil komünizme hücum, sahne yoluyla komünizm propagandası, komünizm karşısında Anadolu basını, Moskova yetiştirmeleri, Türk-Sovyet kültür münasebetleri, Koryürek ve Moskova, sorumluların umursuzluğu ve kızılların*

---

[406] Milliyet, 18 Ekim 1988, s. 11.

[407] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Açıklıyorum*, Komünizmle Mücadele Yayınları:5, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1965, 288 sayfa.

Kıbrıs ianesi, Kızıl Çin üzerine, saygı ve sabrımızın sınırı, komünizm ve faşizm karşısında Türk milliyetçileri başlıklı yazılar dikkati çekmektedir.[408]

"Dış Politika Görüşümüz"[409] Senatör Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Komünizmle Mücadele Yayınlarından ikincisidir. Eser, *dış politika görüşümüz, Doğu-Batı münasebetleri ve Türkiye, az gelişmiş memleketler ve NATO, Türk-Japon dostluğu, İkinci Viyana Kongresi* başlıklı yazıları ve ilk iki yazının Almanca, İngilizce ve Fransızca tercümelerini ihtiva etmektedir. İkinci yazının sonlarında, komünizmi katiyetle mağlup etmenin, barutlu ve atomik silahlardan önce, manevî ve ahlakî silahlanma yanında, geri kalmış ülkeleri ekonomik kalkınmaya kavuşturmak olduğunu söylemektedir. [410]

"Faşist Yok Komünist Var",[411] Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Komünizmle Mücadele Yayınlarının ilki olarak yayınlanmıştı. Üç baskısı yapılan eserde, *komünizmle mücadele, din karşısında komünizm ve ruh hastalıkları, iki ayrı dünya ve Türkler, Batı ve Doğu Berlin, NATO'da X. yılımız, Kültür Bolşevizmi, Cemal Paşa'ya açık mektup, "Müfrit" yok, "ifrit" var!, "Faşist" yok, "Komünist" var!* başlıklı bölümlere ayrılmıştır. Bu eserde, ülkedeki sol basının faşizm suçlamaları cevaplandırılmaya çalışılmış ve komünizmin siyasi bir emperyalizm vasıtası olan yönleri, taktikleri, propaganda tarzları, vb. özellikleri anlatılmıştır. Tevetoğlu, "Kıbrıs ve Komünizm"[412] isimli eserin önsözünde;

> "Kıbrıs'ın komünizm açısından arzettiği büyük tehlike, başta Ada üzerindeki Türkler, komünist olmayan Rumlar, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere bulunmak üzere bütün Ortadoğu, Arap ve İslam, Akdeniz ve Afrika memleketlerini ilgilendirmektedir. Bu dava aynı zamanda, beynelminel komünizm karşısındaki müşterek savunma teşekkülleri olan NATO ve CENTO'nun ve tekmil anti-komünist memleketlerin ve Hür Dünya'nın barışı, güven ve muvazenesini tehdid eden bir meseledir."

demiştir. Bu eseri Tevetoğlu'nun Komünizmle Mücadele Yayınları çerçevesinde yayınladığı altıncı kitabıdır. Kitabın önsözünde Asya Milletleri Komünizmle

---

[408] Dr. Salim Şehidoğlu, *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türkçe Neşriyat-Bibliyografya*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967, s. 7-8.

[409] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Dış Politika Görüşümüz*, Komünizmle Mücadele Yayınları:2, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963, 98 sayfa.

[410] Şehidoğlu, *a.g.e.*, s. 26.

[411] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Faşist Yok Komünist Var*, Komünizmle Mücadele Yayınları:1, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1962, 58 sayfa.

[412] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Kıbrıs ve Komünizm*, Komünizmle Mücadele Yayınları:6, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1962, 128 sayfa.

Mücadele Birliği Konferansında Kıbrıs konusunda alınan kararda tam metin olarak verilmiştir. 1964 yılı Kasım ayındaki konferansa katılmış 51 ülke temsilcileri, Tevetoğlu'nun hazırladığı "Komünizm açısından Kıbrıs'ın arz ettiği büyük tehlike" isimli raporu kabul etmişlerdi. Herhangi bir yaptırımı olmayan bu karar Kıbrıs konusunda daha sonra Türk tarafına herhangi bir yarar sağlamamıştır. [413]

"Komünist Blokta Milliyet ve Mefkure", Gerhard von Mende'nin komünizmle ilgili kitabının Dr. Fethi Tevetoğlu ve Dr. Aziz Alpaut tarafından dilimize çevrilmiş halidir.

"Milletlere Işık Tutan İki Beyanname",[414] Komünizmle Mücadele Yayınları serisinin üçüncü kitabıdır. Dr. Fethi Tevetoğlu bu yayınında, "İstiklal Beyannamesi" ve İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi"nin metinlerini ve bunlar üzerindeki araştırmalarını ve incelemelerini vermektedir. Milli hakimiyet prensibini ilan ve buna karşı bir muvazene unsuru olarak da ferdin hak ve hürriyetleri prensibini ortaya koyan ve savunan bu iki beyannameyi yayınlamakla, Dr. Tevetoğlu, genç dimağların bu iki beyannamedeki gerçeklerle "Komünist Beyannamesi"ndeki yalanları ayırmalarını ve kavramalarını sağlamak istediğini belirtmiştir.

Kitabın sonunda "Esir Milletler Haftası" nedeniyle, "Sömürgeciliğin Karşısında Amerikalılar ve Türkler" adlı bir yazı yer almıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde 1959 yılından beri Temmuz ayının üçüncü haftası "Esir Milletler Haftası" olarak kabul edilmişti. Tevetoğlu esir milletleri Komünist Rusya'nın takip ede geldiği emperyalist politikanın kurbanı olan milletler olarak tanımlamış ve bu milletler arasında, Türk soyundan olan Azerbaycan, İdil-Ural, Kazakistan ve Türkistan'da yaşayan Türklerin de bulunduğu gerekçesiyle bu haftanın Türkiye'de de kutlanmasını isteyen bir kanun teklifinin gerekçesini açıklamıştır.

Komünizmle Mücadele Yayınları serisinin dördüncü kitabı olarak "Yirminci Yüzyılın Yüzkarası Utanç duvarı" [415] Tevetoğlu tarafından kaleme alınmıştır. 13

---

[413] Dr. Fethi Tevetoğlu, "Komünizm Açısından Kıbrıs", *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*, Fasikül 6, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966, s. 60-62.

[414] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Milletlere Işık Tutan İki Beyanname*, Komünizmle Mücadele Yayınları:3, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963, 46 sayfa.

[415] Dr. Fethi Tevetoğlu, *Yirminci Yüzyılın Yüzkarası Utançduvarı*, Komünizmle Mücadele Yayınları:4, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963, 72 sayfa.

Ağustos 1961 yılında Berlin'i ikiye bölmek için çekilen duvar sonrasında oluşan Doğu ile Batı Berlin'in karşılaştırmasını yapan Tevetoğlu, bu duvar vesilesiyle Türkiye'de toplumu her sahada ayırmaya ve bölmeye çalışan faaliyetlere dikkat çekmeğe çalıştığını bildirmiştir.

4.3.3. Tevetoğlu'nun Son Dönemi (1984-1989)

Dr. Fethi Tevetoğlu yaklaşık sekiz yıl süren Suudi Arabistan'daki görevlerini tamamlamayı müteakip, 1984 yılında Türkiye'ye dönmüştür. 1973 seçimleri sonrasında aktif politikaya veda etmiş, son döneminde de politikayla ilgilenmemiştir. Araştırmacı kişiliği son dönemde ön plana çıkmış ve yapmış olduğu incelemelerle Türk tarihine yönelik ciddi çalışmalar ortaya koymuştur. Düşüncelerini dergilerde yazar ve panellerde konuşmacı olarak kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu dönem, Tevetoğlu için hayatının son döneminde siyasi çekişmelerden uzak, kendine yazmayı düşündüğü konular hakkında zaman ayırabildiği bir zaman dilimi olmuştur.

Tevetoğlu'nun bu dönemindeki yazıları incelendiğinde, 1958-1973 yılları arasındaki kitapları ve basında çıkan yazılarıyla farklı bir çizgide olduğu görülür. Bu son dönemi- her ne kadar Soğuk Savaş'ın devam etmesine rağmen-1960'ların Türkiye'sinden ve uluslararası siyasetinden çok farklıydı. Tevetoğlu pek tabii bunun farkındaydı. Bu yazdıklarına ve ilgi alanlarına da yansımıştı. Artık karşısında siyasi polemiklere girebilecek, komünizmle suçlayabileceği bir sol yoktu. Siyasi faaliyetler 1980 darbesinden sonra bıçak gibi kesilmiş ve en ağır darbeyi de sol almıştı. Komünizmle mücadele de ülkede tehdit yaratabilecek sol artık yoktu ki, Tevetoğlu kendini daha çok tarihsel araştırmalara verdi. Zaten ülkeye döndüğünde daha önce aktif görev aldığı Adalet Partisi de siyaset sahnesinde yoktu ve çoğu parti yöneticisi siyasi yasaklıydı. Başka partilerden siyasete katılması için teklif alıp almadığı bilinmemekle beraber [416], Tevetoğlu bu son döneminde siyasetle uğraşmamıştır.

---

[416] Yılmaz Öztuna, Turgut Özal'ın 1983 seçimleri öncesinde Cidde'ye gittiğini ve burada Dr. Tevetoğlu ile görüşerek milletvekili adayı olmasını istediğini söylemiştir. Tevetoğlu'nun bu teklife, "siz beni aday gösterin, seçilirsem gelirim, buradaki işimi bırakamam" dediğini, Özal'ın da bu nedenle kendisini aday göstermediğini belirtmiştir. Nurhan Girgeç tarafından 1991 yılında Sn. Yılmaz Öztuna ile yapılan yayımlanmamış röportaj.

1986 yılından itibaren Türk Ocakları'nın Hars Heyetinde bulunmuş, 1989 yılının Kasım ayında da Türk Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfının kurucusu ve başkanı olmuştur. Yeni Orkun dergisinin 1987 yılından itibaren başyazarlığını yapmıştır.

Bu dönemde Tevetoğlu, geçmişte yaşananların bir hesaplaşması şeklinde 1944 Irkçılık-Turancılık Davasını konu alan yazı dizisini Yeni Orkun Dergisinde yayınlamıştır. Yeni Forum Dergisinde, "Ali Fethi Okyar'ın Serbest Fırka Hatıraları", "Atatürk'ün Minberi ve Minber'in Hatibi" isimli makaleleri, Samsun'da yayınlanan Kardelen Dergisinde Türk Edebiyatında Takma Adlar", Türk Kültürü Dergisinde "Türkçü Dergiler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisinde "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi" gibi detaylı incelemeleri yayınlanmıştır.

Tevetoğlu'nun ani ölümü, bazı çalışmalarının yarım kalmasına neden olmuştur. Yeni Orkun dergisinde dizi yazı olarak yayınlanan "Bindokuzyüzkırkdörtler"ü ilerde bir kitap haline getirmeyi düşünüyordu. Tevfik İleri ve Baha Said hakkında ayrı ayrı biyografi hazırlamayı düşünüyordu. Son yazdığı şiirleri de içine alan "Varım-Yoğum" adıyla bir şiir kitabıyla bütün şiirlerini bir araya getirip yayımlamayı düşünüyordu.[417]

---

[417] Nurhan Girgeç, a.g.e., s. 79

SONUÇ

Dr. Fethi Tevetoğlu yaşadığı dönem itibarıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından Soğuk Savaşın sonuna kadar gerek Türkiye içinde, gerekse uluslararası siyasette birçok kırılmalara ve değişimlere şahit olmuştur. Onun bu dinamik dönemdeki hayatı, fikirlerini de etkilemiş; Türkçü, kimi zaman ırkçı kimliği, yerini 1960 sonrası anti-komünist bir kişiliğe dönüştürmüş, en azından öyle hatırlanmıştır.

Milliyetçilik ve Türkçülük, Dr. Tevetoğlu'nun çocukluğundan itibaren yaşadıklarının ve kişilik olumuna etki eden olayların bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Küçük yaşlarda babasının Ruslarla ve Milli Mücadele'de Bahriyeli bir subay olarak görev alması, lise yıllarında çevresindeki Türkçü kişiler ve özellikle bu yıllarda Nihal Atsız ile irtibat kurması Türkçü Tevetoğlu'nun yetişmesinde önemli etki sağlamıştır.

Ziya Gökalp'le birlikte Dr. Rıza Nur'un görüşleri ve Türkçülüğe bakış açısı Dr. Tevetoğlu'nun fikirlerinin ana kaynağı olmuştur. Kimi zaman ırkçı düşünceleri ve söylemleri bulunmasına rağmen Dr. Tevetoğlu Türkçülüğü kan bağından çok kültür bağlılığına dayandırmıştır. Tüm dünyada Yirminci Yüzyılın başı ve ortasındaki milliyetçilik anlayışının ırk ve kan bağına dayandırıldığı düşünüldüğünde, Dr. Tevetoğlu'nun Türkçülüğü aşırılığa kaçmadan savunmuştur. Dönemin Türkçü çekişmelerinde Nihal Atsız'ın yanında yer almış ve yazılarında Atsız'ı Reha Oğuz Türkkan'a karşı desteklemiştir.

Dr. Tevetoğlu, Alpaslan Türkeş ile birlikte 1944 Irkçılık Turancılık davasında tutuklanan 23 kişi arasındaki iki muvazzaf subay'dan biri olmuştur. Bu dava süresince yaşadıkları ve Türkçülere yapılan baskılar nedeniyle o dönem iktidarda olan CHP ve İsmet İnönü'ye karşı olan tepkisi sonraki hayatında özellikle 1960 sonrası siyasi yaşamında devam ederek sürmüştür.

Türk düşünce ve siyasî hayatına Dr. Tevetoğlu'nun etkisi; 1940'lı yıllarda Türkçü kimliğiyle ve özellikle *Kopuz* dergisi ile düşünce boyutunda, 1960'dan sonra ise komünizmle mücadele faaliyetleri ile AP'li bir parti yöneticisi ve Cumhuriyet senatörü olarak da siyasi boyutta kendini göstermiştir. Kısaca Dr. Fethi

Tevetoğlu Türkçü ve anti-komünisttir. Türkçülüğü hiçbir zaman siyasi boyuta taşımamıştır. 1960 sonrası milliyetçi oluşumlarda yer almamıştır.

Dr. Tevetoğlu'nun faaliyetleri arasında Türkiye'de en fazla ilgi-tepkiyi çeken komünizmle mücadeledir. Ateşli bir anti-komünist olan Dr. Tevetoğlu, komünizm tehlikesini abartarak kamuoyuyla paylaşmış ve dikkat çekmek istemiştir.

Soğuk Savaş döneminin başlangıcında, Türkiye'nin söz konusu bloklardan birine dâhil olmasının nedeni, önemli ölçüde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu baskı politikası olduğu düşünüldüğünde Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkabilecek muhtemel taleplerini dengelemek amacıyla dönemin diğer büyük gücü ABD'yi ve onun liderliğini yaptığı ittifakı arkasına alma ihtiyacıdır. Bu süreç 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki talepleri azalmış, bir nevî denge kurulmuştur. Soğuk Savaş'ın en şiddetli olduğu dönemde (1945-1955) Türkiye'de Komünizmle mücadele birkaç şahsi teşebbüs dışında çok cılız kalmıştır ve örgütlenememiştir. Soğuk Savaşın belirli bir şekilde yumuşama dönemine girdiği 1962 sonrasında ise Sovyet tehdidi azalmış, buna rağmen Türkiye'deki Komünizmle mücadele faaliyetleri örgütlenmeye başlamış ve artarak devam etmiştir. Bu faaliyetlerin amacı ülkeye Sovyetler'in işgal tehdidini bertaraf etmek-kamuoyunun dikkatini çekmek değil, (bu endişe daha çok 1945-1955 arası yaşanmıştı) muhtemel bir Komünist darbeyle ülke yönetiminin Komünistlerin eline geçme tehdidiydi. Bu, Tevetoğlu'nun düşmanını belirlemişti; o Sovyetler Birliği'nden çok, Türkiye'deki komünistlere düşmandı, onlarla mücadele ediyordu.

Dr. Fethi Tevetoğlu'nun komünizmle mücadelesini sadece Amerikancılığına bağlamak kolaycılığa kaçmak olur ve doğru değildir. 1960 sonrası siyasi ortamda Adalet Partisi, milliyetçi ve muhafazakâr seçmen tabanına komünizmle mücadele ve Amerikancılık (bu çoğu zaman medeniyet kavramıyla eş tutulmuştu) argümanlarıyla devamlı surette mesaj verdi. Tevetoğlu da, Komünist ülkeler haricindeki ülkeleri her zaman 'hür dünya' olarak nitelendirilmişti. Bu mesajı kitlelere ileten partililerden biri de Fethi Tevetoğlu'ydu.

Tevetoğlu komünizmle mücadelede duygusal, hissiyatçı ve çıkarcı davranmıştır. Duygusallığı, küçüklüğünden beri süregelen komünizme karşı

yaşadıkları ve gördükleridir. Eşinin Bolşeviklerden kaçarak Türkiye'ye yerleşmesi ve anlatıları,[418] komünizme karşı nefretini arttırmıştır. Hissiyatçılığı, 1944 Irkçılık-Turancılık davasında yargılanması ve hapis yatmasının, o dönemki hükümet politikaları, Sovyetlere yaranmak uğruna Türkçülerin feda edilmesine bağlamasından, çıkarcılığı ise mensubu olduğu partinin ülkedeki 'sol' ile, ayni CHP ve TİP ile mücadelesinde komünizmi ön plana çıkararak seçmen tabanını her zaman diri tutmasıydı.

Tevetoğlu'nun Amerikancılığı, Amerikan hayranlığı ile ilgili pek çok suçlama yapılmıştır. Bu konu hakkında kesin ve net bir sonuca ulaşmak mevcut veriler ışığında imkan dahilinde değildir. Ancak açık olan bir husus vardır. Bu, Tevetoğlu'nun komünizmle, Sovyetlerle ve Türkiye'deki sol ile mücadelesi ve hesaplaşmasının 1960'dan sonra şekillenen bir konu olmadığıdır. Tevetoğlu 1953 yılında ABD'ye gitmiştir ve beş yıl kalmıştır. Onun, ülkeye döndükten sonra ABD'nin telkiniyle, anti-komünist olduğunu iddia edenler bir noktayı gözden kaçırmışlardır. Komünizmle mücadele ve anti-komünistlik, Tevetoğlu'nun çok genç yaşlardan veri sürdürdüğü bir mücadeledir. 1960'dan sonra sadece evrilmiş ve aktif siyasetle birlikte sürdürülmüştür. Bunun ispatı Tevetoğlu'nun 1968'de yayınladığı ve büyük yankı uyandıran Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Hareketler isimli kitabıdır. Tevetoğlu bu kitabı hazırlamak için hayatının her döneminde inceleme ve araştırma yapmış ve bilgi toplamıştır. Gittiği her şehirde kitapçıları ve sahafları ziyaret ederek Türkiye'deki Komünist faaliyetler hakkında birincil kaynaklara ulaşmaya çalışmıştır. Arap alfabesini bilen ve eski yazıyı çok düzgün okuyan ve yazan Tevetoğlu, içerik olarak çok zengin ve titiz bir çalışma meydana getirmiştir. Kitabın objektifliği, üslubu ve kurgusu eleştirilere açıktır. Kullanılan kaynaklar bakımından ele alındığında, Türkiye'deki sosyalist ve komünist faaliyetleri ilk başından beri ortaya koyan ciddi bir eserdir. Tevetoğlu, bu çalışmasıyla sol'u araştırıp ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu kitap Tevetoğlu'nun komünizmle mücadelesinin ve anti-Sovyet düşüncelerinin 1960'lı yıllardan çok önce ortaya çıktığının ispatıdır.

---

[418] Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* isimli kitabının başında "Bu kitabımı, Komünist İhtilali üzerine Şimali Kafkasya'dan kaçıp Türkiye'ye gelmiş Karaçay kızı, Eşim: Gülcan (Krımşamhal) Hanım'a ithaf ediyorum." demiştir.

Dr. Tevetoğlu, Türkçülüğünden ziyade anti-komünist kimliğiyle dönem araştırmalarını yapanlar için ilginç ve gizemli kişiliğini korumaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

1. Kitaplar

AKÇURA, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Öncüleri–1928 Yılı Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çeviren Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

AHMED, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Çeviren: Ahmet Fethi, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 1996

AKALIN, Cüneyt, *Soğuk Savaş, ABD, ve Türkiye: Olaylar, Belgeler, 1945-1952,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003

AKÇURA, Yusuf, *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihsel Gelişimi*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

AKIN, Rıdvan, *Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi 1908–1918*, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitapevi, İstanbul, 2009.

AKŞİN, Sina, *Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, İmaj Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 1996

ANDERSON, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, New York, 1983. (*Hayali Cemaatler*, çeviren: İskender Paylaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2007)

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923–1925*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1984.

ARMSTRONG, John, *Nations Before Nationalism*, Chapel Hill, University of North Carolina Pres, 1982.

ATABAY, Mithat, *II. Dünya Savaşında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

ATAÖV, Türkkaya, *Amerika, NATO ve Türkiye,* İleri Yayınları, İstanbul, 1969,

Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi, Editör Ramazan Acun, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2009

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Söylev* (Nutuk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Söylev ve Demeçler*, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981.

Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi, Editör Fatma Acun, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2009.

Atatürk'ü Anma Panel ve Konferansları, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 4 Kasım 1988.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Hazırlayan: Nimet Arsan, Cilt 3, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Türk Tarihinde Meseleler*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1997.

ATSIZ, Nihal, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi*, İstanbul, 1997.

ATSIZ, Nihal, *İçimizdeki Şeytan, En Sinsi Tehlike, Hesap Böyle Verilir*, İrfan Yayınları, 1997.

ATSIZ, Nihal, *Makaleler 3*, Baysan Basım ve Yayın, İstanbul, 1992.

ATSIZ, Yağmur, *Ömrümün İlk 65 Yılı*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Ayın Tarihi

AYIN, Faruk, *l931-l945 Türkçülük Hareketleri,* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, l998.

BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2002,

BAKİLER, Yavuz Bülent, *1944–1945 Irkçılık–Turancılık Davasında Sorgular Savunmalar*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

BALCIOĞLU, Mustafa, KURTCEPHE, İsrafil, *Kara Harp Okulu Tarihi*, Ankara, 1991.

BALİ, Rıfat, *Bir Türkleştirme Serüveni 1923–1945*, İletişim Yayınevi, 2000.

BAYKURTARAN, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912–1931)*, Kültür Bakanlığı Yayınları Başvuru Kitapları Dizisi: 34, Ankara, 1996.

BEHAR, Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

BEKTAŞ, Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

BENGİ, Hilmi, *Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

BİLGE, Suat, *Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920–1964)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1992.

BİLGİÇ, Saadettin, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002.

Birinci Türk Tarih Kongresi–Konferanslar, Münakaşalar, Hazırlayan: Türk Tarih Kurumu, Taş Matbaacılık, İstanbul, 1932.

BREUILLY, John, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester, 1993.

BROWN, James A. C., *Beyin Yıkama ve İkna Metodları,* Çeviren: Behzat Tunç, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.

CİHANGİR Feyzullah, "Tek Parti İktidarından Çok Partili Döneme Türkiye ve Bediüzzaman'ın Siyasal Çizgisi", *Köprü Dergisi,* Bahar 2004, Sayı 86

CRAIG, Calhoun, *Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997 (*Milliyetçilik*, Çev.: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009)

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1959)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

ÇEŞME, Ahmet, *Kansız Mücadelenin Kanlı Yüzü Psikolojik Harekat ve PKK*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2005.

DARENDELİOĞLU, İlhan, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, Toplantılar, Mitingler, Nümayişler, Bildiriler, Cemiyetler, Basın*, Toker Yayınevi, İstanbul, 1968.

DELİORMAN, Altan, *Kırık Kanatlı Jön–Türk*, Bütün Eserleri–2, İstanbul, 1997.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

DÖNMEZER, Sulhi, *Sosyoloji,* Savaş Yayınları, Ankara,1984.

DURAKBAŞ Ayşe, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

EKİNCİ, Necdet, *2. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Kasım 1997.

ER, Ahmet , *Hatıralarım ve Hayatım*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, 2007

ERDAL, İbrahim, *Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923–1925)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

ERGUN, Sadettin Nuzhet, *Türk Şairleri*, Cilt 2, 1944.

ERKİLET, Hüseyin Emir, *Şark Cephesinde Gördüklerim*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943.

ERKİN, Feridun Cemal , *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi,* Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.

ERKMAN, Faris*, En Büyük Tehlike*, Ak-ün Matbaası, 1943.

ESKİ, Mustafa, *Kastamonu Abdurrahmanpaşa Lisesi Tarihi*, Kastamonu Valiliği Yayınları, Ankara, 2005.

GELLNER, Ernest, *Nations and Nationalism,* Blackwell Publishing, Malden, USA, 2006. s. 1. *(Uluslar ve Ulusçuluk,* Çev.: Günay Göksu Özdoğan, Büşra Ersanlı, Hil Yayınları, İstanbul, 2008)

GİRGEÇ, Nurhan, *Dr. Fethi Tevetoğlu'nun Hayatı, Fikirleri, Edebi Yönü*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 1992.

GLASNECK, Johannes, *Alman Faşizminin Türkiye'deki Propaganda Faaliyetleri*, (Faschistische Propaganda in der Türkei), Çev.: Murat Çakır, *Wissenschaftliche Beiträge*, Martin–Luther–Üniversitesi, 1966.

GLASNECK, Johannes, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Çev.:Arif Gelen, Onur Yayınları, İstanbul, 1976.

GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Şef Dönemi (1939-1945),* Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2007.

GÖNCÜOĞLU, Süleyman Faruk, *İstanbul'un İlkleri Enleri*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2003.

GÖNENÇ, Ayşenur Akpınar, *Sivil Toplum Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*, Altkitap Yayınevi, İstanbul, Nisan 2001.

GÖNLÜBOL, Mehmet–ÜLMEN, Haluk, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Alkım Kitabevi, Ankara, 1989.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref–KİLİ, Suna, *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1995.

GREENFELD, Liah, Nationalism: Five Roads to Modernity, First Harward University Press, 1993.

GÜLER, Filiz Demirci, *Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi*, Ankara, 2003.

GÜRÜN, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi, Ankara, 1983.

GÜRÜN, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

HALBWACHS, Maurice, *İçtimaî Morfoloji: Nüfus ve İçtimaî Hadiseler*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

HEYD, Uriel, Milliyetçiliğin Kökenleri, Pınar Yayınları, İstanbul, Eylül 2001.

http://sosyolojik.wordpress.com/2010/01/05/psikolojik-savas-teknikleri/, 04.04.2011.

http://www.mttb.org.tr/?page_id=86, 16,06,2011, 00:27.

http://www.politikakademi.org/2011/03/soguk-savas-surecinde-ve-gunumuzde-psikolojik-savas. 01.01.2011, 21:09

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 1984.

Irkçılık-Turancılık, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

İĞDEMİR, Uluğ, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.

KÂĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul, 1988.

KARPAT Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel, Ekonomik Temeller*, İmge Yayınevi, Ankara, 2008.

KAYA, Yalçın, *Köy Enstitüleri "Antigone'den Mızraklı İlmihal'e"*, Cilt 2, Tiglat Matbaacılık, İstanbul, 2001.

KEDOURIE, Elie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, çeviren: M. Haluk Demirtaş, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1971.

KEDOURIE, Elie, *Nationalism*, Hutchinson, Camberley, UK, 1960.

KELLAS, James G., *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, Macmillian, Londra, 1991.

KILIÇ, Sezen, *Türk Basınında Hitler Almanyası (1933-1945)*, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2008.

Kırklı Yıllar–1 En Büyük Tehlike-Niçin Sovyet Birliğinin Dostuyum?, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002.

Kırklı Yıllar–5, TÜSTAV Yayınları,İstanbul, 2006.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Millî Dönemi (1938–1945)*, Cilt 1–2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

KOHN, Hans, *The Idea of Nationalism*, Macmillan, New York, 1945.

KURU, Hanife, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1996.

KUSHNER, David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876–1908)*, Çev.: Şevket S. Türet, Ay Köprüsü Yayınları, İstanbul, 2004.

LANDAU, Jakop, *Pantürkizm*, Çev.: Mesut Akın, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çeviren: Metin Kıratlı. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

L'Oeuvre de Henri PROST, *Architecture et Urbanisme*, Paris, Académie d'Architecture, 1960.

MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

MARGET, Maurice, *Psikolojik Savaş*, Çev.: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972.

McCARTHY, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar–Osmanlı Anadolu'sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, Çev.: Bilge Umar, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1998.

Milliyetçiler Birliği Esas Nizamnamesi, Madde 3, Milliyet, 20.05.1950.

MUMCU, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, UMAG (Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı) Yayınları, Ankara, 2007.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa, *Milli Şef Döneminde Çankaya'da Kabus*, Başak Yayınları, İstanbul, 2005.

OBA, Ali Engin, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitapevi, Ankara, 1995.

OKUTAN, M. Çağatay, *Bozkurt'tan Kuran'a Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) 1916-1980*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs 2004.

ORAN, Baskın, *Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

ORWELL, George, *1984*, Işık Kitapları, İstanbul, 1958.

ORWELL, George, *Hayvan Çiftliği*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1954.

OTAR İsmail, ÖZCAN, Ömer, *Cafer Seydahmet Kırımer'in Günlüğü*, Polatlı Kırım Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Ankara, 2003.

ÖLMEZOĞLU, Âli, *Ahmed Cevdet Paşa Hayatı ve Eserleri*, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa, 2002.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu, *Turan'dan "Bozkurt'a-Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz, *Türk–Alman İlişkileri (1923–1945)*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

ÖZKIRIMLI, Atila, BARAZ, Turhan, *Çağdaş Türk Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 697, Eskişehir, 2007.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları–Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.

ÖZNUR, Hakkı, *Ülkücü Hareket, Teşkilatlar ve Mücadeleler*, Cilt 2, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004.

PROST, Henri, *1936–1951: Plan d'aménagement*, İstanbul. (Henri Prost'un İstanbul Planlaması 1936-1951), Fransız Mimarlık Enstitüsü XX. Yüzyıl Mimarlık Arşivleri.

PROST, L'Oeuvre de Henri, *Architecture et Urbanisme*, Paris, Académie d'Architecture, 1960.

RAWNSLEY, Gary D., *Cold-War Propaganda in the 1950s*, St. Martin's Press, New York, 1999.

SALMAN, Turhan, *TİP Parlamentoda*, TUSTAV Yayınları, 5 Cilt, İstanbul, 2005.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih,* İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

SANDER, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Yayınevi, Ankara, 2000.

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Yayınevi, Ankara, 1996.

SARINAY, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları (1912–1931)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

SAYILGAN, Aclan, *İnkâr Fırtınası*, Ülke Yayınları, İstanbul, 1963.

SCOTT, Giles -Smith, KRABBENDAM, Hans, *The Cultural Cold War in Western Europe, 1945-1960*, Frank Cass Publishers, Londra, 2003.

SEÇKİN, Orhan, *Devlet Güvenliği ve Haber Alma*, Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım (1905–1950)*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968.

SEYDİ, Süleyman, *1939–1945 Zor Yıllar*, Asil Yayınları, Ankara, 2006.

SMITH, Anthony, Anthony, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1986. (*Ulusların Etnik Kökeni*, Çev.: Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitapevi, Ankara, 2003)

SMITH, Anthony, *National Identity*, University of Nevada Press, 1991. (*Milli Kimlik*, Çev.: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009)

SPANIER, John, W. HOOK, Steven, *American Foreign Policy Since World War II*, A Division of Congressional Quarterly Inc., Washington, 1992.

ŞEHİDOĞLU, Dr. Salim, *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türkçe Neşriyat-Bibliyografya*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967.

TBMM Zabıt Ceridesi.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, "Komünizm Açısından Kıbrıs", *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*, Fasikül 6, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, "Ziya Gökalp'ın Son Makaleleri", Türk Kültürü, Ekim 1964, Cilt II, Sayı 24, s. yok.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Açıklıyorum*, Komünizmle Mücadele Yayınları:5, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1965.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya*, Ankara, 1965.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Dış Politika Görüşümüz*, Komünizmle Mücadele Yayınları:2, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Faşist Yok Komünist Var*, Komünizmle Mücadele Yayınları:1, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1962.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Kıbrıs ve Komünizm*, Komünizmle Mücadele Yayınları:6, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1962.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Milletlere Işık Tutan İki Beyanname*, Komünizmle Mücadele Yayınları:3, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963.

TEVETOĞLU, Dr. Fethi, *Yirminci Yüzyılın Yüzkarası Utançduvarı*, Komünizmle Mücadele Yayınları:4, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1963.

TEVETOĞLU, Fethi, *Açıklıyorum*, Komünizmle Mücadele Yayınları, Ankara, 1965.

TEVETOĞLU, Fethi, *Hind şairi Tagor, Külliyatı, Hayatı ve Eserleri*, Ankara, 1938.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

TURGUT, Hulusi, *Türkeş'in Anıları-Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınevi, İstanbul, 1995.

TÜFEKÇİ, Gürbüz, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.

Türk Ocağı Türk Tetkik Heyeti, *Türk Tarihi'nin Ana Hatlarına Methal:8*, Maarif Vekâleti, Ankara, 1931.

Türk Solu, 21.02.2005, sayı 76. Kolay erişim için: http://www.turksolu.org/76/ozsoy76.htm.

TÜRKKAN, Reha Oğuz, *Kuyruk Acısı*, Bozkurtçu Yayınları, İstanbul, 1943.

TÜRKKAN, Reha Oğuz, *Tabutluktan Gurbete*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789–1999)*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000.

USLU, Nasuh, Türk Amerikan İlişkileri, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve CHP*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1999.

ÜLMAN, Haluk, *İkinci Cihan Harbi'nden Truman Doktrini'ne kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1961.

ÜSTEL, M. Füsun, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

WEISBAND, Edward, *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2002.

YORGANCILAR, Serkan, *1965 Sonrası İslamcı Bir Ögrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

YÜCEL, Fethi, *Irmak ve Okyanus*, Yeni Cezaevi Yayınları, Ankara, 1943.

YÜKSEL, Nahit, *Fikir Hareketleri Dergisi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2005.

YÜKSEL, Halûk F., *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri,* Baha Matbaası, İstanbul, 1968.

2. Makaleler

"Atsız'ın Irkçılık Turancılık Davası'ndaki Savunması", *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976.

AĞAOĞULLARI, Mehmet, "Aşırı Milliyetçi Sağ", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

AKYOL, Mete, "Aptallığı Bırak Para Kazanmaya Bak", *Milliyet Hafta Sonu İlavesi*, 03.09.1967.

ALÖÇ, Kazım, "İfşa Ediyorum", *Yeni Gazete*, 15 Nisan–19 Mayıs, İstanbul, 1967.

ASLAN, Emre, "Türkiye'de Irkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

ATSIZ, Nihal, "Kadro ve Ziya Gökalp", *Atsız Mecmua*, Sayı 12, Yıl 1, İstanbul, 15 Nisan 1932.

ATSIZ, Nihal, *Atsız Mecmua*, Sayı 1, İstanbul, 15 Mayıs 1931.

ATSIZ, Nihal, *Atsız Mecmua*, Sayı 17, Yıl 2, İstanbul, 25 Eylül 1932.

ATSIZ, Nihal, *Çanakkale'ye Yürüyüş*, *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferi*, İstanbul, 1997.

AVNİ, Hüseyin "Hangi Köylü Zenginleşiyor", *Yurt ve Dünya*, sayı 20, Ankara, 29 Ocak 1942.

AYDEMİR, Işık, “İki Fransız Mimarı Henri Prost ve August Perret’nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları”, *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergi*, Cilt 3, Sayı 1, 2008.

BERKES, Niyazi, “Modern Ekonomilerin Tezatları” *Yurt ve Dünya*, sayı 32, Ankara, Ağustos 1943.

BERKSOY, İhsan, “Irk Üstünlüğü İddiaları”, *Yurt ve Dünya*, Sayı 41, Ankara, 1 Mart 1944.

BİLGİÇ, M. Sadettin, “Rahmetli Mehmet Turgut Kardeşim”, *Türk Yurdu*, Sayı 264, Ağustos 2009.

BULUT, Sedef, “27 Mayıs 1960’tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası*”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, Mayıs 2009.

CEMGİL, Adnan, “Koyu Milliyetçilik Nedir?”, *Yurt ve Dünya*, Sayı 41, Ankara, 1 Mart 1944.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 45, Toplantı 7, 9 Şubat 1968.

ÇAĞAPTAY, Soner, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

ÇAKMAK, Diren, “Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği”, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2008.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12 Sayı 22 Aralık 2009.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ, 2009.

ÇETİN, Nurullah, "Fikret’te Beynelmilelcilik Düşüncesi”, *Edebiyat Otağı*, Ankara, 1 Ağustos 2006.

CİHANGİR Feyzullah, “Tek Parti İktidarından Çok Partili Döneme Türkiye ve Bediüzzaman'ın Siyasal Çizgisi”, *Köprü Dergisi,* Bahar 2004, Sayı 86.

ÇONGUR, H. Rıdvan, “Türkçü Şairler Fethi Tevetoğlu”, *Yeni Orkun*, Sayı 20, İstanbul, Aralık 1989.

ERGÜN, Mustafa, "Hasan Ali Yücel'in Eğitim ve Kültür Politikası", *Doğumunun 100. Yılında Hasan-Ali Yücel'i Anma Toplantısı* tebliği, Millî Eğitim Bakanlığı ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih–Coğrafya Fakültesi, Ankara, 17.12.1997.

ERKAN, Ayça Ülker, "Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi,* Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt 8, Sayı 1, 2010.

ERSANLI, Büşra, "Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

ERTÜRK, Yakup Erdal, "Tevetoğlu: İslamiyet'i En İyi şekilde Biz Temsil Ettik", *Türk Yurdu*, Cilt 10, Sayı 30, Ankara, Şubat 1990.

ESEN, Suphi, "Gençlik Meselesi", *Kopuz*, Sayı 3, Kastamonu, 15 Haziran 1939.

GEORGEON, François, "Yusuf Akçura", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 6, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

HEKİMGİL, Emin, "Türk Milliyetçiliği", *Kopuz*, Sayı 3, Kastamonu, 15 Haziran 1939.

ILICAK, Nazlı, "Barlas Küntay'ın Ardından",*Yeni Şafak*, 12 Ağustos 1999.

İNAN, Abdülkadir, "Codex Cumanicus Bilmecelerine Dâir*"*, *Kopuz*, Sayı 4, Kastamonu, 15 Temmuz 1939.

İNSEL, Ahmet "Milliyetçi-Mukaddesatçı Başlar", *Radikal,* 27 Nisan 2008.

KARAOĞUZ, Doğu, "Cafer Seydahmet Kırımer'in Türkçülük Üzerindeki Görüşleri", *Türk Yurdu*, Cilt 27, Sayı 239, Temmuz 2007.

KEYDER, Çağlar, "A History and Geography of Turkish Nationalism," (Bir Türk Milliyetçilik Tarihi ve Coğrafyası) F. Birtek ve T. Dragonas editörlüğünde *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey*, Routledge, Londra, 2005.

KORKMAZ, Ramazan, "61. Yazı Yılında Dr. Fethi Tevetoğlu ve Eserleri", *Yeni Forum*, 1–15 Temmuz 1989.

KUTLU, Sacit, "İkinci Meşrutiyet Döneminin Düşünce Akımları", *Çağdaş Türkiye Seminerleri 2008*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.

MANKA, Ayşe Gülçin, *Anadolu Ajansı ve II. Dünya Savaşı*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara, 2008.

ORAN, Baskın, “Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:3 Ankara, 1969.

ÖNEN, Nizam, “Fethi Tevetoğlu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.

ÖZCAN Ömer, “Cafer Seydahmet Kırımer’in Günlüğünde Zonguldak” *Kent Tarihi’05 Bienali Bildiriler,* Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı, Zonguldak, 2005.

ÖZÇELİK, Ayfer, “Atatürk ve Tarih Şuuru”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 35, Cilt 12, Ankara, Temmuz 1996.

ÖZSOY, Ali, “Şeriatçıların Ve Ülkücülerin Amerikancı Tarihinden Bir Sayfa”, *Türk Solu*, 21.02.2005, Sayı 76.

ÖZTÜRK Ahmet, “Tartışmaya devam”, *Halkın Sesi,* Zonguldak, 1 Kasım 2010.

SADIQ, Mohammed, “Türkçülük Cereyanı–Türk Milliyetçiliğinin Eşiğinde (1908–1918)”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ayrıbasım, Sayı 5–20, Ankara, 1966–1968.

SANÇAR, Nejdet, “Ömer Seyfettin'de Milliyetçilik", *Kopuz*, Sayı 4, Kastamonu, 15 Temmuz 1939.

SANÇAR, Nejdet, “Ziya Gökalp’ın Türkçülük Fikirleri III”, *Kopuz*, Sayı 3, Kastamonu, 15 Haziran 1939.

SOFUOĞLU, Adnan, “1930–1940 Arası Türkçülük Faaliyetleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yıl 31/1–2, Ankara, 1995.

SOYSAL, Mümtaz, “Pano”, *Milliyet*, 11.05.1974.

ŞİMŞİR, Bilal, “Atatürk’ün Kitap Sevgisi”, *Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri*, Kayseri 1982.

TATÇI, Mustafa, “Merhum Fethi Tevetoğlu”, *Türk Yurdu*, Cilt 11, Sayı 51, Ankara, Kasım, 1991.

TEVETOĞLU, Fethi Kopuz (Tevetoğlu), “Dr. Rıza Nur ve Kopuz Mecmuası Hakkında", *Kopuz*, Sayı 2, Kastamonu, 15 Mayıs 1939.

TEVETOĞLU, Fethi, “Olduğu Gibi” *Kopuz*, Sayı 3, Samsun, Temmuz 1943.

TEVETOĞLU, Fethi, (Ali Fethi), “Boz Kurt”, *Atsız Mecmua*, Sayı:13, Mayıs 1932.

TEVETOĞLU, Fethi, “1938–1950 Yıllarında Türkçülük”, *Türk Ocağı Birinci Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları İlmi Kongresi*, Ankara, 28 Mart 1987.

TEVETOĞLU, Fethi, "Bayrağa Sardığım Yüce Şair", *Türk Kültürü Dergisi Mehmet Akif Özel Sayısı*, Sayı 55, Ankara, Aralık 1986.

TEVETOĞLU, Fethi, "Benim Sevdiklerim", *Kopuz*, Sayı 1, Samsun, Mayıs 1943.

TEVETOĞLU, Fethi, "Bin Dokuz Yüz Kırk Dörtlüler", *Yeni Orkun*, Sayı 1–7, İstanbul, Eylül 1988.

TEVETOĞLU, Fethi, "Evlenmek İşi–II", *Kopuz*, Sayı 12, Kastamonu, Nisan 1944.

TEVETOĞLU, Fethi, "Milli Mücadele'de Bir Deniz Kahramanlığı: Alemdar Destanı", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 11, İstanbul, Kasım 1973.

TEVETOĞLU, Fethi, "Milli Şairimiz Mehmed Emin Yurdakul", *Kopuz*, Sayı 5, Kastamonu, 15 Ağustos 1939.

TEVETOĞLU, Fethi, "Ölümünün On Beşinci Yılında Mehmet Akif", *Zafer Gazetesi*, 27.12.1951.

TEVETOĞLU, Fethi, "Tanınmamış Halk Şairlerinden Ziğaoğlu Mehmet", *Atsız Mecmua*, Sayı 17, Eylül 1932.

TEVETOĞLU, Fethi, "Türk Şîri ve Kopuz", *Kopuz*, Sayı 1, Kastamonu, 15 Nisan 1939.

TEVETOĞLU, Fethi, "Türkçü Dergiler X (Kopuz)", *Türk Kültürü*, XXVII, sayı 311, Ankara, Mart 1989.

TEVETOĞLU, Fethi, *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

TEVETOĞLU, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910–1960)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967.

TİKVEŞ, Özcan, "Anayasada Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 1-4, 1977.

TOKER, Metin, "70'ler Dünyasından Çizgiler, Komünizm Hakkında", *Milliyet*, 17 Ocak 1971.

TUNÇAY, Mete, "Tek Parti Döneminde Basın", *Tarih ve Toplum*, İstanbul, Ocak 1987.

ULUĞTUĞ, Nimet Turgun, "Kımız Bayramı", *Kopuz*, Sayı 4, Kastamonu, 15 Temmuz 1939.

UMAR, Ömer Osman, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 59, Cilt XX, Ankara, Temmuz 2004.

Yeni İstanbul, 8-30 Nisan 1966.

YILDIRIM, Seyfi, "Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Stratejisi Çerçevesinde Yabancı Uzman İstihdamı", *KÖK Araştırmalar*, Cilt X, Sayı 1, Bahar 2008, KÖKSAV, Ankara.

YILDIRIM, Seyfi, "Türkiye Demiryollarında Yabancı Uzmanlar (1925–1950)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt XXIII, Mart–Temmuz–Kasım 2007, Sayı 67–68–69.

YILDIRIM, Seyfi, "Türk-Sovyet Ekonomik İlişkileri ve Uzman Heyetler (1923–1938)", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi/ Journal of Modern Turkish Studies* (2008), Cilt 5, Sayı 3, Eylül 2008.

YILMAZ, Mustafa, "İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1938–1945", *Türk Kültürü Araştırmaları Dr. Orhan Köprülü'ye Armağan*, Yıl XXXIV, Sayı 1–2, Ankara, 1998.

YILMAZ, Mustafa, "Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası", *Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40, Kasım 2007.

YİĞİT, Recep, "Dr. Cihat Fethi Tevetoğlu ve Eserleri", *Türk Yurdu*, sayı 75, Kasım 1993.

ZÜRCHER, Erik Jan, "Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

3. Süreli Yayınlar

a. Dergiler

Altınışık
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atsız Mecmua
Bozkurt
Çınaraltı
Ergenekon
Fikir Hareketleri
Hayat Tarih Mecmuası
Kemalist Atılım Birliği Dergisi
Kopuz

Köy Enstitüleri Dergisi
Kürşad
Lise Mecmuası
Orhun
Önasya
Tanrıdağ
Türk Kültürü
Türk Solu
Türk Yurdu
Ülkü
Yeni Orkun
Yön
Yurt ve Dünya

b. Gazeteler

Cumhuriyet
Milliyet
Radikal
Son Havadis
Tan
Ulus
Yeni İstanbul
Yeni Şafak